

ศึกษาวิธีการสอดแทรกจริยธรรมในบทขับร้องสรภัญญ์อีสาน
: ศึกษาเฉพาะกรณีบทขับร้องสรภัญญ์อีสานในเขตตำบลตาตอง อำเภอศรีธาตุ จังหวัดอุดรธานี

A STUDY OF ETHICAL INTERVENTION IN SARABHAÑÑA RECITATION
: A CASE STUDY OF SARABHAÑÑA RECITATION IN TARDTHONG SUB-DISTRICT,
SRITHATU DISTRICT, UDONTHANI PROVINCE

พระสมชิต จารุธมฺโม (อุทากิจ)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๐

ศึกษาวิธีการสอดแทรกจริยธรรมในบทขับร้องสรภัญญ์อีสาน
: ศึกษาเฉพาะกรณีบทขับร้องสรภัญญ์อีสานในเขตตำบลตาตอง อำเภอศรีธาตุ จังหวัดอุดรธานี

พระสมชิต จารุธมฺโม (อุทากิจ)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๐

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

A STUDY OF ETHICAL INTERVENTION IN SARABHAÑÑA RECITATION
: A CASE STUDY OF SARABHAÑÑA RECITATION IN TARDTHONG SUB-DISTRICT,
SRITHATU DISTRICT, UDONTHANI PROVINCE

PHRA SOMCHID JARUTHUMMO (UTHAKIT)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for the Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand

ชื่อวิทยานิพนธ์	: ศึกษาวิธีการสอดแทรกจริยธรรมในบทขับร้องสรภัญญ์อีสาน : ศึกษาเฉพาะกรณีบทขับร้องสรภัญญ์อีสาน ในเขตตำบลคาค ทอง อำเภอศรีธาตุ จังหวัดอุดรธานี
ผู้วิจัย	: พระสมชิต จารุสมบัติ (อุทากิจ)
ปริญญา	: พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)
คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์	: พระครูภาวนาโพธิคุณ พธ.บ. (ศาสนา) M.A (Phil.), M. Phil, Ph.D. (Phil.) : รศ.ดร.เอกนัถ จารุเมธีชน ป.ธ ๕ พ.ม. กศ.บ.(ภาษาไทย- ประวัติศาสตร์),อ.ม.(ภาษาบาลี-สันสกฤต),Ph.D (Eastern Language -Sanskrit) : ดร.ประยูร แสงใส ปธ. ๔,พ.ม.,พธ.บ.,M.A., PG.DIP. INJOURNALISM., Ph.D. (Ed).
วันที่สำเร็จการศึกษา	๔ เมษายน ๒๕๕๑

บทคัดย่อ

การศึกษานี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษามโนทัศน์เกี่ยวกับบทขับร้องสรภัญญ์ จริยธรรมที่ปรากฏในบทขับร้องสรภัญญ์อีสาน และวิธีการสอดแทรกหลักจริยธรรมในบทขับร้องสรภัญญ์อีสาน โดยศึกษาจากบทขับร้องสรภัญญ์อีสาน และการสัมภาษณ์ประชาชนในเขตตำบลคาคทอง อำเภอศรีธาตุ จังหวัดอุดรธานี คือ ผู้ฝึกสอนการขับร้องสรภัญญ์ ๓ คน คณะผู้ขับร้องสรภัญญ์ (ผู้สวด) ๓ คณะ กลุ่มประชาชนทั่วไป ๒๐ คน การศึกษาได้ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งจาก หนังสือ เอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เครื่องบันทึกเสียง (MP 3) และข้อมูลภาคสนาม

ผลการศึกษาพบว่า จริยธรรมที่ปรากฏในบทขับร้องสรภัญญ์อีสานมีอยู่ ๒ ลักษณะคือ จริยธรรมด้านหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา และจริยธรรมด้านจารีต

จริยธรรมด้านหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาพบว่า ในบทขับร้องสรภัญญ์อีสานจะกล่าวถึงคำสอนในเรื่องทาน ศีล ภาวนา ความกตัญญู บุญ กรรม การเวียนว่ายตายเกิด นรก สวรรค์ ไตรลักษณ์ อปายมุข ความสามัคคี

จริยธรรมด้านจารีตที่ปรากฏในบทขับร้องสรภัญญ์อีสานพบว่า เป็นการสอนให้บุคคลปฏิบัติตามฮีต ๑๒ คอง ๑๔ ประการ โดยแบ่งจริยธรรมการประพฤติปฏิบัติตามฐานะ ออกเป็น ๓ กลุ่ม ดังนี้

จริยธรรมสำหรับการปกครองพบว่า นักปกครองที่ดีควรปฏิบัติตามฮีตบ้านครองเมือง และควรยึดหลักธรรมราชา หรือหลักทศพิธราชธรรม ๑๐ ประการ

จริยธรรมสำหรับผู้อยู่ได้ปกครองพบว่า ผู้ที่อยู่ได้ปกครองที่คั่นควรที่จะมีคุณธรรมประจำใจ มีความซื่อสัตย์ จงรักภักดีต่อผู้ปกครอง เช่น ต่อสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ อยู่ในครรลองตามระเบียบของกฎหมายบ้านเมือง

จริยธรรมสำหรับบุคคลทั่วไปพบว่า มีทั้งข้อที่ควรปฏิบัติ และข้อที่ควรละเว้นสำหรับสามัญชนทั่วไป เพื่อมิให้บกพร่องต่อหน้าที่การงาน และการดำเนินชีวิต ในอิต ๑๒ คลอง ๑๔ ประการนั้นได้นำเสนอไว้เพียง ๑๐ ประการ แต่ที่ปรากฏในบทขับร้องสรภัญญ์อีสานโดยภาพรวมแล้ว มีกำหนดเนื้อหาที่สำคัญ ๒ ประการ คือ จริยธรรมสำหรับบุคคล และจริยธรรมสำหรับชุมชน

จริยธรรมสำหรับบุคคลพบว่า เป็นการปลูกฝังคุณธรรมด้านการจัดการกับตัวเอง ให้รู้จักหน้าที่ของตัวเอง และคำนึงถึงความเหมาะสมถึงผลกระทบจากกิจการงานที่กระทำ โดยไม่เป็นการเบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่น

จริยธรรมสำหรับชุมชนพบว่า เป็นการสร้างความเข้าใจร่วมกันในการทำกิจกรรมในสังคม เพื่อให้คนได้เชื่อมสัมพันธ์ไมตรี มีความรักความสามัคคีในแต่ละชุมชน

ผลการศึกษาจริยธรรมในบทขับร้องสรภัญญ์อีสานพบว่า จริยธรรมด้านหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ในบทขับร้องสรภัญญ์อีสานจะเน้นเรื่อง ทาน ศีล บุญ กรรม ความกตัญญู ความสามัคคี และอบายมุข มากกว่าคำสอนในข้ออื่น ๆ จริยธรรมด้านจารีต ในบทขับร้องสรภัญญ์อีสานจะเน้นจริยธรรมทั้งของบุคคลและจริยธรรมในสังคมด้วย วิธีการสอดแทรกจริยธรรมในบทขับร้องสรภัญญ์อีสานในเขตตำบลตาตองพบว่า ในบทขับร้องสรภัญญ์มีวิธีการสอดแทรกจริยธรรม ๓ วิธี คือ ใช้หลักจริยธรรมทางพระพุทธศาสนา ใช้สื่อผ่านทางประเพณีอิตคลองของชาวอีสาน และใช้นิทานหรืออุทาหรณ์ของชาวอีสาน

Thesis Title : A Study of Ethical Intervention in Sarabhañña Recitation
: a Case Study of Sarabhañña Recitation in Tardthong
Sub-district, Srithatu District, Udorn Thani Province

Researcher : Phra Somchid Jaruthummo (Uthakit)

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee

: Phrakrubawanabotikun (B.A., M.A. (Phil), M.A. (Pol.Sc.),
M.Phil., Ph.D., (Phil))

: Assoc. Professor Dr. Ekkachat Jarrumetheechon
(Pali V, B.Ed., M.A., Ph.D.)

: Dr. Prayoon Saengsai (Pāli IV, B.A., M.A. (Ed.), P.G.DIP.
(Journalism), Ph.D.)

Date of Graduation April / 4 / 2008

ABSTRACT

The purpose of this thesis is to study a concept of chant, an ethic which appear in the northeastern chant and the way to intervene the ethic into the northeastern chant by studying from the northeastern chant and interviewing people in Tardthong sub-district Srithatu district Udorn Thani province that are; three of chanting trainers, three of chanting groups, twenty of general persons. The study is made by collecting data from books, documents, other relevant researchers, MP3 recorder and data from a field work.

It is found that the chant which appears in the northeastern chant has two characters that are; Buddhist ethics and traditional ethics.

The Buddhist ethic is found in the northeastern chant. It is mentioned about giving, precept, merit, karma, gratitude, rebirth, hell, heaven, the three Characteristics, all vices, unity.

The traditional ethic which appears in northern chant is found that one should follow Hit Kalong 14 (E-saan traditional doctrines) by separating the way to practice into three groups as follows:

The ethic for governing is found that a good governor should follow Hit baan Krongmuang (E-saan traditional doctrines) and should follow Dhamma of the kings or ten virtues of the kings.

The ethic for a person who is under governing is found that they should have these virtues; honesty, loyalty to the governor such as to national institute, religion, and king and follow the way of regulations and laws of a country.

The ethics for general people is found that there are 10 ways Hit Klong 14 (E-saan traditional doctrines), they are the way which should be practiced and should be avoided for not defecting to their way of living. But overall, there are 2 important instances that are; the Ethic for an individual and the ethic for a community.

The ethic for the individual is found that it is a cultivating virtue to oneself for awareness one own duty and considering to an appropriation of one own activity by not troubling oneself and others.

The ethic for the community is found that it is to build an understanding in social to perform activity together for affecting a friendship and uniting in each community.

From this ethical study in the northeastern chant, it is found that Buddhist ethic emphasizes on giving, precept, merit, karma, gratitude, rebirth, hell, heaven, unity, vices more than other ethics. The traditional ethic emphasizes on both of individual and of social.

In intervening the ethic into the northeastern chant, it is found that it has three ways that are; to use the Buddhist ethic, to communicate by Hit of the northeastern people (E-saan traditional doctrines) and to use a folktale of the northeastern people.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์นี้สำเร็จลงได้ด้วยดี ก็เพราะได้รับความกรุณาช่วยเหลือจากอาจารย์ที่ปรึกษาทั้ง ๓ ท่าน คือ พระครูภาวนาโพธิคุณ ดร. รศ.ดร.เอกฉัตร จารุเมธีชน และดร.ประยูร แสงใสที่ได้ให้คำแนะนำ ชี้แนะ ทั้งให้ความเอาใจใส่ในการปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ มาโดยตลอด ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งในความกรุณาของอาจารย์ที่ปรึกษาทั้ง ๓ ท่านเป็นอย่างมาก จึงขอกราบขอบพระคุณ และอนุโมทนาขอบคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้

ขอกราบขอบพระคุณพระครูภาวนาโพธิคุณ เจ้าอาวาสวัดโพธิ์โนนทัน จังหวัดขอนแก่น ที่ให้ที่พักอาศัย พร้อมทั้งหลวงปู่เกรียงศักดิ์ ฐมมวิจาโร วัดโพธิ์โนนทัน จังหวัดขอนแก่น ที่ให้ความอนุเคราะห์ปัจจัยสี่ ขอกราบขอบพระคุณพระครูโสภาสสันติธรรม วัดสว่างสันติธรรม อุดรธานี ที่ให้ความอุปถัมภ์ที่พักรับใช้ และค่าใช้จ่ายในการเดินทางไปศึกษา และขอขอบคุณเพื่อนสหธรรมิกทุกท่าน ที่ให้การช่วยเหลือ และให้กำลังใจแก่ผู้วิจัยด้วยดีเสมอมา

ขออนุโมทนาขอบคุณพ่อทองอินทร์ แม่จันดา อุทากิจ ผู้เป็นโยมบิดามารดาพร้อมทั้งพี่น้องทุกท่าน คณะอาจารย์เจ้าหน้าที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่นทุกท่าน ที่ให้กำลังใจ ชื่นชมบริการด้านต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ในการวิจัยครั้งนี้

ขอกราบขอบพระคุณพระครูจันทมงคลธรรม วัดสว่างธาราม ตำบลลาดทอง อำเภอศรีธาตุ จังหวัดอุดรธานี และอนุโมทนาวิทยากรภาคสนามทุกท่าน ที่ให้ข้อมูลด้านบทขับร้องสรภัญญ์อีสาน และจริยธรรมในบทขับร้องสรภัญญ์อีสานแก่ผู้วิจัย ซึ่งไม่สามารถระบุชื่อในที่นี้ได้ทั้งหมด ความดีและคุณานุประโยชน์ของวิทยานิพนธ์นี้ ผู้วิจัยขอมอบให้บิดา มารดา อุปัชฌาย์ อาจารย์ ตลอดทั้งผู้ให้ความช่วยเหลือในการทำวิทยานิพนธ์นี้ และผู้มีพระคุณทุก ๆ ท่าน

การทำวิทยานิพนธ์ในครั้งนี้ ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่า จักเกิดประโยชน์ในการสืบต่อความรู้ทางพระพุทธศาสนาตามสมควร และการสืบสานวัฒนธรรมเกี่ยวกับการขับร้องสรภัญญ์อีสานเอาไว้ให้ยืนยาวถึงอนุชนรุ่นหลังต่อไป

ความดีที่เกิดจากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ขอน้อมถวายบูชาพระรัตนตรัย คุณบิดามารดา อุปัชฌาย์อาจารย์ ตลอดทั้งท่านผู้มีพระคุณทุกท่าน ด้วยความเคารพและตั้งมั่นในความความกตัญญู กตเวทิตาธรรม

พระสมชิต จารุขโม (อุทากิจ)

วันที่ ๔ เดือนเมษายน พ.ศ. ๒๕๕๑

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ (หรือภาษาอื่น)	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญภาพ	ณ
คำชี้แจงการใช้อักษรย่อคัมภีร์	ญ
บทที่ ๑. บทนำ	
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
วัตถุประสงค์ในการวิจัย	๔
คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย	๕
ขอบเขตของการศึกษาวิจัย	๕
ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๕
วิธีดำเนินการวิจัย	๘
ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	๑๐
บทที่ ๒. มโนทัศน์เกี่ยวกับบทขับร้องสรภัญญ์	๑๒
๒.๑ ความหมายของบทขับร้องสรภัญญ์	๑๒
๒.๒ ประวัติความเป็นมาของบทขับร้องสรภัญญ์	๑๓
๒.๒.๑ กำเนิดมาจากศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู	๑๓
๒.๒.๒ กำเนิดมาจากพระพุทธศาสนา	๑๖
๒.๓ วิวัฒนาการของบทขับร้องสรภัญญ์	๑๘
๒.๔ ประเภทของบทขับร้องสรภัญญ์	๒๓
๒.๕ องค์ประกอบของสรภัญญ์	๓๔
๒.๖ โอกาสในการขับร้องสรภัญญ์	๓๓
๒.๗ ขั้นตอนในการขับร้อง	๓๓
บทที่ ๓. จริยธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในบทขับร้องสรภัญญ์อีสาน	๔๓
๓.๑ ความหมายของจริยธรรม	๔๓

๓.๒ ประเภทของจริยธรรม	๔๕
๓.๓ จริยธรรมในสังคมอีสาน	๕๐
๓.๓.๑. จริยธรรมด้านหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา	๕๑
๓.๓.๑.๑ จริยธรรมว่าด้วยเรื่องบุญกรรม	๕๒
๓.๓.๑.๒ จริยธรรมว่าด้วยเรื่องบุญกิริยาวัตถุ	๕๘
๓.๓.๑.๓ จริยธรรมว่าด้วยเรื่องไตรลักษณ์	๖๓
๓.๓.๑.๔ จริยธรรมว่าด้วยเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด	๖๕
๓.๓.๑.๕ จริยธรรมว่าด้วยเรื่องนรกสวรรค์	๗๑
๓.๓.๑.๖ จริยธรรมว่าด้วยเรื่องอบายมุข ๖	๗๕
๓.๓.๑.๗ จริยธรรมว่าด้วยเรื่องความกตัญญู	๗๕
๓.๓.๑.๘ จริยธรรมว่าด้วยความสามัคคี	๘๓
๒. จริยธรรมด้านจารีต	๘๕
๒.๑ จริยธรรมสำหรับนักปกครอง	๘๖
๒.๒ จริยธรรมสำหรับผู้อยู่ใต้ปกครอง	๘๕
๒.๓ จริยธรรมสำหรับบุคคลทั่วไป	๕๑
๒.๓.๑ จริยธรรมสำหรับบุคคล	๕๒
๒.๓.๒ จริยธรรมสำหรับชุมชน	๕๖
บทสรุป	๑๑๑
๑. บทบาทของการขับร้องสรภัญญ์	๑๑๑
๒. ขบวนการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมทางสังคมโดยใช้สื่อพื้นบ้าน	๑๑๓
๓. บทบาทของศาสนา ประเพณี พิธีกรรมในการสร้างความเข้ม แข็งให้แก่ชุมชน	๑๑๔
บทที่ ๔. วิธีการสอดแทรกจริยธรรมที่ปรากฏในบทขับร้องสรภัญญ์อีสาน	๑๑๗
๔.๑ ประวัติความเป็นมาของสรภัญญ์ในเขตตำบลตาตอง อำเภอศรีธาตุ จังหวัดอุดรธานี	๑๑๗
๔.๒ จริยธรรมทางพระพุทธศาสนาในบทขับร้องสรภัญญ์	๑๒๑
๔.๒.๑. หลักเบญจศีล เบญจธรรม	๑๒๑
๔.๒.๒ หลักบุญกิริยาวัตถุ	๑๒๔
๔.๒.๓ หลักความกตัญญู	๑๒๕
๔.๒.๔ หลักอบายมุข	๑๒๗
๔.๒.๕ หลักไตรลักษณ์	๑๒๕

๔.๒.๖ หลักสังสารวัฏ การเวียนว่ายตายเกิด	๑๓๑
๔.๒.๗ หลักฌราวาสธรรม	๑๓๒
๔.๒.๘ หลักทวิฐฐัมมิกัตถธรรม	๑๓๔
๔.๓ วิธีการสอดแทรกจริยธรรมในบทขับร้องสรภัญญ์	๑๓๖
๔.๓.๑ การสอดแทรกโดยใช้ประเพณีฮีตสิบสอง	๑๓๖
๔.๓.๒ การสอดแทรกโดยการใช้นิทานหรืออุทาหรณ์ของชาวอีสาน	๑๔๕
๔.๓.๑ คุณประโยชน์ในการสอดแทรกจริยธรรมในบทขับร้องสรภัญญ์อีสาน	๑๔๘
๔.๕.๑ คุณประโยชน์ด้านศาสนาและวัฒนธรรม	๑๔๙
๔.๕.๒ คุณประโยชน์ด้านสังคมและเศรษฐกิจ	๑๕๑
๔.๕.๓ คุณประโยชน์ด้านภาษา/อักษรศาสตร์	๑๕๓
บทสรุป	๑๕๓
๑. เพื่อสืบทอดหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา	๑๕๔
๒. เพื่อสร้างความเข้าใจให้มีความรัก ความสามัคคีในสังคม	๑๕๔
๓. เพื่อการอนุรักษ์รักษาประเพณีอันดีงามเอาไว้	๑๕๕
บทที่ ๕.สรุปผลการศึกษา อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	๑๕๗
สรุปผลการศึกษา	๑๕๗
ข้อเสนอแนะ	๑๖๐
บรรณานุกรม	๑๖๒
ภาคผนวก	๑๖๓
ประวัติผู้วิจัย	๑๗๖

สารบัญญภาพ

ตารางที่	หน้า
๑. แผนภูมิแสดงการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเข้าสู่ประเทศไทย ๔ ยุค	๒๐
๒. แผนผังเนื้อหาของบทจักรวรรดิธรรม	๓๕
๓. แผนที่ตำบลตาตอง อำเภอศรีธาตุ จังหวัดอุดรธานี	๑๑๘

คำชี้แจงการใช้อักษรย่อคัมภีร์

การอ้างอิงคัมภีร์ได้ใช้พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พุทธศักราช ๒๕๓๕.

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์นี้ ได้อ้างอิงแหล่งที่มา เล่ม / ชื่อ / หน้า ของคัมภีร์ที่ได้อ้างมา กล่าวคือ เลขตัวหน้าเป็นเลขเล่ม เลขตัวที่อยู่กลางเป็นเลขชื่อ และเลขตัวหลังเป็นเลขหน้า เช่น ขุ.อิติ. (ไทย), ๒๕ / ๖๐ / ๔๑๕ หมายถึง ขุททกนิกาย อิติวุตตกปาติ (ภาษาไทย) พระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๕ ชื่อที่ ๖๐ หน้าที่ ๔๑๕

วินัยปิฎก

วิ.ม. (ไทย) = วินัยปิฎก มหาวรรค (ภาษาไทย)

สูตรตันตปิฎก

ที.ม.	(ไทย) =	สูตรตันตปิฎก	ทีมนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.	(ไทย) =	สูตรตันตปิฎก	ทีมนิกาย	ปาฎีกาวรรค	(ภาษาไทย)
ม.อุ.	(ไทย) =	สูตรตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปริปญญาสก	(ภาษาไทย)
ส.ส.	(ไทย) =	สูตรตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถาวรรค	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก.	(ไทย) =	สูตรตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ปญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.สตตก.	(ไทย) =	สูตรตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	สตตกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทสก.	(ไทย) =	สูตรตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.อฏฐก.	(ไทย) =	สูตรตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	อฏฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ.	(ไทย) =	สูตรตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.อิติ.	(ไทย) =	สูตรตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อิติวุตตก	(ภาษาไทย)
ขุ.ชา.	(ไทย) =	สูตรตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ชาดก	(ภาษาไทย)
ขุ.สุ.	(ไทย) =	สูตรตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	สูตรนิบาต	(ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาถือได้ว่าเป็นรากฐานในการประพฤติของคนไทยมาตั้งแต่ครั้งโบราณกาลมาแล้ว จะเห็นได้ว่า ในสังคมหรือกลุ่มชนที่อยู่ร่วมกันเป็นหมู่เป็นคณะอย่างเหนียวแน่นด้วยความรัก ความสามัคคีกลมเกลียวกันนั้น ก็เพราะสังคมนั้นได้ปลูกฝังคุณค่าทางจริยธรรมที่ดีงามไว้ในสังคมมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งจะเห็นได้ว่ามีภูมิระเบียบ ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรมที่สืบทอดต่อ ๆ กันมา อันเป็นพื้นฐานในการเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันและในการอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะได้

สังคมอีสานก็เป็นอีกสังคมหนึ่งที่มีความเจริญทั้งทางด้านวัฒนธรรมและวรรณกรรมท้องถิ่นที่ปรากฏเกิดขึ้น มีการสืบทอดต่อ ๆ กันมา จนเป็นวัฒนธรรม จารีตประเพณีที่คนในสังคมยอมรับและถือปฏิบัติมา ล้วนแล้วแต่มีหลักความเชื่อที่มีรากฐานมาจากหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา นอกจากนี้ปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมทั้งในอดีตและปัจจุบันยังนำมาเป็นพื้นฐานแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมพัฒนา ด้วยเหตุนี้จึงทำให้คนในสังคมชาวอีสานพยายามหาวิธีที่จะทำให้สังคมเกิดความสุขสงบร่มเย็น ภายใต้อิทธิพลทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมที่คนในท้องถิ่นร่วมกันสร้างสรรค์ขึ้นมา

การสวดสรภัญญะมีพัฒนาการหรือประวัติการสวดมาจากการสวดเป็นทำนองสัจโยค มีครุ ลหุ ทิฆะ รัสสะ ของพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ถือการสวด เป็นจังหวะหยุดตามรูปประโยค นั่นทลัษณ์ บทสวดจะมีลักษณะเป็นกาพย์ การเรียนพระไตรปิฎกของพระภิกษุในอินเดียโบราณตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๑ - ๑๒ มีการสวดสาธยายเป็นทำนองอันไพเราะ เพราะสวดสรรเสริญพุทธคุณ แสดงถึงการร้อยกรอง (กาพย์) ผู้สวดต้องสวดให้ถูกต้องตาม ครุ ลหุ ทิฆะ รัสสะ ทำให้เกิดความไพเราะงดงามขณะสวดตลอดขยายทำให้กล่อมเนื้อหาดังอาชวีน ไม่มีโรคภัย^๑

^๑ พระมหาประจักษ์ ปญญาโก, แปลและเรียบเรียง, คุณลักษณะพิเศษของการศึกษาในพระพุทธศาสนาอินเดียโบราณ Foundation of Educational thought and Practice, By B.N. DASH, Kalyani Publisher, Ludhiana, India, ๑๙๙๔.// อ้างใน พุทธจักร,ปีที่ ๔๒, ฉบับที่ ๗ กันยายน ๒๕๔๒, หน้า ๑๙.

การสวดแบบใช้เสียงตามทำนองของบทประพันธ์ อันหลากหลายต่าง ๆ เรียกว่าสรภัญญะ อย่างหนึ่ง เช่นพระสงฆ์ในงานพิธีรับเทศน์หรือในเทศกาลพิเศษ เช่นในคราวเทศน์ในวันวิสาขบูชา วันมาฆบูชา เป็นต้น วิธีสวดแบบสรภัญญะนี้เอง เรียกอย่างหนึ่งว่า สรภัญญะ (อ่านว่า สะ-ระ-พัน-ยะ) และต่อมาได้วิวัฒนาการให้พระสงฆ์เทศน์เป็นทำนองแหล่ขึ้นในบททำนองร่ายยาว เช่น ในเรื่องพระเวสสันดรชาดกจนถึงปัจจุบัน^๒

สำหรับการสวดสรภัญญะในเมืองไทยนั้นมีการสวดมานานแล้ว ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๔ แต่กาลสวดในยุคนั้นนิยมสวดเป็นภาษาบาลีเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาโดยตรง ไม่มีเรื่องแต่งใหม่เป็นคำไทย ผู้ที่สวดจึงมักเป็นพระสงฆ์ และอุบาสกอุบาสิกาที่อ่านภาษาบาลีได้คล่องแคล่ว การสวดสรภัญญะได้รับความนิยมมากขึ้น ปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาจึงได้แต่งคำสวดเป็นภาษาไทย ให้อุบาสกอุบาสิกาและแม่ชีใช้สวดในวัด^๓

บทขับร้องสรภัญญะเป็นวรรณกรรมด้านเพลง เรียกว่า เพลงร้องสรภัญญะ หรือ การขับร้องสรภัญญะ เป็นผลงานที่สร้างสรรค์โดยชาวอีสานซึ่งที่มีแรงบันดาลใจที่อยากปลุกฝังจริยธรรม พระพุทธศาสนาและมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนในสังคมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน บทขับร้องสรภัญญะเป็นศิลปะด้านวรรณกรรมที่มีแพร่หลายทั่วไปในสังคมอีสาน เป็นบทขับร้องที่มีความไพเราะและสอแทรกไปด้วย จริยธรรมความดีงาม และมีคติสอนใจทั้งความประพฤติกุศลและข้อห้ามให้คนในสังคมได้มีแง่คิดต่างๆซึ่งทั้งหมดล้วนเป็นกลอนที่ส่งเสริมค่านิยมทั้งในด้านพระพุทธศาสนาและประเพณีของท้องถิ่น ซึ่งมีจุดประสงค์ในการปลุกฝังจริยธรรม ความรักสามัคคี ขนบธรรมเนียมวัฒนธรรมประเพณีในสังคม^๔ สังคมอีสานเป็นสังคมเกษตรกรรม และเป็นสังคมที่มีพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐานด้วย^๕ โดยลักษณะของสังคมนี้มีส่วนในการกำหนดเนื้อหาของกลอนสรภัญญะอยู่มากมาย หากพิจารณาในเนื้อหาของกลอนสรภัญญะแล้ว จะพบว่า มีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องเนื่องด้วยวิถีชีวิตของคนในสังคมอีสาน

^๒ กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, การสวดมนต์หมู่สรรเสริญพระรัตนตรัย ทำนองสรภัญญะ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, (๒๕๔๕), หน้า ๒.

^๓ กิ่งทอง มหาพรไพศาล, บทความสรภัญญะ, <http://www.culture.go.th/study.php?&YY=๒๕๔๘&MM=๑๒&DD=๓> ๒๓ กรกฎาคม ๒๕๕๐.

^๔ วิทยา ทองดี , “รวมบทกลอนบทกลอนสรภัญญะ”, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น, ม.ป.ป),(อัคราณา), หน้า ๑.

^๕ พระมหาประยัด ปญญาโว, “จริยธรรมที่ปรากฏในกลอน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๒.

ไม่ว่าจะเป็นวิถีชีวิตที่เกี่ยวกับการเกษตรกรรม วัฒนธรรม ประเพณี ฮีต คลอง ตลอดจนการปลูกฝังจริยธรรมทางพระพุทธศาสนาอยู่เป็นจำนวนมาก

ในปัจจุบัน กลอนสรภัญญ์ นิยมแต่งตามสถานการณ์ หรือเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในปัจจุบันบ้าง หรือเรื่องราวที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับเรื่องวรรณคดีท้องถิ่นบ้าง เรื่องชาดกบ้างและเรื่องที่เป็นคติสอนใจในการให้คนในสังคมรู้จักรักสามัคคี และรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ พื้นเพชาวอีสานโดยทั่วไปแล้ว เป็นกลุ่มชนที่ชอบศิลปะการร้องรำ ที่สำคัญก็คือการขับร้องสรภัญญะ หรือสรภัญญ์ ซึ่งมีมาเป็นเวลานาน เริ่มมาจากการอาราธนาสิด และอาราธนาพระปริตมงคล ตลอดจนอาราธนาเทศน์ ซึ่งเป็นภาษาบาลี โดยพระสงฆ์เป็นผู้ฝึกให้เพราะท่านชำนาญในการสวดสรภัญญะเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว ต่อมาก็มีผู้ประพันธ์กลอนเป็นภาษาพื้นบ้านขึ้น เริ่มตั้งแต่ คำบูชาดอกไม้บูชาพระรัตนตรัย^๖ ดังที่ปรากฏในบทขับร้องสรภัญญ์ต่อไปนี้

มาลาดวงดอกไม้	มาตั้งไว้เพื่อบูชา
บูชาคุณพระพุทธ	ผู้ที่ตรัสรู้มา
มาลาดวงดอกไม้	มาตั้งไว้เพื่อบูชา
บูชาคุณพระธรรม	ผู้ชักนำคำสอนมา
มาลาดวงดอกไม้	มาตั้งไว้เพื่อบูชา
บูชาคุณพระสงฆ์	ผู้ดำรงพระวินัย
มาลาดวงดอกไม้	มาตั้งไว้เพื่อบูชา
บูชาคุณพระพุทธ	และพระธรรมพระสงฆ์พร้อม
ด้วยจิตอันนอบน้อม	พร้อมทั้งครูผู้มีคุณ
ขอบุญอันส่วนนี้	จงเกิดมีแก่ข้าเทอญ ^๗

การที่ผู้ประพันธ์กลอนสรภัญญ์ได้หยิบยกเอาสถานการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในอดีตบ้าง ในปัจจุบันบ้าง หรือแม้กระทั่งเรื่องในวรรณคดี วรรณกรรมท้องถิ่น และเรื่องชาดก ตลอดจนจนถึงหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา มาผูกเป็นกลอนสรภัญญ์ นั้นหมายถึงการที่ผู้ประพันธ์นั้นมีแรงบันดาลใจที่จะหากุศโลบายในการที่จะสอดแทรกหลักคำสอนทางศีลธรรม จริยธรรมให้เกิดมีแก่ผู้ที่ได้ยินได้ฟัง ในการที่จะได้นำไปใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของคนในสังคมอย่างมีความสุข

^๖ พระทองเพชร วิธมโม, (พ. กวี.), สรภัญญ์ห้าดาวชาวอีสาน, (ขอนแก่น: โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, ๒๕๔๕), หน้า ๑.

^๗ ประสาร วรรณประภา, ทอดเทียนโฮม, (ม.ป.ท, ๒๕๔๔.), (อัคราณา), หน้า ๑๑๓.

ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า ในบริบททางสังคมของชาวอีสานเป็นสังคมพระพุทธศาสนา และมีวัดเป็นศูนย์กลาง มีพระสงฆ์เป็นผู้ถ่ายทอดอุดมการณ์ทางพระศาสนา หลักคำสอนของพระพุทธศาสนามีบทบาทสำคัญในการกำหนดโลกทัศน์ต่างๆทั้งในส่วนตัวและสังคมที่เกี่ยวข้องด้วยทัศนคติความเชื่อต่าง ๆ และวิถีชีวิตของคนในสังคมอีสานเอง ดังนั้น แนวคิดที่นักปราชญ์ผู้ประพันธ์กลอนสรภัญญ์ขึ้นก็เพื่อที่จะได้สื่อความหมายทุกสิ่งทุกอย่างในสังคม ให้เป็นไปตามความเชื่อหรืออุดมการณ์ของพระพุทธศาสนาและค่านิยมที่เป็นจารีต ประเพณีวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น เช่น ความเชื่อในเรื่อง บุญกรรม ทาน ศีล นรกสวรรค์ การครองเรือน การครองชีวิต เป็นต้น

บทกลอนสรภัญญ์มีจริยธรรมปรากฏอยู่เป็นจำนวนมาก ส่วนหนึ่งได้มาจากหลักคำสอนที่เป็นรากฐานทางพระพุทธศาสนา โดยมากเป็นหลักคำสอนในระดับโลกียะ ซึ่งเป็นจริยธรรมขั้นพื้นฐานสำหรับชาวบ้านนำไปใช้ในการดำเนินชีวิต และอีกส่วนหนึ่งเป็นจริยธรรมที่ได้มาจากจารีตประเพณีวัฒนธรรมในท้องถิ่น ซึ่งเป็นกฎระเบียบแบบแผนในการดำเนินชีวิต ที่คนในอดีตรับประพฤติปฏิบัติสืบต่อกันมาจนเป็นจารีตประเพณี และวัฒนธรรมต่าง ๆจนถึงปัจจุบัน ดังนั้น กลอนสรภัญญ์ของชาวอีสาน จึงมีคุณค่าทางจริยธรรมเป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นบทกวีที่แต่งออกมาเป็นบทขับร้องสรภัญญ์นั้น มีทั้งความไพเราะและความลุ่มลึกกินใจ คติที่นำมาใช้ในบทกลอนสรภัญญ์นั้นมีความเป็นเอกลักษณ์และเป็นกุสโลบายในการปลูกฝังจริยธรรมของคนในสังคมอีสานเป็นอย่างดี

จากประเด็นข้างต้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับบทขับร้องสรภัญญ์ จริยธรรมที่ปรากฏในบทขับร้องสรภัญญ์มีเนื้อหาสาระอย่างไร และวิธีการสอดแทรกจริยธรรมในบทขับร้องสรภัญญ์อีสานในเขตตำบลตาตอง อำเภอศรีราชา จังหวัดอุดรธานี ซึ่งประเด็นดังกล่าวยังไม่มีผู้ทำวิจัยโดยตรง และอีกทั้งเพื่อตอบปัญหาดังกล่าว อันจะเป็นการสร้างความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องแก่ผู้สนใจในบทขับร้องสรภัญญ์ และหลักจริยธรรมที่มีอยู่อย่างแพร่หลายให้เป็นวิชาการ ผลจากการศึกษานี้ไม่เพียงแต่ได้ทราบเนื้อหาสาระของจริยธรรมที่สอดแทรกในบทขับร้องสรภัญญ์อีสาน ยังจะเป็นแนวทางในการสืบสานวัฒนธรรม วรรณกรรมทางสังคมของชาวอีสานและการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย

๑. เพื่อศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับบทขับร้องสรภัญญ์
๒. เพื่อศึกษาจริยธรรมที่ปรากฏในบทขับร้องสรภัญญ์
๓. เพื่อศึกษาวิธีการสอดแทรกจริยธรรมในบทขับร้องสรภัญญ์อีสานในเขตตำบลตาตอง

๑.๔ คำจำกัดความในการวิจัย

จริยธรรม หมายถึง ข้อที่ควรปฏิบัติและข้อที่ควรละเว้น ซึ่งคนในสังคมอิสานยอมรับและศรัทธาในการปฏิบัติร่วมกัน อันมีรากฐานมาจากหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา และจากขนบธรรมเนียมประเพณีที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา

อิสาน หมายถึง ในที่นี้หมายถึงเอากลุ่มชนที่อาศัยอยู่ตั้งแต่เฉพาะภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่พูดภาษาพื้นเมืองอิสาน ซึ่งรวมแล้วมี ๑๕ จังหวัด

สรภัญญ์ หมายถึง การขับร้องด้วยเสียงไพเราะ เดิมทีเดิยเป็นภาษาบาลี นิยมสวดเป็นเสียงยาวเสียงไพเราะมีหลายทำนอง แต่ละทำนองก็มีครุ (เสียงหนัก) ลหุ (เสียงเบา) หรือ ทิฆะ (เสียงยาว) รัสสะ (เสียงสั้น) เป็นกฎเกณฑ์

วิธีการ หมายถึง การกระทำที่มีระเบียบแบบแผน เป็นกุศโลบายในการนำเอาเนื้อหาสาระต่าง ๆ มาเป็นระเบียบวิธีในการกระทำ

บทขับร้อง หมายถึง บทเพลงพื้นบ้านที่มีจังหวะทำนอง ๆ หนึ่ง ที่ชาวอิสานนำมาสวดหรือขับร้องในช่วงฤดูเข้าพรรษา หรือในงานประเพณีต่าง ๆ

๑.๕ ขอบเขตของการศึกษาวิจัย

ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดการศึกษาออกเป็น ๒ ส่วนคือ แบบ (Documentary Research) การศึกษาเอกสารงานเขียนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ส่วนที่สอง (Survey Research) การศึกษาภาคสนามในเชิงการสำรวจ ในที่นี้ผู้วิจัยได้กำหนดการศึกษาเฉพาะในเขตตำบลตาตอง อำเภอศรีธาตุ จังหวัดอุดรธานี เพราะเห็นว่าการจัดกิจกรรมเกี่ยวกับการขับร้องสรภัญญ์กันทุกปี โดยเฉพาะในช่วงฤดูเข้าพรรษา ว่ามีแนวคิดเกี่ยวกับบทขับร้องสรภัญญ์ จริยธรรมที่ปรากฏในบทขับร้องสรภัญญ์ และวิธีการสอดแทรกจริยธรรมในบทขับร้องสรภัญญ์อิสาน

๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

จารุวรรณ ธรรมวัตร, ได้กล่าวถึงสรภัญญ์ไว้ใน คติชาวบ้านอิสาน สรุปความว่า สรภัญญ์ เป็นเพลงที่ชาวบ้านร้องในช่วงฤดูเข้าพรรษา เรียกว่าร้องสารภัญญ์ เนื้อร้องเพลงสรภัญญ์ส่วนใหญ่จะเป็นการนำหลักธรรมทางศาสนา และเล่านิทานพื้นเมือง หรือวรรณคดีเรื่องที่สำคัญมา

ประยุกต์ผู้เป็นกลอนเพื่อที่จะเป็นการส่งเสริมคุณค่าทางด้านคุณธรรม จริยธรรมความดีงามให้เกิดขึ้นในสังคม^๔

อุดม บัวศรี , ได้กล่าวถึงสรภัญญ์ไว้ใน มหาอูม สรุปลความว่า สรภัญญ์ หรือบางท้องถิ่นเรียก สรภัญญะ ซึ่งเป็นบทสวดประเภทหนึ่งที่อุบาสกอุบาสิกาในภาคอีสานนิยมสวดกันในวันอุโบสถศีลหรือบางครั้งก็นำมาสวดประชันกันว่าคณะสวดสรภัญญ์บ้านใดจะสวดได้ไพเราะกว่ากัน ส่วนเนื้อหาสรภัญญ์ หรือการสวดสรภัญญ์ส่วนมากจะเน้นเนื้อหาเรื่องทางศาสนา เช่นเรื่องบาปบุญคุณโทษ เรื่องนิทานชาดก นิทานสอนใจ บางคราวก็มีการแต่งกลอนเน้นไปทางศิลปวัฒนธรรม เช่นกลอนถามข่าว โอภาปราศรัยชักชวนให้ไปเยี่ยม กลอนลา เป็นต้น^๕

สวิง บุญเจิม ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับสรภัญญ์ไว้ใน สรภัญญ์อีสาน สรุปลความว่าเป็นวัฒนธรรมประเภทหนึ่ง ซึ่งมีการร้องเป็นคณะนิยมร้องเพื่อประสานความสามัคคีระหว่างหมู่คณะ อันส่งผลให้เกิดความมั่นคงในส่วนรวม และสิ่งที่จำเป็นในวิถีชีวิตของคนในสังคม เนื้อหาในการร้องนอกจากจะเป็นการบูชาคุณพระรัตนตรัย บูชาคุณของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว บูชาคุณพ่อคุณแม่แล้ว ก็ยังเป็นการประยุกต์ความรู้ ประยุกต์อุดมการณ์ต่าง ๆ ให้เกิดความสงบร่มเย็นในสังคมประเทศชาติ ซึ่งนับเป็นวัฒนธรรมที่มีการสร้างสรรค์อย่างแท้จริง^๖

ประภาศรี สีหอำไพ ได้กล่าวถึงจริยธรรมไว้ใน พื้นฐานการศึกษาทางศาสนาและจริยธรรม สรุปลความว่า เป็นเรื่องของความประพฤติที่อบรมกิริยาและปลูกฝังลักษณะนิสัย ให้อยู่ในครรลองของคุณธรรมหรือศีลธรรม คุณค่าทางจริยธรรมชี้ให้เห็นความเจริญงอกงามในการดำรงชีวิตอย่างมีระเบียบแบบแผนตามวัฒนธรรมของบุคคลที่มีลักษณะทางจิตใจที่ดีงาม มีแนวทางการประพฤติอยู่ในเรื่องของความดี ความถูกต้อง ในการปฏิบัติตนเพื่ออยู่ในสังคมได้อย่างสงบเรียบร้อย และเป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น^๗

บุญมี แท่นแก้ว ได้กล่าวถึงจริยธรรมไว้ใน จริยศาสตร์ สรุปลความว่า เป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยหลักแห่งความประพฤติ และหลักเกณฑ์ความถูกต้อง อันพึงปฏิบัติว่าอะไรควรทำ อะไรไม่ควร

^๔ จารุวรรณ ธรรมวัตร, คติชาวบ้านอีสาน, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อักษรวัฒนา, ม.ป.ป), หน้า ๗๖.

^๕ อุดม บัวศรี , มหาอูม, (ขอนแก่น: หจก. โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา ๒๕๔๑), หน้า ๒๒๒ - ๒๒๔.

^๖ สวิง บุญเจิม, สรภัญญ์อีสาน, (อุบลราชธานี: สำนักพิมพ์มรรคอีสาน, ๒๕๖๖), หน้า ๗ - ๘.

^๗ ประภาศรี สีหอำไพ, พื้นฐานการศึกษาทางศาสนาและวัฒนธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๑๕.

ทำ นันหมายถึงเป็นคุณธรรมที่แสดงออกทางร่างกายในลักษณะที่ดึงดูดต้อง อันเป็นสิ่งที่พึงประสงค์ของสังคม และจริยธรรมจะมีได้ต้องมีการปลูกฝัง ฝึกหัด โดยเริ่มจากการปลูกฝังคุณธรรมลงในใจก่อน ซึ่งการปลูกฝังคุณธรรม ต้องอาศัยหลักธรรมคำสอนทางศาสนา อันได้แก่ ศีล อันหมายถึงหลักหรือกฎเกณฑ์การประพฤติปฏิบัติ เมื่อมีคุณธรรมในจิตใจแล้ว ก็เป็นเหตุให้ประพฤติกจริยธรรมได้ถูกต้อง ดังนั้น คุณธรรมจึงเป็นโครงสร้างส่วนหนึ่งของจริยธรรม อันจะเป็นประโยชน์ต่อตนเองและสังคม^{๑๒}

ลำดวน ศรีมณี ได้กล่าวถึงจริยธรรมไว้ใน จริยธรรมและจริยศาสตร์ตะวันออก สรุปความว่า เป็นวิชาที่เกี่ยวกับหลักปฏิบัติ อันได้แก่ศีลธรรม จริยธรรมและกฎเกณฑ์ความถูกต้องหรือหลักธรรมคำสอนในทางศาสนาต่าง ๆ ดังนั้น สิ่งที่จะเป็นจริยธรรมได้ จะต้องมียึดประกอบหลายอย่าง แต่ที่สำคัญที่สุดคือต้องเป็นคำสอนของศาสนาด้วย เพราะผู้ที่นับถือศาสนาย่อมถือว่าเป็นคนดีของสังคม เพราะศีลธรรมของศาสนาต่าง ๆ มีมาตรการของความประพฤติดีเป็นสากล และสามารถทำให้บุคคล และสังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข^{๑๓}

วสิน อินทสระ ได้กล่าวถึงจริยธรรมไว้ใน พุทธจริยศาสตร์ สรุปความว่า เป็นเรื่องเกี่ยวกับธรรมที่ควรประพฤติปฏิบัติ หรือ ความถูกต้อง จริยธรรมหรือศีลธรรมจะมีความหมายคล้ายคลึงกัน โดยทั่วไป ศีล หมายถึง การเว้นสิ่งที่ควรเว้น ธรรม หมายถึง การประพฤติสิ่งที่ควรประพฤติ การที่คนเรารู้แล้วเว้นสิ่งที่ควรเว้นและทำสิ่งที่ควรทำได้นั้นนับว่าเป็นประโยชน์ต่อตนเองและต่อสังคมอย่างใหญ่หลวง เพราะฉะนั้นจริยธรรมจึงเป็นรากฐานอันสำคัญแห่งความเจริญรุ่งเรือง ความมั่นคง และความสงบสุขของสังคมประเทศชาติ^{๑๔}

๑.๖.๒. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระมหาประหยัด ปัญญาโว ได้กล่าวถึงจริยธรรมไว้ใน “จริยธรรมที่ปรากฏในลัทธิกลอน สรุปความว่า หมอลำกลอนมีบทบาทในการสอนจริยธรรมแก่สังคมอีสานเหมือนกันกับพระสงฆ์ แตกต่างกันไปเพียงกลุสโลบายในการถ่ายทอดเท่านั้น คือ การสอนจริยธรรมของพระสงฆ์

^{๑๒} บุญมี แท่นแก้ว, จริยศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พริ้นท์, ๒๕๓๕), หน้า ๑, ๗-๘.

^{๑๓} ลำดวน ศรีมณี, จริยธรรมและจริยศาสตร์ตะวันออก, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหธรรมิก, ๒๕๓๕), หน้า ๘.

^{๑๔} วสิน อินทสระ, พุทธจริยศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๔๕), หน้า ๒๒-๒๔.

เป็นการพูดและเป็นการเทศนา ส่วนการสอนจริยธรรมของหมอลำ เป็นการเล่าและการแสดง แต่มีจุดมุ่งหมายอันเดียวกัน คือ เพื่อให้คนฟังเป็นคนดีของสังคม มีระเบียบวินัย เคารพกฎหมาย และอยู่ในกรอบจารีตประเพณีอันดีงาม^{๕๕}

พระมหาสมชัย สิริวิฑูโน ได้กล่าวถึงจริยธรรมไว้ในการศึกษาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในบทเพลงลูกทุ่งไทย สรุปความว่า คติคำสอนและจริยธรรมต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในบทเพลงลูกทุ่งเหล่านี้ ได้รับอิทธิพลทางคำสอนจากพระพุทธศาสนาเป็นสำคัญ แม้ว่าจะมีบางอย่างที่ยังแสดงให้เห็นถึงความเชื่อดั้งเดิม แต่ก็เป็นการประยุกต์ประสมประสานให้สอดคล้องกับคำสอนทางพระพุทธศาสนานั้นเอง และคำสอนจากเพลงลูกทุ่งเหล่านี้ มีอิทธิพลต่อชีวิตของชาวบ้านธรรมดาทั่วไปมากทั้งในด้านการยอมรับผลของบุญและบาป ทั้งในด้านการเชื่อมั่นในการทำ ทั้งในด้านการเชื่อถือเรื่องบุญนำกรรมแต่ง เชื่อว่าทำดียอมได้รับผลดี เป็นความสุข ความเจริญ ส่วนการทำชั่วหรือบาปยอมได้รับผลชั่วเป็นความทุกข์ความเดือดร้อน^{๕๖}

อดิศร เพียงเกษ ได้กล่าวถึงจริยธรรมไว้ในการศึกษาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เรื่องบุญ – บาปที่ปรากฏในผญาอีสาน สรุปความว่า บทผญาอีสานส่วนมาก นอกจากจะมีความไพเราะสมบูรณ์ด้วยรสทางวรรณศิลป์แล้วยังให้ความรู้ทางภาษา ทางอักษรศาสตร์ ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรมอันเก่าแก่ของท้องถิ่นด้วย ทั้งมักจะมีคำสอนทางพระพุทธศาสนาและคติโบราณสอดแทรกอยู่ในบทผญาตามความเหมาะสม ซึ่งคำสอนและคติธรรมนี้ได้ฝังใจประชาชนอย่างลึกซึ้ง และมีอิทธิพลเหนือชีวิตประชาชนชาวอีสานทั้งหมด^{๕๗}

ประคอง กองทุ่งมน ได้กล่าวถึงจริยธรรมไว้ใน “ผญาอวยพรของชาวบ้านสูงยาง ตำบลคูเมือง อำเภอเมืองสรวง จังหวัดร้อยเอ็ด” สรุปความว่า ผญาอวยพรเป็นปรัชญาของชีวิตที่จะมุ่งสอนคนในสังคมให้อยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข โดยยึดถือแนวทางของศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์ ผี เทวดา มีการช่วยเหลือเกื้อกูลต่อผู้อื่น มีความซื่อสัตย์สุจริต นับถือผู้ใหญ่ ผูกพันในเครือญาติปฏิบัติตามประเพณีพิธีกรรมที่บรรพบุรุษเคยกระทำสืบทอดกันมา^{๕๘}

^{๕๕} พระมหาประหัด ปญญาโวโร, “จริยธรรมที่ปรากฏในลำกลอน”, ๒๕๔๒.

^{๕๖} พระมหาสมชัย สิริวิฑูโน, “หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในบทเพลงลูกทุ่งไทย”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๓๗.

^{๕๗} อดิศร เพียงเกษ, “หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเรื่องบุญ - บาป ที่ปรากฏในบทผญาอีสาน” *วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตรบัณฑิต*, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

^{๕๘} ประคอง กองทุ่งมน, “ผญาอวยพรของชาวบ้านสูงยาง ตำบลคูเมือง อำเภอเมืองสรวง จังหวัดร้อยเอ็ด” *วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม), ๒๕๔๔.

อานาจ จันทร์มหา ได้กล่าวถึงจริยธรรมไว้ในการศึกษาจริยธรรมด้านความมีวินัยของตนเองของนักเรียนนักศึกษาในจังหวัดร้อยเอ็ด สรุปความว่า จริยธรรมเป็นแนวทางการประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ดีงาม รวมทั้งความรับผิดชอบชั่วดีของบุคคลที่เหมาะสมกับความต้องการของสังคม เพื่อบรรลุถึงสภาพของชีวิตที่มีคุณค่าอันพึงประสงค์ของตนและสังคมอันจะก่อให้เกิดการอยู่ร่วมกันโดยมีความรักความสามัคคีและอยู่บนพื้นฐานแห่งความดีงามอย่างมีความสุขนั่นเอง^{๔๕}

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative method) ผู้วิจัยต้องการที่จะศึกษาวิเคราะห์หนังสือและเอกสารที่เกี่ยวข้องกับบทกลอนขับร้องสรภัญญ์ และการศึกษาจากภาคสนาม ซึ่งผู้วิจัยได้แบ่งขั้นตอนในการศึกษาวิจัยออกเป็น ๒ ส่วน ดังนี้

๑.๗.๑ ข้อมูลปฐมภูมิ เป็นการวิจัยเอกสาร (Documentary Research)

๑.๗.๑.๑ พระไตรปิฎกภาษาไทย, ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

๑.๗.๑.๒ ข้อมูลทุติยภูมิ ได้แก่ งานเขียนทางวิชาการ วิทยานิพนธ์ เอกสารที่เกี่ยวข้องกับหลักจริยธรรม และบทขับร้องสรภัญญ์ ทั้งในหนังสือที่มีนักกวีแต่งขึ้นตามเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นตามยุคสมัย

๑.๗.๑.๓ การศึกษาภาคสนาม เป็นการศึกษาระงับสำรวจ (Survey Research) หรือการศึกษาเชิงลึก การเก็บข้อมูลภาคสนาม ใช้การสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย ในที่นี้จะศึกษาเฉพาะกรณีประชาชนในเขตตำบลลาดทอง อำเภอสรีราชา จังหวัดอุดรธานี ด้วยการใช้แบบสอบถามสัมภาษณ์ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น และออกสัมภาษณ์เชิงลึกมาทำการวิเคราะห์สรุปผลอภิปรายและนำเสนอผลการวิจัยต่อไป

๑.๗.๔ ประชากรศึกษา

๑.๗.๔.๑. ผู้ฝึกสอนการขับร้องสรภัญญ์	จำนวน ๓ คน
๑.๗.๔.๒ คณะผู้ขับร้องสรภัญญ์ (ผู้สวด)	จำนวน ๓ คณะ
๑.๗.๔.๓ กลุ่มประชาชนทั่วไป	จำนวน ๒๐ คน

๑.๗.๕ เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

- ๑.๗.๕.๑ เครื่องคอมพิวเตอร์ (Computer)
- ๑.๗.๕.๒ สมุดจดบันทึก

^{๔๕} อานาจ จันทร์มหา, ศึกษาจริยธรรมด้านความมีวินัยของตนเองของนักเรียนนักศึกษาในจังหวัดร้อยเอ็ด, วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาจิตวิทยาการศึกษา (วิทยาลัยสารคาม) ๒๕๔๒.

๑.๗.๕.๓. เทปบันทึกการขับร้องสรภัญญ์

๑.๗.๕.๔. กล้องถ่ายภาพ/ บันทึกภาพ

๑.๗.๕.๕ แบบสอบถามและการสัมภาษณ์

๑.๗.๖ การวิเคราะห์ข้อมูล

๑.๗.๖.๑. แบ่งกลุ่มเนื้อหาที่รวบรวมมาจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๗.๖.๒. รวบรวมข้อมูลภาคสนามมาจัดประเภทหมวดหมู่ของบทขับร้องสรภัญญ์

๑.๗.๖.๓. สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

๑.๘. ประโยชน์ที่ได้รับในการวิจัย

๑. ทำให้ทราบแนวคิดเกี่ยวกับบทขับร้องสรภัญญ์

๒. ทำให้ทราบจริยธรรมที่ปรากฏในบทขับร้องสรภัญญ์

๓. ทำให้ทราบวิธีการสอดแทรกจริยธรรมในบทขับร้องสรภัญญ์อีสาน ในเขตตำบลตาตอง อำเภอสรีราชา จังหวัดอุดรธานี

บทที่ ๒

มโนทัศน์เกี่ยวกับบทขับร้องสรภัญญ์

๒.๑ ความหมายของบทขับร้องสรภัญญ์

บทขับร้องสรภัญญ์ หมายถึง ทำนองสำหรับสวดคำที่เป็นฉันท ทำนองขับร้องทำนองหนึ่งบท สวดประเภทนี้เดิมเป็นภาษาบาลี ลักษณะการสวดมีหลายทำนอง แต่ทุกทำนองก็มี ครุ (เสียงหนัก) ลหุ (เสียงเบา) ทิฆะ (เสียงยาว) รัสสะ (เสียงสั้น)^๒ ของพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา การสวดเป็นจังหวะหยุดตามรูปประโยคฉันทลักษณ์ บทสวดจะมีลักษณะเป็นกาพย์ ซึ่งเป็นแม่แบบ เป็นหลักเกณฑ์ของฉันทนั้น ๆ^๓ และที่อุบาสกอุบาสิกาในภาคอีสานนิยมสวดกันในวันอุโบสถศีล หรือบางครั้งก็นำมาสวดประชันกันว่า คณะสวดสรภัญญ์คณะใดจะสวดได้ไพเราะกว่ากัน และบทสวดมีกรรมคมคายกว่ากัน การสวดสรภัญญ์นี้ ภาษาอีสานเรียกว่า “ฮ้องสรภัญญ์”^๔

สวิง บุญเจิม ให้คำนิยามคำว่า “สรภัญญ์” หรือ สรภัญญะ แยกออกเป็น ๒ ศัพท์ คือ สร แปลว่าเสียง กับภัญญะ สรภัญญ์ เป็นภาษาบาลี แปลว่า คำอันคนหนึ่งฟังกล่าวด้วยเสียง สร เป็นบทหน้า ภาณ ธาตุในความกล่าว ฌย ปัจจัย ธาตุมี ฌ เป็นที่สุด ลบ ฌ เสียแล้วแปลง ฌย เป็น ญะญะ มีวิเคราะห์ว่า ภาณิตพฺพนฺติ ภัญญ์ แปลว่า คำใดอันบุคคลฟังกล่าวเพราะเหตุนี้ คำนั้น จึงชื่อว่าคำอันบุคคลฟังกล่าว เป็นนามกิตต์หมวดกิจปัจจัย เป็นกัมมรูปกัมมสาธนะ สรภัญญ์ เป็นคำสมาส เป็นตติยัตปฺปรีสสมาส แปลว่าคำอันบุคคลฟังกล่าวด้วยเสียง มีวิเคราะห์ว่า สเรน ภัญญ์ สรภัญญ์ (วงน) ถ้าเป็นบุลึงค์จะเป็น สเรน ภลฺโย สรภลฺโย (ธมฺโม) ธรรมอันบุคคลฟังกล่าวหรือสวดด้วยเสียง^๕

^๑ ราชบัณฑิตยสถาน พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน., (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๒) หน้า ๑๓๑๘.

^๒ สวิง บุญเจิม, สรภัญญ์อีสาน, (อุบลราชธานี : มรดกอีสาน, ๒๕๓๖), หน้า ๑๓.

^๓ พระครูสิริสุตตากรณ, คำกลอนขับร้องสรภัญญ์อีสาน, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (หนองคาย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๔๕.

^๔ อุดม บัวศรี, มหาอุดม, (ขอนแก่น : คลังนาโนวิทยา, ๒๕๔๑), หน้า ๒๒๒.

^๕ สวิง บุญเจิม, สรภัญญ์อีสาน, (อุบลราชธานี : มรดกอีสาน, ๒๕๓๖), หน้า ๑๖.

จากคำนิยามดังกล่าวข้างต้น พอสรุปได้ว่า สรรักญญ์ เมื่อนำคำว่า“สร”และคำว่า“รัญญะ” มาสมาสเข้ากันหรือมาประสมเข้ากันเป็น “สรรัญญะ” จึงทำให้ได้ความหมายว่า คำอันบุคคลพึงกล่าวด้วยเสียงอันไพเราะเพราะพริ้ง เป็นคำที่แปลมาจากภาษาบาลี และมีต้นกำเนิดมาจากหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา โดยมีพัฒนาการความเปลี่ยนแปลงเรื่อยมา ซึ่งเนื้อหาต่าง ๆ ของบทขับร้องสรรัญญ์นั้นก็จะมีเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยนิยม และสังคมท้องถิ่นนั้น ๆ

๒.๒ ประวัติความเป็นมาของบทขับสรรัญญ์

สรรัญญ์มีมาตั้งแต่สมัยใดนั้น ยังไม่มีหลักฐานยืนยันแน่ชัด ทราบเพียงว่ามีมานานแล้วตั้งแต่ครั้งพุทธกาล ในช่วงก่อนที่พุทธศาสนาจะอุบัติขึ้นในโลกในคัมภีร์พระเวทของศาสนาพราหมณ์ซึ่งถือว่าเป็นศาสนาที่เก่าแก่มีมาก่อนพุทธศาสนา ยังมีกล่าวไว้ในเรื่องของการสวดเป็นคำฉันท์ จากการศึกษาค้นคว้าหลักฐานด้านเอกสาร สันนิษฐานว่า สรรักญญ์น่าจะมีจุดกำเนิดมาจาก ๒ ทาง คือ ในหลักคำสอนของศาสนาพราหมณ์ และหลักคำสอนของศาสนาพุทธ ดังมีรายละเอียดดังนี้

๒.๒.๑ กำเนิดจากศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู

ในคัมภีร์พระเวทนั้นแยกออกเป็น ๓ คัมภีร์ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ไตรเวท หรือ ไตรเพท ไตรเวทนั้นมีดังนี้

๑. ฤคเวท ว่าด้วยสำหรับบทสวดสรรเสริญพระเจ้า เป็นคำร้อยกรอง
๒. ยชุรเวท ว่าด้วยบทบูชาฮินดู เป็นคำร่ายกระทำพิธีกรรมต่าง ๆ เป็นคำร้อยแก้ว
๓. สามเวท ว่าด้วยบทสวดสั้น ๆ สำหรับใช้ในการประกอบพิธีกรรมของประชาชน

ต่อมาพวกพราหมณ์ได้คัดเวทมนต์ต่าง ๆ ขึ้นไว้อีกแผนกหนึ่งโดยเฉพาะ สำหรับใช้ภาวนาในการเสกเป่าหรือร่ายมนต์ในทางไสยศาสตร์ คัมภีร์ที่ได้รวบรวมใหม่นี้มีนามว่า อาถรรเวท รวมเป็น ๔ พระเวท แต่ว่าได้เรียกเป็นคัมภีร์ไตรเวทมาเสียจนเคยชิน แม้จะได้รวบรวมขึ้นอีกเวทหนึ่งก็คงเรียกคัมภีร์ไตรเวทหรือไตรเพทอยู่นั่นเอง^๖

ในคัมภีร์ทั้ง ๔ พระเวทนั้นถือได้ว่า คัมภีร์ฤคเวท ได้รับการยอมรับว่าเป็นคัมภีร์ที่เก่าแก่และมีความสำคัญที่สุดในพระเวททั้ง ๔ เพราะ ฤคเวทเป็นผลงานของฤชิโบราณ ผู้มีความศักดิ์สิทธิ์เป็น

^๖ อุณ โทจันทร์, ศาสนาเปรียบเทียบ, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๓๙), หน้า ๕๒ - ๕๓.

หลักฐานบันทึกเรื่องราวของชนชาติอารยันในอินเดีย ก่อนที่พวกเขาจะมาตั้งรากฐานในประเทศนั้น จาก คัมภีร์ฤคเวทไม่ว่าจะเป็นเรื่องของความคิดของมนุษย์ คำประพันธ์และเทพเจ้าที่เป็นสัญลักษณ์ของ ธรรมชาติ ถือว่าเป็นบทประพันธ์อันเก่าแก่ที่สุดของชนชาติอารยันที่ได้รับการเผยแพร่ครอบคลุมไปทั่ว คาบสมุทรที่แผ่กว้าง ตั้งแต่ชาติพันธุ์นี้ตั้งอยู่ ๒ ฝั่งแม่น้ำสินธุ และแม่น้ำปัญจาบ ได้ถ่ายทอดมายังรุ่นเรา คือ คัมภีร์ฤคเวท^๓

นอกจากนี้คัมภีร์ฤคเวทยังเป็นบ่อเกิดแห่งศาสตร์ทางวิชาการต่าง ๆ อีกด้วย ซึ่ง เอกฉัต จารูเมธิชน ได้เขียนไว้ในหนังสือลักษณะวรรณคดีสันสกฤตยุคพระเวทไว้ว่า “คัมภีร์ฤคเวทในฐานะรากฐานวิชาการ นั้น เป็นคัมภีร์ที่มีความเก่าแก่และมีความสำคัญ เพราะถือว่าเป็นบ่อเกิดของวิชาการสาขาต่าง ๆ จำนวนมาก ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม มีสรุปไว้ดังนี้

เป็นศาสตร์ทางการประพันธ์ คือ ฤคเวทนั้นเป็นวรรณกรรมที่ได้รับการจัดหมวดหมู่ต่าง ๆ ไว้ ได้อย่างยอดเยี่ยม เช่น สุกตะที่เกี่ยวข้องกับเทพธิดาที่จัดไว้อย่างดียากที่จะหาพบได้ในที่อื่น แม้จินตนาการ อันสดสวยละเอียดอ่อนก็มีกล่าวไว้ในสุกตะที่กล่าวถึงเทพีอุษา พฤติกรรมที่ซ่อนอยู่ตามบ้านเป็นพิเศษก็จัด ไว้ในสุกตะสำหรับเทพอัคนี เป็นต้น ลักษณะดังกล่าว ถือว่าเป็นแนวทางในการจัดระบบคำประพันธ์ได้เป็นอย่างดี

เป็นศาสตร์ทางปรัชญา คือ คัมภีร์ฤคเวทนั้นมีจุดเริ่มต้นทางปรัชญา ความคิดเรื่องการให้และการรับ

เป็นศาสตร์ทางประวัติศาสตร์ คือ ฤคเวท เป็นบันทึกที่เก่าแก่ที่สุดของชนชาติอารยัน ดังนั้นจึง ถือว่าเป็นแหล่งบันทึกประวัติศาสตร์ ที่ให้ความรู้ทางวัฒนธรรม วิถีชีวิต สังคม ศาสนา ของมนุษยชาติ

เป็นศาสตร์ความรู้เรื่องอินเดียปัจจุบัน คือ ช่วยให้เกิดความรู้และเข้าใจประเทศอินเดีย จากอดีต ถึงปัจจุบันได้อย่างถูกต้อง เพราะอารยธรรมอินเดียมีความเป็นหนึ่งเดียวสืบเนื่องยาวนานมาตั้งแต่โบราณ ถึงปัจจุบันด้วย

เป็นศาสตร์ทางภาษา คือ เป็นหลักฐานสำคัญอย่างหนึ่งต่อความคิดเห็นทางภาษาศาสตร์ ถือว่า ฤคเวทเป็นจุดเริ่มต้นที่ถูกต้องและนำไปสู่การเกิดมีของภาษาในตระกูล อินโด - ยูโรป ฤคเวทได้ให้ความรู้ เบื้องต้น แก่นักปราชญ์ชาวตะวันตกให้แสงสว่างอันแรกต่อการศึกษาวรรณคดีของคำ เปรียบเทียบการค้นคว้า การ เปรียบเทียบศาสตร์แห่งภาษาโดยทั่วไป”

^๓ เอกฉัต จารูเมธิชน, ลักษณะวรรณคดีสันสกฤตยุคพระเวท, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (ขอนแก่น : โรงพิมพ์พระ ธรรมจันทร์, ๒๕๔๕), หน้า ๒๕.

^๔ อ้างแล้ว, หน้า ๓๐-๓๑.

คัมภีร์ยชรวาท คือคัมภีร์ที่ให้ความรู้เกี่ยวกับการประกอบพิธีบูชาัญญต่าง ๆ เช่นการบูชาในวัน เดือนดับ วันเพ็ญ การบูชาด้วยน้ำโสม พิธีราชสุยะ พิธีอัสวเมธ เป็นต้น เป็นพระเวทที่เป็นเครื่องมือให้แนวทางประกอบพิธีแก่พราหมณ์ อชวรวุ ว่าพิธีนั้น ๆ ใครจะทำเมื่อไร อย่างไร มंत्रะ ส่วนมากของยชรวาทจะนำมาจากฤคเวท^๕

คัมภีร์สามเวท หรือ สามเวทสังหิตา คือเวทหรือความรู้เกี่ยวกับเพลงหรืออาจเรียกพระเวทแห่ง เพลงสวดก็ได้ เพราะคำว่า “ สามน ” คือเพลงสวด กล่าวกันว่ามีความเกี่ยวข้องกับ ฤคเวท มंत्रะ ส่วนมากในสามเวทมาจากฤคเวท จะมีแตกต่างก็เพียงแต่ลักษณะของเครื่องหมายระดับเสียงเท่านั้นคัมภีร์ สามเวท เป็นเวทศักดิ์สิทธิ์ที่พราหมณ์อุทกาคาใช้สวดด้วยทำนองเพลงในการประกอบพิธีบูชาัญญด้วยน้ำ โสม (โสมยาคะ) สามเวทนี้มีความสำคัญมากสำหรับประวัติการดนตรีของอินเดีย เพราะโน้ตเพลงพื้นฐาน ของเพลงอินเดีย ก็มีกำเนิดมาจากสามเวท

คัมภีร์อถรรวเวท หรืออถรรวเวทสังหิตา คือเวทหรือความรู้เกี่ยวกับเรื่องมนต์ คาถา ของขลัง เป็น บทสวดเพื่อทำลายความชั่ว โรคภัย สัตว์มีพิษ ยักษ์ และศัตรู และเป็นมนต์คาถาเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ ครอบครัว หมู่บ้าน เพื่อความมีชีวิตยืนยาว เป็นมนต์คาถาเพื่อความสุขภาพดี เพื่อความมีสมบัติมาก เป็นต้น โดยรวมแล้วอถรรวเวทนี้เป็นที่รวมของมนต์ขลังที่ใช้กำจัดทำลายรักษา และเพื่อสิริมงคล

พระเวททั้ง ๔ ดังกล่าว แต่ละพระเวทประกอบด้วยลักษณะ ๔ ประการ คือ

๑. มंत्रะ มนต์สำหรับสวดสรรเสริญพระเจ้า เป็นคำฉันท์ และเป็นหลักฐานที่เก่าแก่ที่สุด ของศาสนาพราหมณ์ เป็นบทประพันธ์ของนักกวี

๒. พราหมณะ คำอธิบายในการสวดและทำพิธีกรรม เป็นร้อยแก้ว และมีความเก่าลองลง มา เป็นบทประพันธ์ของพระหรือของพราหมณ์

๓. อารัญญกะ หลักคำสอนลึกซึ้งว่าด้วย มนุษย์ โลก ชีวิตมัน เหมาะที่ไปนิถุรียตรง ในที่ศักดิ์ เช่น ในป่า เป็นร้อยแก้วมีอายุน้อยกว่าพราหมณะ เป็นบทประพันธ์ของนักปรัชญา

๔. อุปนิษัต หลักปรัชญาอันเป็นแก่นสารในเรื่องต่าง ๆ ที่ได้จากสมัยอารัญญกะและ อุปนิษทอยู่ในสมัยเดียวกัน

และต่อมาได้มีวรรณคดีที่แต่งขึ้นภายหลัง ซึ่งแบ่งหัวข้อออกเป็น ๔ คือ

๑. เวทาค องค์หรือส่วนแห่งพระเวท ซึ่งผู้ศึกษาพระเวทจำเป็นต้องมีความรู้เป็นพื้นฐาน มี ๖ องค์ คือ

๑.๑ ศีกษาศาสตร์ ว่าด้วยวิธีอ่านออกเสียงพระเวทให้มีเสียงเสนาะ

^๕ เรื่องเดียวกัน หน้า ๓๖, ๔๑, ๔๔.

- ๑.๒ จันทรศาสตร์ ว่าด้วยการประพันธ์หรือยกรอง
- ๑.๓ ไวยากรณ์ศาสตร์ ว่าด้วยไวยากรณ์
- ๑.๔ นิรุกติศาสตร์ ว่าด้วยรากศัพท์
- ๑.๕ โขยติศาสตร์ ว่าด้วยคำรดาการศาสตร์หรือโหราศาสตร์
- ๑.๖ กัลปศาสตร์ ว่าด้วยจาริตพิธีกรรมต่าง ๆ

๒. สมารตสูตร ว่าด้วยกฎที่เป็นประเพณีสืบกันมา

๓. ธรรมศาสตร์ ว่าด้วยกฎหมาย โดยเฉพาะกฎหมายของมนุษย์และขานญวไลยะ

๔. ภิกคิศาสตร์ ว่าด้วยความกักคิอันรวมทั้งอิติหาสะ (นิยายเรื่องมหาการตะ และรามยณะ ก็รวมอยู่ในอิติหาสะนี้) ปุราณะปุราณประวัติ และแบบพิธีกรรมและการบูชา^{๑๑}

จากคำกล่าวมาเบื้องต้น การสวดสรภัญญ์ ที่เป็นคำฉันท์ เป็นคำร้อยกรองนั้น จึงมีต้นกำเนิดมาจากการสวดหรือทำนองสวดของบทสวดในพิธีกรรมของตามคัมภีร์ศาสนาพราหมณ์ ซึ่งมีบทสวดและทำนองสวดอยู่ในคัมภีร์ต่าง ๆ เช่น ในคัมภีร์พระเวท ข้อที่ ๑ คือ มนตร์ระ มนตร์สำหรับสวดสรรเสริญพระเจ้า เป็นคำฉันท์ และเป็นบทประพันธ์ของนักกวีโบราณ อนึ่งในการกล่าวสรรเสริญเพื่อบูชาพระมหาเทพเหล่านี้จึงเป็นสิ่งกำหนดเสียงที่เกิดขึ้นในศาสนาพราหมณ์ ซึ่งเป็นการสวดทำนองสรภัญญ์นั่นเอง

๒.๒.๒ กำเนิดมาจากพุทธศาสนา

ในคัมภีร์ทางพุทธศาสนาก็มีปรากฏไว้ในเรื่องของการสวดมนต์หรือสวดสรภัญญ์ มีประวัติความเป็นมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลแล้ว โดยที่พระสงฆ์สาวกของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้รับฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าแล้ว เพื่อป้องกันการหลงลืม ท่านจึงนำเอาคำสั่งสอนนั้นมาทบทวนด้วยตนเองบ้าง เป็นคณะบ้าง จนคล่องปาก จำได้จนขึ้นใจ ที่เรียกว่า “วาจุกุโธ” เพราะสมัยนั้นตัวหนังสือที่จะบันทึกยังไม่มี พอเวลานานเข้าเกรงว่าพระธรรมวินัยอันเป็นคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะวิปริตผิดเพี้ยนไป ก็จัดให้มีการประชุมกันมีการทบทวนสอบถามที่เรียกว่า การทำสังคายนา^{๑๒}

^{๑๑} คุณ โทจันทร์, ศาสนาเปรียบเทียบ,

หน้า ๕๒ - ๕๓.

^{๑๒} กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, การสวดมนต์หมู่สรรเสริญพระรัตนตรัย ทำนองสรภัญญะ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๕), หน้า ๑.

อนึ่งในคัมภีร์พระไตรปิฎกก็มีปรากฏอยู่ในพระสูตรต่าง ๆ โดยเฉพาะที่ปรากฏอยู่ในโสณะสูตร ในคราวที่พระโสณะภิกษุขณะเป็นผู้สวดถวายพระพุทธรูป ในคราวเฝ้าพระพุทธรูป และพักอยู่ในพระเชตวันวิหารกับพระพุทธรูปมีเรื่องปรากฏอยู่ในพระวินัยปิฎก มหาวรรค ภาค ๒ ว่า

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ในที่แจ้งจนคึกจึงเสด็จเข้าพระวิหารฝ่ายพระโสณะก็ใช้เวลาอยู่ในที่แจ้งจนคึกจึงเข้าพระวิหาร พอถึงเวลาใกล้รุ่ง พระผู้มีพระภาคทรงลุกขึ้นแล้ว ทรงเชื้อเชิญท่านพระโสณะว่า ภิกษุ เธอจงกล่าวธรรมตามถนัดเถิด” ท่านพระโสณะทูลสนองพระคำรัสแล้ว ได้สวดพระสูตรทั้งหมด ในอัฐกวรรค โดยท่านองสรภิกษุ เมื่อท่านพระโสณะสวดท่านองสรภิกษุจบแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงชื่นชมอย่างยิ่งจึงได้ประทานสาธุว่า “ดีละ ดีละ ภิกษุ เธอเล่าเรียนสูตรในอัฐกวรรคมาดีแล้ว จำได้แม่นยำดี เปล่งเสียงสวดได้ไพเราะเพราะพริ้ง ไม่มีที่นำคำหนี บอกความหมายได้ชัดเจน เธอมีพรหมเทพาไร ภิกษุ”^{๑๒}

นอกจากนี้ยังมีกล่าวเรื่องการสวดสรภิกษุไว้ในพระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาต อีกความว่า

สมัยหนึ่ง ท่านพระสารีบุตรและท่านพระมหาโมคคัลลานะ จาริกไปในทักษิณคีรีชนบท พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ สมัยนั้นแล ในเวลาใกล้รุ่ง นันทมาตาอุบาสิกาชาวเมืองเวฬุกันฏกะ ลุกขึ้นสวดปารายณสูตรเป็นท่านองสรภิกษุ ท้าวเวสัณมหาราชมีกรณีกิจบางอย่าง เสด็จจากทิศเหนือไปยังทิศใต้ ได้สดับเสียงของนันทมาตาที่กำลังสวดปารายณสูตรเป็นท่านองสรภิกษุ ได้ประทับยืนสดับจนสวดจบ ครั้นนันทมาตาอุบาสิกาสวดปารายณสูตรจบแล้วก็นั่งอยู่ท้าวเวสัณมหาราชทรงทราบว่ นันทมาตาอุบาสิกาสวดจบ จึงอนุโมทนาว่า “ดีละน้องหญิง ดีละ น้องหญิง”^{๑๓}

เมื่อพิจารณากำเนิดของสรภิกษุใน ๒ ลักษณะดังกล่าว จึงพอสรุปได้ว่า บทขับสรภิกษุมีวิวัฒนาการมาจากหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ซึ่งมีสงฆ์สาวกของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ใช้การท่องบ่นสาธยายพระธรรมวินัย โดยใช้ท่านองสวดสรภิกษุ หรือเป็นคำฉันท์ เพื่อไม่ให้พระพุทธรูปจะขาดตกบกพร่องหรือผิดเพี้ยนไป และได้แบบอย่างมาจากการสวดบูชาสรรเสริญพระเจ้า หรือการรำยมนต์ที่มีปรากฏในคัมภีร์พระเวท หรือ ไตรเพท ของศาสนาพราหมณ์ จึงทำให้มีการสวดแบบท่านองสรภิกษุ

^{๑๒} วิ.ม. (ไทย) ๕ / ๒๕๘ / ๓๖, อ.ส.ทก. (ไทย) ๒๕ / ๕๖ / ๒๓๓.

^{๑๓} อ.ส.ต.ก. (ไทย) ๒๓ / ๕๓ / ๕๒.

สืบต่อมา และบทขับสรภัญญ์ได้มีพัฒนาการในด้านรูปแบบและเนื้อหาเป็นไปตามสภาพสังคมเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

๒.๓ วิวัฒนาการของบทขับสรภัญญ์

จุดเริ่มต้นของการสวดบทขับสรภัญญ์มีจุดกำเนิด หรือการวิวัฒนาการมาจากการสวดสรรเสริญพระเจ้าในศาสนาพราหมณ์ และการสวดพระพุทธรูปพระธรรมวินัยตามหลักคำสอนทางพุทธศาสนา หรือที่เรียกว่าสวดพระปริตรนั่นเอง จากหลักฐานดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของบทขับสรภัญญ์เป็นอย่างดีว่า บทขับสรภัญญ์นั้นมีมาพร้อม ๆ กับพระพุทธศาสนาซึ่งมีการเผยแพร่ไปทั่ว และสืบทอดต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน ดังมีรายละเอียดดังนี้

พระพุทธศาสนานั้นเกิดขึ้นในโลกนี้ภายหลังศาสนาพราหมณ์ประมาณ ๖๐๐ ปี ซึ่งเป็นขณะที่ศาสนาเดิมคือศาสนาพราหมณ์กำลังเจริญรุ่งเรือง ก่อนคริสต์ศาสนา ๕๔๓ ปี ก่อนศาสนาอิสลาม ๑,๑๒๔ ปี และเกิดขึ้นในชนชาติอารยัน ณ ดินแดนชมพูทวีป คือ ประเทศอินเดีย^{๑๔} จากหลักฐานทางเอกสารพบว่า ในดินแดนที่มีรากฐานความเชื่อดั้งเดิมคือหลักคำสอนของศาสนาพราหมณ์ คนในยุคสมัยนั้นก็ยังคงความเชื่อและถือปฏิบัติในเรื่องของพิธีกรรมต่าง ๆ โดยเฉพาะการท่องบ่นหรือการสวดบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เชื่อว่ามีคุณและประโยชน์ต่อวิถีชีวิตของบุคคลและสังคม ทำให้พวกที่หันกลับมานับถือพุทธศาสนาก็ยังถือปฏิบัติสืบทอดต่อ ๆ กันมา นั้นหมายถึงการที่จะยังคงไว้ซึ่งหลักการของพิธีกรรมต่าง ๆ โดยเฉพาะพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการสวด ท่องบ่นหรือการบริกรรมตามหลักการความเชื่อดั้งเดิม ซึ่งตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าเองบางประการพระองค์ก็ได้ทรงปฏิเสธ และยังถือว่าเป็นการทำให้มนุษย์รู้จักปรับประยุกต์ให้เข้ากัน และเข้าใจนำหลักศีลธรรม จริยธรรมต่างๆ ไปเป็นแบบอย่างในการประพฤติปฏิบัติอีกด้วย

ภายหลังที่มีการทำสังคายนาครั้งที่ ๓ แล้ว พระเจ้าอโศกมหาราช ทรงคัดเลือกพระเถระผู้มีความสามารถส่งไปเป็นสมณะทูต เผยแผ่พระพุทธศาสนายังต่างประเทศ ๙ สาย โดยที่มีพระโสณะและพระอุตตระจาริกมาทางสุวรรณภูมิ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงกล่าวว่า คำที่เรียกว่าสุวรรณภูมินั้นจะหมายรวมดินแดนที่มาเป็นประเทศมอญและไทยภายหลังทั้งหมด ในหนังสือมหาวงศ์กล่าวว่าพระโสณะกับพระอุตตระได้อัญเชิญพระพุทธศาสนามาประดิษฐานที่เมืองสุวรรณภูมิ และเป็นเหตุให้เรียกชื่อมหาสมุทร

^{๑๔} ประทีป สาวาโย, สิบเอ็ดศาสนาของโลก, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พริ้นติ้งเฮาส์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๒๓.

ที่เมื่อนั้นว่า พระปฐมเจดีย์ คือเจดีย์องค์แรกที่สร้างขึ้นในแถบตะวันออก^{๕๕} จากหลักฐานนี้ เป็นที่ทราบกันดีแล้วว่าประเทศไทยนั้น ได้รับอิทธิพลทางศาสนาและวัฒนธรรมจากอินเดียทั้งทางด้านขนบธรรมเนียมประเพณี ทางวรรณคดี และทางอื่น ๆ อิทธิพลเหล่านี้บางอย่างก็ได้รับมาโดยตรงจากอินเดีย บางอย่างก็ได้รับมาโดยผ่านประเทศอื่นๆ เช่น กัมพูชา พม่า มอญ^{๕๖}

พระพุทธศาสนาเข้าสู่ประเทศไทยตั้งแต่สมัยใดนั้น นักปราชญ์ทางศาสนาสันนิษฐานว่าพระพุทธศาสนาเริ่มเข้ามาในอาณาจักรทวารวดีประมาณว่าจะมีคนไทยเริ่มนับถือศาสนาพุทธในสมัยนั้น และสันนิษฐานว่าได้เผยแพร่เข้ามาในประเทศไทยเป็น ๔ ยุคด้วยกัน คือ

ยุคที่ ๑ ประมาณ พ.ศ. ๓๐๐ มีพระสงฆ์ภิกษุเถรวาทเข้ามาตั้งเผยแพร่ที่นครปฐม และได้สร้างพระปฐมเจดีย์ไว้

ยุคที่ ๒ ประมาณ พ.ศ. ๑,๓๐๐ กษัตริย์กรุงศรีวิชัยแห่งเกาะสุมาตรา นำพุทธศาสนิกายมหายานเข้ามาเผยแพร่ที่นครศรีธรรมราชและเมืองไชยา ได้สร้างพระมหาธาตุไว้ที่นครศรีธรรมราชและสร้างพระธาตุไว้ที่ไชยา

ยุคที่ ๓ ประมาณ พ.ศ. ๑,๖๐๐ พระเจ้านรพุทธเจ้าแห่งพม่านำศาสนาพุทธนิกายเถรวาทมาเผยแพร่ที่ล้านนาไทย คือจังหวัดภาคเหนือของประเทศไทย

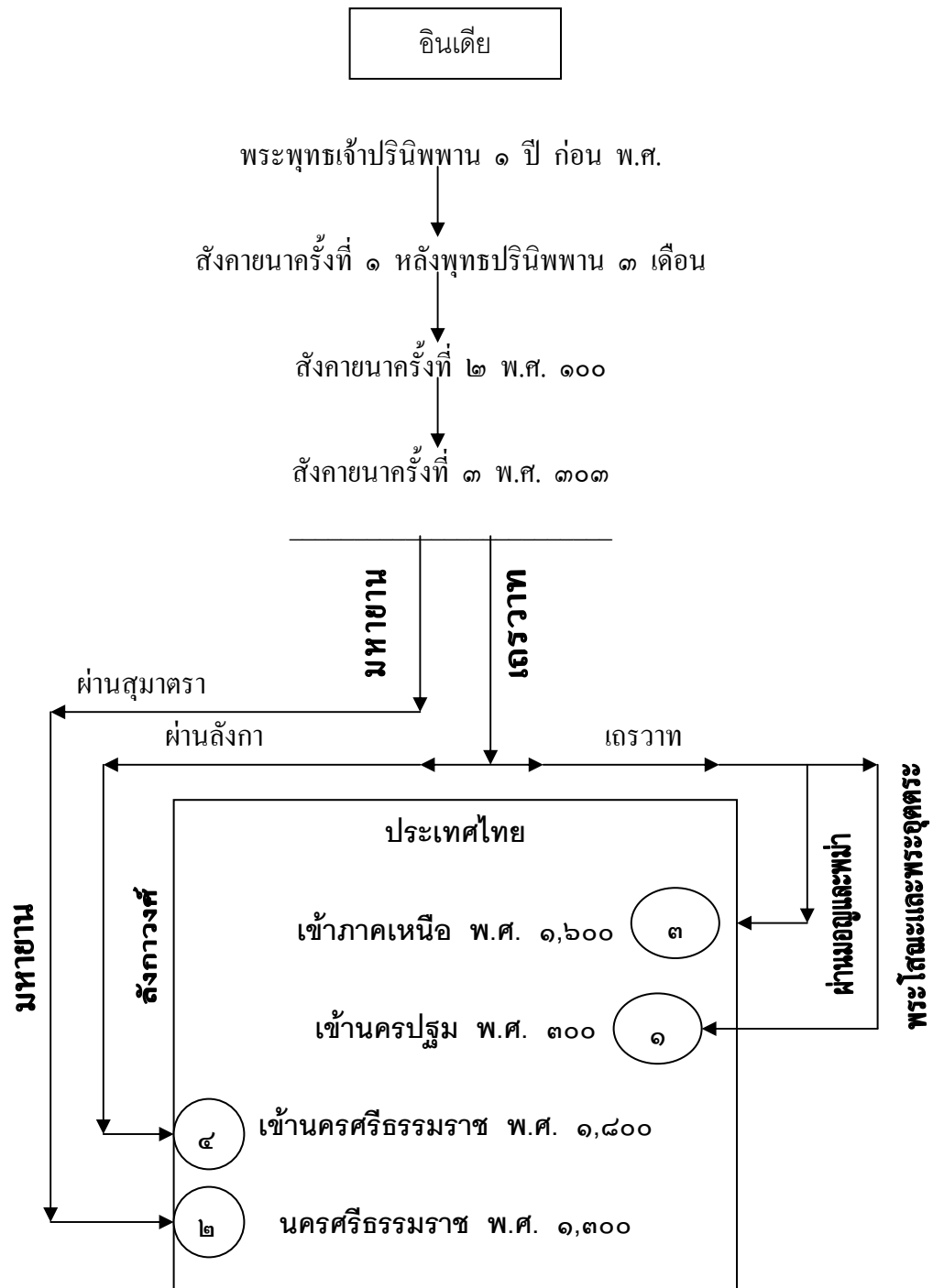
ยุคที่ ๔ พ.ศ. ๑,๘๐๐ พระสงฆ์มาจากเกาะลังกา นำศาสนาพุทธนิกายเถรวาทเข้ามาเผยแพร่ที่นครศรีธรรมราชอีกครั้ง^{๕๗}

^{๕๕} สมศักดิ์ บุญปู้ , พระสงฆ์กับการศึกษาไทย, มปป, เอกสารประกอบการบรรยาย (อัคราณา).

^{๕๖} รุจิรา วงศ์แก้ว , องค์ประกอบของการรื้อสร้างภัญญ์ : ศึกษากรณีอำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม, วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (วิชาเอกไทยศึกษา, เน้นมนุษยศาสตร์, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ), ๒๕๓๓.

^{๕๗} วิมล จิโรจน์พันธ์และคณะ, พัฒนาชุมชนและสังคมและชุมชน, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : บรรณกิจ, ๒๕๔๖), หน้า ๓ - ๔ .

แผนภูมิแสดงการเผยแพร่พระพุทธศาสนาเข้าสู่ประเทศไทย ๔ ยุค^{๑๘}

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔.

คนไทยส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนาซึ่งเข้ามาในประเทศไทยตั้งแต่ก่อนสมัยสุโขทัย ก่อนหน้านั้นคนไทยนับศาสนาพราหมณ์และนับถือผีซึ่งเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เมื่อพระพุทธศาสนาเข้ามา จึงมีการผสมผสานกันดังจะเห็นได้จากพิธีกรรมต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันของชาวบ้าน คือ มีพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาที่วัด มีพิธีกรรมทางพราหมณ์ เช่น การตั้งศาลพระภูมิ การบายศรีสู่ขวัญ มีพิธีกรรมทางผี เช่น การทำบุญบ้าน การเลี้ยงผี เป็นต้น พุทธศาสนามีบทบาทอย่างสำคัญต่อสังคมทั้งในอดีตและปัจจุบัน ในอดีตนั้น วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน นอกจากเป็นที่ทำบุญ ฟังเทศน์ และร่วมพิธีกรรมทางศาสนาแล้ว ยังเป็นที่เรียนหนังสือของลูกหลาน เป็นที่ประชุม ที่พักคนเดินทาง บางแห่งเป็นที่รักษาคนป่วย เป็นที่รวมของศิลปวัฒนธรรม และวรรณกรรมด้านต่าง ๆ^{๙๕}

ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี สังคมไทยได้นับถือพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติติดต่อกันมาโดยไม่ขาดสาย จนปัจจุบันนี้เป็นเวลากว่า ๗๐๐ ปี ประชากรของสังคมไทยประมาณร้อยละ ๙๕ เป็นพุทธมามกะนับถือพุทธศาสนาดินแดนของสังคมไทยเต็มไปด้วยสิ่งที่เป็นสัญลักษณ์ของพุทธศาสนา เช่น วัด โบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ เจดีย์ พระปรางค์ สถูป พระพุทธรูป พระภิกษุสงฆ์ที่นุ่งห่มเหลือง มีวัดและสำนักสงฆ์กว่าสี่หมื่นแห่ง สังคมไทยได้รับอิทธิพลจากคำสอนของพุทธศาสนาปลูกฝังหล่อหลอมชีวิตให้มีเมตตากรุณา ไม่ชอบความรุนแรง มีความเอื้อเฟื้อเอื้ออาทร^{๙๖} มีความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม มีความกตัญญูตถะเวทิตี เป็นต้น

ชนชาติไทย เป็นชาติที่เก่าแก่ที่มีวัฒนธรรมอันดีงามประจำชาติ แสดงความเป็นอารยะ เป็นเอกลักษณ์ของตนเองมาตั้งแต่โบราณกาลนับเป็นเวลากว่า ๗๐๐ ปี ไม่ว่าจะเป็นภาษา วรรณคดี ศิลปวัตถุ ดนตรี อาหารการกิน การแต่งกาย อาคารบ้านเรือน วิถีชีวิต เป็นต้น เพราะฉะนั้น วัฒนธรรมไทยน่าจะมีแหล่งความเป็นมาที่เป็นปัจจัย ๕ ช่องทางด้วยกัน คือ

- ๑) ปัจจัยแวดล้อมทางธรรมชาติ ได้แก่ ภูมิประเทศ ภูมิอากาศ ตำแหน่งที่ตั้ง พืชพรรณธรรมชาติ สัตว์ แร่ธาตุ เป็นต้น
- ๒) ปัจจัยแวดล้อมทางสังคม ได้แก่ สังคมหรือประเทศต่าง ที่อยู่รอบสังคมไทย

^{๙๕} สารานุกรมสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพมหานคร : หอรัษฎากรพิพัฒน์ ในพระบรมราชวัง, ๒๕๓๕) หน้า ๑.

^{๙๖} คุณ โทจันทร์, พุทธศาสนากับสังคมและวัฒนธรรมไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส. พรีนติ้ง เฮาส์, ๒๕๔๕), หน้า ๒๑.

หรือสังคมใด ๆ ที่สังคมไทยติดต่อดสื่อสารคบหาสมาคมด้วย เช่น สังคมอินเดีย พม่า เขมร ลาว สหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศส ฯลฯ ซึ่งลักษณะของสังคมต่าง ๆ ดังที่กล่าวมานี้ ล้วนเป็นปัจจัยให้วัฒนธรรมจากสังคมนั้น ๆ

๓) ปัจจัยทางศาสนา ได้แก่ วัฒนธรรมในสังคมไทยหลายอย่างมีที่มาจากแนวความคิดและหลักคำสอนศาสนาต่าง ๆ โดยเฉพาะพระพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนไทย ยิ่งพระพุทธศาสนาแล้วอาจกล่าวได้ว่า พุทธปรัชญาคือวิถีชีวิต และคือวัฒนธรรมของสังคมไทย นอกนั้น บ่อเกิดที่สำคัญของขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ของไทยก็คือ พุทธศาสนา และศาสนาพราหมณ์นั่นเอง

๔) ปัจจัยทางวัฒนธรรมจากสังคมอื่น ๆ เนื่องจากปัจจุบันนี้ เป็นยุคโลกาภิวัตน์ การคมนาคมและการสื่อสารเจริญก้าวหน้ามาก ยังผลให้มีการเดินทางติดต่อกันสะดวกรวดเร็ว สังคมไทยได้รับวัฒนธรรมจากสังคมอื่น ๆ เข้ามาและเกิดผสมผสานทางวัฒนธรรมขึ้น

๕) ตัวสังคมไทยเอง วัฒนธรรมไทยที่เรามีและปฏิบัติกันอยู่เป็นที่ยอมรับกันว่า ส่วนหนึ่งเป็นของคนรุ่นก่อน ๆ ได้ถ่ายทอดมายังอนุชนรุ่นหลัง กลายเป็นมรดกทางสังคมสืบทอดกันมา วัฒนธรรมบางอย่างก็เปลี่ยนแปลงไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสถานการณ์และสิ่งแวดล้อมที่มันเปลี่ยนแปลงไป^{๒๐}

ดังนั้นเมื่อพิจารณาโดยภาพรวมแล้ว สังคมไทยนั้นเป็นชนชาติที่มีความรักความผูกพัน ความสามัคคีมีเมตตากรุณา มีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย มีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง และที่สำคัญคนในชาติส่วนใหญ่ยังนับถือพุทธศาสนาและหลักธรรมคำสอนซึ่งถือว่าเป็นรากฐานของการประพฤติกและแนวทางในการดำเนินชีวิตตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน จนทำให้เกิดมีวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีที่ยึดถือปฏิบัติสืบทอด ๆ กันมา ทั้งนี้ดังที่กล่าวไว้ในสังคมหนึ่ง ๆ ก็ย่อมมีเอกลักษณ์หรือขนบธรรมเนียมประเพณีที่ยึดถือปฏิบัติสืบทอดมาเป็นของตนเอง ซึ่งสังคมไทยก็เช่นกันประกอบไปด้วยหลายภูมิภาค เช่น ภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคใต้ ภาคตะวันออก ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จะเห็นได้ว่าขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมแต่ละท้องถิ่น อาจจะเหมือนกันหรือแตกต่างกันแล้วแต่กลุ่มชนหรือสังคมที่สืบทอดต่อ ๆ กันมา ส่วนหนึ่งก็ได้มาจากหลักคำสอนทางศาสนา วิถีชีวิตและความเป็นอยู่หรือเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ปรากฏขึ้นมาตามยุคสมัยและทำให้คนในสังคมพยายามหาวิธีที่จะทำให้สังคมมีความสุขในกลุ่มชนนั้น ๆ

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘ - ๓๙.

นับตั้งแต่ยุคสมัยสุโขทัย อยุธยา ธนบุรี จนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ แม้ว่าจะมีระยะเวลาอันยาวนาน แต่พื้นฐานทางสังคมของชนชาติไทยก็ได้เปลี่ยนแปลงไปด้วย เช่น ศาสนา ความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณี ภาษา ค่านิยม ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ยังคงสืบทอดต่อเนื่อง นับจากสมัยสุโขทัย อยุธยา ธนบุรี จนถึงปัจจุบัน^{๒๒} ความสัมพันธ์ระหว่างลัทธิศาสนากับวิถีชีวิตของคนไทย สังคมไทยนั้นมิได้จำกัดการนับถือศาสนาของประชาชน ใครเชื่อฟังปฏิบัติตามคำสอนศาสนาใดก็ได้ตามแต่เห็นสมควร ซึ่งศาสนาพราหมณ์นั้นได้เข้ามามีอิทธิพลตั้งแต่สมัยสุโขทัยแล้ว ศาสนาพราหมณ์ มีการนับถือพระเจ้า ๓ พระองค์ คือ พระพรหม พระวิษณุ และพระศิวะ ศาสนาพราหมณ์ให้ความสำคัญกับพิธีกรรม เช่น การบวงสรวง บูชาเทพเจ้า อาจกล่าวได้ว่าความเชื่อของศาสนาพราหมณ์มีอิทธิพลต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ และต่อการดำเนินชีวิตของสามัญชน ซึ่งจะเห็นได้จากพระราชพิธีสำคัญ ๆ ซึ่งพิธีกรรมแบบพราหมณ์นำเข้ามาใช้เพื่อสร้างความรู้สึกลึกซึ้งและศักดิ์สิทธิ์ปะปนกับพิธีทางพุทธศาสนา และเพื่อเสริมฐานะเทวราชของพระมหากษัตริย์ให้ศักดิ์สิทธิ์ขึ้น^{๒๓} เช่นในสมัยกรุงศรีอยุธยา การขนานพระนามพระมหากษัตริย์นั้นเนื่องจากไทยใกล้ชิดกับขอม ได้รับอิทธิพลจากขอมจึงนับถือพระมหากษัตริย์ตามเทพเจ้าของศาสนาพราหมณ์^{๒๔} การขนานพระนามพระมหากษัตริย์จึงมีพิธีของพราหมณ์รวมอยู่ด้วย และพระราชพิธีที่เห็นในทุก ๆ ปี ซึ่งถือว่าเป็นวัฒนธรรมประเพณีของไทยคือ พระราชพิธีพืชมงคล พืชมงคลพระนังคัลแรกนาขวัญ ก็มีพิธีกรรมของพราหมณ์ด้วย เป็นต้น

พระราชพิธีพืชมงคลนั้น แต่เดิมจัดเป็น ๒ งาน ติดต่อกัน คือ งานพิธีพืชมงคล และพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ พิธีพืชมงคลเป็นพิธีของสงฆ์ คือเอาข้าวเปลือก ถั่ว งา และพันธุ์พืชธัญญาหารต่าง ๆ มารวมเข้าไว้ในพิธีพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ในตอนเย็นที่ท้องสนามหลวง รุ่งเช้าวันแรกนาขวัญ พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์แล้วรับพระราชทานฉัน ส่วนงานพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญเป็นพิธีของพราหมณ์^{๒๕} คือการสวดมนต์บวงสรวงบูชาเทพเจ้า เป็นต้น ดังนั้นจะเห็นได้ว่าประเพณีวัฒนธรรมต่าง ๆ ในสังคมไทยนั้นยังมีหลักความเชื่อดั้งเดิมที่สืบทอดมาตั้งแต่โบราณกาล

^{๒๒} ปรีชา โมพินิจ, อภินันท์ ปืทอง, และคณะ, สังคมศึกษา ๒, (กรุงเทพมหานคร : แสงจันทร์การพิมพ์, ๒๕๔๑), หน้า ๑๐๔.

^{๒๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๗.

^{๒๔} อ้างแล้ว, หน้า ๑๑๐.

^{๒๕} สามารถ จันทรัฐ และ กรรณิ อัญชลี, ประเพณีไทยในปัจจุบัน, (กรุงเทพมหานคร : กิจศึกษาเทรดดิ้ง, ๒๕๔๖), หน้า ๒๓๘.

ถือได้ว่าวัฒนธรรมอินเดียโบราณยังส่งผลหรือมีอิทธิพลต่อภาพรวมของสังคมไทยด้วย ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมหรือพิธีกรรมใด ๆ ที่เกิดขึ้นในอดีต และที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ที่เห็นกันทั่วไปก็จะมีขนบธรรมเนียมประเพณีอย่างหนึ่งที่ปฏิบัติสืบทอดต่อกันมานั่นคือ การสวดมนต์ หรือการท่องบ่นสาธยายทางศาสนาพราหมณ์ก็จะเป็นการสวดมนต์สรรเสริญเพื่อบูชาเทพเจ้า ซึ่งมีหลักคำสอนที่อยู่ในคัมภีร์พระเวทหรือคัมภีร์ “ไตรเพท” ส่วนทางพระพุทธศาสนานั้นมีการสวดมนต์เพื่อสรรเสริญคุณของพระรัตนตรัย คือการสวดพระพุทธรวณะที่มีอานุภาพคุ้มกันอันตรายต่าง ๆ ได้^{๒๖} ตามนัยของการสวดมนต์ต่าง ๆ ที่กล่าวมาก็จะมีทำนองสวด หรือเป็นทำนองคำฉันท์ บทร้อยกรอง หรือที่เรียกว่าสวดเป็นทำนองสรภัญญะ ฯลฯ

สำหรับการสวดสรภัญญ์ในเมืองไทยนั้น สืบค้นได้แต่เพียงว่ามีการสวดมานานแล้ว อย่างต่ำก็ในสมัยรัชกาลที่ ๔ แต่สวดในยุคนั้นนิยมสวดเป็นภาษาบาลี โดยเก็บจากสูตรต่าง ๆ เนื้อหาจึงเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาโดยตรงไม่มีเรื่องแต่งใหม่เป็นคำไทย ซึ่งการแต่งบาลีก็ยุ่งยากอยู่แล้ว ผู้ที่สวดจึงมักเป็นพระสงฆ์ และอุบาสกอุบาสิกาที่ทำนอ่านภาษาบาลีได้คล่องแคล่ว เมื่อการสวดสรภัญญ์มีการนิยมมากขึ้นปราชญ์ทางพุทธศาสนาจึงได้แต่งคำสวดเป็นภาษาไทย ให้อุบาสกอุบาสิกาและแม่ชีในวัด เช่น สวดทำวัตร เป็นต้น เนื้อหาที่ได้จากกระฐีธรรมในพระพุทธศาสนาสุภายิตและธรรมบท^{๒๗}

การสวดมนต์ทำนองสรภัญญะด้วยภาษาบาลีนั้นได้มีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลแล้ว ส่วนการสวดมนต์สรรเสริญพระรัตนตรัย ทำนองสรภัญญะ ที่เป็นภาษาไทย สันนิษฐานว่า น่าจะมีขึ้นประมาณในรัชกาลที่ ๕ ด้วยเหตุผลว่า คำประพันธ์สวดมนต์สรรเสริญพระรัตนตรัย ที่เป็นคำฉันท์ลักษณะต่าง ๆ เช่น “องค์ใดพระสัมพุทธ ฯลฯ และ ธรรมะคือคุณากร ฯลฯ เป็นต้น ที่ใช้สวดในปัจจุบันนี้ พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) ท่านเป็นผู้ประพันธ์ ท่านเกิดในสมัยรัชกาลที่ ๒ รับราชการในสมัยรัชกาลที่ ๔ และที่ ๕ ปรากฏหลักฐานในหนังสือ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่ง ประพัฒน์ ตรีณรงค์ เป็นผู้เขียนใจความว่า สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพผนวชเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๖ ที่พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม แล้วเสด็จไปจำพรรษาอยู่ที่วัดนิเวศน์ธรรมประวัติ อำเภอบางปิ่น จังหวัดพระนครศรีอยุธยาพระองค์ได้จัดโรงเรียนขึ้นที่วัดนั้น ได้ทรงจัดให้มีตำราเรียนเร็วขึ้นทรงนิพนธ์แบบเรียนเร็วขึ้นใช้สอย พระนิพนธ์เรื่องนี้ต่อมาได้ใช้เป็นตำราเรียนของเด็กนักเรียนด้วย^{๒๘}

^{๒๖} กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, การสวดมนต์หมู่สรรเสริญพระรัตนตรัย ทำนองสรภัญญะ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๕), หน้า ๑.

^{๒๗} สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน, (กรุงเทพมหานคร : สยามเพรส แมเนจเม้นท์, ๒๕๔๒), หน้า ๔๓๘๕.

^{๒๘} กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, การสวดมนต์หมู่สรรเสริญพระรัตนตรัย ทำนองสรภัญญะ, หน้า ๔

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นั้น ในการสวดสรภัญญะก็ไม่สามารถจะสืบทราบได้ว่าการสวดสรภัญญะเมื่อใด คิดว่าคงได้รับอิทธิพลจากภาคกลางเหมือนกับการสวดอภิธรรมนั่นเอง เพราะเมื่อพระพุทธศาสนาได้รับการเอาใจใส่มากขึ้น การคมนาคมสะดวกขึ้นพระเถระได้รับการศึกษาฝึกอบรมจากกรุงเทพมหานคร มากขึ้น เมื่อกลับมายังถิ่นของตน จึงได้นำพิธีกรรมที่ได้จากกรุงเทพมหานครมาเผยแพร่^{๒๙}

การสวดสรภัญญะนี้ เริ่มนิยมสวดในภาคอีสานในสมัยที่วัฒนธรรมส่วนกลางได้แพร่กระจายมาสู่หัวเมืองอีสาน โดยเฉพาะสมัยที่มีการขยายโรงเรียนหนังสือไทยเข้าสู่หัวเมืองภาคอีสานซึ่งในครั้งสมัยรัชกาลที่ ๕ ได้สร้างโรงเรียนหลวงทุกหัวเมืองตั้งอยู่ในวัดสำคัญ ๆ และพระเถระที่เรียนรู้ภาษาไทยเป็นครูสอน ฉะนั้นการนำการสวดสรภัญญะเข้ามาสู่หัวเมืองอีสานน่าจะเป็นสมัยรัชกาลที่ ๕ เป็นต้นมา การที่กำหนดว่า การสวดสรภัญญะได้รับต้นแบบมาจากภาคกลางเพราะ เหตุผลดังนี้

- ๑) ต้นหลักถิ่นภาคกลาง นั่นคือ บทสรภัญญะนั้นประพันธ์ด้วย ฉันท์ และกาพย์ (กาพย์ยานี กาพย์ฉบัง เป็นต้นหลักถิ่นของภาคกลาง ชาวอีสานไม่มีแบบฉบับการประพันธ์ฉันท์ และกาพย์ยานี ไม่ว่าวรรณกรรมลายลักษณ์เรื่องใด ๆ)
- ๒) คำนวนและภาษาภาคกลาง คือหลักถิ่นภาษาอีสาน นั่นคือคำนวนบางตอนน่าจะใช้ภาษาถิ่นซึ่งมีความหมายดี แต่กลอนสรภัญญะยังใช้คำนวนภาคกลาง

การที่การสวดสรภัญญะมาเจริญรุ่งเรืองในภาคอีสานนั้นเป็นเพราะว่าชาวอีสานมีกิจกรรมเนื่องด้วยพุทธศาสนา ฉะนั้นเมื่อมีการถ่ายทอดการสวดสรภัญญะเข้ามาในภูมิภาคนี้แล้วจึงพบว่าได้รับความนิยมอย่างกว้างขวางนั่นคือ ทุกหัวเมืองจะมีการสวดสรภัญญะโดยทั่วไปดังเมื่อครั้งสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ เสด็จตรวจราชการมณฑลนครราชสีมา มณฑลอุดร มณฑลร้อยเอ็ด ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๔๕ -๒๔๕๐ ได้บันทึกกล่าวถึงการตรวจราชการที่เมืองนครพนม เมื่อวันที่ ๑๐ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๐ ว่า เมื่อเสด็จมาถึงนครพนม ได้มีข้าราชการไปรับอย่างคับคั่ง บบบกพระสงฆ์สวดชัยมงคล นักเรียนร้องคำโคลงซึ่งนิยมในพื้นที่เมือง ซึ่งหมายถึงการสวดสรภัญญะนั้นเองและเมื่อเสด็จไปเมืองยโสธร เมื่อวันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๐ ได้เสด็จไปวัดพระธาตุและวัดธรรมทายโส ก็มึนักเรียนร้องคำชัยมงคลทำนองสรภัญญะ พระศาสนดิลก เจ้าคณะมณฑลเป็นผู้เรียบเรียงส่งมาให้สวด^{๓๐}

^{๒๙} สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน, ๒๕๔๒ หน้า ๔๓๘๕.

^{๓๐} เรื่องเดียวกัน , หน้า ๔๓๘๖.

ต่อมาการสวดมนต์สรรเสริญพระรัตนตรัย ทำนองสรภัญญะ ได้ใช้สวดกันต่อมาเป็นประจำในวันสุคติสัปดาห์ ถ้าโรงเรียนหยุดวันพระก็ให้สวดในวันโกน ต่อมาโรงเรียนหยุดวันเสาร์อาทิตย์ก็ให้สวดในวันศุกร์ เป็นกิจกรรมสืบสานมรดกวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๐๓ ทางกระทรวงศึกษาธิการ จึงได้วางระเบียบว่าด้วยการสวดมนต์ไหว้พระของนักเรียนเพื่อส่งเสริมศีลธรรม จรรยา มารยาท และฝึกรบรรมจิตใจและนิสัยอันดีงามประพุดิตนในทางที่ดีที่ชอบ ซึ่งระเบียบนี้เรียกว่า “ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการสวดมนต์ไหว้พระของนักเรียน พ.ศ. ๒๕๐๓” ซึ่งมีรายละเอียดทั้งหมด ๑๐ ข้อ^{๑๑} ดังต่อไปนี้

- ๑) ระเบียบนี้เรียกว่า ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการสวดมนต์ไหว้พระของนักเรียน พ.ศ. ๒๕๐๓
- ๒) ตั้งแต่วันใช้ระเบียบนี้ ให้ยกเลิกระเบียบบังคับ หรือคำสั่งที่ขัดหรือแย้งกับระเบียบนี้ หรือที่ระเบียบนี้กำหนดไว้
- ๓) ใช้ระเบียบนี้ในโรงเรียนและสถานศึกษา ในสังกัดและในความควบคุมของกระทรวงศึกษาธิการ
- ๔) ให้ครูใหญ่ อาจารย์ใหญ่ หรือผู้อำนวยการ จัดให้นักเรียนสวดมนต์ไหว้พระเวลาเช้าแถว ภายหลังเชิญธงชาติก่อนเข้าเรียนทุกวัน และตอนเลิกเรียนในวันสุดท้ายของสัปดาห์ทุกสัปดาห์
- ๕) การสวดให้ใช้แบบสวดมนต์ไหว้พระทำระเบียนนี้
- ๖) การสวดมนต์ไหว้พระทุกครั้ง ให้ครู อาจารย์ทุกคนเข้าร่วมสวดมนต์ไหว้พระโดยพร้อมเพรียงกัน
- ๗) ตอนเลิกเรียนในวันสุดท้ายของสัปดาห์ ภายหลังการสวดมนต์ไหว้พระให้ครูใหญ่ อาจารย์ใหญ่ ผู้อำนวยการ หรือผู้ทรงคุณวุฒิเป็นผู้ให้โอวาทแก่นักเรียนเสร็จแล้วให้ร้องเพลงสรรเสริญพระบารมี
- ๘) ในกรณีที่มิมีนักเรียนที่มีได้นับถือศาสนาพุทธเรียนรวมอยู่ด้วยเวลาสวดมนต์นักเรียนนั้นไม่ต้องสวด แต่ถ้ามีนักเรียนที่นับถือศาสนาอื่นมีจำนวนมาก เมื่อทางโรงเรียนเห็นสมควรจะจัดให้มีการสวดมนต์ตามแบบศาสนานั้น ๆ ด้วยก็ได้โดยแยกนักเรียนไว้ตามลัทธิศาสนา
- ๙) ให้ปลัดกระทรวงศึกษาธิการรักษาการให้เป็นไปตามระเบียบนี้
- ๑๐) ให้ใช้ระเบียบนี้ตั้งแต่วันที่ ๒๕ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๓ เป็นต้นไป^{๑๒}

^{๑๑} กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, การสวดมนต์หมู่สรรเสริญพระรัตนตรัย ทำนองสรภัญญะ, หน้า ๔

^{๑๒} สามารถ จันทร์สุริย์ และ กรรณิ อัญชลี, ประเพณีไทยในปัจจุบัน, หน้า ๑๕๓ - ๒๐๐.

ในการตั้งระเบียบตอนนั้น ม.ล.ปิ่น มาลากุล เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ มีระเบียบของแบบสวดมนต์ให้นักเรียน ดังนี้

- ๑) บทสวดนมัสการ
- ๒) บทสวดบูชาพุทธรูป
- ๓) บทสวดบูชาพระธรรมคุณ
- ๔) บทสวดบูชาพระสังฆคุณ
- ๕) บทสวดเคารพคุณบิดามารดา
- ๖) บทสวดคุณครูอาจารย์
- ๗) บทสวดชยสิทธิคาถา
- ๘) บทสรรเสริญพระบารมี

ซึ่งตามนัยทั้งหมดที่กล่าวมานี้ แต่ละบทประกอบด้วยการสวดที่มีทำนองสรภัญญ์ทุกบท แสดงถึงการวางระเบียบการนี้ขึ้นมา เพื่อที่จะทำให้นักเรียนนิสิตนักศึกษาหรือนุชนรุ่นหลังได้สืบทอดต่อกัน อีกทั้งยังเป็นการวางรากฐานคุณธรรม จริยธรรม ในการที่จะหาวิธีปลูกฝังความดี ความงาม มีศีลธรรม จรรยา มารยาทให้บังเกิดมีแก่คนในสังคมต่อไป

เมื่อพิจารณาวิวัฒนาการของบทขับสรภัญญ์แล้ว พบว่า สรภัญญ์นั้นน่าจะมีวิวัฒนาการมาจากการนำพระพุทธศาสนาเข้ามาสู่เมืองไทย ซึ่งถือว่าเข้ามาพร้อม ๆ กับพระพุทธศาสนานั่นเอง และด้วยเหตุนี้จึงมีมูลเหตุที่มาของบทขับสรภัญญ์ในสังคมไทย ซึ่งคนในท้องถิ่นเองได้มีการนำมาปรับประยุกต์ให้เป็นการขับร้องเพื่อส่งเสริมคุณธรรม ความดีงามให้เกิดมีในสังคมของตน แล้วก็มีพัฒนาการความเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย หรือเปลี่ยนแปลงรูปแบบไปตามสภาพของสังคมวัฒนธรรมของท้องถิ่นนั้น ๆ ตลอดจนมีการสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน

๒.๔ ประเภทของบทขับสรภัญญ์

บทขับสรภัญญ์แบ่งตามลักษณะของทำนองนั้นมีหลายประเภท กล่าวคือ ฉันทลักษณ์ที่จะเอามาขับร้องเป็นทำนองสรภัญญ์นั่นเอง แต่ที่นิยมนำมาใช้กันมาก มี ๖ ประเภท คือ

๑. ปุณฺณยวตฺตรันท์
๒. อินทรวชิรฉัตร์
๓. อปนทรวชิรฉัตร์

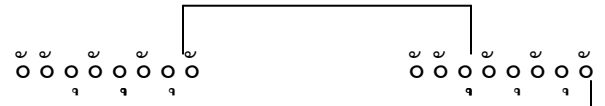
๔. อินทรวงศ์ ฉันท์

๕. วังสัทฉันท์

๖. วสันตฉันท์

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้นำหลักการแต่งบทขับร้องสรภัญญ์ หรือฉันทลักษณ์ของนักประพันธ์กลอนสรภัญญ์ทั้งในอดีต และบทกลอนที่มีนักประพันธ์กลอนได้แต่งขึ้นมาใหม่ โดยมีทั้งที่เป็นภาษาบาลี ซึ่งเป็นภาษาดั้งเดิมในการแต่งบทสรภัญญ์ และที่เป็นคำไทย ตลอดจนภาษาของท้องถิ่นที่มีการประพันธ์ขึ้นมาเพื่อปลูกฝังจรรโลงใจให้แก่คนในสังคม มีรายละเอียดดังนี้

๒.๔.๑ ปद्यาวัตรฉันท์ (กลอน ๘) เช่น

	พหู เว สะระณัง ชันติ	ปีพพะตานิ ะณานิ จะ
	อารามะรูกะเจตะยานิ	มะนุสสา ะยะตัสชิตา
ผังภูมิ :	กรุ ระ ชะ กรุ	กรุ ระ ชะ กรุ
บาท ๑		
บาท ๓		
		๘ บาท ๒ } ๑ บาท ๘ บาท ๓ } ๑ บาท

หมายเหตุ : เครื่องหมาย (~) อัญญะประกาศ เป็นคำที่สัมผัสกัน คือคำสุดท้ายของวรรคแรก สัมผัสกับคำที่สองและคำสุดท้ายของวรรคหลัง ตัวอย่าง เช่น:

◎ เจ็บทอบายมุขประเภท	ณ เหตุจตุรประการาน
ใจรักสมัครสมรสมาน	สมุจจะทะษะก่อกรรม
	(ฉันทศาสตร์: ฉันท์ จำวิไล)

ส่วนที่เป็นภาษาบาลี นิยมครูและลหุเป็นกฎเกณฑ์ ส่วนของไทยเรานิยมสัมผัสอักษรทั้งที่ เป็นสระและพยัญชนะ ไม่นิยมครูลหุ เช่น

“สังขารไม่เที่ยงหนอ บังเกิดก่อ แล้วกลับกลาย”

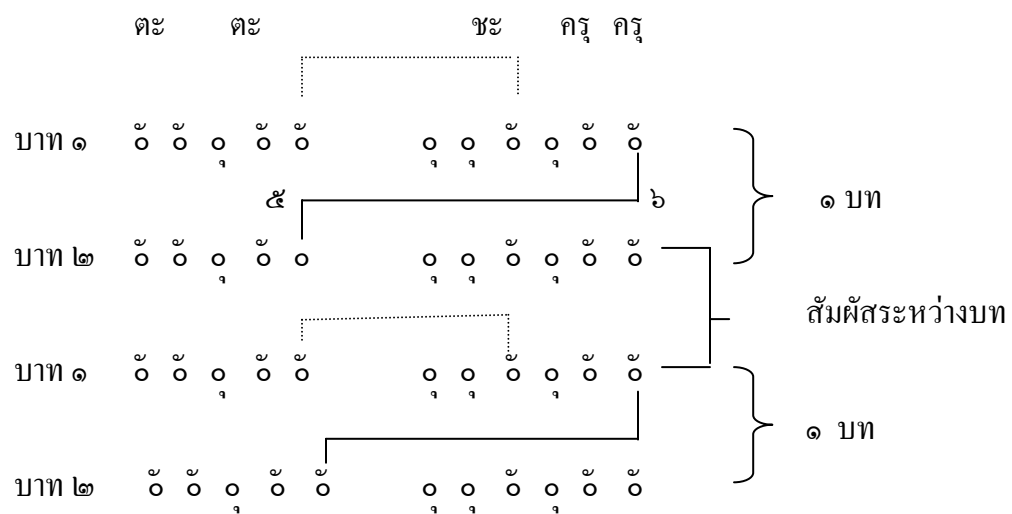
หนอ กับก่อ เป็นสัมผัสสระ กลับกลายเป็นสัมผัสอักษรคือ สัมผัสพยัญชนะนั่นเอง

๒.๔.๒ อินทวิเชียรฉันท์ ๑๑ (กาพย์ยานี ๑๑) หมายถึงฉันท์ที่มีกรุ ๓ ลหุ ๔ รวมเป็น ๑๑ เช่น

ยานี ระ ภูตานี สะมาคะตานี
ภุมมานิ วา ยานี วะ อันตะลิกเข^{๓๓}

ที่เป็นภาษาบาลี นิยมครู และลหุเป็นกฎเกณฑ์ในการนำมาแต่งเป็นกลอน เป็นบทและบาทหรือฉันทลักษณ์ ส่วนฉันทลักษณ์ที่เป็นคำไทยของ อินทวิเชียรฉันท (อิน-ตระ-วิ-เชียน-ฉันท) แปลว่า ฉันทที่มีลีลาอันรุ่งเรืองงดงามประดุจสายฟ้าซึ่งเป็นอาวุธของพระอินทร์ ดังมีผังภูมิและบทกลอนตัวอย่างต่อไปนี้ :

ผังภูมิ :

ตัวอย่าง :

◎ รุ่งเรืองชะวากผา	ฉนวนแผ่นศิลาสลอน
ช่องชานชโลทร	ชลแผ่นกระเซ็นสาย
◎ พรอยพรอยประเล่เห-	มอุทกพะพร่างพราย
ชาบชานสราญกาย	กระอุรื้อนก็ผ่อนชา
◎ ท่อธารละหล่นห้วย	กัระรวะระรินวา
รีหลั่งละถั่งมา	บ่มิขาดผะผาดผ้าง
◎ ไม่ไถ่สไล้งชม	ขณะลมกระพือวัง-
เวงเสียงก็เสียดัง	คจุซอผสานสาย

(อิตรารคำฉันท: ผัน สาลักษณ์)

กฎ : ๑. คณะและพยางค์ : บทหนึ่งมี ๒ บาท บาทหนึ่งมี ๒ วรรค วรรคหนึ่งมี ๕ คำ วรรคหลังมี ๖ คำ รวมบาทหนึ่งมี ๑๑ คำ จึงเรียกว่าฉันท ๑๑

^{๓๓} สิวิง บุญเจิม , ธรรมนูญอีสาน, ๒๕๓๖, หน้า ๑๓-๑๔.

๒. กรุ-ลหุ : ประกอบด้วยคณะฉันท์ ตะ ตะ ชะ กรุลอย ๒ กล่าวคือ คำที่ ๓ ของวรรคหน้า กับคำที่ ๑ ที่ ๒ และคำที่ ๔ ของวรรคหลังเป็นลหุ นอกนั้นเป็นกรุ

๓. สัมผัส : สัมผัสแบบกาพย์ ตามแผนภูมิ

๔. ความนิยม : อินทรวชิรฉันท์ นิยมใช้แต่งข้อความที่เป็นบทชมหรือบทคร่ำครวญ นอกจากนี้ยังแต่งเป็นบทสวด หรือบทพากย์โขนด้วย

หมายเหตุ : สัมผัสที่โยงเป็นจุดประเป็นสัมผัสที่ไม่บังคับ แต่ถ้ามีจะทำให้ฉันทบทนั้นไพเราะยิ่งขึ้น^{๓๔}

๒.๔.๓ อินทรวงศ์ฉันท์ ๑๒ หมายถึงฉันท์ ที่มี ลหุ ๕ กรุ ๗ รวมเป็น ๑๒ เช่น

พรหฺมา จะ โลกา ธิปะติ ชะหัมปะติ

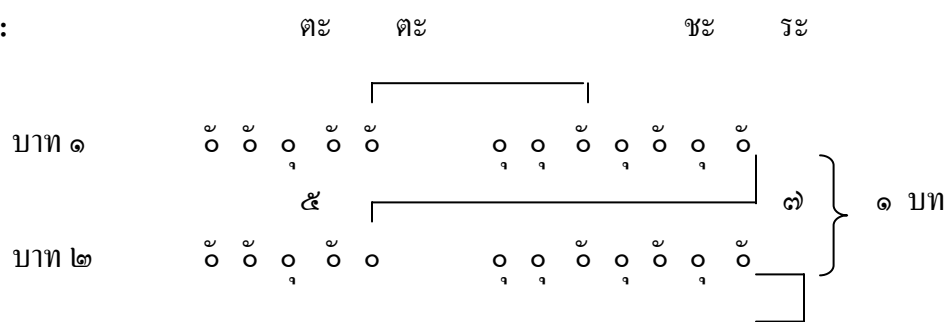
กัถอญฺชะลี อันธิวะรัง อะยาจะละ

สันติระ สัตตาปะระชกชะชาติกา

เทเสตุ รัมมัง อะนุกัมปิมัง ปะชัง.^{๓๕}

ฉันท์ลักษณะที่เป็นคำไทย อินทรวงศ์ฉันท์ (อิน- ทร- -วง- ฉันท์) แปลว่า ฉันท์ที่มีสำเนียงไพเราะ ประดุจปีของพระอินทร์ ดังตัวอย่างต่อไปนี้ :

ผังภูมิ :

ตัวอย่าง :

◎ กรรมร้อนนมห่อนกรุ่น	เพราะพิรุณประโปรยประปราย
กองเพลิงเถกิงกราย	ดินแห้งบແหนงบหนี
◎ ผาณิตผิซัดมด	ฤ จะอดบ่ออาจะมี
แม่เหล็กฤเหล็กดี	อยยั่วก็พั่วก็พัน

(อิตรารคำฉันท์: ผัน สาลักษณ์)

^{๓๔} วิเชียร เกษประทุม, ลักษณะคำประพันธ์ไทย, (กรุงเทพมหานคร : พัฒนาศึกษา, ๒๕๔๖), หน้า ๑๓๘ -๑๓๙.

^{๓๕} สวิง บุญเจิม, สรรพคุณอักษรไทย, ๒๕๓๖, หน้า ๑๓ -๑๔.

กฎ : ๑. คณะและพยางค์ : บทหนึ่งมี ๒ บาท บาทหนึ่งมี ๒ วรรค วรรคแรกมี ๕ คำ วรรค
หลังมี ๗ คำ รวมบาทหนึ่งมี ๑๒ คำ จึงเรียกว่าฉันท์ ๑๒

๒. ครุ-ลหุ : ประกอบคำคณะฉันท์ ตะ ตะ สะ ระ กล่าวคือคำที่ ๓ ของวรรคแรกกับ
คำที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๔ และที่ ๖ ของวรรคหลังเป็นลหุ นอกนั้นเป็นครุ

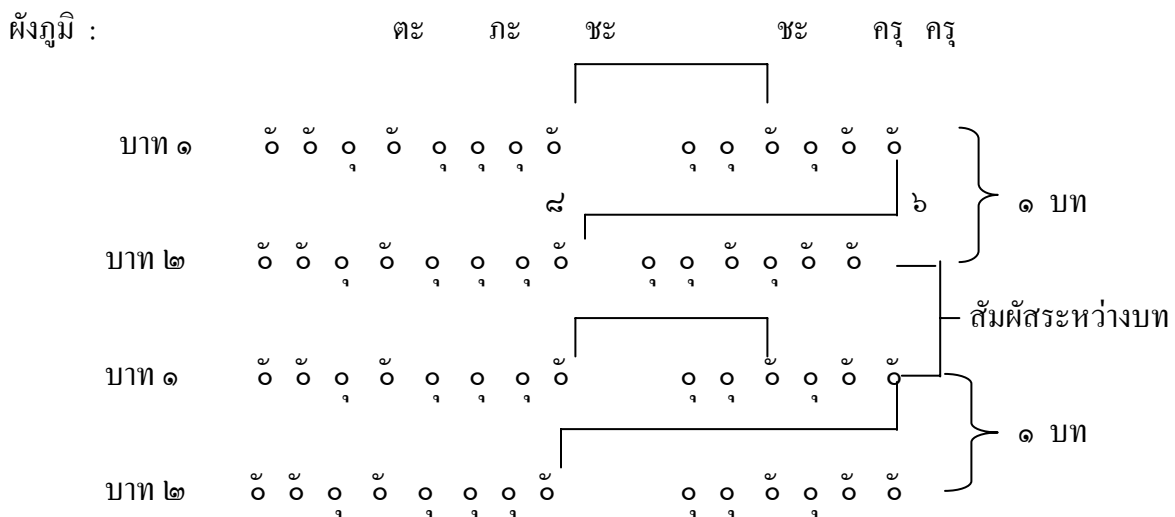
๓. สัมผัส : ส่งสัมผัสแบบกาพย์ ตามแผนภูมิและตัวอย่าง^{๓๖}

๒.๔.๔ วสันตฉลิฉันท์ ๑๔ หมายถึง ฉันท์ที่มีครุ ๕ ลหุ ๗ รวมเป็น ๑๔ เช่น-

พาหุง สะหัตตะมะณินิมิตตะสาธุชันตัง

กริเมชะลึง อุทิศะโฆระสะเสนะมารัง ฯ^{๓๗}

ฉันทลักษณะที่เป็นคำไทย วสันตฉลิฉันท์ (วะ - ตัน - ตะ - ดิ - หลก - กะ - ฉัน) แปลว่า ฉันท์ที่
มีลีลางามวิจิตร ประดุจรอยแต้มที่กลีบเมฆ ซึ่งปรากฏในตอนต้นแห่งวสันตฤดู ดังมีตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่าง :

๐ อ้าเพศก็เพศนุชองงค์	อรองค์ก็บอบบาง
๐ ครอบแต่ผดุงศิริสอ	สุกลักษณ์ประโลมใจ
๐ ยามเจ้ญก็เจ้ญศรีระอวย	พลช่วยผจญภัย
๐ ไร่ไครจะเอื้อนผจญไไข	คุณเลิศมโหฬาร

(ฉันท์ย่อเกียรติชานนครรราชสีมา: พระยาอุปกิตศิลปสาร)

^{๓๖} วิเชียร เกษประทุม, ลักษณะคำประพันธ์ไทย, หน้า ๑๕๐.

^{๓๗} ศิวัง บุญเจิม, สรรพคุณอักษร, ๒๕๓๖, หน้า ๑๓-๑๔.

เดือน ๑๑-๑๒ ตอนน้ำลงก่อนปลาจะว่ายน้ำขึ้น เราจะเห็นตัวปลาขาว ๆ หรือเห็นหางเพรียบ ๆ นาคูมาก ทำนองเดียวกัน การร้องสรภัญญ์ทำนองนี้ ก่อนลงบทหลังก็ต้องร้องย้าอีก ฉะนั้น

จ. กาเต้นก๊อ ท่านว่าเป็นการขับร้องทำนองสั้น ไม่เน้นเสียง จะเน้นจังหวะ เหมือนกาเต้นหาเหยื่อตามก๊อชี่ไถ เช่น “สงฆ์โคสาวกศาสดา รัปปฏิบัติมา แต่องค์สมเด็จพระวันต์ ฯลฯ”

ฉ. ลมพัดไฟ ท่านว่าเป็นการขับร้องที่ใช้ทำนองสั้นขึ้นลงได้พร้อมกัน อุปมาเหมือนใบไม้ถูกลมได้พร้อมกัน ฉะนั้น

ช. ลมพัดพร้าว ท่านว่าเป็นท่วงทำนองยาว เอื้อนเสียงจะลงไม่พร้อมกัน เสียงเปล่งจากหัวแถว แล้วลงมาปลายแถวไม่พร้อมกัน แต่เป็นจังหวะต่อกันไม่ขาดตอน อุปมาเหมือนลมพัดทางมะพร้าว จะอ่อนระทวยนวนานาจากต้นทางมะพร้าว ไปหาปลายทางมะพร้าว ไม่ใช่พร้อมกัน แต่จะต่อเนื่องไม่ขาดสายกัน ฉะนั้น ในการขับร้องทำนองนี้ จะจงใจผู้ฟังให้เคลิ้มคล้อยตามได้ฉนั้น

ซ. หมาย่าหาด ท่านว่าส่วนใหญ่เป็นการร้องทำนองเร่งรีบ และซ้ำ ๆ ากวนไม่ชัดเจนทั้งสระและพยัญชนะ หรือไม่ก็เป็นการขับร้องที่จำเนื้อหาไม่ค่อยได้ ได้หน้าลิ้มหลัง ผิด ๆ ถูก ๆ ท่วงทำนองไม่มีรูปแบบ ไม่เข้าหลักสากล เช่นนี้ท่านเรียกว่า “ทำนองหมาย่าหาด” ปราชญ์อีสานท่านถือว่าไม่ดีใช้ไม่ได้ ไม่ควรให้รางวัล

ณ. แมลงภู่ตอมดอก ท่านว่าเป็นท่วงทำนองโยน ๆ เป็นเสียงเรียบเสมอ แต่ฟังดูแล้วเหมือนอยู่ไกลเหมือนอยู่ไกล ทำจิตใจผู้ฟังให้หวานหวีอุปมาเหมือนเสียงปีกแมลงภู่ตอมดอกไม้ ตอนแมลงภู่โยนตัวก่อนที่จะโฉบลงบนดอกไม้ ฉะนั้น ทำนองนี้ท่านว่า มักจะใช้กับดนตรีประเภทแคน ซอและซุง (พิณ)

ด. ภูไทเลาะดูบ ท่านว่าเป็น ท่วงทำนองกลาง ๆ จะไพเราะก็ไม่ใช่ จะไม่ไพเราะก็ไม่เชิง จะมีเนื้อหาสาระก็ไม่ใช่ จะไม่มีก็ไม่เชิง อุปมาเหมือนชาวภูไทเดินรอบกระท่อม จะเข้าไปก็ไม่เข้า จะนั่งพักนอกกระท่อมก็ไม่นั่ง หรืออุปมาเหมือน พระเอกขี่ม้าเลียบค่าย จะเข้าโจมตีก็ไม่เข้า จะควบม้าหนีก็ไม่ทำ ฉะนั้น ท่วงทำนองนี้ท่านเล่าว่า ส่วนมากจะใช้กับดนตรีประเภท แคน ซอและซุง (พิณ)

ด. นกไต่บินข่มท่ง ท่านว่าเป็นการขับร้องที่มีท่วงทำนองเร่งรีบโดยไม่ค่อยสนใจผู้ฟังเท่าไร ส่วนใหญ่ผู้ฟังจะหันเข้าไปสนใจเอง เพราะทำนองมันเร้า ท่านเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “แอ้งเขิน หรือ หงส์เหิร หรือ บ่าว (ว่าว) เหิรลม มักจะใช้ลำทำนองชาวจังหวัดขอนแก่น และชัยภูมิ ท่วงทำนองตอน เดื่อนั้น เดอ ของเขา จะจ้าว (เร่งรีบ) เหมือนนกไต่ เริงบินหาปลา หรือเหมือนหงส์เหิร หรือ บ่าว (ว่าว) ติดลม ฉะนั้น^{๓๕}

^{๓๕} เรื่องเดียวกัน , หน้า ๑๗ - ๑๘.

๒.๕ องค์ประกอบของสรภัญญ์

การขับร้องสรภัญญ์มีองค์ประกอบที่สำคัญ ๓ ประการ คือ ผู้แต่งกลอนสรภัญญ์ บทกลอนสรภัญญ์ และ ผู้ขับร้องสรภัญญ์ ดังนี้

๒.๕.๑ ผู้แต่งกลอนสรภัญญ์ หมายถึง ผู้ที่มีประสบการณ์และมีความชำนาญในการนำเรื่องราวต่าง ๆ มาแต่งเป็นบทขับสรภัญญ์ ผู้แต่งกลอนสรภัญญ์นั้นถือว่าเป็นบทบาทสำคัญต่อภาพรวมของสังคมไทย และโดยเฉพาะสังคมอีสานด้วย ในการที่จะพยายามปลูกฝังจรรโลงใจให้กับคนในสังคมมีความร่มเย็นเป็นสุข โดยอธิบายผ่านสื่อทางบทขับสรภัญญ์ที่ชาวอีสานนำมาขับร้องในยามที่มีการจัดกิจกรรมต่าง ๆ เช่น ประเพณีบุญเข้าพรรษา ออกพรรษา บุญกฐิน บุญมหาชาติ เป็นต้น นอกจากนี้ผู้แต่งกลอนยังมีบทบาทสำคัญต่อผู้ขับร้องด้วย เพราะผลงานในการนำเสนอของผู้ร้องนั้น นอกจากจะมีเสียงที่ดีแล้วเนื้อหาสาระต่าง ๆ ที่อยู่ใบบทขับสรภัญญ์นั้นก็ต้องมีความลุ่มลึกกินใจของผู้ฟังด้วย ได้ประโยชน์ทั้งในความบันเทิง และความจรรโลงใจและประทับใจ ฉะนั้น ผู้แต่งกลอนจึงต้องมีความรู้ความสามารถในการประพันธ์เป็นอย่างดี นอกจากบทกลอนสรภัญญ์จะมีเนื้อหาสาระดีแล้ว ความสละสลวยในการใช้คำในฉันทลักษณ์ก็ต้องมีความสัมผัสที่ดีด้วย ซึ่งผู้แต่งกลอนสรภัญญ์มักเป็นกลุ่มบุคคลดังนี้

๑. ผู้ที่เคยศึกษาด้านปริยัติธรรม หรือผู้ที่เคยบวชเรียนมาก่อน เพราะบุคคลเหล่านี้จะมีความเข้าใจในการนำเรื่องราวในพระพุทธศาสนามาประยุกต์แต่งเป็นบทกลอนได้เป็นอย่างดี อนึ่งผู้ที่ผ่านการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีมาแล้วยังเป็นผู้ชำนาญในการที่จะแต่งกลอน เพราะมีความเข้าใจในเรื่องของภาษา โดยเฉพาะภาษาบาลี สันสกฤตนำมาแต่งเป็นกาพย์กลอนฉันทลักษณ์ต่าง ๆ

๒. บุคคลที่มีความสนใจ คือมีใจรักในด้านการแต่งกาพย์กลอนการประพันธ์เรื่องต่างๆ โดยอาศัยการฟังมาก ฟังฝนมากชอบเรียนรู้สิ่งที่เป็นวัฒนธรรมของท้องถิ่น แล้วทำให้เกิดแรงบันดาลใจในการแต่งกลอนสรภัญญ์

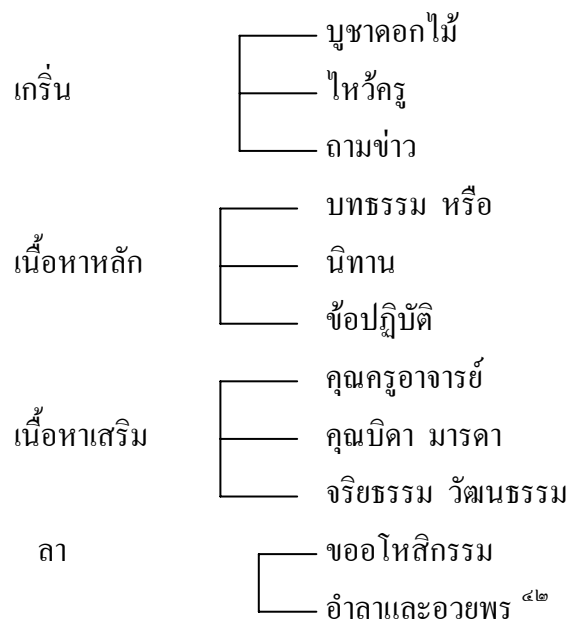
๓. บุคคลผู้ที่เคยขับร้องสรภัญญ์มานาน มีใจชอบในการขับร้อง และในการที่เคยขับร้องมานานจึงทำให้มีความสามารถในการแต่งกลอนสรภัญญ์ หรือที่เรียกว่า คนที่มีพรสวรรค์ในคีตกรรม สามารถแต่งกาพย์ กลอน ฉันทลักษณ์ได้

กระทรวงศึกษาธิการ กรมการศึกษานอกโรงเรียน ได้กล่าวถึงความสำคัญของผู้ประพันธ์กลอนไว้ดังนี้ ต้องเป็นผู้ใช้ถ้อยคำภาษาให้เกิดคุณค่าจะมี ๒ ลักษณะ คือ –

๑). ใช้ถ้อยคำภาษาที่มีความหมายตรงเกิดคุณค่าในแง่สร้างความเข้าใจได้ชัดเจน รวดเร็ว ส่วนการใช้ถ้อยคำภาษาที่มีความหมายแฝงหรือเป็นสำนวนมีชั้นเชิงเกิดคุณค่าในแง่สร้างความไพเราะ ลึกซึ้ง ก็น่าฟัง ชวนคิด จูงใจหรือเร้าใจ

๒). การใช้ถ้อยคำภาษาต้องคำนึงถึงวัฒนธรรม ความเหมาะสมกับเรื่องราวเหมาะสมกับสื่อ และเหมาะสมกับงานสิ่งเหล่านี้จะช่วยให้การใช้ภาษาประสบผลสำเร็จถ้อยคำภาษาจึงเป็นเครื่องมือที่มีคุณค่าสำหรับทุกๆ คน^{๔๐}

๒.๕.๒ บทขับสรภัญญ์ หมายถึง บทกลอนที่มีทำนองสำหรับสวดคำที่เป็นคำฉันท์ หรือ ทำนองขับร้องทำนองหนึ่ง เช่น สวดสรภัญญะทำนองสรภัญญ์^{๔๑} เนื้อหาของกลอนส่วนใหญ่จะเป็น เรื่องราวที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาและหลักศีลธรรม จริยธรรม นิทานชาดก วรรณคดี วรรณกรรม จาริต ประเพณี ปรากฏการณ์ต่างๆ ทางสังคม การแบ่งประเภทของบทขับสรภัญญ์มีวิธีการแบ่งออกได้เป็น ๒ คือ แบ่งออกตามท่วงทำนอง ซึ่งการแบ่งตามท่วงทำนองผู้วิจัยได้กล่าวไว้แล้วในเบื้องต้น และแบ่งออก ตามเนื้อหาสาระ หากจะเขียนเป็นแผนผังก็จะได้อดังนี้

^{๔๐} กระทรวงศึกษาธิการ กรมการศึกษานอกโรงเรียน : วิจารณ์ญาณทางภาษาและวัฒนธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐ , (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๓๘), หน้า ๕๕.

^{๔๑} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, หน้า ๑,๑๓๔.

^{๔๒} อุดม บัวศรี ,มหาอุดม, หน้า ๒๓๔.

๒.๕.๓ **ผู้ขับร้องสรภัญญ์** หมายถึงอุบาสกอุบาสิกาที่เข้าจำศีลอุโบสถ หรือนักเรียนนิสิต นักศึกษา ตลอดจนบุคคลทั่วไปที่มีความสนใจในการขับร้องสรภัญญ์ ซึ่งการขับร้องสรภัญญ์นอกจากจะเป็นการขับร้องเพื่อสืบสานวัฒนธรรมประเพณีเอาไว้แล้ว บางครั้งก็มีการนำมาขับร้องประชันกันและถือปฏิบัติสืบต่อมา ส่วนมากการขับร้องสรภัญญ์มีความนิยมขับร้องเป็นหมู่คณะเพื่อประสานเสียงกัน ผู้ขับร้องสรภัญญ์หรือคณะสรภัญญ์คณะใดจะได้รับความนิยมมากหรือน้อยนั้น ขึ้นอยู่กับความสามารถและคุณสมบัติของแต่ละคณะ คุณสมบัติบางประการของคณะสรภัญญ์มีดังนี้

๑. **เสียง** คณะสรภัญญ์จะประสบความสำเร็จในการขับร้องนั้น เสียงถือว่าเป็นจุดเด่นที่สำคัญประการหนึ่ง เพราะการขับร้องไม่ว่าจะเป็นการขับร้องประเภทใด เช่น ขับร้องเพลงกล่อมเด็ก เพลงลูกทุ่ง เพลงลูกกรุง เพลงพื้นบ้านต่าง ๆ โดยเฉพาะการขับร้องสรภัญญ์นั้นซึ่งต้องขับร้องประสานเสียงกัน ถ้ามีน้ำเสียงไพเราะเพราะพริ้งก็จะทำให้ผู้ฟังเกิดความประทับใจในเสียงนั้น

๒. **ทำนองการร้อง** การขับร้องสรภัญญ์นั้นนอกจากจะมีเสียงที่ดีแล้ว ผู้ขับร้องสรภัญญ์ต้องมีท่วงทำนองที่หลากหลาย มีความลุ่มลึกจับใจ มิใช่ว่าร้องอยู่แต่ในทำนองเดียวจนทำให้ผู้ฟังนั้นเกิดความเบื่อหน่ายในการฟัง และไม่เกิดความประทับใจ^{๔๓}

๓. **ความจำ** ผู้ขับร้องสรภัญญ์นั้นจะต้องเป็นผู้มีความจำดี ในการที่จะจดจำบทกลอนสรภัญญ์ เพื่อที่จะไม่ให้เนื้อหาสาระต่าง ๆ ที่มีอยู่ในบทขับสรภัญญ์นั้นขาดหายไป อีกทั้งยังเป็นการทำให้เกิดความสละสลวยในบทขับร้องสรภัญญ์

๔. **การแต่งกาย** ผู้ขับร้องสรภัญญ์ต้องแต่งกายให้สุภาพเรียบร้อย และโดยเฉพาะในยามที่มีการขับร้องประชันกัน ซึ่งการแต่งกายของคณะสรภัญญ์ในแถบภาคอีสานนี้ก็จะเน้นไปในแบบพื้นบ้านของชาวอีสาน

๕. **เทคนิคการแสดง หรือศิลปะและลีลาในการแสดง** คณะสรภัญญ์คณะใดมักจะได้รับความนิยมจากผู้ฟังนั้น นอกจากจะมีน้ำเสียงดี เนื้อหาสาระในบทกลอนดีแล้ว ต้องมีเทคนิควิธีการ หรือรูปแบบของการนำเสนออย่างเป็นระเบียบเป็นวรรคเป็นตอน

^{๔๓} ประมวล พิมพ์เสน, คู่มือการประกวดศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านอีสาน, (ขอนแก่น : พระธรรมจันทร์, มปป).

๒.๖ โอกาสในการขับร้องสรภัญญ์

การขับร้องสรภัญญ์นั้น ในภาคกลาง ก็นิยมร้องในงานศพ เช่นเดียวกับการสวดพระอภิธรรม ส่วนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสานนั้น โอกาสที่ร้องสรภัญญ์มีมากกว่า และกว้างกว่า ทั้งนี้ เพราะภายหลังมีความนิยมจึงมีการแต่งกลอนสรภัญญ์ให้มีเนื้อหาที่นอกเรื่องธรรมะ^{๔๔} ฉะนั้นในภาคอีสาน จะมีกิจกรรมที่เกี่ยวกับการบุญ เช่น ประเพณีบุญสิบสองเดือน ที่เรียกว่า “ฮีตสิบสอง” ในงานทอดผ้าป่า ในงานกฐิน ในงานทอดเทียน ในงานบุญอุทิศกุศล ฯลฯ

นอกจากนี้ยังมีการสวดสรภัญญ์แข่งขันในแต่ละตำบลอยู่มิได้ขาด ถ้ามีงานบุญใหญ่ ๆ จะคัดจากหมู่บ้านเป็นตำบลและชิงชนะเลิศในระดับอำเภอ และระดับจังหวัดอีกด้วย^{๔๕} ทั้งนี้อาจจะขึ้นอยู่กับ การสนับสนุนของรัฐด้วย ในการที่จะมีการอนุรักษ์ส่งเสริมวัฒนธรรมอันดีงามนี้ในโอกาสที่เหมาะสมให้เกิดมี ในท้องถิ่นนั้น ๆ เพื่อการเสริมสร้างความรัก ความสามัคคีกลมเกลียวในหมู่คณะของสังคม

๒.๗ ขั้นตอนในการขับร้องสรภัญญ์

การขับร้องสรภัญญ์นั้น นอกจากคณะสรภัญญ์จะมีการแต่งกายสุภาพเรียบร้อยแล้ว ธรรมเนียมที่ ถือปฏิบัติมาในการขับร้องแต่ละครั้ง โดยเฉพาะในยามที่มีการประกวดประชันกันในระดับหมู่บ้าน ระดับ ตำบล ระดับอำเภอ หรือระดับจังหวัด ก็จะต้องมีการปฏิบัติเป็นระเบียบ วิธีการ มีแบบอย่างในการนำเสนอ ที่คล้ายคลึงกัน โดยส่วนใหญ่คณะสรภัญญ์นั้นต้องมีตั้งแต่ ๕ คนขึ้นไป แต่ไม่เกิน ๑๐ คน ส่วนทางด้าน เวทีก็อาจจะเป็นเวทีที่จัดขึ้นชั่วคราว หรือไม่ก็จัดภายในศาลาการเปรียญ เพราะส่วนมากการขับร้องสรภัญญ์ นั้นจะมีการจัดในวัด การจัดกิจกรรมขับร้องสรภัญญ์นั้นถือว่าเป็นการจัดขึ้นเพื่อส่งเสริมพระพุทธศาสนา รวมไปถึงการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมให้คนในสังคมอีกด้วย

การขับร้องสรภัญญ์นั้น มักมีขนบนิยมในการขับร้องดังนี้ –

๑. กลอนเตรียมตัว ก็จะกล่าวถึงการเตรียมตัวกราบไหว้พระรัตนตรัย เพื่อทำให้เกิดความ พร้อมเพรียงกันในคณะ มีตัวอย่างดังนี้

เตรียมตัวพวกเราเอ๋ย	เตรียมตัวเลขประนมมือ
เตรียมตัวนั่งกระโห้ง	ประนมมืออยู่สลอน

^{๔๔} อุดม บัวศรี, มหาอุดม, หน้า ๒๒๓.

^{๔๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒๓.

ขอรขึ้นกราบทูล	อันไพบูลย์ระลึกถึง
กราบลงครั้งที่หนึ่ง	ระลึกถึงคุณพระพุทธ
กราบลงครั้งที่สอง	ตั้งใจตรงต่อพระธรรม
กราบลงครั้งที่สาม	ตั้งใจตามต่อพระสงฆ์
สตรีผู้เลื่อมใส	จงตั้งใจทุกคนเทอญ ฯ

(ญาณวฑฒณิกขุ: สารานุกรมวัฒนธรรมไทย อีสาน, ๒๕๔๒: ๔๓๕๐.)

๒. กลอนบูชาดอกไม้ ก็คือการบูชาคุณของพระรัตนตรัย พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ด้วยการนำดอกไม้รูปเทียนมาบูชา พร้อมทั้งการกล่าวด้วยวาจาที่สื่อออกทางบทขับสรภัญญ์ เป็นการนอบน้อมนมัสการต่อพระรัตนตรัยที่ชาวพุทธทั้งหลายถือปฏิบัติมา มีบทกลอนสรภัญญ์ดังนี้

มาลาดวงดอกไม้	มาตั้งไว้เพื่อบูชา
ขอบูชาแด่พระพุทธ	ผู้ได้ตรัสรู้มา
มาลาดวงดอกไม้	มาตั้งไว้เพื่อบูชา
ขอบูชาแด่พระธรรม	ที่ชักนำความสุขมา
มาลาดวงดอกไม้	มาตั้งไว้เพื่อบูชา
ขอบูชาแด่พระสงฆ์	ผู้ดำรงพระวินัย

(ญาณวฑฒณ กิกขุ : ๑)

๓. กลอนไหว้ครูอาจารย์ นอกจากไหว้พระรัตนตรัยแล้ว สิ่งที่เราควรระลึกถึงต่อไปก็คือ ครูอาจารย์ มีตัวอย่างดังนี้

ข้าขอกราบไหว้คุณ	อันไพบูลย์ของอาจารย์
กรุณาทุกประการ	พระอาจารย์ท่านสั่งสอน
วิชาความรู้แจ้ง	ท่านชี้แจงให้แลเห็น
รักใคร่ไม่ต้องเอียงเอน	หวังให้เป็นฉลาดคน
อาจารย์ท่านสอนจริง	ให้รู้ยิ่งปรีชาญาณ
สรวรรค์พระนิพพาน	ทุกประการอาจารย์สอน
คุณนี้ควรกราบไหว้	ยกขึ้นไว้บนเหนือเศียร
พวกเราควรเล่าเรียน	อุตสาห์เพียรให้เชี่ยวชาญ
ควรไหว้ควรกราบกราน	พระอาจารย์ของเราเอง
กราบไหว้ด้วยความเกรง	เคารพเองทุกเวลา

พวกเราควรบูชา

ด้วยศรัทธาพระอาจารย์

พวกเราควรกราบกราน

คุณอาจารย์ของเราเทอญ ฯ

(อุคม บัณฑิต: ๒๕๔๑, ๒๕๔๕-๒๕๖๖.)

๔. **กลอนเดินทาง** เป็นกลอนพรรณนาการเดินทางมาร้องสรภัญญ์ กลอนนี้เป็นการสะท้อนภาพชนบท ที่นักร้องสรภัญญ์ได้เดินทางจากบ้านของตนเองบุกป่าฝ่าดงมายังสถานที่ร้องสรภัญญ์ มีบทกลอนไว้ดังนี้

ปวงข้าเดินค่วนมา	จากเคหามาตามทาง
ข้ามโขดเขาลำเนาไพร	บุกป่าไม้ไพรพนา
การร้องเสียงวีวอน	คิดออนซอนน่าจับใจ
เดินค่วนวันยังค่ำ	เสรำโศกาน้ำตาไหล
จากพี่น้องทั้งอาวอา	ใจประสงค์เดินทางมา
จากบิดาทั้งมารดา	สาริกานกเขาทอง
เสียงร้องกังวาลไพร	ทั้งเสียงร้องเรไรมา
น้ำเนตรไหลนองชล	ลำควนบานตามทางมา
ตามทางมาน่าชมเชย	คิดไปมาแล้วกระสัน
ออกกระสันคิดถึงบ้าน	ยามได้ย้ายจากบ้านมา

(สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน., ๒๕๔๒, ๔๓๕๑ : ญาณวฑฒณิกข.)

๕. **กลอนปัญญาน้อย** เป็นกลอนแสดงการถ่อมตนไม่โอ้อวด ให้เกียรติผู้อื่น มีบทกลอนดังต่อไปนี้

พวกคิดฉันปัญญาน้อย	ความรู้้น้อยไม่เพียงพอ
บ่อยมีทำนอง	บ่คล่องแคล่วในเชิงฉันท
การร้องสรภัญญ์	อัศจรรย์หาทำนอง
ยกย่องศาสนา	ผู้ศรัทธาประพฤติธรรม
คำสอนของพระเจ้า	ยกใส่เกล้าบนเหนือเศียร
ทำเพียรหวังประโยชน์	ความเกลียดโกรธก็ไม่มี
ทำดียอมได้ดี	สารภีที่ฟังมา
จงฟังโดยเคารพ	อย่าได้กลบเสียงอ้ออิง
คำกลอนนี้ไม่คล่อง	ถูกต้องตามทำนอง
ผู้ดีก็ยกย่อง	ถูกทำนองคลองพระสงฆ์

ท่านสอนให้เป็นดี
 สิ่งใดที่สำคัญ
 ความดีอยู่ในใจ

อย่าได้ดีเสมอตน
 จงจดจำไว้ในใจ
 รักษาไว้ให้ดีเทอญฯ^{๔๖}

๖. กลอนให้รักษาศีล เป็นการเริ่มกลอนที่เป็นเนื้อหาสาระของจริยธรรม คือว่าด้วยเรื่องทานศีล
 ภาวนา ดังมีตัวอย่างต่อไปนี้

ดูก่อนท่านทั้งหลาย	เกิดพึงพึงอิง โลกา
อาศัยผลของกรรม	ที่บำเพ็ญแต่บุพเพ
ทานศีลภาวนา	บำเพ็ญมาแต่กาลก่อน
ชาตินี้จึงได้เกิด	ชาติประเสริฐมนุสสา
บำเพ็ญมนุษยธรรม	มีประจำไว้ในใจ
ชาตินี้ไซ้รักก็เหมือนกัน	บำเพ็ญธรรมอย่าประมาณ
รักษาศีลอย่าประมาณ	นรชาติท่านชายหญิง
“ศีล”ก็คือศีล	สำรวมสิ้นในอินทรี
รักษาศีลไม่ต่างพร้อย	เทียมเพชรพลอยอันมีค่า
ศีลห้านิจศีล	ให้รักษานิจกาล
รักษาให้ได้ผลจริง	ศุคคะตังเป็นที่หวัง
กำจัดตัวโมหะ	ตัดราคะให้เบาบาง
ทานังการให้ทาน	ย่อมสมานมิตรไมตรี
ผู้ให้และผู้รับ	อ่อนสลับเกื้อกูลกัน
สววรรค์พระนิพพาน	การให้ทานเป็นบันได
ยากไร้อนาถา	ในชาติหน้าหาไม่
ศีลมัยรักษาศีล	สำรวมสิ้นในอินทรี
รักษาศีลในสิกขา	กายวาจาไม่เบียดเบียน
ภาวนาควรเล่าเรียน	อุตสาห์เพียรกรรมฐาน
เจริญกรรมฐาน	บำเพ็ญฌานชำระตน
ให้พ้นจากกิเลส	สมุจเฉตะปะหาน
ทานังเป็นสะพาน	ศีลมัยเป็นริ้วล้อม

^{๔๖} สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน, ๒๕๔๒, หน้า ๔๓๙๑.

ขอมอัฐมฐผู้กระทำ
พระนิพพานท่านนี้เอย ฯ

๓. กลอนพุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ เป็นกลอนที่กล่าวถึงเนื้อหาพุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ
ว่ามีอยู่ที่ประการ มีบทกลอนดังนี้

ท่านกำหนดแต่โดยย่อ
บทยิ่งใหญ่หรือหัง
ตั้งนะโมลงนอบน้อม
ตรัสรู้โพธิญาณ
สัมปันโนผู้ถึงพร้อม
รู้แรกเริ่มรู้วิชา
ท่านเสด็จไปดีแล้ว
รู้แจ้งโลกด้วยดวงตา
ธัมมसारถิ
สารถิผู้ฝึกม้า
ยิ่งไปกว่าพระสัมมา
เทวคามาบุตรโส
เบิกบานแล้วในหทัย
ดับทุกข์โศกไม่มีภัย

มีคุณหย่อนกว่ากันมา
พระสัมมาตัสติแล้ว
ใครมองเห็นย่อมรู้เอง
ไม่ตามกาลตามสมัย
จงมาคู่ท่านทั้งหลาย
ควรนอนน้อมเข้ามาหา
วิญญูหิ อัมวิญญู
ได้เห็นผลอันไพบูลย์
รักษาชอบไว้ในใจ

สังฆคุณ

สังฆคุณเป็นองค์หนึ่ง	เป็นที่พึ่งของพวกเรา
ท่านนั้นเข้าแก้ประการ	พิศดารกว่าคุณธรรม
ท่านกำหนดแต่ไหนมา	สาวกาของพุทโธ
สุปฏิปันโน	ประพตติถึงพร้อมแล้ว
อุชุปฏิปันโน	ปฏิบัติไปโดยตรง
ญายปฏิปันโน	ปฏิบัติดีตามพระธรรม
สามิจิปฏิปันโน	ประพตติตนตามสมควร
อาหุเนยโยบทที่ห้า	มีจรรยาน่าเคารพ
ปาหุเนยโยบทที่หก	เป็นผู้ควรแก่เจ้าถิ่น
ทักษิเนยโย	เป็นผู้ควรของทำบุญ
อัญชลีกรณีโย	ผู้เราควรอัญชลี
ประนมมือขึ้นกราบไหว้	หมู่พระสงฆ์อรียา
บทที่เก้าเป็นนาบุญ	โลกัสสะของชาวโลก
ไม่มีนาบุญอื่น	ยิ่งไปกว่าหมู่พระสงฆ์
พระผู้ประดิษฐ์สอน	เป็นคำกลอนให้เราดู
สังโฆเป็นพระคุณ	เป็นแก้วมุลแก้วดวงสาม
พวกเราจงกราบกราน	ด้วยเศียรเกล้าทุกคนเทอญ ฯ

(สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน, ๒๕๔๒, ๔๑๕๒: ญาณวุฒติกุญ.)

๘. กลอนสังฆารไม่เที่ยง เป็นกลอนที่กล่าวถึงสภาวะธรรม คือความไม่เที่ยงแท้แน่นอนของสังฆาร เพื่อเตือนนิกรชนให้สำนึกอย่าประมาท ดังมีบทกลอนตัวอย่างต่อไปนี้

โอ้อือนิจจา	สังฆารามั่นแน่นอน
ตื่นเช้าอาทิตย์จร	ลับชิงครเมื่อส้ายันห์
เจ็ดวันเป็นสัปดาห์	ไม่นานน้าเปลี่ยนเป็นเดือน
สิบสองเดือนเปลี่ยนเป็นปี	ชีวิตนี้ก็คล้ายตาม
ความงามของหนุ่มสาว	ย่อมแก่เฒ่าไปตามวัย
ไม่นานนก็ตายไป	ไม่เท่าไรก็ม้วยมรณ
ห้ามขึ้นสู่กองฟอน	ไม่รู้ร้อนบนกองเพลิง

ลำบากมานานเหง
มีเงินอันมากสิ้น
ไรรู้และว้าวาย
ทิ้งไว้ให้โลกา
มีคำหนักเป็นต้น
สมบัติย่อมแปรผัน
ขอเล่าให้ท่านฟัง
มูลมังของเรามี
ไฟไหม้ก็ไม่กลัว
สมเด็จพระสัมมา
ทำทนต์ไว้เถิดหนา
ศีลห้าสมาทาน
ภาวนาให้สดใส
พระองค์ตรัสไว้นาน
พวกปล้นโจรขโมย
ยังสดและยังใส
กองบุญอันดีงาม
คู่ฟ้าันคะรา
สรภัญญ์ไม่หวนแหน
ทำดีกันเถิดหนา
ท่านตรัสว่าไม่น้อย
จาตุมก็ยังดี
ดุสิตและยามา
นิมมานรตินั้นยังมี
ปะริมมิตาภูมิเรืองรอง
ขอจบสรภัญญ์

ถูกพระเพลิงเผาทุกคน
ไปแต่ตนเหมือนเมื่อมา
เป็นคนรวยก็จากไป
มิใช่ว่าเอาไปนำ
สมบัตินั้นลูกแข่งกัน
ของเหล่านั้นอนิจจัง
อนิจจังในทางดี
เป็นของดีติดตามตัว
ติดตามตัวทุกเวลา
ทรงตรัสว่าคือกองบุญ
ท่านตรัสว่าให้ทำทาน
กำจัดมารในดวงใจ
ทำจิตใจพ้นบ่วงมาร
ยังสำราญไม่ร่วงโรย
ไม่เป็นโทษและเป็นภัย
ยามตายไปได้ติดตาม
ยังติดตามและนำพา
ย่อมนำพาไปสู่แดน
แนะนำแดนอันเปรมปรีดิ์
สวรรค์ฟ้ายังรอคอย
สวรรค์คอกมีหกภูมิ
ดาวดึงส์มีภูมิอินทรา
ยังคอยทำผู้ทำดี
ผู้ทำดีได้ครอบครอง
เชิญไปครองไม่ว่ากัน
แนะนำกันพอรู้ทาง ฯ

(บุญนาถ พนิจพล, : ๒๕-๒๖.)

กลอนสวรรค์
 ดิฉันจะได้ชม
 เมืองสวรรค์ตามตำรา
 เมืองสวรรค์ชั้นที่หก
 มีราชาครองสิทธิ์
 ที่ประชุมในชั้นนี้
 มีราชาครองหนึ่งองค์

ดุสิตงามจะฉาน	ทั้งอาหารหมู่โภไคย์
นึกได้ตามใจหวัง	ทั้งรูปทรงก็โสภ
ที่หกชั้นนิมา	เทวดาในชั้นนี้
นิมิตได้ทุกสิ่งอัน	ทุกสิ่งสรรนิมิตได้
ปรนิมนั้นต้องไ้	เทวดาในชั้นอื่น
ความงามนั้นราบรื่น	นำชมชื่นโสมนา
ผู้ใดต้องการไป	ในเมืองนี้ต้องทำทาน
ความสุขความสำราญ	ในเมืองพึงน่าอยากไป ฯ ^{๔๗}

๑๐. กลอนคุณบิดาคูณมารดา เป็นกลอนที่เสริมด้านคุณธรรม เป็นการแสดงคุณบิดามารดาและ
 ชี้นำให้รู้จักบุญคุณของผู้มีพระคุณ ที่เรียกว่า “กตัญญูกตเวทิตี” ดังมีบทกลอนตัวอย่างต่อไปนี้

ข้าขอกราบไหว้คุณ	ของบิดาและมารดา
เลี้ยงลูกเฝ้ารักษา	ทนทุกข์มาแต่ในครรภ์
อุ้มท้องประคองครรภ์	ทุกข์หันตักก็ทนไป
คลอดแล้วนอนอย่างไฟ	ทนทุกข์ไปเพื่อลูกตน
ให้นมให้ข้าวป้อน	แล้วให้นอนให้สุขสรรพ
ลูกนอนแสนรำพัน	จิตใจมันต้องแทนคุณ
พ่อแม่ท่านกังวล	ด้วยลูกตนทุกเวลา
กตัญญูคุณท่านหนา	ทั้งบิดาและมารดา
บิดาคูณมากนัก	เปรียบน้ำหนักเท่าแผ่นดิน
แม้นคุณมารดาล้น	เท่าฟ้าดินเปรียบให้ดู
ข้าขอประบนน้อม	เคารพพร้อมและยำเกรง
กราบไหว้ด้วยตนเอง	และยำเกรงไม่ลืมหูลืม

(พระครูสิทธิสุตาทิธ, ๒๕๔๕: ๖)

^{๔๗} สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน, ๒๕๔๒, หน้า ๔๓๕๓.

๑๑. กลอนลาและอวยพร เป็นการส่งท้ายผู้ร้องสรภัญญ์จะบอกลาพระสงฆ์และผู้ฟังทุกคน แล้วอวยพรให้มีความสุข อยู่ดี มีแสง (มีแรง)^{๔๘} ดังมีบทกลอนตัวอย่างต่อไปนี้

วันนี้ขอกากัน	มิตรสัมพันธยังเจริญ
ขอบคุณที่พวกท่าน	เลี้ยงอาหารพร้อมได้เชิญ
อาหารไม่ขาดเงิน	มากเหลือเกินมีทุกอัน
พวกฉันขออวยพร	เป็นคำกลอนสรภัญญ์
ขอให้ทุกทุกท่าน	มีขวัญเย็นตลอดไป
อายุได้ร้อยปี	มีพลานามัย
วรรณะก็สดใส	สวยวิไลงามสง่า
สีทันให้เรื่องรอง	ผิวผุดผ่องเหลืองอร่าม
แลดูให้งดงาม	ตามร่างกายสีนวลนวล
สุขะจงเกิดมี	โรคไม่คือขำมาทวน
ความสุขอย่าแปรปรวน	ก็สมควรให้ถาวร
พละคือกำลัง	การลุกนั่งหรือเดินนอน
ร่างกายอย่ามีหย่อน	จะเดินจรแจ้งแรงเทอญฯ

(จ.จันทะวงษา, ๒๕๔๔: ๔๓.)

^{๔๘} กิ่งทองมหาพรไพศาล, บทกลอนสรภัญญ์, <http://www.culture.go.th/study.php?&YY=๒๕๔๔&MM=๑๒&DD=๓> ๒๓ กรกฎาคม ๒๕๕๐.

บทที่ ๓

หลักจริยธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในบทขับร้องสรภัญญ์ชาวอีสาน

สรภัญญ์ หรือสรภัญญะนั้นกล่าวได้ว่าเป็นวรรณกรรมด้านเพลงขับของชาวอีสาน เพราะมีการขับร้องด้วยเสียงอันไพเราะเพราะพริ้ง ซึ่งมีต้นแบบมาจากบทสวดมนต์ของพระสงฆ์หรือที่เรียกว่าการสวดพระปริตร ซึ่งเดิมทีใช้ภาษาบาลีสันสกฤตในการนำมาสวด ต่อมาเมื่อมีการเผยแผ่พุทธศาสนาเข้าไปสู่ท้องถิ่นต่าง ๆ ก็ทำให้เกิดพัฒนาการในการประยุกต์หลักพุทธธรรมออกไปหลายรูปแบบ โดยเฉพาะการประยุกต์หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาให้สอดคล้องไว้ในบทขับร้องสรภัญญ์ของชาวอีสาน โดยมีหลักคุณธรรม จริยธรรมการประพฤติปฏิบัติปรากฏอยู่มากมาย ซึ่งมีการยึดถือปฏิบัติสืบทอดมาเป็นขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีจนถึงปัจจุบัน

๓.๑ ความหมายของจริยธรรม

ความหมายของจริยธรรมนั้น มีนักปราชญ์ทางศาสนาได้ให้คำนิยามความหมายที่แตกต่างกันและสอดคล้องกัน ดังนี้

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ให้คำนิยามไว้ว่า จริยธรรมหมายถึง ธรรมที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติ ศีลธรรม กฎศีลธรรม^๑

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ให้คำนิยามไว้ว่า จริยธรรม หมายถึง การดำเนินชีวิตความเป็นอยู่ การยังชีวิตให้เป็นไป การครองชีวิต การใช้ชีวิต การเคลื่อนไหวของชีวิตทุกแง่ทุกด้าน ทุกระดับชั้นทั้งทางกาย วาจา และใจ ทั้งส่วนตัว ด้านสังคม อารมณ์ ด้านจิต ด้านปัญญา การดำเนินชีวิตหรือเป็นอยู่ทั้งระดับศีล ที่เราเรียกว่าศีลธรรม ทั้งระดับจิตใจ คุณธรรมภายใน หรือคุณภาพจิตใจ สมรรถภาพทางจิตหรือสุขภาพจิตที่มีสมาธิเป็นแกนกลาง และทั้งระดับปัญญาความคิด เหตุผล ความรู้เท่าทันความจริงท่านเรียกว่าจริยธรรมทั้งสิ้น^๒

^๑ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๒), หน้า ๒๕๑.

^๒ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), คุณธรรมและจริยธรรมสำหรับเด็กและเยาวชนรุ่นใหม่, (กรุงเทพมหานคร : ฝ่ายวิชาการคณะครุศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๘), หน้า ๑๒ – ๑๓.

บุญมี แท่นแก้ว ได้ให้คำนิยามไว้ว่า จริยธรรม หมายถึง ธรรมชาติหรือหลักธรรมที่บุคคลควรประพฤติ จัดว่าเป็นคุณธรรมที่แสดงออกทางร่างกายในลักษณะที่พึงงามถูกต้อง อันเป็นสิ่งที่ประสงค์ของสังคม^๓

จากคำนิยามดังกล่าวข้างต้น พอสรุปได้ว่า จริยธรรม เป็นเรื่องที่ว่าด้วยความประพฤติ หรือข้อที่ควรปฏิบัติและข้อที่ควรละเว้น ซึ่งถือว่าเป็นหลักในการดำเนินชีวิตที่บุคคลทั่วไปควรถือปฏิบัติเพื่อประโยชน์สุขของตนเองและผู้อื่นตลอดถึงสังคมส่วนรวม ให้มีความเป็นอยู่ด้วยความสงบสุข

จริยธรรมเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่งในสังคม เพราะในตัวบุคคลหรือสังคมใดจะมีความเจริญก้าวหน้าได้นั้น ต้องอาศัยหลักการประพฤติปฏิบัติที่ตรงกันในเรื่องของการมีคุณธรรมจริยธรรม ความดี ความงาม รู้จักแยกแยะสิ่งที่เป็นประโยชน์ และมีใช้ประโยชน์ แล้วประพฤติปฏิบัติให้เกิดมีในสังคมนั้น ๆ ซึ่งนับว่าเป็นสิ่งที่สำคัญและเป็นแนวทางที่จะทำให้สังคมมีความสงบสุขได้ จะเห็นได้ว่าในสังคมของคนหมู่มากนั้น การดำเนินชีวิตก็ย่อมมีปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ เกิดขึ้นมากมาย ซึ่งอาจเป็นเหตุให้สังคมนั้นเกิดความเดือดร้อนวุ่นวาย ไม่มีความเป็นระเบียบเรียบร้อยได้ ซึ่งมูลเหตุของความไม่สงบนั้นอาจมีสาเหตุมาจากหลายประการ แต่ที่สำคัญก็คือการขาดคุณธรรม จริยธรรม นั้นเป็นผลจากการเสื่อมด้านจิตใจ เพราะจิตใจนั้นถือว่าเป็นทุกสิ่งทุกอย่างของร่างกาย ดังที่ปรากฏในคำกล่าวที่ว่า “จิตเป็นนาย กายเป็นบ่าว” หมายถึง เมื่อจิตคิดไว้อย่างไรแล้วกายของเราก็มักปฏิบัติตาม ฉะนั้น คุณธรรมจริยธรรมจึงเป็นเครื่องกำหนดความเจริญหรือความเสื่อมของสังคม สรุปแล้ว การอบรมสั่งสอนหรือการขัดเกลาจิตใจจึงเป็นเครื่องกำหนดพฤติกรรมมนุษย์และเป็นปัจจัยที่ขาดเสียไม่ได้ที่ทำให้มนุษย์เกิดความรู้สึกเป็นตัวของตัวเอง ซึ่งกล่าวโดยรวมแล้วคือ การถ่ายทอดวัฒนธรรม และการพัฒนาบุคลิกภาพนั่นเอง^๔

^๓ บุญมี แท่นแก้ว, จริยธรรมกับชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส. พรินติ้ง เฮาส์, ๒๕๔๑), หน้า ๑.

^๔ สุพัตรา สุภาพ, สังคมและวัฒนธรรมไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๓), หน้า ๓๗.

๓.๒ ประเภทของจริยธรรม

จริยธรรมนั้น สามารถแบ่งเป็นประเภทตามลักษณะต่าง ๆ สำหรับประเมินพฤติกรรมของมนุษย์ ซึ่งแบ่งออกได้เป็น ๔ ประเภทคือ^๕

๓.๒.๑ ความรู้เชิงจริยธรรม หมายถึง การมีความรู้ในสังคมของตนนั้น ถือเอาการกระทำชนิดใด ดีหรือไม่ดี ควรหรือไม่ควร ลักษณะของพฤติกรรมประเภทใดที่เหมาะสมหรือไม่เหมาะสม ปริมาณความรู้เชิงจริยธรรมหรือค่านิยมทางสังคมนี้จะขึ้นอยู่กับอายุระดับการศึกษาและพัฒนาการทางสติปัญญาของบุคคล

๓.๒.๒ เจตคติเชิงจริยธรรม คือความรู้ที่ชื่นชอบหรือไม่ชอบของบุคคลเกี่ยวกับลักษณะหรือพฤติกรรมเชิงจริยธรรมต่าง ๆ เจตคติจะมีความหมายกว้างกว่าความรู้เชิงจริยธรรม เพราะเจตคติเชิงจริยธรรมจะรวมทั้งความรู้และความรู้สึกในเรื่องนั้น เข้าด้วยกัน ดังนั้นเจตคติเชิงจริยธรรมจะมีคุณสมบัติที่สำคัญ ในการทำนายพฤติกรรม เชิงจริยธรรมได้แม่นยำกว่าการใช้ความรู้เกี่ยวกับค่านิยมทางจริยธรรมของบุคคลแต่เพียงอย่างเดียว

๓.๒.๓ เหตุผลเชิงจริยธรรม หมายถึง การที่บุคคลใช้เหตุผลในการเลือกที่จะกระทำหรือไม่กระทำพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง เหตุผลที่กล่าวถึงนี้จะแสดงให้เห็นถึงเหตุจูงใจที่อยู่เบื้องหลังการกระทำต่าง ๆ ของบุคคล

๓.๒.๔ พฤติกรรมเชิงจริยธรรม หมายถึง การที่บุคคลแสดงพฤติกรรมที่สังคมนิยมชมชอบ หรือดเว้นการแสดงพฤติกรรมที่ฝ่าฝืนกฎเกณฑ์ หรือค่านิยมในสังคมนั้น พฤติกรรมเชิงจริยธรรมซึ่งเป็นการกระทำที่สังคมเห็นชอบและสนับสนุนมีหลายประเภท เช่น การให้ทาน การเสียสละเพื่อส่วนรวม และการช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยาก เป็นต้น ส่วนพฤติกรรมเชิงจริยธรรมอีกจำพวกหนึ่ง คือพฤติกรรมในสถานการณ์ที่ยั่วให้บุคคลกระทำผิดกฎเกณฑ์ เพื่อประโยชน์ส่วนตนบางประการ เช่นการโกงสิ่งของ เงินทอง การลักขโมย เป็นต้น

^๕ ประสาร ศรีพงษ์เพลิน, “เปรียบเทียบการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรม ของนักศึกษาระดับอุดมศึกษาในเขตจังหวัดร้อยเอ็ด”, ปรินญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาจิตวิทยาการศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๘, หน้า ๓-๘.

๓.๓ จริยธรรมในสังคมอีสาน

สังคมอีสานเป็นสังคมที่มีจริยธรรมที่ถือว่าเป็นลักษณะเฉพาะ ซึ่งเป็นธรรมชาติของสังคมแต่ละสังคมนั้นก็ย่อมแตกต่างกันออกไป เนื่องจากจริยธรรมนั้นถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมนั้น ๆ วัฒนธรรม หมายถึง ลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติ และศีลธรรมอันดีงามของประชาชน

จากความหมายดังกล่าวนี้ ศาสนามีความสำคัญกับสังคมอีสานมาก รวมทั้งเป็นตัวกำหนดค่านิยม วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่ออีกด้วย^๖ วัฒนธรรมเป็นผลงานด้านต่าง ๆ ที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้น โดยผ่านการคัดเลือกปรับปรุงและยึดถือสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน วัฒนธรรมมีความหมายรวมถึงตั้งแต่ลักษณะนิสัยของคนในสังคม ลัทธิความเชื่อ ภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณี และการประพฤติตนในสังคม^๗ อันได้แก่จริยธรรมการประพฤติปฏิบัติตนเอง จริยธรรมของแต่ละสังคมนั้นจะปรากฏอยู่สองลักษณะ คือ จริยธรรมร่วมและจริยธรรมย่อย จริยธรรมร่วม คือ แบบแผนหรือข้อปฏิบัติที่คนแต่ละสังคมประพฤติปฏิบัติร่วมกัน จริยธรรมประเภทนี้ได้รับอิทธิพลมาจากหลักคำสอนทางศาสนา ซึ่งมีส่วนทำให้คนส่วนใหญ่มีแบบแผนในการประพฤติปฏิบัติคล้ายคลึงกัน ส่วนจริยธรรมย่อย คือ ข้อปฏิบัติที่เป็นแบบแผนเฉพาะท้องถิ่น โดยคนในท้องถิ่นสร้างสรรค์ขึ้นมาให้เหมาะแก่สภาพแวดล้อมของตน จึงทำให้แตกต่างกันออกไป จริยธรรมประเภทนี้ได้รับอิทธิพลมาจากจารีตประเพณีและลัทธิความเชื่อในท้องถิ่นนั้น ๆ จริยธรรมในสังคมอีสานก็มีลักษณะดังกล่าว ซึ่งเป็นข้อประพฤติปฏิบัติร่วมกัน ทำให้เกิดความเจริญ และความมั่นคงในการทำหน้าที่ทั้งต่อตนเองและหมู่คณะ จนกลายเป็นจารีตประเพณีที่สืบทอดร่วมกันมาถึงปัจจุบัน

การศึกษาจริยธรรมในบทขับร้องสรภัญญ์นี้ ผู้วิจัยได้แบ่งจริยธรรมในสังคมอีสานออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ

๓.๓.๑. จริยธรรมด้านหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา

๓.๓.๒. จริยธรรมด้านจารีต

^๖ พรทิพย์ ชังธาดา, วรรณกรรมท้องถิ่นอีสาน, (กรุงเทพมหานคร : สุวีริยาสาส์น, ๒๕๔๕), หน้า ๓๒.

^๗ กรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ, วิจารณ์ญาณทางภาษาและวัฒนธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๓๘), หน้า ๑๐.

๓.๓.๑ จริยธรรมด้านหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา

ความศรัทธาเป็นพื้นฐานที่ทำให้เกิดการประพฤติปฏิบัติในสิ่งต่าง ๆ ทั้งในส่วนที่ถือว่าเป็นความดี และส่วนที่เป็นความไม่ดี จึงเป็นเหตุให้มีการสร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นในสังคมหมู่คณะ ตลอดจนตัวของบุคคลเอง สำหรับในสังคมอีสานนั้นมีความเชื่อทางพระพุทธศาสนาอยู่สองระดับ คือ ระดับโลกียะ และระดับโลกุตตระ พระพุทธศาสนาในระดับโลกุตตระนั้น มุ่งพิจารณาสภาพธรรม เพื่อนำไปสู่ความหลุดพ้นจากสังสารวัฏ หรือไตรภูมิ เข้าสู่พระนิพพาน ซึ่งชาวบ้านเห็นว่าพระพุทธศาสนาในระดับนี้จะเข้าถึงได้ต้องอาศัยปัจจัยที่พร้อมเพียงหลายอย่าง จึงปล่อยให้เป็นเรื่องของปัจเจกชนหรือกลุ่มปัญญาชนทางพุทธปรัชญา ส่วนพระพุทธศาสนาในระดับโลกียะ คือพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับโลก มุ่งสอนให้ผู้ปฏิบัติธรรมประสบกับความสุขความเจริญในการดำเนินชีวิตอยู่ในโลก เอื้อต่อการดำรงชีวิตให้อยู่ในสังคมได้อย่างราบรื่น คำสอนในระดับนี้มุ่งสอนในเรื่องโลกียสุข คือสอนให้ปฏิบัติตนเพื่อความสุขในภพนี้และหวังผลในภพหน้า เช่นสอนให้ทำบุญให้ทาน รักษาศีล และเจริญภาวนา เป็นต้น^๔ หลักคำสอนที่อยู่ในส่วนของโลกียะนี้ ถือว่าเป็นจริยธรรมที่เป็นหลักของการประพฤติในขั้นพื้นฐานโดยทั่วไป ซึ่งเป็นเหมือนกฎเกณฑ์หรือระเบียบของสังคม ที่อำนวยความสะดวกในสังคม ได้นำไปเป็นข้อปฏิบัติในการดำเนินชีวิต ตามกรอบวิธีการของสังคมให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขได้

หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนานั้น ถือว่ามีอิทธิพลต่อสังคมอีสานตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เพราะความเลื่อมใสศรัทธาและยึดมั่นต่อหลักคำสอน พระพุทธศาสนามีส่วนช่วยอบรมให้คนอีสานมีนิสัยสุภาพอ่อนโยน เมตตา ปราณี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เพื่อนมนุษย์ รู้จักการประสานประโยชน์ และรู้จักเหตุและผล ในการแยกส่วนดี ส่วนไม่ดี ส่วนที่เป็นประโยชน์ และไม่เป็นประโยชน์ ทั้งในตัวบุคคลตลอดถึงสังคมให้มีความเป็นอยู่โดยความสงบสุขได้ ตามวิถีชีวิตของคนชนบท ด้วยเหตุที่ว่าสังคมอีสานนั้นเป็นสังคมพุทธ นับถือพระพุทธศาสนาเป็นเวลาราวพันปี จึงเป็นรากฐานการประพฤติปฏิบัติจนมีวัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีในด้านต่าง ๆ และพระพุทธศาสนายังหล่อหลอมจิตใจคนอีสาน ให้มีความเมตตากรุณา จึงทำให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันได้

หลักจริยธรรมที่ปรากฏในบทขับร้องสรภัญญะนั้น ถือได้ว่าเป็นบทขับร้องเพื่อส่งเสริมพระพุทธศาสนาในการเผยแผ่หลักคำสอนแก่บุคคลตลอดถึงสังคมให้มีความเจริญทั้งทางด้านจิตใจ

^๔ พระมหาประหยัด ปัญญาวิโร, จริยธรรมที่ปรากฏในลำกลอน, หน้า ๑๖๒.

และการประพุดิปฏิบัติต่อกันในส่วนรวมให้เกิดความสงบสุข ซึ่งจริยธรรมที่ปรากฏในบทขบรื่องสรภัญญ์ส่วนใหญ่เป็นจริยธรรมระดับโลกิยะ คือการปฏิบัติตามหลักคำสอนเพื่อความเป็นอยู่ที่ดี โดยหวังผลตอบแทนทั้งในชาตินี้และในภพต่อไป ฉะนั้น จริยธรรมด้านหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในบทขบรื่องสรภัญญ์จึงมักกล่าวถึงในเรื่อง ทาน ศีล ภาวนา บุญ บาป กรรมดี กรรมชั่ว ความกตัญญูกตเวที การสงเคราะห์ อบรมมุข นรก สวรรค์ การเวียนว่ายตายเกิด อนึ่ง เพื่อความเข้าใจในการใช้บทขบรื่องสรภัญญ์เป็นอุบายวิธีการ หรือเป็นสื่อกลางในการปลูกฝังจริยธรรมให้เกิดมีในสังคมอีสานนั้น ผู้วิจัยได้จำแนกจริยธรรมที่ปรากฏในบทขบรื่องสรภัญญ์อีสานไว้ดังนี้

๓.๓.๑.๑ จริยธรรมว่าด้วยเรื่องบุญกรรม คำว่า บุญกรรม มี ๒ ศัพท์ที่มาผสมกันอยู่คือ บุญ + กรรม คำว่า บุญ ตามความหมายในพจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ ของพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวว่า คือเครื่องชำระสันดาน ความดี กุศล ความสุข ความประพุดิชอบทางกายวาจา และใจ กุศลธรรม สมดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ในเมตตสูตรว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายอย่ากลัวบุญเลย คำว่า บุญ นี้เป็นชื่อของความสุข เราขอมรู้แน้ชัดว่าบุญที่เราทำแล้วตลอดกาลนาน มีผลที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ อันเราเสวยแล้วตลอดกาลนาน”^๕ ส่วนคำว่า กรรม หมายถึง การกระทำที่ประกอบไปด้วยเจตนา คือทำด้วยความจงใจหรือจงใจทำ ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม เช่น ขุดหลุมพรางดักคนหรือสัตว์ให้ตกลงไปตาย เป็นกรรม แต่ขุดบ่อน้ำไว้กินใช้ สัตว์ตกลงไปตายเอง ไม่เป็นกรรม กรรมกรกระทำที่ดี เรียกว่า “กรรมดี” ที่ไม่ดีเรียกว่า “กรรมชั่ว”หรือบาป สรุปว่า บุญและบาป คือสิ่งที่เราทำด้วยกาย ด้วยวาจา หรือด้วยความคิดของเรา^๖ ฉะนั้นเพื่อการทำความเข้าใจในเรื่องของการทำบุญ หรือบุญกรรมที่กล่าวไว้ในเบื้องต้น จึงมีข้อพิจารณา ดังนี้

บุญ คือความสุข ความดีงาม เป็นเครื่องชำระสันดานที่ว่า ในทัศนะของชาวบ้านคือ ความพอใจในการให้ที่เต็มเปี่ยมไปด้วยความศรัทธา มีความเชื่อว่าการให้สิ่งใดสิ่งหนึ่งแล้วจะได้บุญ คือมีปีติเต็มใจ อันเป็นผลจากการประพุดิปฏิบัติทางกาย ด้วยหลักแห่งศีลธรรม และเนื่องมาจากการคิดพิจารณาโดยรอบคอบด้วยปัญญา มีความเห็นที่ถูกต้องเป็นสัมมาทิฐิ เมื่อถือว่าการปฏิบัติตามหลักของศีลธรรมแล้วจะก่อให้เกิดคุณความดีก็พากันประพุดิปฏิบัติตาม สะสมบุญกุศล ส่วนการกระทำที่ผิดศีลธรรมนั้น ถือว่าเป็นการสร้างบาป คนในสังคมอีสานนั้นมีความเชื่อว่าการทำบุญเป็นเรื่องที่

^๕ อ.อ.อ.อ. (ไทย) ๒๓ / ๖๒ / ๑๒๐.

^๖ นันทนา พฤษย์คุ้มวงศ์, **มานุษยวิทยา** ๓๕, (กรุงเทพมหานคร ; ลิฟวิ้ง,มปป.), หน้า ๒.

จะต้องทำอยู่เป็นนิตย์ เพราะเชื่อว่า บุญที่ทำแล้วในอดีตก็ดี ปัจจุบันกำลังกระทำก็ดี จะเป็นผลนำพาชีวิตของตนไปสู่ความไพบุลย์ ความสุขในอนาคตต่อไป ฉะนั้น จึงพยายามที่จะกระทำสิ่งที่เป็ญบุญเป็นกุศล เช่น การให้ทานรักษาศีล เจริญภาวนา เป็นต้น

การทำบุญของชาวอีสานนั้น ก็จะถือโอกาสทำในพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม โดยเฉพาะบุญประเพณีของชาวอีสานนั้นก็จะประกอบไปด้วยการทำบุญหลายอย่างเช่น การบริจาคทาน การรักษาศีล การเจริญภาวนา กลืน ฝึาปา ทำบุญอุทิศส่วนกุศล ขึ้นบ้านใหม่ การบวช การสร้างวัด สร้างเจดีย์ เป็นต้น เพราะส่วนหนึ่งมีความเชื่อว่าการสร้างบุญจะนำพาชีวิตของตนให้ขึ้นสู่สวรรค์ บทขับร้องสรภัญญ์อีสานนั้นได้กล่าวถึงหลักคำสอนหรือหลักจริยธรรมเรื่องบุญไว้ให้เป็นข้อคิด หรือเป็นคติในการแนะนำการประพฤติปฏิบัติ ดังที่ปรากฏในบทขับร้องสรภัญญ์ต่อไปนี้

ดูก่อนเพื่อนหญิงชาย	สัตว์ทั้งหลายในโลกา
ทุกคนที่เกิดมา	ด้วยบุญญาอนิสงส์
ทุกคนจำไว้เถิด	จะก่อเกิดดังประสงค์
ตายไปไม่ได้ลง	ตกไปลงอเวจี
ผู้ใดมันทำชั่ว	จะพาตัวให้บรลัย
มีทุกข์ทุกวี่วัน	เพราะกรรมนั้นมันสนอง
ความชั่วมันไม่ดี	ให้หนีห่างอย่ายึดครอง
ฟังเถิดท่านพี่น้อง	อย่าหลงห้องแห่งอบาย
ยึดมั่นรักษาศีล	เป็นอาจิณจิตมันหมาย
ดูกรเพื่อนหญิงชาย	กลัวอบายให้ทำดี
ให้ทานมิได้ขาด	จิตสะอาดมาตรงหมายดี
กุศลผลบุญมี	จะเกิดที่ใจเรานา
ขอให้ปวงประชา	หมั่นยึดถือพระธรรมมา
ขอให้ศาสดา	ป้อนเกษาอย่ามีภัย
ขอน้อมบารมี	ก้มเกษที่ยิ่งใหญ่
ขอให้ได้ปลอดภัย	จากมารร้ายทุกสิ่งอัน
มวลหมู่มนุสสา	ที่เกิดมามีชีวัน
ต่างเพศต่างผิวพรรณ	คนเหมือนกันอย่าเหยียบย่ำ
ทุกคนที่เกิดได้	ย่อมเป็นไปตามผลกรรม

ผลบุญที่หนุนนำ
วิงวอนเพื่อนหญิงชาย
ซั่มมัสวานัง

ที่กระทำแต่ปางหลัง
สัตว์ทั้งหลายจงได้ฟัง
จิตตอตั้งแต่ความดี

(สรภัญญ์อีสาน, สวิง บุญเจิม : ๔๗-๔๘.)

กรรม ในความหมายทางพระพุทธศาสนา แปลว่า การกระทำ คือ การกระทำอันเนื่องด้วยเจตนา ทางกายก็ตาม ทางวาจาก็ตาม ทางใจก็ตาม เรียกว่า “กรรม” ^{๑๑} กรรมนั้นแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ กรรมดี เรียกว่า กุศลกรรม หรือบุญกรรม และกรรมชั่ว เรียกว่า อกุศลกรรม หรือบาปกรรม ^{๑๒} อกุศลกรรมคือกรรมชั่ว การกระทำที่ไม่ดี ไม่ฉลาด ไม่เกิดจากปัญญา ทำให้เสื่อมเสียคุณภาพชีวิต หมายถึง การกระทำที่เกิดจากอกุศลมูล คือ โลภะ โทสะ โมหะ ส่วนกุศลกรรม คือ กรรมที่เป็นกุศล กรรมดี การกระทำที่ดี ฉลาด เกิดจากปัญญา ส่งเสริมคุณภาพชีวิตจิตใจ หมายถึง การกระทำที่เกิดจากกุศลมูล คือ อโลภะ อโทสะ และอโมหะ ^{๑๓} ฉะนั้น คำว่า กรรม จะเป็นกรรมดีหรือกรรมไม่ดีนั้น ขึ้นอยู่กับเจตนา หรือที่เรียกว่าบุพเพเจตนาเป็นมูลเหตุ

ชาวอีสานนั้นมีความเชื่อว่า กรรม คือ การกระทำ ซึ่งเป็นคำกลาง ๆ ยังไม่ดี ไม่ชั่ว ตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา แต่เมื่อใดที่มีคำนำหน้าคำว่ากรรมนั้นความหมายก็เปลี่ยนแปลงไป เช่น บุญกรรม หมายถึง กรรมดี มีกายวาจาและใจที่ประกอบด้วยสัมมาทิฐิ (ความเห็นชอบ) และบาปกรรม หมายถึง กรรมชั่ว คือมีกายวาจาและใจที่ประกอบด้วยมิจฉาทิฐิ (ความเห็นผิดจากครองธรรม) ตามหลักความเชื่อดังกล่าวนี้จึงเป็นเหตุให้ปราชญ์อีสานเองหาวิธีที่จะปลูกฝังความเชื่อตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาในเรื่องของการกระทำหรือที่เรียกว่า กรรม และกฎแห่งกรรมซึ่งเป็นผลของการกระทำไม่ว่าจะเป็นกรรมดี หรือกรรมชั่ว ในบทขับร้องสรภัญญ์นั้น นักปราชญ์ชาวอีสานได้ประพันธ์บทกลอนไว้ให้ขับร้องเป็นทำนองสรภัญญะ เพื่อเป็นคติสอนใจให้คนในสังคม ได้แนวคิดพิจารณาเหตุและผลของการกระทำ ดังที่ปรากฏในบทขับร้องสรภัญญ์ต่อไปนี้

คนเราที่เกิดมา	สู่โลกากรรมติดตาม
ดีชั่วและเลวทราม	บุพเพตามแต่ปางก่อน

^{๑๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : เอส.อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์, ๒๕๔๕), หน้า ๖๐.

^{๑๒} ดนัย ไชยโยธา, พจนานุกรมพุทธศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๓), หน้า ๔.

^{๑๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์, หน้า ๘๕.

บางคนรูปโฉม	ด้วยบุญญาอำนาจพร
กุศลแต่ปางก่อน	ได้อวยพรให้ร่ำรวย
บางคนพอเกิดมา	วาสนาไม่อำนวย
รูปร่างก็ไม่สวย	เพราะเหตุด้วยผลบาปกรรม
บางคนไม่สมหวัง	บางคนพลั้งไม่สมปอง
บาปบุญเป็นครรลอง	สนองให้รับผลกระทบ
คำพุทธภาษิต	ลิขิตไว้เป็นคำสอน
ตรัสไว้เป็นสุนทร	เป็นคำสอนให้จดจำ
สัตว์โลกที่เกิดมา	สู่โลกาด้วยผลกระทบ
เหตุนี้เป็นอย่างกระทำ	ยังกรรมชั่วตัวอัปรี
พากันสร้างความดี	หนีความชั่วอย่าให้มี
ความสุขสวัสดิ์	บังเกิดมีแก่ท่านเทอญ..

(สัตว์ย่อมเป็นไปตามกรรม (บุญศรี) : สวิง บุญเจิม, ๒๕๓)

ถ้ากล่าวที่ว่า “สัตว์โลกทั้งหลาย ต่างมีกรรมเป็นของตน มีกรรมเป็นผู้ให้ผล มีกรรมเป็นแดนเกิด มีกรรมเป็นผู้ติดตาม มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เราจักทำกรรมอันใดไว้ เป็นบุญหรือเป็นบาป เราจักเป็นผู้รับผลของกรรมนั้นสืบไป” เป็นการอธิบายเรื่องของกรรมที่ชัดเจนมากที่สุด^{๑๔} กฎแห่งกรรม ในความเข้าใจของชาวอีสานเชื่อว่า เป็นผลแห่งกระทำ หรือกฎแห่งธรรมชาติตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา คือกฎแห่งศีลธรรมที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ของเหตุผลว่า เป็นสิ่งที่เนื่องต่อกัน ไม่มีเหตุ ก็ไม่มีผล เมื่อมีเหตุก็ต้องมีผล ดังที่ปรากฏในบทขับร้องสรภัญญ์ต่อไปนี้

สวัสดิ์ท่านทั้งหลาย	เพื่อนหญิงชายที่ไผ่ฝัน
วันนี้พวกดิฉัน	จักน่านรพระธรรมมา
ในเรื่องกฎของกรรม	พระสัมมาเทศนา
กรรมนี้แยกออกมา	ในสิกขาธรรมวิจารณ์
สองอย่างวางหลักเกณฑ์	ให้แลเห็นเป็นมูลฐาน
กรรมดีเป็นแก่นสาร	สมานไว้ให้ดี ๆ
กรรมชั่วอย่าพัวพัน	กัณฑ์เห็นทันที

^{๑๔} พิชิต ยิ่งเจริญ, **ธรรมปฎิวัติ**, (กรุงเทพมหานคร : สัมพันธ์พาณิชย์, ๒๕๓๐), หน้า ๖๕.

พระองค์ทรงตรัสชี้	มีสองอย่างดังกล่าวมา
ทำชั่วย่อมได้ชั่ว	จะติดตัวทั่วกายา
ทำดีย่อมดีหนา	สุขหรรมยาในตัวเรา
หากเราได้กระทำ	ยังกรรมชั่วแก่ตัวเรา
มันต้องติดตัวเรา	เหมือนกับเงาที่ติดตาม
แม้เราลงมุนน้ำ	และเข้าถ้ำก็นำไป
แม้ว่าเรากราบไหว้	ขวและซ้ายย้ายไปมา
เงาก็มีลิดา	เหมือนกายาที่เราทำ
บุญบาปที่คนทำ	ก็จะนำติดตามคน
จะตามทุกแห่งหน	ไม่ว่าคนอยู่ที่ใด
ทำดีไปสวรรค์	ทำชั่วนั้นไปอบาย
พวกเราหญิงและชาย	จงได้ทำแต่กรรมดี
ชีวิตจะสุจี	ทุกทิวาและราตรี..๑

(กฎแห่งกรรม, (บุญศรี): สวิง บุญเจิม, ๒๗-๒๘)

เหตุแห่งการเกิดขึ้นมาของสัตว์ทั้งหลายนั้น ในหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเชื่อว่า อาศัยกฎแห่งกรรมที่ทำในชาติก่อน หรือบุญกรรมที่เคยได้สร้างไว้แต่ปางก่อนจึงเป็นเหตุให้เกิดขึ้นตามเหตุและปัจจัย ดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า “ผู้ทำบาปเป็นปกติ ย่อมเศร้าโศกในโลกนี้ ตายไปแล้วก็ยังเศร้าโศกในโลกหน้า ชื่อว่าเศร้าโศกในโลกทั้งสอง เขาย่อมเศร้าโศกเดือดร้อน เพราะเห็นกรรมที่เศร้าหมองของตน”^{๑๕} และการกระทำในสิ่งต่าง ๆ นั้นเป็นเหตุให้มีการจำแนกสัตว์ทั้งหลายให้เป็นไปตามกรรมนั้นด้วย ดังพระพุทธพจน์ที่พระพุทธเจ้าตรัสกับชาวนาใน กัสสวัตถุ ความว่า “บุคคลทำกรรมใดแล้ว ย่อมเดือดร้อนในภายหลัง ร้องไห้น้ำตานองหน้า เสวยผลกรรมอยู่ กรรมนั้นชื่อว่า เป็นกรรมไม่ดี”^{๑๖} ฉะนั้น มนุษย์เราก็เหมือนกันขึ้นชื่อเป็นสัตว์เหมือนกันแต่เป็นสัตว์ที่ถือว่าประเสริฐกว่าสัตว์ทั้งหลาย ซึ่งแต่ละคนอาจมีบุญกรรมที่เป็นเหตุสืบเนื่องมาเหมือนกันบ้าง และแตกต่างกันบ้าง ดังที่ปรากฏในบทขับร้องสรภัญญ์ที่กล่าวถึงบุญกรรมของพระพุทธองค์ต่อไปนี้

^{๑๕} พ.ร. (ไทย) ๒๕ / ๑๕ / ๒๘.

^{๑๖} พ.ร. (ไทย) ๒๕ / ๖๓ / ๔๘.

ดูราท่านอานนท์
ด้วยความอันลำบาก
ต่อองค์พระสัตธา
ครั้งเมื่อพุทธรองค์
ผู้ใดมีศรัทธัย
สร้างเป็นรูปของท่าน
อีกทั้งไม้ป่าเป้ง
จะมีโชคลาภา
หากเมื่อดับชีวิต
เหตุว่าไม้ทั้งสอง
พระองค์ได้ตรัสแล้ว
บัดนี้กัมมุนา
อาเจียนเป็นเลือดมา
ได้เห็นทศพล
อานนท์ก็วิ้งหา
ได้พบน้ำในหนอง
อานนท์ก็ทูลถาม
ดูกรท่านอานนท์
เหตุการณ์วิปริต
แต่ก่อนก็ไม่เคย
กรรมนั้นเป็นของตัว
ครั้งเป็นพ่อค้าวัว
ต้อนวัวเดินทางไกล
ฝูงวัวก็เหนื่อยล้า
ส่วนองค์พระภูมี
จัดการให้วัวกิน
ดังนั้นท่านอานนท์
เหตุนี้กรรมหนักหนา

ผู้เอาตนอุปัฏฐาก
อุปัฏฐากส่วนพระองค์
หวังผลอาานิสงส์
ปลงสังขารสู่นิพพาน
นำมาได้ไม่สั่งการ
เพื่อเป็นการกราบบูชา
มาดัดแปลงรูปสัตธา
ในชีวาไม่เสื่อมคลาย
จะปิดไว้ส่วนอบาย
ได้เกี่ยวข้องกับพระองค์
ในเมืองแก้วกุสินารา
พระสัมมามาเจียนวน
พระอานนท์ก็มีมณ
สาละวนมาหม่นหมอง
วิ้งไปมาหาน้ำคลอง
มาประคองก็จุ่นจุ่น
ด้วยความงามทศพล
อย่าไปสนส่วนน้ำเลย
แสดงฤทธิ์อานนท์เอ๋ย
อย่างนี้เลยอย่าหมองมัว
ทศพลอันแสนชั่ว
กรรมที่ชั่วติดตามมา
สุดวิสัยตามภาษา
หาน้ำกินก็ไม่มี
เห็นวารีที่จุ่นจุ่น
หมดทั้งสิ้น ๑ กังวล
ทศพลกรรมตามทัน
ยังตามมารบราวี

ด้วยเหตุนี้หนอ
จักมีแต่ความสุข

ขอให้ทำแต่กรรมดี
จะหมดทุกข์หมดกรรมเวร..ฯ

(กลอนบุพกรรมของพุทธองค์, สวัง บุญเจิม : ๔๔-๔๕)

บทกลอนดังกล่าวได้พรรณนาเรื่องผลของกรรมที่ให้ผลไม่เหมือนกัน เพราะคนเรานั้นย่อมมีการกระทำที่แตกต่างกันออกไป บางคนก็ได้รับความสุขอันเกิดจากการปฏิบัติในภพชาติปัจจุบัน เช่น ได้ลาภ ยศ ศักดิ์ สรรเสริญ เป็นต้น และบางครั้งก็อาจจะเป็นผลของกรรมที่นำส่งผลให้ได้รับความสุขหรือความทุกข์ในปัจจุบัน

๓.๓.๑.๒ จริยธรรมว่าด้วยเรื่องบุญกิริยาวัตถุ ๓ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนามีปรากฏอยู่ใน ปุณณกิริยาวัตถุสูตร คือ สูตรที่ว่าด้วยเรื่องบุญ เรียกว่า “บุญกิริยาวัตถุมี ๓ ประการ หมายถึง ที่ตั้งแห่ง การทำบุญ การทำความดี หรือเรื่องที่จะจัดเป็นการทำความดี มี ๓ อย่าง คือ

๑. ทานมัย คือ ทำบุญด้วยการให้ปันสิ่งของ
๒. ศีลมัย คือ ทำบุญด้วยการรักษาศีล หรือประพฤติดีมีระเบียบวินัย
๓. ภวานมัย คือ ทำบุญด้วยการเจริญภาวนา คือฝึกอบรมจิตใจเจริญปัญญา^{๑๗}

เป็นธรรมที่เป็นเครื่องหมายของกุศลทั้งหลาย อันมีเจตนาเป็นที่ตั้งแห่งการกระทำในสิ่ง ที่ชอบที่ควร โดยความเห็นที่ถูกต้องเป็นสัมมาทิฐิ ตามหลักแห่งทาน ศีล ภาวนา ดังที่พระพุทธเจ้า ทรงตรัสพระคาถาประพันธ์ดังต่อไปนี้ว่า

“ผู้หวังประโยชน์สุข ควรฝึกฝนบำเพ็ญบุญนี้เท่านั้น
 ที่ให้ผลเลิศติดต่อกันไป มีสุขเป็นกำไร
 ก็ควรบำเพ็ญทาน ควรประพฤติธรรมสม่ำเสมอ
 และควรเจริญเมตตาภาวนา
 บัณฑิตครั้งเจริญธรรม ๓ ประการ
 ที่เป็นเหตุให้เกิดสุขดังกล่าวนั้นแล้ว
 ย่อมเข้าถึงโลกที่มีสุข ปราศจากการเบียดเบียน”^{๑๘}

^{๑๗} อัง.อรรถก. (ไทย), ๒๓ / ๓๖ / ๒๕๔.

^{๑๘} พุ.อิติ. (ไทย), ๒๕ / ๖๐ / ๔๑๕-๔๑๖.

ฉะนั้น เพื่อทำให้เกิดความเข้าใจในการประพฤติปฏิบัติอย่างถูกต้อง ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาได้กล่าวไว้ในเรื่องของการให้ทานนั้นว่า บุคคลผู้มีการให้ทานเป็นเบื้องต้นนั้นย่อมประกอบด้วยองค์ ๕ ประการดังนี้

- ๑) ให้ทานด้วยความศรัทธา (ความเชื่ออย่างมีเหตุผล)
- ๒) ให้ทานด้วยความเคารพ
- ๓) ให้ทานตามกาล
- ๔) ให้ทานมีจิตอนุเคราะห์
- ๕) ให้ทานไม่กระทบตน ไม่กระทบผู้อื่น

อนึ่งในส่วนของการให้ทานตามลำดับที่กล่าวมานั้น เป็นคำที่พระพุทธองค์ได้ทรงตรัสไว้แก่ภิกษุทั้งหลายว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลให้ทานด้วยความเชื่อแล้ว ในที่ที่ผลแห่งทานนั้นเกิดขึ้นแก่เขา เขาย่อมเป็นผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก และเป็นผู้มีรูปงามน่าดู น่าชม ประกอบด้วยความเป็นผู้มีผิวพรรณงดงามอย่างยิ่ง”

“บุคคลผู้ให้ทานด้วยความเคารพแล้ว ในที่ที่ผลแห่งทานนั้นเกิดขึ้นแก่เขา เขาย่อมเป็นผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก และเขามีบุตร ภรรยา ทาส คนรับใช้ หรือกรรมกรก็ตามบุคคลเหล่านั้นย่อมสนใจฟัง ย่อมเงี่ยหูฟัง ย่อมตั้งใจรับรู้ (คำสั่ง)”

“บุคคลให้ทานตามกาลแล้ว ในที่ที่ผลแห่งทานนั้นเกิดขึ้นแก่เขา เขาย่อมเป็นผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก และความต้องการทั้งหลายของเขาที่เกิดขึ้นตามกาล ย่อมบริบูรณ์”

“บุคคลให้ทานมีจิตอนุเคราะห์แล้ว ในที่ที่ผลแห่งทานนั้นเกิดขึ้นแก่เขา เขาย่อมเป็นผู้มั่งคั่งมีทรัพย์มาก มีโภคะมาก และจิตของเขาย่อมโน้มไปเพื่อบริโภคนอกในกามคุณ ๕ อันโอฬาร”

“บุคคลให้ทานไม่กระทบตน ไม่กระทบผู้อื่นแล้ว ในที่ที่ผลแห่งทานนั้นเกิดขึ้นแก่เขา เขาย่อมเป็นผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก และความลุ่มจมแห่งโภคะของเขา ย่อมไม่มาจากที่ไหน ๆ คือจากไฟ จากน้ำ จากพระราชา จากโจร หรือจากทายาท (ผู้รับมรดก) ซึ่งไม่เป็นที่รัก”^{๑๕} เป็นต้น

คนในสังคมอีสาน มีความพยายามที่จะอธิบายความหมายของทางแห่งการทำความดีทั้ง ๓ ประการให้ชัดเจนและเพื่อสร้างความเข้าใจให้เกิดขึ้น ดังนี้

^{๑๕} อด.ปญจก. (ไทย), ๒๒ / ๑๔๘ / ๒๔๔.

(ก) ทานมัย คือ บุญสำเร็จด้วยการบริจาคทาน

คำว่า ทาน คือ การให้ การให้นั้นมีอยู่หลายชนิดอาจจำแนกออกได้เป็น ๔ ประเภท คือ

๑) เจตนาทาน หมายถึง ความตั้งใจดีก่อนที่จะทำกุศล ความตั้งใจดีนี้เป็นเหตุให้เกิดการให้ทาน เมื่อมีความคิดว่าจะให้ทานก็ต้องเตรียมสิ่งของต่าง ๆ ไว้ให้พร้อมด้วยความยินดีที่จะให้ ครั้นถึงเวลาที่กำหนดไว้ก็นำสิ่งของต่าง ๆ เหล่านั้นมอบให้แก่ผู้รับทาน ในขณะที่กำลังให้ก็มีความเต็มใจที่จะให้โดยไม่มี ความตระหนี่หวงแหน แม้ในเวลาต่อมาก็หวนระลึกถึงทานที่ให้แล้วนั้นอยู่เนื่อง ๆ ด้วยจิตที่มีปีติโสมมณัสความตั้งใจดีที่เกิดขึ้นทั้ง ๓ กาล ดังกล่าวมานี้เรียกว่า “เจตนาทาน”

๒) วัตถุทาน หมายถึง การให้เครื่องอุปโภคบริโภคต่าง ๆ ได้แก่การให้ข้าว น้ำ ยารักษาโรค เสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยานพาหนะ ดอกไม้ของหอม เครื่องลูบไล้ และประทีปดวงไฟ

๓) อภัยทาน หมายถึง ความเป็นผู้มีจิตเมตตา มีความรักปรารถนาดีต่อสัตว์ทั้งปวง ไม่เข่นฆ่า ไม่อาฆาต พยาบาทจองเวร ไม่ถือโทษ ไม่โกรธตอบ ไม่ทำร้าย ไม่เบียดเบียน เป็นผู้ให้อภัยต่อสัตว์ทั้งปวง

๔) ธรรมทาน หมายถึง การให้ธรรมเป็นทานต้องเป็นไปตามคำสอนของพระพุทธองค์ ไม่บิดเบือน ไม่กล่าวตู๋ แสดงธรรมให้ผู้ฟังเกิดศติปัญญากระทำความดีละเว้นความชั่ว อบรมจิตใจให้สงบผ่องใส เพื่อพัฒนาจิตให้ก้าวขึ้นสู่การบรรลุอมตธรรมในที่สุด^{๒๐} สมดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้

“ถ้าสัตว์ทั้งหลายรู้ผลของการจำแนกทาน

ตามที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ตรัสไว้

โดยวิธีที่วิพากษ์นั้นจะมีผลมากอย่างนี้

พึงกำจัดมลทินคือความตระหนี่ มีใจเลื่อมใสยิ่ง

พึงถวายทานตามกาลในพระอริยะทั้งหลาย

ซึ่งเป็นเขตที่ทานอันบุคคลถวายแล้วมีผลมาก”

“อนึ่ง ทายกจำนวนมากถวายข้าว

ให้เป็นทักษิณาทานในพระทักษิณบุญบุคคลทั้งหลาย

^{๒๐} ชุพา อร่ามกุล, ทานและอานิสงส์ของทาน, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : ทิพย์วิสุทธิ, ๒๕๔๔), หน้า ๑ - ๒.

ตายจากโลกมนุษย์นี้แล้ว ย่อมไปเกิดในสวรรค์
ครั้งไปเกิดในสวรรค์นั้นแล้ว
ยังปรารถนากามอยู่ แต่ไม่ตระหนี่
ก็จะบังเกิดในสวรรค์นั้น เสวยผลของการจำแนกทานอยู่”^{๒๑}

จากเหตุผลดังกล่าว จะเห็นว่าบุคคลผู้มีการให้ทานเป็นนิตย์ ไม่มีความตระหนี่ มีเจตนา
ที่ตั้งไว้ดีพร้อมและเต็มใจที่จะให้นั้น ย่อมยังผลให้เกิดประโยชน์ได้ดังปรารถนาในอนาคต ซึ่งการให้
ทานนั้นเมื่อกล่าวโดยย่อให้สั้นลงอีก ตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกกล่าวว่า การให้ทานนั้นสรุป
ได้เป็น ๒ ประเภท คือ

๑. อามิสทาน คือ การให้สิ่งของหรือวัตถุ ได้แก่ปัจจัย ๔ มี อาหาร เครื่องนุ่งห่ม
เสนาสนะ ยารักษาโรค โดยมีได้หวังผลตอบแทน เพราะเป็นการสงเคราะห์อนุเคราะห์กันและกันใน
สังคม

๒. ธรรมทาน คือ ความมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ให้วิชาความรู้ ความเข้าใจในคำแนะนำ
ความรู้ การชี้แนะต่าง ๆ เพื่อให้เขามีคุณธรรมความรู้อันเป็นการให้อันประเสริฐ สมดังที่พระพุทธเจ้า
ทรงตรัสไว้ทานสูตรว่า “ภิกษุทั้งหลายทาน ๒ อย่าง คือ อามิสทาน (การให้สิ่งของ) และธรรมทาน
(การให้ธรรม) บรรดาทาน ๒ อย่างนี้ ธรรมทานเป็นเลิศ”^{๒๒}

จุดประสงค์ของทาน มี ๒ คือ

๑. ให้เพื่อทำบุญ เป็นการให้เพื่อการเสียสละ ไม่เห็นแก่ตัว ยกจิตใจให้สูงขึ้น เพื่อทำ
จิตใจให้สะอาดผ่องใส เพื่อสร้างความเมตตากรุณา โดยมุ่งให้เขามีความสุขความเจริญโดยไม่หวังการ
ตอบแทน

๒. ให้เพื่อทำคุณ เป็นการให้เพื่อทำคุณไว้กับผู้รับหรือเจตนาจะตอบแทนคุณแก่ผู้รับ
เช่น ให้ของขวัญ ให้รางวัล แบ่งปันอาหารการกินแก่คนบ้านใกล้เรือนเคียงหรือมิตรสหาย เป็นต้น

องค์ประกอบของทาน ผู้มีจิตใจสะอาดผ่องใส มีความบริสุทธิ์อย่างแท้จริง การให้ทาน
ย่อมได้บุญอันเป็นความดีงาม องค์ประกอบของทานที่เรียกว่า “ทานสมบัติ” มีอยู่ ๓ คือ

๑. วัตถุสมบัติ วัตถุหรือปัจจัยที่ให้อันต้องบริสุทธิ์คือได้มาหรือหาได้ในทางบริสุทธิ์สุจริต
จะเป็นของที่ซื้อมาหรือขอเขามาจะต้องได้มาอย่างบริสุทธิ์ไม่ใช่ลักเขามาหรือน้อโกงเขามาด้วยวิธีต่าง ๆ

^{๒๑} จุ.อติ. (ไทย) ๒๕ / ๒๖ / ๓๓๑.

^{๒๒} จุ.อติ. (ไทย) ๒๕ / ๔๘ / ๔๓๓.

๒. เจตนาสมบัติ การให้จะต้องมีเจตนาบริสุทธิ์ ตั้งใจให้จริง ๆ มิใช่ให้ด้วยความรำคาญหรือให้เป็นการประชด หรือไม่แฝงเจตนาอื่นไว้ เช่น ให้เพื่อหวังสิ่งตอบแทน

๓. เขตสมบัติ ทั้งผู้ให้และผู้รับจะต้องเป็นคนบริสุทธิ์ตั้งอยู่ในศีล มีคุณธรรม โดยเฉพาะผู้รับทานควรเลือกเฉพาะผู้มีศีลธรรมสูง ในพระพุทธศาสนาท่านมุ่งเอาพระสงฆ์เพราะเป็นเนื้อนาบุญของชาวโลก เป็นผู้ควรรับไทยทาน เป็นผู้ควรรับของค่านับ^{๒๓} เป็นต้น

ในความเชื่อของชาวอีสาน การให้ปันสิ่งของกับบุคคลที่ตกทุกข์ได้ยาก เช่น ทุกข์เพราะไม่มีกิน ทุกข์เพราะไม่มีที่อยู่อาศัย ทุกข์เพราะไม่มียารักษาโรคาพยาธิ เป็นต้น หรือการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่เพื่อนบ้านในสิ่งที่ไม่เบียดเบียนตนและผู้อื่น โดยเชื่อว่า การให้ทานนั้นจะมีผลนำพาให้ชีวิตมีความสุขต่อไปทั้งในชาตินี้และชาติหน้า ดังคำของคณโบราณอีสานที่ว่า “ทานคือการให้ด้วยใจรัก” กล่าวคือ มีจิตใจพร้อมและเต็มเปี่ยมไปด้วยความศรัทธาในการเสวยละให้ปันสิ่งของ ในส่วนที่ได้มาโดยชอบธรรมแก่ผู้อื่น และมีจิตใจเข้มแข็งในขณะที่ทำ ดังที่ปรากฏในบทขับร้องสรวงสรภัญญ์อีสาน ต่อไปนี้

ทานังการให้ทาน	ใจชื่นบานมิตรไมตรี
ผู้ทานได้สุจี	จิตยินดีที่ให้ไป
ผู้รับก็ชื่นใจ	ดวงฤทัยก็ผ่องใส
ให้พรแก่ผู้ให้	ความหวังใจจงสมปอง

(กลอนการให้ทาน : พระครูสิริสุตากรณ์)

พึงเถิดท่านทั้งหลาย	ทั้งหลายชายสาธุชน
เป็นคนได้เกิดมา	ท่านตรัสว่าได้ทำดี
ศีลธรรมนั้นเคยมี	จึงเกิดศีลสถาพร
ชาติน้อย่าอวด	อยากมีพรจงเพิ่มบุญ
ลงทุนกระทำทาน	ตามที่ท่านมีศรัทธา
ทานข้าวและทานปลา	ตามศรัทธาที่ท่านมี

(กลอนแนะนำทำทาน, บุญนาค พินิจพล)

(ข) **ศีลมัย** คือ บุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล

ในพจนานุกรมพุทธศาสน์ให้คำนิยามคำว่า ศีล คือเป็นความประพฤติทางกายและวาจา การรักษากายและวาจาให้เรียบร้อย หรือข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม

^{๒๓} บุญมี แท่นแก้ว, จริยธรรมกับชีวิต, หน้า ๖๖-๖๗.

มีปกติตามระเบียบวินัย ปราศจากโทษ คือข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว ประพตีสัจริต^{๒๔} เมื่อพิจารณาแล้ว คำว่า คีต ก็คือ ปกติ ในการประพตูปฏิบัติของกายและวาจา ของตนเองหรือสิ่งที่เป็นกติกาก่อนที่บุคคลจะต้องประพตูปฏิบัติระมัดระวังรักษาให้เรียบร้อยตามฐานะของตน รวมไปถึงการปฏิบัติต่อชุมชน หมู่คณะในสังคม เพื่อให้เกิดความเจริญงอกงาม และความสงบสุข

หลักคำสอนและหลักปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา ส่วนที่เกี่ยวข้องกับสังคม และสะท้อนถึงเจตนารมณ์ของพระพุทธศาสนา ในด้านความสัมพันธ์ทางสังคมได้มากที่สุดก็คือ คำสอนและหลักปฏิบัติในขั้นศีล เพราะศีลเป็นระบบการควบคุมชีวิตด้านนอกเกี่ยวกับการแสดงออกทางกายวาจา เป็นระเบียบว่าด้วยความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม โดยเฉพาะความสัมพันธ์กับมนุษย์ด้วยกัน เพื่อให้การดำรงชีวิตของหมู่ชนอยู่ด้วยกันอย่างมีความสุขแห่งสมาชิกทั้งปวง และเอื้ออำนวยให้ทุกคนสามารถบำเพ็ญกิจภณียะที่พึงงามยิ่ง ๆ ขึ้นไป ศีลพื้นฐานหรือขั้นต้นที่สุด ก็คือ การไม่เบียดเบียนผู้อื่นไม่ว่าด้วยกายหรือวาจา และการไม่ทำลายสติสัมปชัญญะที่เป็นตัวคุ้มครองศีลของตน ศีลขั้นต้นสุดนี้นิยมเรียกว่า ศีล ๕ หรือเรียกอีกอย่างว่า เบญจศีล คือ ข้อปฏิบัติในการละเว้นจากความชั่ว ๕ ประการดังนี้^{๒๕}

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี คือ การเว้นจากการฆ่า การเบียดเบียนประทุษร้ายกัน
๒. อทินนาทานา เวรมณี คือ การเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้
๓. กาเมสุมิจฉาราวา เวรมณี คือ การเว้นจากการประพฤติดีกในกาม
๔. มุสาวาทา เวรมณี คือ การเว้นจากการพูดเท็จ โกหก หลอกลวง
๕. สุราเมรัยเมษะปะมาทัฏฐานา เวรมณี คือ การเว้นจากการดื่มสุราและเมรัย และสิ่งเสพติด

หลักคำสอนที่เป็นธรรมะใช้คู่กันกับเบญจศีลก็คือ เบญจธรรม เป็นฝ่ายที่ต้องประพฤติดังเป็นหลักธรรมคู่กัน ถ้ามีประพฤติดีกในเบญจศีล ก็เหมือนประพฤติดีกในเบญจธรรมด้วย ซึ่งมี ๕ ประการคือ^{๒๖}

^{๒๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพระพุทธศาสนา ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๕๒.

^{๒๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๔๓๑.

^{๒๖} ดนัย ไชยโยธา, **พจนานุกรมพระพุทธศาสนา**, หน้า ๑๒๖.

๑. มีเมตตากรุณา
๒. มีสัมมาอาชีวะ
๓. มีการสำรวมในกามารมณ์
๔. มีวาจาสัตย์
๕. มีสติรอบคอบคู่กับเบญจศีล

อานิสงส์ของการประพฤติในเบญจศีลและเบญจธรรม พระอรรถกถาจารย์ กล่าวอานิสงส์ของการประพฤติในเบญจศีลและเบญจธรรมไว้หลายประการ เช่น^{๒๗}

๑. เป็นที่ชอบใจของเหล่าเทวดาและมนุษย์ทั้งปวง
๒. เป็นผู้ไม่ทำชีวิตให้เดือดร้อนเสียหาย
๓. เป็นแบบอย่างที่ดีแก่ผู้อื่น
๔. เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม
๕. เป็นผู้มีความมากในสังคม
๖. เป็นสมาชิกที่มีคุณภาพของสังคม
๗. เป็นผู้มีความแก่กล้าในสังคม
๘. เป็นที่เคารพยกย่องและนับถือของสังคม
๙. เป็นผู้เป็นที่ดีในสังคม
๑๐. เป็นผู้ไม่หลงลืมสติจนถึงวินาทีสุดท้ายแห่งชีวิต
๑๑. เป็นเหตุได้บรรลุคุณธรรมวิเศษมีพระโสดาบัน เป็นต้น
๑๒. เป็นผู้ควรแก่การนับถือบูชาหลังจากสิ้นชีพไปแล้ว
๑๓. เป็นผู้นอนเป็นสุขไม่ฝันร้าย

ศีลมีความไม่เดือดร้อนใจเป็นอานิสงส์ เย็นกายเย็นใจ เพราะไม่เห็นโทษเครื่องเศร้าหมองใดๆ ของตน เหมือนบุรุษและสตรีผู้ได้อาบน้ำชำระล้างร่างกายเรียบร้อยแล้ว บริโภคอาหารประณีต อันเป็นที่พอใจแล้ว ได้นั่งพัก ณ ริมไพรใหญ่ริมลำธารอันมีน้ำใสสะอาด ท่านจึงกล่าวว่า

ห้วงน้ำคือพระธรรมไม่มีโคลนตม

บาปคือเหงื่อไคล

ศีลคือเครื่องลูบไล้อันมีกลิ่นหอมไม่จางหาย^{๒๘}

^{๒๗} บุญมี แท่นแก้ว, จริยธรรมกับชีวิต, หน้า ๕๓.

หลักในการประพฤติปฏิบัติตามศีลขั้นพื้นฐานที่กล่าวมาในเบื้องต้นถือว่าเป็นหลักจริยธรรมสำคัญในการใช้เป็นบรรทัดฐานให้แก่บุคคลและสังคม เพราะศีลนั้น มีลักษณะเป็นที่เพาะปลูกคุณงามความดีในด้านอื่น ๆ ให้งอกงามดังผู้ที่รักษาศีลอยู่เป็นนิตย์ย่อมปรากฏว่าเป็นผู้เต็มไปด้วยคุณธรรมเหล่าอื่น อันมีเมตตากรุณาเป็นต้น และเพื่อการใช้เป็นกฎเกณฑ์ระเบียบวินัยของคนในสังคมในการที่จะอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขนั่นเอง

ในความเชื่อของชาวอีสานนั้นคำว่า ศีล ก็คือการสำรวมกายวาจาใจให้บริสุทธิ์ สะอาด คือมีกายที่ไม่เบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่น มีวาจาที่ไม่พูดเพ้อเจ้อ โกหก หลอกลวง ถากถางผู้อื่น และมีใจที่ไม่พยายาทปองร้าย เบียดเบียนหรือมีความคิดแบบ (มิชฌาทิภูฏิ) คือเห็นผิดจากคลองธรรม ศีลที่ปรากฏในบทขับร้องสรภัญญ์อีสานนั้นมี ๒ ระดับ คือ ระดับธรรมและระดับวินัย ศีลระดับธรรมนั้นเป็นหลักความประพฤติที่แสดงไปตามกฎธรรมดแห่งความดีความชั่ว ที่เรียกว่ากฎแห่งกรรม ผู้ทำดีทำชั่ว หรือรักษาศีลละเมิดศีล ย่อมได้รับผลดีผลชั่วเองตามธรรมดาของเหตุปัจจัย หรือตามกฎแห่งกรรมนั้น ส่วนระดับวินัย คือเป็นแบบแผนข้อบังคับที่บัญญัติไว้ เป็นแม่แบบหรือกำหนดขึ้นไว้ สำหรับกำกับความประพฤติของสมาชิกในหมู่ชนหรือชุมชนหนึ่ง บทขับร้องสรภัญญ์อีสานนั้นได้กล่าวถึงการปฏิบัติตามหลักของศีลห้า และผลหรืออานิสงส์ของการรักษาศีล ทั้งในปัจจุบัน และอนาคตด้วย เพื่อให้เกิดความตระหนักในการปลูกฝังจรรยาให้คนในสังคมได้ปฏิบัติตาม ดังที่ปรากฏในบทกลอนสรภัญญ์ต่อไปนี้

ข้าขอพรธรรมา	อานิสงส์รักษาศีล
รักษาเป็นอาจิณ	ทุกชีวันทุกวันคืน
ยามตื่นและยามหลับ	จิตใจจับในศีลธรรม
จงทำอย่าหวั่นไหว	ใครว่าไรอย่าสะเทือน
เดือนให้จงจดจำ	ใครคนทำคนนั้นได้
เปรียบได้ดังอาบนํ้า	ใครอาบนํ้าคนนั้นเย็น
ไม่อาบก็ไม่เย็น	ไม่เคยเย็นคนไม่อาบ
อุปมาเป็นจันใด	อุปไมยก็จันนั้น
ท่านได้รักษาศีล	พึงให้สิ้นอานิสงส์

^{๒๔} วสิน อินทสระ, พุทธจริยศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๔๕), หน้า ๔๔.

ข้อหนึ่งห้ามฆ่าสัตว์	จำให้ชัดไม่มีเวร
ข้อสองห้ามทํานัล	ถ้าไม่ลักไม่จองเวร
ข้อสามห้ามเป็นชู้	ไม่เป็นชู้อยู่เป็นสุข
ข้อสี่ห้ามกล่าวเท็จ	ไม่กล่าวเท็จเหตุไม่มี
ข้อห้าห้ามดื่มเหล้า	ถ้าไม่เมาไม่มีความ
นี่คืออานิสงส์	ผู้ทรงทางศีลธรรม
จำไว้ปฏิบัติ	ทำแจ้งชัดอย่าแซ่เขื่อน
สุขใดไม่มีเหมือน	สุขที่เพื่อนมีศีลธรรม
สุขล้ำพรรณนา	ทุกทิวาทุกราตรี ฯ

(อานิสงส์รักษาศีล, สติง บุญเจิม : ๔๑)

(ค) ภาวนามัย คือ บุญสำเร็จได้ด้วยการเจริญภาวนา

คำว่า ภาวนา หมายถึง การทำให้มีขึ้นเป็นขึ้น เกิดขึ้น หรือการทำให้เจริญขึ้น เช่นการฝึกอบรมตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา มี ๒ อย่าง คือ สมถภาวนา การฝึกอบรมจิตให้เกิดความสงบ และ วิปัสสนาภาวนา การฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความรู้เข้าใจตามเป็นจริง หรืออีกนัยหนึ่งจัดเป็น ๒ อย่างเหมือนกัน คือ

๑. จิตภาวนา การฝึกอบรมจิตใจให้เจริญงอกงามด้วยคุณธรรม มีความเข้มแข็งมั่นคง เบิกบาน สงบสุขผ่องใสพร้อมด้วยความเพียร สติ และสมาธิ

๒. ปัญญาภาวนา การฝึกอบรมเจริญปัญญา ให้รู้เท่าทันเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง จนมีจิตใจเป็นอิสระไม่ถูกครอบงำด้วยกิเลสและความทุกข์^{๒๕}

ผลของการเจริญภาวนา คือ การที่เราสามารถอยู่ในโลกในสิ่งแวดล้อมอันเดิมได้ ด้วยจิตใจที่สงบ ใจที่สบาย ใจที่ผาสุก สิ่งภายนอกไม่สามารถมีอิทธิพลมากระชกใจของเรา ให้ตะกอนฟุ้งได้ ใจของเราก็กลายมาเป็นบ่อน้ำใส สะอาดเย็น ใครผ่านไปผ่านมาก็ได้รับความชุ่มชื้น นี่ก็จุดประสงค์ของการเจริญภาวนา คือ เพื่อให้ใจของเราเป็นความร่มเย็น ผาสุก ทั้งกับตัวเอง และใครก็ตามที่มาใกล้^{๓๐}

ในความเชื่อของชาวอีสานนั้นมีความเห็นว่าการเจริญภาวนานั้น ส่วนหนึ่งเชื่อว่าการปฏิบัติเจริญภาวนาแล้วเพื่อทำให้เกิดอานิสงส์คือได้บุญ อีกส่วนหนึ่งเป็นการเจริญภาวนาเพื่อทำให้มีสติและ

^{๒๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๐๓.

^{๓๐} นันทนา พุทธิย์คุ้มวงศ์, มามนุขารำลึก ๓๕, (กรุงเทพมหานคร ; สี่ฟวิ้ง, มปป.), หน้า ๓๕.

สมาธิที่ตั้งมั่นอันเป็นทางที่จะทำให้เกิดญาณคือว่าความรู้ในสิ่งที่เป็นจริงของธรรมชาติ ว่ามีความเปลี่ยนแปลงไปตามกฎของมันเอง คือความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ และเป็นสิ่งที่มิใช่ตัวตนเป็นลำดับตามความเชื่อที่มีแบบอย่างมาจากหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่ปลูกฝังรากลึกเข้าไปในจิตใจของชาวอีสาน โดยถือว่าถ้าบุคคลผู้มีการประพฤติปฏิบัติในการเจริญภาวนาแล้วย่อมยังผลให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองในหลาย ๆ ด้าน จึงได้มีการประยุกต์หลักพุทธธรรมในการที่จะชี้แนะแนวทางโน้มน้าวจิตใจให้คนในสังคมเองมาประพฤติปฏิบัติขัดเกลาจิตใจ สละซึ่งความไม่ดี อันเป็นมูลเหตุมาจากเครื่องเศร้าหมอง กล่าวคือ ความโลภ ความโกรธ และความหลงให้สิ้นไป ดังที่ปรากฏในบทขับร้องสรภัญญ์อีสานต่อไปนี้

(ก) ภาวนาควรเล่าเรียน	อุตสาห์เพียรกรรมฐาน
ภาวนานั่งนานนาน	บำเพ็ญฌานว่าพุทโธ
ให้พ้นจากกิเลส	สมุจเฉทปหาน
ทานั่งเป็นสะพาน	สู่วิมานสวรรค์จริง

(กลอนทาน ศีล ภาวนา, พระครูสิริสุตาภรณ์ : ๘)

(ข) ภาวนาควรเล่าเรียน	อุตสาห์เพียรกัมมัฏฐาน
เจริญกัมมัฏฐาน	บำเพ็ญฌานสัรรอกตน
ให้พ้นจากกิเลส	สมุจเฉทปะปหาน
ทานั่งเป็นสะพาน	ศีลมัยเป็นรั้วล้อม
ภาวนาเจริญพร้อม	ย่อมอุ้มชูผู้กระทำ
ให้ถึงเมืองสวรรค์	พระนิพพานท่านนี้เอย..ฯ

(เจริญภาวนา , ญาณวฑฺฒนภิกขุ : ๑๓)

๓.๓.๑.๓. จริยธรรมว่าด้วยเรื่องไตรลักษณ์ ๓ คำว่า ไตรลักษณ์ หมายถึง ลักษณะ ๓ อย่าง อันให้รู้ถึงความจริงของสภาวะธรรมทั้งหลาย มีดังนี้

- ๓.๓.๓.๑ อนิจจตา ความเป็นของไม่เที่ยง
- ๓.๓.๓.๒ ทุกขตา ความเป็นทุกข์
- ๓.๓.๓.๓ อนัตตตา ความเป็นของไม่ใช่ตน^{๓๑}

^{๓๑} พ.ร. (ไทย) ๒๕ / ๒๕๓-๒๕๔-๒๕๕ / ๑๑๘.

ความไม่เที่ยงแท้แน่นอนของสังขารนั้น ตามหลักคำสอนทางพุทธศาสนานั้นถือว่าเป็นกฎแห่งธรรมชาติที่มีการเกิดขึ้นในเบื้องต้น มีความแปรปรวนไปในท่ามกลาง และมีความแตกสลายไปดับไปในที่สุด สังขารที่ประกอบไปด้วย ธาตุ ๔ และขันธ ๕ ย่อมก่อเกิดขึ้นเป็นสภาวะของความเกิดความแก่ ความเจ็บ และความตาย เป็นวัฏจักร ดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรัสปัจฉิมวาจาแก่พระภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เราขอเตือนเธอทั้งหลาย สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงทำหน้าที่ให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาทเถิด” นี่เป็นปัจฉิมวาจาของพระตถาคต^{๓๒} อย่างไรก็ตาม หลักคำสอนเรื่องไตรลักษณ์ถือว่ามิคุณค่าทางจริยธรรมอีกส่วนหนึ่ง ส่วนมากจะเป็นการอ้างในเรื่องของอนิจจัง คือความไม่เที่ยงแห่งร่างกาย สังขาร มากกว่าลักษณะอีกสองประการ ข้อคิดอีกประเด็นหนึ่งก็คือความไม่เที่ยงนั้น เป็นภาวะที่ปรากฏชัด ส่วนทุกขตาที่อยู่ในความเข้าใจในระดับกลาง ๆ และอนัตตาเป็นภาวะที่อยู่ในระดับความคิดพิจารณาที่ประณีตขึ้นไปอีก

ในความเข้าใจของชาวอีสานนั้นเห็นว่า ความเป็นของไม่เที่ยงก็คือเป็นสิ่งที่ตั้งอยู่เหมือนเดิมไม่ได้ เช่น ในระดับบุคคล การเติบโต การเจ็บป่วย การตาย และดิน ฟ้า อากาศ ต้นไม้ ภูมิทัศน์ เป็นต้น ต้องมีความเปลี่ยนแปลงไปตามกฎของธรรมชาติ ในบทขับร้องสรภัญญ์ได้กล่าวไว้ในเรื่องของสังขารร่างกายและจิตใจว่า มันมีความไม่เที่ยงแท้และแน่นอน คือเป็นสภาพที่ตกอยู่ในความเป็นอนิจจัง ดังที่ปรากฏในบทกลอนขับร้องสรภัญญ์อีสานต่อไปนี้

อนิจจาอนิจจัง	สังขารไม่เที่ยงหนอ
อุปาทะวะยะธัม	มิโนกรรมในเบื้องต้น
อุปชิตตะวาน	ไม่คงทนวนเปลี่ยนแปลง
สังขารย่อมเอนเอียง	ไม่ตั้งเที่ยงเหมือนนิพพาน
อุปาทินนะสังขาร	มิวิญญูณาให้รู้แจ้ง
อนุปาทินไม่รู้แจ้ง	มักย่อแย้งต่ออตตตา
พวกเราที่เกิดมา	อย่าสัญญาว่าตัวตน
อันร่างกายย่อมตายเกิด	เหมือนเช็ดหุ่นย่อมหมุนเวียน
สังขารย่อมหมุนเวียน	เหมือนกงเกวียนและลูกล้อ
พวกเราจงพิจารณา	ในสังขารด้วยปรีชา
สมถกรรมฐาน	อุปาทานอย่ายึดมั่น

^{๓๒} ที.ม. (ไทย), ๑๐ / ๒๑๘ / ๑๖๖.

สัญญาไว้ในใจ	ทำในใจให้สงบ
หยิบยกเอาอารมณ์	ทำให้สมกับนิสัย
อารมณ์สี่สิบนัย	เลือกเอาได้ตามใจเรา
อสุภะจงถือเอา	ไม่เหลื่อมเหลาในร่างกาย
ร่างกายชายและหญิง	ถือเป็นจริงไม่งามมอน
เหมือนขนของซากศพ	ให้กำหนดด้วยปัญญา
การเห็นด้วยปัญญา	เป็นดวงตาให้รู้แจ้ง
แจกแบ่งเบญจขันธ์	เป็นคนอันป็นเป็นกอง
ขึ้นสู่ห้องพระไตรลักษณ์	ไม่รู้จักไม่เที่ยงตรง
ไอ้สังขารไม่เที่ยงตรง	ไม่ดำรงคงถาวร
พระองค์ท่านทรงสอน	แก่นิกรหมู่เวไนย
ทำในใจเป็นอารมณ์	เอภะระมณเป็นอันเดียว
ยึดเหนี่ยวภาวนา	วางศรัทธาหลงให้ตรง
ไม่หลงในสังขาร	ย่อมสังหารอวิชชา
เห็นมรรคาทางดำเนิน	อย่าเพลินเพลินเกิดท่านเอ๋ย..

(กลอนสังขารไม่เที่ยง : ญาณวฑฒณิกข)

๓.๓.๑.๔. จริยธรรมว่าด้วยเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด ชาตินี้ชาติหน้า พระพุทธศาสนา ยืนยันว่า การเวียนว่ายตายเกิดมีอยู่จริง ซึ่งมีหลักฐานปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาจำนวนมาก เช่น ในคัมภีร์ชาดกเปตวัตถุ วิมานวัตถุ และพระสูตรต่าง ๆ ดังที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ใน ปาปวรรคแห่งคัมภีร์ธรรมบทว่า “คนบางพวกเกิดในครรภ์ คนบางพวกที่ทำกรรมชั่วไว้ไปนรก คนบางพวกที่ทำกรรมดีไว้ไปสู่สวรรค์ ส่วนท่านที่หมดกิเลสแล้วทั้งหลายย่อมนิพพาน”^{๓๓}

หลักความเชื่อในเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด ชาตินี้ ชาติหน้าในทางพระพุทธศาสนา เป็นความเชื่อที่มีเหตุที่มา อันสืบเนื่องมาจากเหตุปัจจัยของกรรม คือการกระทำนั่นเอง ตามหลักคำสอนเชื่อว่ากรรมสามารถส่งผลให้จิตมาปฏิสนธิและเกิดขึ้นในที่เลวหรือในที่ดีนั้นขึ้นอยู่กับอำนาจผลของกรรมนั้น ดังนั้น พุทธบริษัททั้งหลายจึงให้ความสำคัญเกี่ยวกับเรื่องชาตินี้ ชาติหน้าที่มีลักษณะแนวความคิดแบบชาวบ้าน คือการกระทำดีจะเป็นผลให้ได้ไปเกิดในภพภูมิที่ดี ส่วนการทำความชั่วนั้นจะมี

^{๓๓} พ.ร. (ไทย) ๒๕ / ๑๒๖ / ๓๐.

อานิสงส์คือส่งให้ไปเกิดในภพภูมิที่ไม่ดี บทข้อร้องสรภัญญ์ได้กล่าวถึงหลักแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด ชาตินี้

คนอิสานมีความเชื่อในเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด เพราะความคิดว่าเมื่อยังไม่สามารถที่จะละกิเลส คือความโลภ ความโกรธ และความหลงได้ ก็ยังจะต้องมีการเวียนว่ายอยู่ในวัฏฏะวนเวียนอยู่ในภพน้อยภพใหญ่อีกต่อไป ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับกรรมที่กระทำทางกาย วาจา และใจ ที่ประกอบด้วยเจตนา จึงเป็นเหตุให้ได้รับผลและมีการสืบต่อผลของกรรมนั้นต่อไป ดังที่ปรากฏในบทข้อร้องสรภัญญ์ต่อไปนี้

ฟังเถิดท่านทั้งหลาย	ทั้งหญิงชายสาธุชน
นับว่าเป็นกุศล	ได้เป็นคนบริบูรณ์
ไม่มีที่เสื่อมสูญ	บริบูรณ์ทุกประการ
บางคนน่าสงสาร	คนวิจารณ์ว่าไม่พอ
กรรมเก่าเขายังรอ	บาปกรรมนั้นก็นำมา
เขาทำแต่ปาณา	กรรมนำพาและยากจน
เป็นคนไม่รู้ทาน	เกิดราคาญทุกชาติไป
บางคนไม่สลดใส	แต่งงานไปก็เลิกลา
กรรมเก่าเขานำมา	ได้เลิกราทั้งสองทาง
ความรักได้จีจาง	ไม่มีทางกลมเกลียวกัน
กรรมเก่าเขาลงทัณฑ์	ไม่มีวันจะปรองดอง
ขาดเงินและขาดทอง	ไม่ปรองดองในครอบครัว
ชาติก่อนเขาไม่กลัว	อาจทำตัวเป็นกาลีย์
ชาตินี้จึงมีภัย	ไม่สลดใสเท่าที่ควร
ครอบครัวเกิดแปรปรวน	ไม่สุขล้วนลำบากกาย
หญิงชายสู้มูสา	ไม่นำพาพูดความจริง
มารยาทเปรียบเหมือนลิง	ความไม่จริงเอามาจา
เทพาและฝูงชน	เกิดสับสนไม่เชื่อคำ
เป็นกรรมของตัวเอง	ไม่หวั่นเกรงต่อคำสอน
ฝูงชนจงสังวร	จงพูดจาให้เป็นธรรม
บางพวกได้ทำกรรม	กินสุราจนเมามาย
หิริความละอาย	ขามเมามายไม่มีเลย

มาแล้วพูดเปรียบเปรย	ไม่มีเลยซึ่งความอาย
มาแล้วเกิดเสียหาย	ฆ่ากันตายก็ยังมี
เสียศักดิ์และเสียศรี	เสียความดีเมื่อยามเมา
ลูกหลานของพวกเรา	อย่าให้เมาควรห้ามปราม
อย่าให้เขาผลิผลาม	สุบักญาและคมกา
ทุกท่านทั้งหนุ่มสาว	รู้เรื่องราวควรคำนึง
จงฟังซึ่งศีลธรรม	อย่าทำกรรมอันเลวทราม
กรรมอันงามนั้นยังมี	กรรมไม่ดีควรปล่อยวาง
อย่าสร้างและอย่าสม	จงอบรมซึ่งใจตน
จงทำแต่กุศล	เพื่อเป็นผลเมื่อยามตาย ..๑

(กลอนบุพกรรมของมนุษย์, บุญนาค พินิจพล : ๔๒-๔๔.)

๓.๓.๑.๕. จริยธรรมว่าด้วยเรื่องนรกสวรรค์ หลักคำสอนในเรื่องนรกสวรรค์นั้นมีปรากฏทุกศาสนาซึ่งบ่อเกิดมาจากการประพาศิตุสัจธรรมและทุจริต ในทางพุทธศาสนานั้นกล่าวว่าผู้ทำบาปนั้นจะต้องถูกลงโทษ ซึ่งเป็นกฎเกณฑ์ที่มีแต่ความทุกข์เวทนาหาความสุขมิได้ ดังที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาว่าด้วยเรื่องทางไปของสัตว์ทั้งหลายที่ประพาศิตุสัจธรรม พระพุทธเจ้าทรงตรัสพุทธพจน์ในเทวทูตสูตรว่า

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ประพาศิตุสัจธรรม (ความประพาศิตัวทางกาย) วชิทุจริต (ความประพาศิตัวทางวาจา) และมโนทุจริต (ความประพาศิตัวทางใจ) หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในอบาย ทุกขติ วินิบาต นรก นายนิรบาลจับเขนขาไปแสดงต่อพญายมว่า “คนผู้นี้ไม่เกื้อกูลมารดา ไม่เกื้อกูลบิดา ไม่เกื้อกูลสมณะ ไม่เกื้อกูลพราหมณ์ และไม่อ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในสกุล ขอพระองค์ลงโทษแก่คนผู้นี้เถิด”^{๓๔}

ก. นรก

คำว่า นรก มาจากคำบาลี “นิรยะ” แปลว่า ภูมิที่เสวยทุกข์ของคนทำบาปตายแล้วไปเกิดหรือเหวแห่งความทุกข์ ที่อื่นไม่มีความเจริญ เป็นภาวะที่เราร้อนกระวนกระวายเป็นอบายอย่างหนึ่ง ๔

^{๓๔} ม.อ. (ไทย), ๑๔ / ๒๖๒ / ๓๑๐.

อย่าง คือ นิรยะ ตีรจฺจานโยนิ ปิตติวิสัย อสุรกาย^{๓๕} ส่วนที่ตั้งของแดนนรกนั้น ในคัมภีร์พระไตรปิฎก ยังไม่ได้ข้อความที่แสดงที่ตั้งของเมืองนรกไว้อย่างชัดเจน มีเพียงข้อความที่แสดงนัยว่า “มหานรก” ตั้งอยู่ข้างล่างต่ำกว่าภูมินี้ (พื้นแผ่นดินนี้)^{๓๖} ฉะนั้น ในการนำเสนอครั้งนี้ได้กำหนดเฉพาะเรื่องของ มหานรก ๘ ขุม ตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ซึ่งปรากฏในพระสูตรคัมภีร์ ขุททกนิกาย ชาดก ภาค ๒ กล่าวไว้ในสังกัจจชาดก ตอนที่สังกัจจกายีแสดงธรรมและอรรถแก่พระเจ้าพรหมทัตต์ ใจความว่า ธรรมเป็นทางถูก ส่วนอธรรมเป็นทางผิด อธรรมย่อมนำไปสู่ทุกข์ ธรรมย่อมให้ถึงสุคติ นรชนผู้ประพฤติดุชกรรม มีความเป็นอยู่ไม่สม่ำเสมอ ละโลกนี้แล้วย่อมไปสู่คติใด ฝ่ายสังกัจจกายีจึงตอบว่า คติคือย่อมไปสู่ทุกข์เหล่านั้น ขอพระองค์ทรงสดับอาตมาภาพเถิด นรก ๘ ขุมนี้ คือ

๑. สัตยชีวนรก คือ นรกที่ไม่มีวันตาย
๒. กาฬสุตตนรก คือ นรกที่ลงโทษตามเส้นด้ายดำ
๓. สังฆาฏนรก คือ นรกบดขยี้สัตว์
๔. โรรูนรก คือ นรกที่เต็มไปด้วยเสียงร้องไห้
๕. มหาโรรูนรก คือ นรกที่เต็มไปด้วยเสียงร้องครวญครางมากมาย
๖. ตาปนนรก คือ นรกทำให้สัตว์เร่าร้อน
๗. มหาตาปนนรก คือ นรกที่เต็มไปด้วยความเร่าร้อนเหลือประมาณ
๘. อเวจิมหานรก คือ นรกที่ปราศจากความเบาบางแห่งทุกข์

นรก ๘ ขุมเหล่านี้บัณฑิตกล่าวว่า ก้าวพ้นได้โดยยาก เคลื่อนกล่นไปด้วยเหล่าสัตว์ผู้มึน ธรรมหายับเข้า แต่ละขุม ๆ มีอุสสทนรก ๑๖ ขุม เป็นบริวาร^{๓๗}

เพื่อให้เกิดความเข้าใจเรื่องเกี่ยวกับภพภูมิ นรก หรือมหานรกทั้งหลายที่กล่าวไว้ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ประชาชนชาวอีสานจึงได้มีการนำมาประยุกต์พรรณนาเป็นบทขับสรภัญญ์ให้ผู้คนได้รู้ และทราบความเป็นมาของการเกิดขึ้น ในบทขับร้องสรภัญญ์อีสานได้กล่าวเรื่องมหานรก และความเป็นอยู่สัตว์นรกทั้งหลาย ดังต่อไปนี้

^{๓๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพระพุทธศาสนา ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๑๖, ๑๒๗.

^{๓๖} พระมหาสมจินต์ สมมาปญฺโญ, “นรกสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท,” **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, ภาควิชาพระพุทธศาสนา (บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๕๖.

^{๓๗} ขุ.ชา. (ไทย), ๒๘ / ๘๓, ๘๔ / ๔๓

พวกดิฉันจะได้กล่าว	ตามเรื่องราวในคัมภีร์
ฟังดูให้ดีดี	องค์เมธีกรรมการ
คำสอนของพระองค์	ทรงสั่งสอนหมู่เวไนย
บัญญัติป้องกันไว้	อกุศลทั้งกุศล
กุศลได้ผลดี	เกิดอัปปริยอกุศล
ฟังคุณะฝูงคน	อกุศลตกอบาย
เป็นเปรตอสุรกาย	ตกอบายไม่อยู่เย็น
สัญญาพินันยอมเป็น	เกิดแล้วตายเป็นเอาเอง
กาพาพะสุตตะ	สังฆะตะโรจะ
มหาโรจะ	นั้นร้องให้ด้วยเปลวไฟ
ตะปะมหาตะปะ	เวทนาด้วยอัคติ
มหาอเวจี	หาได้มีเวลาว่าง
โลกันตะไม่กระจำง	ความมืดมนอนธการ
นรกแปดขุมหนา	พรรณนาเป็นคำกลอน
เดือดร้อนด้วยเปลวไฟ	ทนทุกขเวทนา
ในยมมะโลกา	มีราชาครองแผ่นดิน
อำนาจนั้นเสร็จสิ้น	เป็นราชาธิปไตย
ยมราชนั้นเป็นใหญ่	นิระบาลกรรมกร
ตำรวจจราชร	สันติบาลคอยจับกุม
กุมเอาพวกทำกรรม	อกุศลไม่ได้สวน
ทำโทษตามกฎหมาย	ของอาชญากรรมราช
ชี้เสร็จเป็นเด็ดขาด	ทนายความผู้ตัดสิน
ผู้ใดบอกไม่สิ้น	ตามกฎหมายของพระองค์
ตำรวจนครบาล	เข้าประสานจับเอาตัว
ทิ้งลงในนรก	ตกอบายไม่มีวัน
อายุนั้นยืนนาน	อาหารกินคือตัวกรรม
อกุศลเป็นตัวกรรม	ย่อมชักนำตามอำนาจ
พระยายมราช	ทำนองอาจเป็นเหลือเกิน

รูปร่างนั้นล้ำเพลีน
ห้ำล้อมก็เป็นจอม
นัยน์ตานั่นเป็นไฟ
ผลบุญและผลบาป

ทั้งหน้าตากี่ชื่นบาน
มีถนอมกรุณา
ลืมนี่ใครใหม่เป็นจน
ทราบหรือไม่นักกวี...ฯ

(กลอนนรค ๘ ขุม , พระบัวถั้ว สิริบุญโญ : ๔๐-๔๑.)

ข. สวรรค์

คำว่า “สวรรค์” มาจากภาษาบาลีว่า “สัคคะ” แปลว่า แคนอันแสนดีเลิศล้ำด้วยกามคุณทั้ง ๕ คือโลกของเทวดา ตามปกติหมายถึงกามาจรสวรรค์ (สวรรค์ที่ยังเกี่ยวข้องกับกาม) มี ๖ ชั้นคือ จาตุมมหาราชิกา ดาวดึงส์ ยามา ดุสิต นิมมานรดี ปรนิมมิตวสวัตตี^{๓๘} ส่วนสวรรค์ตามความเข้าใจของสามัญชนทั้งหลาย หมายถึง สถานที่ที่ผู้คนทำความดีแล้วจะต้องไปเกิดในภพภูมิต่อไปหลังจากตาย ในพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของสังสารวัฏเช่นเดียวกับนรก เพราะสัตว์โลกที่ยังมีกิเลสก็จะต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏนี้ ทำดีเมื่อตายไปย่อมเกิดในสวรรค์ พอทำชั่วในแดนสวรรค์ ตายไปก็เกิดในแดนมนุษย์หรือนรกอีก^{๓๙} เรียกว่าเกิดขึ้นด้วยอำนาจผลของกรรม การกระทำ

ในบทขับร้องสรภัญญ์อีสานนั้น ได้กล่าวเรื่องสวรรค์ไว้ครบหมดทั้ง ๖ ชั้น ที่นำมากล่าวไว้ให้เป็นคติสอนใจ สำหรับเป็นทางแห่งการที่จะประพฤติปฏิบัติของคนในสังคมให้ตั้งตนอยู่ในคุณความดี มีหิริ ความละอายแก่ใจ และโอตตปปะ ความเกรงกลัวต่อบาปอกุศลทั้งหลาย ซึ่งเป็นทางปิดกั้นจิตที่นำไปสู่สุคติโลกสวรรค์นั้น ในบทขับร้องสรภัญญ์ได้กล่าวพรรณนาเกี่ยวกับเรื่องสวรรค์ไว้ ๖ ชั้นตามหลักคำสอนในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ดังที่ปรากฏในบทขับร้องสรภัญญ์ต่อไปนี้

คู่ก่อนนักระชัน	สารพันทุกคณา
ประชาเหล่านักร	ที่สัตยจรมาชมเขย
ฟังเอ๋ยที่เขาชม	ในเมืองหลวงพระนคร
กรุงเทพ,พระนคร	เขาสัตยจรรรณนา
ชมดงและชมป่า	ลงนาวาชมทะเล
ก็น่าคิดสรวลเส	ชมทะเลและแม่โขง
คำกลอนและคำโคลง	เขาชมเขยนำรีนรมย์

^{๓๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๐๖.

^{๓๙} พระมหาประหยัด ปัญญาโร (สุนนท์), จริยธรรมที่ปรากฏในคำกลอน, หน้า ๑๘๔-๑๘๕.

ดิฉันจะได้ชม	เมืองสวรรค์ตามตำรา
จะกามาพจร	เมืองสวรรค์ทั้งหกชั้น
หนึ่งนั่นคือจาตุม	มีราชาครองสี่องค์
ระตะระรัฐฐะ	วิรุฬหะท้าวภูเวร
ดาวดิงส์งามชัดเจน	ศักระนทร์เป็นคนครอง
ที่สองของจาตุม	ที่ประชุมในชั้นนี้
ยามาสนุกดี	มีราชาครองหนึ่งองค์
ประสงศ์ในเมืองนี้	ท้าวจิให้อ่อนหวาน
ดุสิตงามจะฉาน	ทั้งอาหารหมู่โภไชย์
นิกได้ตั้งใจหวัง	ทั้งรูปทรงก็โสภา
ที่ห้าชั้นนิมมา	เทวดาในชั้นนี้
นิมิตได้ทุกอัน	ทุกสิ่งสรรพนิมิตได้
ประระนิมนันต้องใช้	เทวดาในชั้นอื่น
ความงามนั้นราบรื่น	น่าชมชื่นโสมนา
ทำนาและทำสวน	ไม่ต้องพรวนพื้นที่ดิน
ทำมาการหากิน	ไม่ยากไร้แต่อย่างไร
ผู้ใดต้องการไป	ในเมืองนี้แจกทำทาน
ความสุขความสำราญ	ในเมืองฟ้าน่าอยากไป..๑

(กลอนพรรณนาสวรรค์ ๖ ชั้น , ญาณวฑฒณิกฤฑ : หน้า ๒๓-๓๔)

๓.๓.๑.๖. จริยธรรมว่าด้วยเรื่องอบายมุข ๖ อบายมุข คือ ปากทางแห่งความเลื่อม ความ
พินาศแห่งชีวิต เป็นเหตุให้ย่อยยับแห่งโลกทรัพย์ทั้งหลาย อบายมุขทั้ง ๖ ประการ คือ

๑). การหมกมุ่นในการเสพของมีนเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท
เป็นอบายแห่งโลกะทั้งหลาย

๒) การหมกมุ่นในการเที่ยวไปตามตรอกซอกซอย ในเวลากลางคืน เป็นอบายมุข
แห่งโลกะทั้งหลาย

๓). การเที่ยวดูมหรสพ เป็นอบายมุขแห่งโลกะทั้งหลาย

๔). การหมกมุ่นในการเล่นการพนันอันเป็นเหตุแห่งความประมาท เป็นอบายมุขแห่ง
โลกะทั้งหลาย

๕). การหมกมุ่นในการคบคนชั่วเป็นมิตร เป็นอบายมุขแห่งโกะทั้งหลาย

๖). การหมกมุ่นในความเกียจคร้าน เป็นอบายมุขแห่งโกะทั้งหมด^{๔๐}

หลักจริยธรรมที่ปรากฏในบทขับร้องสรภัญญ์อีสานนั้น ได้พรรณนาให้เห็นภาพรวมของอบายมุขทั้ง ๖ ประการ พร้อมทั้งการแนะนำปลูกฝังการประพฤติปฏิบัติ โดยชี้ทางให้เห็นคุณประโยชน์ของผู้ที่ละเว้นในอบายมุขทั้งหก และชี้ให้เห็นโทษของการประพฤติด่างลงไป ในอบายมุขทั้งหกนั้น ฉะนั้น เพื่อให้เกิดความเข้าใจในเรื่องอบายมุข ๖ ประการดังกล่าว ปราชญ์ชาวอีสานจึงได้แต่งเป็นบทขับร้องสรภัญญ์ขึ้นมาเพื่อเตือนสติให้คนในสังคมได้มีสามัญสำนึกไว้ในใจอยู่เสมอว่า เป็นทางแห่งความเสื่อม ความย่อยยับแห่งโกะทั้งหลาย ดังที่ปรากฏในบทขับร้องสรภัญญ์ต่อไปนี้

พวกข้าขอวันทา	ขอมาท่านผู้ฟัง
กับทั้งพระอาจารย์	ผู้สำราญในวินัย
ดูหน้าก็สดใส	สิวิไลสามัคคี
คิดว่าท่านทำดี	สามัคคีเป็นเดิมพัน
พวกท่านไม่แปรผัน	ปกครองกันด้วยคุณธรรม
คิดว่าท่านชักนำ	เยาวชนให้พ้นภัย
อย่าให้เขาหลงไหล	ประสพภัยอบายมาร
ดื่มเหล้าเมาสังสาร	สุขทุกข์และคมกาว
หนุ่มสาวจงฟังเอา	อย่าเที่ยวเกในกลางคีน
ดึกคืนก็หาดู	น่าอดสูเกิดโรคกาม
โรคเอดส์จะติดตาม	เกิดเป็นแล้วไม่มียา
การพนันท่านตรัสว่า	จะนำพาสู่ความจน
ใครเล่นต้องเห็นผล	เป็นคนจนหมดไร่นา
ไม่ว่าจะเป็นใคร	จะสดใสเป็นไม่มี
อเสวนาท่านวาที	ไม่ให้มีคบชนพาล
ปณิธาท่านไซ้ขาน	ให้พบพานแต่คนดี
คบแล้วไม่บัดสี	คบคนดีแนะนำทาง

^{๔๐} ที. ปา. (ไทย), ๑๑ / ๒๔๗ / ๒๐๒.

ยังเป็นทางแนะนำคน
จงฝึกตนให้โสภา

การหมกมุ่นกับสิ่งเสพติดทั้งหลายนั้นเป็นเรื่องที่สำคัญอีกประการหนึ่ง เช่นการดื่มสุรา สูบบุหรี่ มิให้เห็นในทุกสังคม เพราะเป็นค่านิยมของสังคม แต่ยาเสพติดที่ถือว่าเป็นสิ่งที่ร้ายแรงและเป็นภัยสำหรับเยาวชนในสังคมก็คือ ยาบ้า เฮโรอีน กัญชา สิ่งเหล่านี้ถือว่าเป็นภัยคุกคามสังคมเป็นอย่างมาก ซึ่งเป็นผลให้สังคมเกิดความวุ่นวาย แ่งแย้งกัน ฉกชิงวิ่งราว ปล้นจี้กันสารพัด ส่วนหนึ่งก็คือปัญหาที่มาจากยาเสพติด ขาดความยั้งคิดพิจารณา ฉะนั้น จึงมีการประยุกต์ธรรมะหลักจริยธรรม ศีลธรรม โดยให้ข้อคิดเพื่อเตือนสติแก่คนในสังคม ดังที่ปรากฏในบทขับร้องสรภัญญ์ต่อไปนี้

(ก) จักกล่าวถึงยาบ้า	เฮ้กัญชา	ยาเสพติด
ยาอีก็มีพิษ	ปลิดชีวิต	มามากมาย
คนกินถึงฉิบหาย	อีกคนขาย	ถึงกับตาย
เจ้านายท่านเอาจริง	ไม่นอนนิ่ง	นั่งดูตาย
บรรยายให้ท่านฟัง	ควรระวัง	ซังใจดู
ไม่รู้อย่าริพา	ปลีกเวลา	อย่าทดลอง
พวกพ้องเยาวชน	อย่าไปสน	พันให้ไกล
ถ้าไปหลงติดยา	อนาคต	ไม่สดใส
เป็นภัยแก่สังคม	ถ้าชื่นชม	หลงระเริง
เกิดเพลิงในกายจิต	มีแต่คิด	ริษยา
ไม่มีทางก้าวหน้า	มีแต่พา	ให้ลุ่มจม
ใครใครไม่ชื่นชม	ไม่สมยอม	ให้กระทำ
เป็นบาปแก่ผู้นำ	อีกทั้งทำ	รับกรรมไป
เตือนไว้ให้ระใจ	อย่าหลงไหล	มัวพะวง
จะทรงเกษมสันต์	ถ้าเรานั้น	มันใจเอย...

นอกจากนี้ยังมีโทษของการดื่มสุราและเมรัยสิ่งเสพติด ดังที่พระพุทธเจ้าบัญญัติไว้ว่า โทษแห่งสุราและเมรัย ๖ ประการ คือ เสียวรพย์ทันตาเห็น ก่อการทะเลาะวิวาท เป็นบ่อเกิดแห่งโรค

ทำลายสุขภาพ เป็นเหตุให้เสื่อมเสียเกียรติชื่อเสียง ทำให้ไม่รู้จักอาย และบั่นทอนกำลังปัญญา^{๔๑} ซึ่งเป็นผลทำให้เกิดปัญหาในสังคม เศรษฐกิจ ชีวิตและความเป็นอยู่ของตนเองด้วย บทขับร้องสรภัญญ์ได้กล่าวถึงโทษของการเสพยาเสพติดไว้ดังนี้

(ข) ผู้ใดเสพยาบ้า	ย่อมมีค่าต่ำกว่าดิน
สังคมจะดูหมิ่น	จะหมดสิ้นทุกสิ่งอัน
จะหมดความสง่า	หมดคุณค่าลงทุกวัน
ยาบ้าโทษมหันต์	คุณของมันไม่เห็นมี
	(กลอนโทษของยาเสพติด, พระครูสุเทพสารคุณ : ๓๐)
(ค) กัญชาเฮโรอิน	อย่าได้กินเสพเข้าไป
พิษร้ายทำลายใน	ทั้งตับไตขาดกระเด็น
ยาเส้นและยาของ	อย่าได้ลองสูบเข้าไป
เพราะว่าจะเป็นภัย	เป็นจัญไรต่อชีวา
พวกฝิ่นพวกสุรา	อย่านำมาพากันกิน
ดื่มแล้วมาทั้งสิ้น	มักเสียศีลเพราะความเมา
เมาแล้วต้องผิดกัน	วิวาทกันต่างนานา
เถียงกันด้วยมุสา	เสียจรรยาของผู้ดี
การสูบการเสพยา	ล้วนกายาไม่พ่องใส
อายุก็สั้นไป	ทั้งจิตใจไม่เบิกบาน
ความคิดไม่โปร่งใส	ไม่ฉับไวเรื่องทำงาน
จรรยาเป็นคนพาล	พูดอาจหาญยกตนเอง
ผลการไม่เสพยา	ส่วนกายาย่อมพ่องใส
อายุยืนยาวไป	ไม่เป็นไอโรคเรื้อรัง
อารมณ์ก็แจ่มใส	พูดอะไรก็น่าฟัง
แข็งแรงมีกำลัง	สุขสมหวังในชีวิต...ฯ
	(กลอนยาเสพติดให้โทษ, พระครูสิริสุตาภรณ์ : ๓๕-๔๐)

^{๔๑} ที.ปา (ไทย), ๑๑ / ๒๔๘ / ๒๐๒-๒๐๓.

กตัญญู คือ ความเป็นคนกตัญญู ความเป็นผู้รู้คุณท่าน ^{๔๒} รู้คุณผู้ทำอุปการะมาก่อน ในที่นี้หมายถึงมารดาบิดา ซึ่งเป็นผู้อุปการะแก่ลูก บิดามารดาหรือพ่อแม่ เป็นคำอันศักดิ์สิทธิ์ มนุษย์ทุกชาติทุกภาษาพูดกันไม่รู้จักเบื่อ ยิ่งพูดก็ยิ่งชื่นใจทั้งผู้พูดและผู้ฟัง หน้าที่ของพ่อแม่เน้นสูงส่งยิ่งนัก ทรงไว้ซึ่งคุณค่า ท่านให้กำเนิดและอุปการะเลี้ยงดูเรา การให้อุปการะเลี้ยงดูเราเป็นหน้าที่คุณธรรม ซึ่งพ่อแม่ปลูกฝังคุณความดีลงในตัวท่านเอง และแผ่ผลให้สำเร็จประโยชน์สุขแก่ลูกด้วย เมื่อคราวลูกอยู่ในครรภ์แม่ก็เฝ้าทะนุถนอม จะลูกจะนั่งก็ระมัดระวังจะกระแทบกระเทือนถึงลูก ด้วยเหตุนี้จึงกล่าวได้ว่าพ่อแม่เป็นผู้มีคุณแก่ลูก ในบทขับร้องสรภัญญ์อีสานนั้น ได้ชี้ให้เห็นความสำคัญของบุคคลผู้ที่ตั้งตนอยู่ในความกตัญญูตเวที ดังที่ปรากฏในบทขับร้องสรภัญญ์ต่อไปนี้

ฟังบรรยายเรื่องบุญคุณ

นั่นเป็นคุณพ่อแม่เรา

พ่อแม่เจ้าเลี้ยงเรามา

ป้อนข้าวปลาให้กินนม

ทั้งเป็นพรหมบุพพาจารย์

ต้องจัดการไม่ให้ตอม

ต้องนอนตลอดเวลา

อดปากเพียรเลี้ยงจนโต

เอาน โมตอบแทนคุณ

ตอบแทนคุณไม่เข้าที่

ฟังให้ดีท่านชุมชน

มิใช่ว่าใหญ่ขึ้นเอง

จงเพ่งเล็งให้จงดี

ต้นไม้เป็นปากกา

๔๒ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒.

พสุธาเป็นแม่พิมพ์
คุณล้นฟ้าเหลือแผ่นดิน
คุณท้นหลายควรตอบแทน
การตอบแทนคือทำดี
ไม่ว่าวิค้วยกายใจ
ทำจิตใจให้เป็นธรรม
ทั้งชักนำเข้าวัดวา
จิตการุณและเมตตา
เมื่อแก่มาควรเลี้ยงดู
ควรเลี้ยงดูพ่อแม่ตน
จะเลิศล้ำถ้ารู้คุณ..๑

นอกจากนี้ยังมีการพรรณนาคุณระหว่างคุณของพ่อ และคุณของแม่ว่ามีคุณสมบัติที่แตกต่างกันอย่างไร คือพยายามชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของบิดามารดาให้ชัดเจน และมีความเข้าใจมากยิ่งขึ้น เพราะถือว่าหลักธรรมการประพฤติปฏิบัติที่เกี่ยวกับเรื่องความกตัญญูนี้เป็นจริยธรรม สำหรับการบำรุงพ่อแม่ผู้มีอุปการะมาก่อน ในที่นี้จะกล่าวถึงคุณของบิดาว่า มีคุณอย่างไรบ้าง ซึ่งมีปรากฏในบทขับร้องสรภัญญ์ต่อไปนี้

เทียบสีลาว่าแผ่นดิน
จนจะสิ้นชีวิตรวย
หาใดที่มามาตรหมาย
สิ่งทั้งหลายในโลกา
ไ้อักรรมหนอได้นำพา
เพราะเหตุว่าไม่เห็นคุณ
ได้ล้าเลิศประเสริฐหนุน
ที่การฐมีพอดิ
คุณพอเราเห็นไม่มี
ดวงฤดีไม่มีปาน
ด้วยสนทรอันอ่อนหวาน

โตมาอย่างระราน
คำนี้ดูก็ยังจำ
เติบโตให้ศึกษา
รักลูกผูกพันพัว
ลูกน้อย่าหนีหน้า
รักพ่อให้ยำเกรง
ผลบุญคุณของพ่อ
หนักกว่าแผ่นดิน
เติบโตอย่าลืมพ่อ
บุญใดหาไม่มี
ลูกเอ๋ยควรวิต
รักลูกผูกเป็นทุน

ให้ชาวบ้านได้เดือดร้อน
ไม่ลืมคำที่พร่ำสอน
เรียนวิชามาใส่ตัว
กว่ารักตัวของลูกเอง
เมื่อชราอย่างขมเหง
เพราะท่านเลี้ยงเราเกิดมา
หาใดหนอมาเปรียบปาน
และแผ่นฟ้าธรณี
กรรมจะก่อให้โศก
เท่าพ่อนี้อย่าลืมคุณ
พ่อไม่สิ้นความอบอุ่น
อย่าได้ลืมคุณพ่อเลย...๗

(กลอนพระคุณพ่อ, สวิง บุญเจิม : ๔๖)

แม่นั้นมีคุณกล่าวโดยย่อ ๆ ว่าเป็นผู้ให้กำเนิด ทำกิจที่ยาก เช่น อุ้มครรภ์ อดตาหลับขับตานอน ฝ่าทะนุถนอมจนเติบโตใหญ่ ให้ดื่มโลหิตในทรวงอก ป้อนข้าวอาบน้ำให้ เช็ดอุจจาระ ปัสสาวะ ให้บุคลิกลักษณะ เป็นต้น รวมความแล้วว่า แม่นั้นมีคุณนับประมาณไม่ได้ ในบทขับร้องสรักัญญ์ได้พรรณนาเรื่องคุณของแม่ไว้มาก ดังที่ปรากฏในบทขับร้องสรักัญญ์ต่อไปนี้

แม่นี้มีบุญคุณ
พระคุณหมดทั้งปวง
ครั้งเมื่อยังนอนเปล
รักลูกเช่นหรรษา
เมื่อเล็กแม่ถนอม
แม่นี้ได้ฝึกไฟ
อดนอนและอดกิน
ทั้งให้การศึกษา
ส่วนเล็ดอยู่ในอก
อันลูกไม่ควรหมิ่น

ควรกราบอันใหญ่หลวง
 ได้เฝ้าหวงหวงลูกยา
 ส่วนแม่เคยอุตสาหั
 ปรารถนาให้ลูกใหญ่
 นอนกล่อมกลิ้งสุดหัวใจ
 สุดหัวใจของแม่นา
 หมดทั้งสินด้วยปุตตา
 สิดปะหมดทั้งสิน
 แม่ยกให้เป็นน้ำกิน
 คุณทั้งสินของมารดา

ลูกร้องวิ่งมาหา	กลัวลูกยาได้ทุกขา
ลูกนี้ขอบูชา	คุณมารดาชั่วชีวิต
แผ่นฟ้าพสุธา	มีหนาเท่าคุณแม่ฉัน
วันนี้ลูกพร้อมกัน	ถือขันทองบูชาคุณ
บูชาพระคุณแม่	อย่างแน่นแฟ้นและเทิดทูล
ลูกนี้ไม่ลืมคุณ	คุณแม่สอนอันอ่อนหวาน
ผลบุญของคุณแม่	หาใดเทียมเปรียบปาน
บวชเรียนและเขียนอ่าน	ธรรมวิจารณ์พระวินัย
ด้วยความบริสุทธิ์	อันผูกผ่องสุดหัวใจ
บุญนั้นจะช่วยให้	ได้พ้นภัยคุณแม่เอย...ฯ

(กลอนพระคุณแม่, สวิง บุญเจิม : ๔๗)

ตัวอย่างของบทขับร้องสรภัญญ์ที่ยกมา ได้แสดงให้เห็นความรักความผูกพันกันระหว่างพ่อ แม่ และลูกนั้น เป็นการสร้างจิตสำนึกอย่างดีว่าบุญคุณของพ่อแม่มียิ่งใหญ่ขนาดไหน เพราะฉะนั้น เมื่อรู้จัก คำว่าบุญคุณหรือผู้ที่อุปการะมาก่อนแล้ว จึงควรที่จะมีกตเวทิตะ คือการตอบแทนบุญคุณท่านที่อุ้มชูเลี้ยง คุมาจนเติบโตใหญ่ ส่งเสียให้ได้ศึกษาเล่าเรียน มีหน้าที่การงานที่ดี อีกทั้งการแนะนำในทางที่ชอบที่ควร ประพฤติปฏิบัติหน้าที่ของตนไม่ให้ตกลงไปสู่ทางอบาย ตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ทรงตรัส ไว้ให้เราได้ประพฤติตามอันเป็นแนวทางแห่งความสุข ความเจริญต่อไป

อย่างไรก็ตาม พระพุทธเจ้านั้นยังตรัสถึงการมีกตเวทิตะ คือ ความกตัญญูรู้คุณท่านแล้วตอบ แทนท่านนั้น แม้ว่าบุตรธิดาจะบำรุงปรนนิบัติรับใช้ตอบแทนบุญคุณมากกว่าร้อยปี การกระทำอย่าง นั้น ยังไม่ได้ชื่อว่า จะสามารถทดแทนบุญคุณของท่านได้หมด เพราะพ่อแม่เป็นผู้ที่มีอุปการะมาก และการตอบแทนบุญคุณต่อบิดามารดา เป็นการตอบแทนบุญคุณที่ถือว่าประเสริฐกว่าทุกสิ่งนั้น คือถ้า บุตรธิดาคนใดยังบิดามารดาให้สมาทานตั้งมั่นในศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา ย่อมเชื่อว่าเป็นการตอบ แทนบุญคุณที่ประเสริฐสูงสุด

๓.๓.๑.๘ จริยธรรมว่าด้วยความสามัคคี คำว่า สามัคคี หมายถึง ความพร้อมเพรียงกัน ความปรองดองกัน หรือที่สำหรับร่วมมือร่วมใจกันทำ เช่น กลืนสามัคคี ฝ่าป่าสามัคคี^{๔๓} ความรัก ความสามัคคีเกิดขึ้นที่ใด ย่อมนำพาซึ่งความสุข ความเจริญมาสู่สังคมนั้น

^{๔๓} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์

ในสังคมอีสานนั้นเป็นกลุ่มชนที่มีความรักสมัครสมาน และความสามัคคีกันดี ส่วนหนึ่งก็เนื่องมาจากเป็นสังคมที่ต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน เนื่องจากส่วนมากสังคมอีสานนั้นเป็นสังคมของพุทธเกษตร การดำเนินชีวิตนั้นก็เป็นการพึ่งพาอาศัยกันแบบชาวพุทธทั่วไป โดยมีความเอื้อเพื่อเอื้อแผ่ต่อกันและกัน หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่ส่งเสริมในการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข และเกิดความสามัคคีนั่นจะต้องประกอบไปด้วยธรรม ๔ ประการ^{๔๔} คือ

(๑) ทาน คือ การให้ การเสียสละ ไม่ว่าจะเป็นวัตถุสิ่งของต่างๆ อันหามาได้ด้วยความบริสุทธิ์ ใจด้วยความเต็มใจ เป็นต้น และการให้ธรรมเป็นทาน ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า การให้ธรรมเป็นทานนั้นย่อมชนะการให้ทั้งปวง หรือการให้ความรู้ศิลปวิทยาการต่าง ๆ สิ่งเหล่านี้เป็นการอนุเคราะห์สงเคราะห์ และส่งเสริมการอยู่ร่วมกันด้วยความรัก ความสามัคคีทั้งนั้น

(๒) ปิยวาจา คือ มีวาจาเป็นที่รัก เปรียบประดุจดั่งน้ำผึ้ง ที่คอยขลิบจิตใจของบุคคลที่ได้ยินได้ฟังคำพูดที่เปล่งเสียงออกมา การพูดจาที่มีความไพเราะอ่อนหวาน การพูดคุยกับคนรอบข้างก็มีปิยวาจาไม่ว่าจะเป็นใคร ที่ไหน ณ สถานที่ใด

(๓) อัตถจริยา คือ การประพฤติประโยชน์ ทั้งต่อตนเอง และสังคม อันเป็นจริยวัตรในปฏิบัติที่พึงประสงค์ คือตั้งตนให้ชอบ และประกอบด้วยคุณธรรมที่สม่ำเสมอ ไม่มีอคติทั้งต่อหน้าและลับหลัง ทั้งต่อตนเองด้วย และต่อเพื่อนบ้านด้วย ตลอดถึงชุมชน สังคมประเทศชาติด้วย

(๔) สมานัตตตา คือ การวางตนสม่ำเสมอ ความเป็นผู้มีตนเสมอไม่ถือตัว ซึ่งหมายถึงไม่โอ้อวด ไม่อวดอ้างสิทธิหน้าที่ข่มเหงรังแกบุคคลอื่น ให้ถึงความฉิบหาย ประพฤติตนให้เสมอต้นเสมอปลาย

อย่างไรก็ตามความหมายข้างต้น ดังที่กล่าวมาพระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสไว้ในเรื่องของการอยู่ร่วมกันให้เกิดความรัก ความสามัคคี ความปองดองกันในหมู่คณะ ดังที่ปรากฏในสมยสูตรว่า “ในสมัยที่คนทั้งมีความพร้อมเพรียงกัน ชื่นชมกัน ไม่วิวาทกัน ไม่มีอุเทศที่สว่ร่วมกัน หมู่คนที่ยังไม่เลื่อมใสในสงฆ์นั้นก็เลื่อมใส และหมู่ที่เลื่อมใสแล้วก็เลื่อมใสยิ่งขึ้น”^{๔๕} แสดงให้เห็นว่าสังคมใดก็ตามที่มีความคิด มีการกระทำที่พร้อมเพรียงกัน มีความสามัคคีกันสังคมนั้นย่อมนำพาความเจริญให้

ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๒), หน้า ๑๑๗๘.

^{๔๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑ / ๓๑๓ / ๒๕๕.

^{๔๕} อจ. ปญจก. (ไทย) ๒๒ / ๕๔ / ๕๔.

เกิดมีในสังคมได้ ในบทขับร้องสรภัญญ์อีสานนั้นได้ให้คิดเกี่ยวกับความสามัคคีปรองดองกัน เพื่อการ
อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ดังที่ปรากฏในบทขับร้องสรภัญญ์ต่อไปนี้

รวมกันเอย, เรานั้นอยู่	ถ้าแยกหมู่, นั้นเราตาย
พี่น้องไทย, เราทั้งหลาย	หญิงและชาย, โปรดจำกัน
เหตุได้เสีย, ซึ่งกรุงศรีฯ	เพราะน้องพี่, ไทยครั้งนั้น
อยู่ตัวใคร, และตัวมัน	บ้างก็หัน, เข้าศัตรู
ทั้งที่เรา, ทุกๆ คน	ชาติไก่อ้น, เลือดนักสู้
แต่กลับแยก, ว่ามีกฎ	ไม่คิดกู้, แผ่นดินนอน
จากบทเรียน, ครั้งนั้นเป็น	ดุจดั่งเช่น, อุทาหรณ์
ให้พวกเรา, ได้สังวร	ย้อนอดีต, ผิดแล้วจำ
สามัคคี, คือพลัง	เปรียบเหมือนดั่ง, ไม้หลายลำ
ใครหมายคิด, ที่จะทำ	ให้หักงอ, ต้องท้อใจ
สามัคคี, ชนในชาติ	คืออำนาจ, ที่ยิ่งใหญ่
ปวงศัตรู, รู้ความใน	ไม่กล้าคิด, จะต่อกร
ว่าอันใด, ว่าด้วยกัน	เทพสวรรค์, ประทานพร
ถ้าขัดกัน, ชาติสิ้นคลอน	บ้านเมืองร้อน, ลูกเป็นไฟ
แน่นหนักนิค, เบาหน้อยนั้น	อยู่ร่วมกัน, รู้ภัย
อยู่คนเดียว, นั้นหว่าน	หลากหลายกาย, งามกว่าลำ
มีหลายคน, ก็หลายได้	ดั่งหลายไม้, สร้างเรือนงาม
เคยปวดร้าว, แล้วต้องจำ	อย่าทำซ้ำ, เข้าอีกที
ฝากสะกิด, พี่น้องไทย	ไม่ว่าใคร, ฟังให้ดี
โปรดอย่าลืม, สามัคคี	จะสุขี, ทุกคราวกาล
เกิดเป็นไทย, ไม่ช่วยไทย	แล้วจะไป, ช่วยใครกัน
กินคนเดียว, จำให้มัน	ไม่มีสุข, ทุกข์จนตาย
สามัคคี, คือพลัง	เอื้อนฝากฝัง, บอกกันไว้
คิดว่าชาว, พี่น้องไทย	คงเข้าใจ, ตามร้องมา
อย่าลืมนะ, สามัคคี	ความหมายมี, “คือพลัง” ๑

(กลอนสามัคคีคือพลัง, พระทองเพชร วิธมโม : ๓๕-๔๐)

คำสอนในเรื่องความสามัคคีนั่น เป็นบรรทัดฐานสำหรับให้คนในสังคมอยู่ร่วมกัน ไม่ให้แตกแยกความสามัคคี เพราะเมื่อใดที่มีแนวคิด หรือการกระทำที่ไม่ถูกต้องกันนั้นย่อมเป็นเหตุให้ความสามัคคีนั่นพังทลายลงไปด้วย เหมือนดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในสมัยสูตร อังคุตตรนิกาย ใจความว่า “เมื่อสมัยที่สงฆ์มีความแตกแยกกัน จึงมีการด่ากัน มีการบริภาษกัน มีการใส่ร้ายกัน หมู่ที่ยังไม่เลื่อมใสในสงฆ์นั้นก็ไม่ได้เลื่อมใส และหมู่ที่เลื่อมใสแล้วก็กลายเป็นอื่นไป”^{๔๖} แสดงให้เห็นว่าถ้าสังคมใดมีความแตกแยกกัน ย่อมทำให้สังคมนั้นเสื่อมไป

๓.๓.๒. จริยธรรมด้านจารีต

คำว่า “จารีต” หมายถึง ธรรมเนียมที่ประพฤติกันมา^{๔๗} จารีตนั่นมีความหมายที่บ่งบอกถึงกฎระเบียบหรือกฎหมายของแต่ละสังคม ที่มีข้อตกลงในการประพฤติร่วมกัน และทำสืบทอดต่อ ๆ กันมาจนถือว่าเป็นประเพณี ถ้ากล่าวถึงหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาก็คือ เป็นกฎแห่งศีลธรรม ซึ่งถือว่าเป็นบรรทัดฐานในการประพฤติทางสังคม ดังนั้น จารีตจึงเป็นทั้งข้อที่ควรประพฤติ และข้อห้ามมิให้กระทำ เพื่อความสุขตามวิถีชีวิตของคนในสังคม

สังคมอีสานนั้น เป็นสังคมที่มีวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามเกิดขึ้นมากมายตั้งแต่อดีตจนมาสู่ยุคปัจจุบัน ซึ่งวัฒนธรรมถือว่าเป็นภาพที่สะท้อนการดำรงชีวิตหรือวิถีชีวิตของคนในสังคม และการสร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อทำให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันด้วยความรักความสามัคคี และความอยู่เย็นเป็นสุข ความเป็นปึกแผ่นมั่นคงในสังคมนั้น ฉะนั้น เป็นธรรมชาติของสังคมแต่ละสังคมจะต้องมีกฎระเบียบสำหรับการประพฤติร่วมกัน มีแบบแผนในการปฏิบัติร่วมกันจึงจะทำให้สังคมนั้นอยู่ได้ เช่น กฎหมายรัฐธรรมนูญของประเทศ ประชาชนทั้งหลายในประเทศจะต้องเคารพและปฏิบัติตามกฎระเบียบที่วางไว้ ตามที่มีข้อตกลงร่วมกันในสังคม

จารีตในสังคมอีสานเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ฮิด” แปลว่า กฎ ระเบียบ ประเพณี^{๔๘} ซึ่งมีการใช้คู่กันกับคำว่า “คลอง” แปลว่า ศีลบทกฎหมายโบราณเรียกว่า คลอง มี ๑๔ อย่าง เรียกคลองสิบสี่^{๔๙}

^{๔๖} อก. ปญจก. (ไทย) ๒๒ / ๕๔ / ๕๓.

^{๔๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต).พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๒.

^{๔๘} ปรีชา พินทอง. สารานุกรม ภาษาอีสาน-ไทย-อังกฤษ, (อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรม, ๒๕๓๒), หน้า ๑๐๒๕.

^{๔๙} อ่างแก้ว หน้า ๑๖๒.

โดยนิยมเรียกให้มีความคล้องจองกันว่า “ฮิตสิบสอง คลองสิบสี่” แต่โดยเนื้อหาแล้ว ฮิตสิบสองก็คือ ส่วนปลีกย่อยส่วนหนึ่งของ คลองสิบสี่นั่นเอง ดังนั้นการประพจน์ปฏิบัติตามหลักคำสอนของปู่ย่า ตายายบรรพบุรุษที่ทำกันมาตั้งแต่ครั้งโบราณกาลนั้น จึงเป็นแบบแผนหรือเป็นบรรทัดฐานในการดำเนิน ชีวิตของชาวอีสานได้เป็นอย่างดี ซึ่งถือว่าเป็นกฎระเบียบข้อบังคับในสังคม เหมือนกับกฎหมาย รัฐธรรมนูญ แต่ต่างกันที่ไม่มีกำหนดกฎเกณฑ์ที่ตายตัว คือมีอนุโลมยืดหยุ่นบ้างเป็นบางโอกาส และ ไม่มีลายลักษณ์อักษรเขียนไว้ ไม่เหมือนกฎหมายรัฐธรรมนูญก็มีเขียนไว้ และต้องตัดสินใจไปตามความ ถูกต้อง หรือความคิด คลองสิบสี่ มีทั้งหมด ๑๔ ประการ คือ ๑. ฮิตเจ้าคลองขุน ๒. ฮิตท้าวคลอง เพี้ย ๓. ฮิตไพร่คลองนาย ๔. ฮิตบ้านคลองเมือง ๕. ฮิตฟัวคลองเมีย ๖. ฮิตพ่อคลองแม่ ๗. ฮิตลูก คลองหลาน ๘. ฮิตไก่คลองเขย ๙. ฮิตป่าคลองลุง ๑๐. ฮิตปู่คลองย่า ฮิตตาคลองยาย ๑๑. ฮิตเฒ่า คลองแก่ ๑๒. ฮิตปีคลองเดือน ๑๓. ฮิตไฮ่คลองนา ๑๔. ฮิตวัดคลองวา^{๕๐}

คลองสิบสี่ตามแนวการศึกษาในครั้งนี้ มีเนื้อหามากมายแต่ในที่นี้ ผู้วิจัยจะได้นำเสนอ เฉพาะที่มีเนื้อหาจริยธรรมที่ปรากฏในบทขับร้องสรวงขวัญอีสาน โดยสรุป มี ๓ ประการ คือ

- ๑.๑ เป็นจริยธรรมสำหรับการปกครอง
- ๑.๒ เป็นจริยธรรมสำหรับผู้อยู่ใต้ปกครอง
- ๑.๓ เป็นจริยธรรมสำหรับบุคคลทั่วไป

๑.๑ จริยธรรมสำหรับการปกครอง

คุณสมบัติของนักปกครองนั้น จะต้องประพจน์ตนให้อยู่ในครรลองที่ดี กล่าวคือ นัก ปกครองที่ดีจะต้องมีคุณสมบัติที่ยึดถือเป็นแนวทางปฏิบัติ ต้องอยู่ในกรอบที่เรียกว่า “ธรรมาธิปไตย” คือการปกครองโดยอาศัยธรรมะเป็นที่ตั้งแห่งการประพจน์ เหมือนพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรง ประกาศพระราชปณิธานในการปกครองประเทศไว้ในพระปฐมบรมราชโองการว่า “เราจักครองแผ่นดิน โดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม” ซึ่งการปกครองแผ่นดินโดยธรรมนั้น ได้สะท้อน ออกมาเป็นรูปธรรมผ่านทางหลักทศพิธราชธรรม ๑๐ ประการ^{๕๑} และใช้เป็นแนวทางในการทำให้

^{๕๐} ลำลี รักสุทธิ . ฮิตสิบสอง คลองสิบสี่, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พัฒนศึกษา, มปป.) หน้า

๑๒๕ – ๑๒๖.

^{๕๑} เสถียรพงษ์ วรรณปก, พระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นอุบาสรัดนะ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (นครปฐม : ระฆังทอง, ๒๕๔๕), หน้า ๑๔.

สังคม ประเทศชาติเกิดความสุข ความเจริญสงบร่มเย็นได้ ดังที่พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) กล่าวว่า ผู้นำคือผู้ชักพาให้คนอื่นเคลื่อนไหวหรือการกระทำในทิศทางที่ผู้นำกำหนดเป้าหมายไว้^{๕๒}

ตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวไว้ในเรื่องการปกครองว่า นักปกครองที่ดีนั้น ต้องมีธรรมในการประพฤติปฏิบัติตามหลักทศพิธราชธรรม ๑๐ ประการ^{๕๓} คือ

๑. ทาน การให้ปันสิ่งของ ช่วยเหลือในสิ่งต่าง ๆ ตลอดจนให้ปัญญาความรู้แก่ประชาชน
๒. ศีล คือ ความประพฤติดีงาม งดเว้นจากสิ่งชั่วร้าย ไม่ทำอะไรอันเป็นการไม่เหมาะสมไม่ควร
๓. ปริชาละ การบริจาค คือการยอมสละเพื่อประโยชน์ที่ยิ่งกว่า เช่นยอมสละประโยชน์ส่วนตัว เพื่อประโยชน์ส่วนรวม
๔. อาชชวะ ความเป็นคนตรง ไม่คด ทนต่อประเทศชาติและประชาชน
๕. มัททวะ ความสุภาพ อ่อนโยน ไม่แข็งกระด้าง หยาบ หมั่นهمت้ออันตรายที่จะพึงได้รับ
๖. ตปะ ความเพียร ไม่เกียจคร้าน ปฏิบัติกรณียะกิจนั้น ๆ ให้เต็มความสามารถ
๗. อโกธะ ความไม่โกรธ คือไม่ลุอำนาจของความโกรธ และทำอะไรไปด้วยอำนาจของความโกรธ
๘. อวิหิงสา ไม่เบียดเบียน ไม่ทำอะไรที่เป็นการเบียดเบียนประชาราษฎร์มีกรุณาแผ่ไปในประชาชนทั่วไป
๙. ขันติ ความอดทน คือมีความอดทนต่อปัจจัยที่จะทำให้เกิดความโลภ ความโกรธ ความหลงทั้งหลาย อดทนต่อความลำบากตรากตรำทั้งปวง
๑๐. อวิโรธนะ ความไม่ผิด คือจะทำอะไรก็ศึกษาไตร่ตรองให้ดีมีความรู้ทั่วถึงรอบคอบ เพื่อให้เกิดความไม่ผิดพลาด แต่ให้ถูกต้องในเรื่องทั้งปวง

^{๕๒} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) . พุทธวิธีบริหาร, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๒๖.

^{๕๓} บันเทิง พาพิจิตร, การปกครองตามแนวพุทธศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : โอ .เอส.พรีนติ้ง เฮาส์, ๒๕๔๘), หน้า ๗-๘.

นอกจากนี้นักปกครองที่คตินั้นยังต้องมีธรรมประจำใจอีก ในการบริหารการปกครอง ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งที่กำกับความประพฤติ ของนักปกครอง เช่น พรหมวิหาร ๔ ประการ^{๕๔} คือ

๑. เมตตา ความรัก ปรารถนาดีอยากให้ประชากรราษฎรมีความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์แก่มหาชนทั้งปวง

๒. กรุณา ความสงสาร คิดช่วยเหลือให้ประชาชนพ้นจากความทุกข์ ใฝ่ใจในอันจะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของมหาชนทั้งหลาย

๓. มุทิตา ความยินดี ในเมื่อประชาชนหรือผู้ที่อยู่ใต้การปกครองนั้นมีความสุขอยู่ดีมีสุข มีจิตผ่องใสบันเทิง กอปรด้วยอาการแช่มชื่นเบิกบานอยู่เสมอ ต่อมหาชนทั้งหลายผู้ดำรงในปกติสุข

๔. อุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง อันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือมีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราขึง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง

ดังที่ปรากฏในบทขับร้องสรภัญญ์ต่อไปนี้

นับว่าเป็นกุศล

พระองค์นั้นทรงศีล

ทศราชกุศลกรรม

เมืองไทยไม่แปรผัน

เมืองไทยได้สุชี

เมืองไทยในภูปวง

ทรงแก้ซึ่งปัญหา

ให้รักษาซึ่งพงศ์พี

ของปวงชนทั่วแดนดิน

ครองแผ่นดินด้วยคุณธรรม

พระองค์ทำไม่วैनวัน

ความฆ่าฟันเป็นไม่มี

บารมีของพระองค์

พระองค์ทรงเยี่ยมประชา

ทรงนำพาให้ทำดี

ในธานีของเมืองไทย

(บุญนาถ พินิจพล : ๕๑)

บทขับร้องสรภัญญ์ดังกล่าว ได้กล่าวถึงคุณสมบัติของนักปกครองที่ดีว่า การปกครองนั้นต้องมีหลักธรรมประจำใจ เพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติ เหมือนดังที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยึดถือปฏิบัติมา พระองค์ทรงมีหลักในการครองราชย์ปกครองบ้านเมืองให้อยู่เย็นเป็นสุขได้ด้วยหลักทศพิธราชธรรม ๑๐ ประการ และทรงมีพรหมวิหารธรรม ๔ ไว้เป็นหลักของใจ สร้างความรักความสามัคคี ช่วยเหลือเอื้อเฟื้อเกื้อกูลประโยชน์สุขให้แก่อาณาประชาราษฎร์ ให้อยู่ดีกินดีตามหลัก

^{๕๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๒๔.

เศรษฐกิจพอเพียง ดังนั้น หน้าที่ของนักปกครองที่คตินั้นจึงควรมีหลักยึดถือปฏิบัติ ซึ่งถือว่าเป็นคุณสมบัติของนักปกครองที่พึงประสงค์

๑.๒ จริยธรรมสำหรับผู้อยู่ใต้ปกครอง

จริยธรรมสำหรับผู้อยู่ใต้ปกครองนั้น ต้องมีความจงรักภักดีต่อเจ้านาย หรือที่ผู้ปกครองมีในสังคมอีสานนั้น ได้มีกฎแห่งจาริตประเพณีไว้ว่า “สิดไพร่คลองนาย” หมายถึงประชาชนทั่วไปจะต้องมีความซื่อสัตย์ และจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์อันเป็นสถาบันที่ควรยกย่องเทิดทูลบูชา ปฏิบัติตามกฎหมายบ้านเมือง ดังบทกลอนที่ส่งเสริมความรักชาติต่อไปนี้

เราเกิดมาแล้วชาติหนึ่ง	ควรคำนึงถึงชาติศาสนา
ไม่ควรให้เสียที่ที่เกิดมา	ในหมู่ประชาชนชาวไทย
แม้ใครตั้งจิตรักตัว	จะม้วนอนนึ่งอยู่ไหน
ควรจะร้อนนกร้อนใจ	เพื่อให้พร้อมพร้อมทั่วตน
ชาติใดไว้รักสมัครสมาน	จะทำการสิ่งใดก็ไร้ผล
แม้ชาติย่อยยับอัปจน	บุคคลจะสุขอยู่อย่างไร ^{๕๕}

บทขับร้องสรภัญญ์กล่าวถึงจริยธรรมสำหรับประชาชนผู้อยู่ใต้ปกครองไว้ดังนี้

๑.๒.๑ ควรมีความจงรักภักดีต่อชาติ คือ ต้องมีความรักความสามัคคีกลมเกลียวกัน ปกป้องสถาบันชาติ ซึ่งถือว่าเป็นสถาบันหลัก มีความรักหวงแหนผืนแผ่นดิน เพื่อความเป็นเอกราชของชาติไว้มิให้ตกไปเป็นของคนอื่น ช่วยสร้างสรรค์พัฒนาความเจริญ เพราะชาติจะมั่นคงอยู่ได้จะต้องอาศัยคนในชาติ ดังที่ปรากฏในบทขับร้องสรภัญญ์ต่อไปนี้

พึงเถิดท่านทั้งหลาย	ทั้งหญิงชายที่เกิดมา
พวกเราควรบูชา	สถาบันสามประการ
ชาติไทยมีมานาน	ควรประสานสามัคคี
อธิปไตยและเสรี	ไทยเรามี มานมนาน
ต้องประสานให้มั่นคง	ให้ดำรงสถาพร
รักษาดินรันดร	เหมือนภมรรักมาลา

^{๕๕} บุญมี แท่นแก้ว, จริยธรรมกับชีวิต, หน้า ๓๓.

ขวานทองพสุธา	อย่าเก้งและเสียไป
เขตแคว้นแดนเมืองไทย	รักษาไว้จึ่งกาล
เพื่อลูกและเพื่อหลาน	ให้อยู่นานเป็นกับกาล

(กลอนเทิดทูลสามสถาบัน, บุญนาค พินิจพล : ๖๑-๖๒)

๑.๒.๒ ควรมีความเคารพบูชา และเลื่อมใสศรัทธาในสถาบันศาสนา เพราะว่าสถาบันศาสนานั้นถือว่าเป็นแกนนำของความประพฤติต่าง ๆ ของประชาชน ศาสนามีหลักคำสอนที่เป็นแนวทางให้คนได้รู้จักความถูกหรือผิด อันเรียกว่าจริยธรรม หลักธรรมนั้นจะเป็นเครื่องควบคุมจริยธรรมให้แก่บุคคล โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้ทำหน้าที่ในการนำหลักธรรมมาอบรมสั่งสอนให้แก่สังคม เมื่อประชาชนได้ประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนของศาสนาแล้ว ชีวิตและความเป็นอยู่ของสังคมนั้นก็ย่อมมีความเจริญขึ้น ไม่มีใครละเมิดสิ่งที่ถือว่าผิดไปจากกฎแห่งศีลธรรม จริยธรรม ฉะนั้น ประชาชนผู้ที่อยู่ได้ปกครองนั้นต้องประพฤติตนด้วยความเลื่อมใสศรัทธา และยกย่องเทิดทูลบูชาสถาบันศาสนา ที่มีหลักคำสอนอันถือว่าอยู่เหนือกฎหมายของรัฐ และถือเป็นหนึ่งในสามสถาบันหลักของไทย ดังที่ปรากฏในบทขับร้องสรกัญญ์ต่อไปนี้

ข้อสองศาสนา	ควรรักษาทุกคืนวัน
สถาบันอันโสกา	ศาสนาของพระองค์
วางไว้อย่างมั่นคง	จุดประสงค์ให้คนดี
สอนคนอย่างฟรี ๆ	มิได้มีสิ่งตอบแทน
พวกเราควรหวนแหน	ศาสนาคือทำตาม

(บุญนาค พินิจพล : ๖๒)

๑.๒.๓ ควรมีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ ผู้เป็นประมุขของประเทศ เพราะท่านเป็นผู้นำพาซึ่งประเทศให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุข ทรงเป็นผู้มีปัญญาสามารถทำให้ชาวไทยเกิดความเจริญ ทั้งแนะนำพสกนิกรให้รักและหวงแหนในความเป็นชาติไทย อีกทั้งยังเป็นผู้ริเริ่มนำหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวปฏิบัติในการดำเนินชีวิต ตามหลักแห่งความพอเพียง พอดี พอประมาณตามกำลังของคนที่มีอยู่ หรือตามแนวทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียง ในคราวที่พสกนิกรมีความเดือดร้อนจากทุกข์อันเกิดจากภัยทั้งหลายไม่ว่าจะเป็น ทุกข์ภัย วาตภัย อัคคีภัย อุทกภัย พระองค์ทรงมีเมตตากรุณาเยี่ยมเยียนและให้ความช่วยเหลือ พระองค์ทรงมีความพากเพียรที่จะทำให้บ้านเมืองเกิดความสุขสงบร่มเย็น และเพื่อความอยู่ดีกินดีของประชาชนทั้งประเทศ

๑.๒.๒ ควรมีความเคารพบูชา และเลื่อมใสศรัทธาในสถาบันศาสนา เพราะว่าสถาบันศาสนานั้นถือว่าเป็นแกนนำของความประพฤติต่าง ๆ ของประชาชน ศาสนามีหลักคำสอนที่เป็นแนวทางให้คนได้รู้จักความถูกหรือผิด อันเรียกว่าจริยธรรม หลักธรรมนั้นจะเป็นเครื่องควบคุมจริยธรรมให้แก่บุคคล โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้ทำหน้าที่ในการนำหลักธรรมมาอบรมสั่งสอนให้แก่สังคม เมื่อประชาชนได้ประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนของศาสนาแล้ว ชีวิตและความเป็นอยู่ของสังคมนั้นก็ย่อมมีความเจริญขึ้น ไม่มีใครละเมิดสิ่งที่ถือว่าผิดไปจากกฎแห่งศีลธรรม จริยธรรม ฉะนั้น ประชาชนผู้ที่อยู่ได้ปกครองนั้นต้องประพฤติตนด้วยความเลื่อมใสศรัทธา และยกย่องเทิดทูลบูชาสถาบันศาสนา ที่มีหลักคำสอนอันถือว่าอยู่เหนือกฎหมายของรัฐ และถือเป็นหนึ่งในสามสถาบันหลักของไทย ดังที่ปรากฏในบทขับร้องสรกัญญ์ต่อไปนี้

ในบทขับร้องสรภัญญ์นั้นได้พรรณนาความเป็นบุคคลผู้ที่มีความกตัญญูต่อพระมหากษัตริย์ พระผู้เป็นประมุขของประเทศ ให้มีจริยธรรมในการประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้อง และถือเป็นการแสดงความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ ประชาชนทั้งหลายควรที่จะทำ และปฏิบัติเคารพบูชาในคุณพระการณ ที่เป็นประโยชน์ต่อประชาชนและประเทศ เพราะพระองค์ทรงเมตตาต่อพสกนิกรทั้งหลาย ฉะนั้น การที่ประชาชนจะต้องมีกตเวทิต่อพระองค์โดยการสร้างคุณงามความดี ปฏิบัติตนให้เป็นคนดี ต่อครอบครัว สังคม ประเทศชาติ และยึดมั่นในความเป็นชาติโดยมีพระมหากษัตริย์ผู้ทรงธรรมเป็นประมุข ดังที่ปรากฏในบทขับร้องสรภัญญ์ต่อไปนี้

ข้อสามสถาบัน	กษัตริย์ตราองค์ทรงธรรม
เลิศล้ำด้วยปัญญา	ทรงนำพาให้เจริญ
พระองค์ไม่มองเมิน	เสด็จเยือนประชาชน
คั่นคั่นทั่วแดนไทย	เสด็จไปเพื่อเยี่ยมเยือน
พระองค์ทรงพากเพียร	ให้ชาติไทยนั้นรุ่งเรือง
เมืองไทยงามประเทือง	ทั้งเป็นเมืองไม่คลอนแคลน
พวกเราควรหวงแหน	ไว้สุดแดนสถาบัน
สรภัญญ์ขอกราบเรียน	สุขเสถียรทั่วกันเกิด...ฯ
	(บุญนาท พินิจพล : ๖๒)

๑.๓ จริยธรรมสำหรับบุคคลทั่วไป

จริยธรรมสำหรับบุคคลทั่วไปนั้น คือข้อที่ควรปฏิบัติ และข้อที่ควรละเว้นสำหรับคนธรรมดาสามัญทั่วไป เพื่อที่จะมิให้เกิดความบกพร่องในหน้าที่การงาน ตลอดจนการดำเนินชีวิตไม่ให้เกิดไปในความเสื่อมทั้งในด้านปัญญา และในด้านความเป็นอยู่ ในคลองสิบสี่นั้นได้กำหนดจริยธรรมเพื่อการประพฤติสำหรับบุคคลทั่วไปไว้ ๑๐ ประการ คือ

- ๑). อิตถ์ฟัวคลองเมีย
- ๒). อิตถ์ฟัวคลองแม่
- ๓). อิตถ์ฟัวคลองหลาน
- ๔). อิตถ์ฟัวคลองเขย
- ๕). อิตถ์ฟัวคลองลุง
- ๖). อิตถ์ฟัวคลองย่า อิตถ์ฟัวคลองยาย

๙). ฮิตเผ่าคลองแก้ว

๑๐). ฮิตปีคลองเคียน

๑๑). ฮิตไฮ่คลองนา

๑๒). ฮิตวัดคลองวา

ฮิตคลองทั้ง ๑๐ ประการนี้ บทขับร้องสรภัญญ์อีสาน ได้กล่าวถึงเรื่องจริยธรรมของบุคคลในสังคมอีสานไว้เป็นบางฮิต แต่เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้วมีเนื้อหาที่สำคัญ ๒ ประการ คือ

๑). จริยธรรมสำหรับบุคคล

๒). จริยธรรมสำหรับชุมชน

๑. ๑) จริยธรรมสำหรับบุคคล

สังคมอีสานนั้นส่วนใหญ่ทำอาชีพการเกษตร ทำไร่ ทำนา วิถีชีวิตของชาวอีสานนั้นมีความเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย มีระเบียบแบบแผนตามจารีตประเพณีที่ถือปฏิบัติต่อกันมา เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ฮิตไฮ่คลองนา” หน้าที่ของเกษตรกรก็คือการทำอยู่ทำกินตามอัธยาศัย ด้วยความขยันบากบั่นมีความอดทนในการทำงานของตนเพื่อให้ได้มาซึ่งผลผลิตและความมีอยู่มีกิน ความเจริญขึ้นของวัตถุนั้นเป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่ทำให้เกิดผลกระทบทั้งในด้านบวก และในด้านลบ ในด้านบวกนั้นทำให้การทำเกษตรมีผลผลิตที่ดีขึ้นมากกว่าเดิม แต่ในทางตรงกันข้ามคือ จากการที่มีความเจริญในด้านวัตถุนั้นก็ย่อมจะมีผลเสียเกิดขึ้น ทั้งในด้านกายภาพ ชีววิทยา ระบบนิเวศ การเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ฉะนั้น การปลูกฝังจริยธรรมในการทำอาชีพในสังคมนั้นจึงสมควรที่จะมี และคำนึงถึงผลกระทบที่อาจจะเกิดขึ้นในภายหลัง ทั้งในส่วนที่ดี และส่วนที่ไม่ดี

จริยธรรมของคนอีสานนั้น ได้กล่าวไว้เพื่อใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติ โดยสื่อความหมายผ่านทางบทขับร้องสรภัญญ์ เพื่อขัดเกลาจิตใจให้เป็นคนที่ไม่ประมาท รู้จักประมาณในการใช้วัตถุในการประกอบอาชีพ โดยคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว และความปลอดภัยให้มากที่สุด ดังที่ปรากฏในบทขับร้องสรภัญญ์ต่อไปนี้

พวกเราเหล่าชาวนา	สุขหรรมากันหรือยัง
หรือว่าเป็นรุงรัง	หนีนันยังอยู่ท่วมตัว
เดี๋ยวนี้น้ำมันแพง	ทั้งค่าแรงก็มีดมัว
หนี้สินเลยท่วมตัว	เกิดมีดมัวขาดต้นทุน
กำไรก็หมดสูญ	เพราะต้นทุนก็ไม่พอ

(បុណ្យនាក ពិធីជុំផ្ទះ : ៦៧)

ก่อนจากขอปรึกษา

ข้าวในนาถึงออกงาม
 ปุ๋ยอินทรีย์ไม่ทันใจ
 ได้เสื่อมโทรมปลูกตา
 ปลูกตาทั้งกบนา
 ปรานหญาและหญาคอน
 จากที่ดอนสู่เรา
 เพราะนาเรามีพิษยา
 มีพิษยาเข้าแทรกแซง
 โรคแทรกแซงทุกส่วนกาย
 อย่าผลอปลั่งระวังตัว
 ระวังตัวให้จงดี
 อาหารมีพวกโรค

เพราะฤทธิ์ทำให้เสีย
ชี้ทางควรปรับปรุง

เปรียบเหมือนเรือจะอัปปางค์
ควรบำรุงปู้ยอินทรีย์...ฯ

(บุญนาค พินิจพล : ๖๖)

สังคมอีสานนั้น มีจาริตประเพณีที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา ซึ่งถือว่าเป็นระเบียบแบบแผนตามจาริตที่ใช้เป็นข้อตกลงกันในสังคม หรือเรียกอีกอย่างว่า “ฮัตวัดคลองวา” และทำให้มีความเจริญรุ่งเรืองมาจนถึงปัจจุบัน ส่วนหนึ่งก็เนื่องด้วยชาวอีสานนั้นได้รับอิทธิพลจากหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ที่มีหลักปฏิบัติที่ถือว่าเป็นพื้นฐานในการสร้างคุณดีและก่อคุณให้เกิดขึ้นแก่ตน และเพื่อเอื้อเพื่อประโยชน์สุขต่อสังคม เช่น การแนะนำการทำบุญ ทำบุญบำรุงวัดวาศาสนา สิ่งที่เป็นถาวรวัตถุต่าง ๆ ให้เป็นศาสนสมบัติของสังคมพุทธต่อไป ฉะนั้น ปราชญ์ชาวอีสานจึงได้นำหลักปฏิบัตินั้นมาประยุกต์แต่งเป็นบทกลอนสรภัญญ์กล่าวไว้ เพื่อให้เป็นข้อคิดในการนำมาประพฤติปฏิบัติต่อไป

จริยธรรมสำหรับบุคคลที่ควรถือปฏิบัติ ความเชื่อตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนานั้นก็คือการให้ทานเป็นเบื้องต้น ผู้หวังผลหรือานิสงส์ให้พบแต่สิ่งที่ดีในอนาคตนั้น ต้องเป็นผู้รู้จักให้ทานทำบุญไว้มาก คนอีสานนั้นมีความเชื่อว่าการทำบุญให้ทานเป็นการสร้างบารมีไว้ เพื่อยังผลให้ได้เป็นที่รักของมหาชนทั้งหลายในปัจจุบัน และในอนาคตคือเป็นบุคคลผู้ที่ถึงพร้อมไปด้วยโภคสมบัติความสุขความเจริญในภพชาติต่อไป ฉะนั้น เพื่อให้เกิดความเข้าใจในการทำบุญให้ได้ประโยชน์สูงสุดตามความปรารถนา ปราชญ์อีสานได้แต่งบทกลอนสรภัญญ์เพื่อขัดเกลาคิดใจสร้างความเข้าใจให้แก่สังคม ดังที่ปรากฏในบทขับร้องสรภัญญ์ต่อไปนี้

ฟัง ฟัง ฟังเรื่องราว
ฟังแล้วอย่าโศกศัลย์
ทำดีอย่าเมินหมาง
บางคนมีเงินแสน
สร้างบาปและสร้างกรรม
ตายแล้วไปเป็นผี
บางคนเงินไม่หลาย
ทำทานไม่เลิกลา
ทานน้อยค่อยทวี
ทำทานแต่ละครั้ง

ฟังเรื่องราวสรภัญญ์
สรภัญญ์แนะนำทาง
นั่นคือทางไปเมืองแมน
แต่ขาดแคลนศรัทธาธรรม
ล้วนแต่ทำความไม่ดี
วิญญูณหนีลงอบาย
มีความหมายทางศรัทธา
ตามศรัทธาที่ตนมี
ศรัทธามีตามกำลัง
ไม่พลาดพลั้งผลอเรือตัว

กิเลสไม่พ้นพัว
ทำทานแก้หมู่สงฆ์
อาณิสสสัมหาศาล
แต่ว่าไม่เปรียบบุญ
พวกเราควรรู้แจ้ง
สมเด็จพระสถิตา
พระองค์ทรงประทาน
อดกลั้นและอดทน
เอาศีลห้านั้นเป็นแกน
ศีลห้าทำให้งาม
หญิงก็ได้ชายก็ดี
มาลิกี้ออกดอกไม้
ไม่เหมาะและไม่สม
ไม่ว่าดอกกลาดวน
ศีลห้าหอมไปไกล
หอมไม่จี๊ดและไม่จาง
ยักรัษมารก็นิยมน
ทวยเทพก็เชื่องถือ
ฝูงคนก็บูชา
ภาวนาก็เลิศจลา
ภาวนานั้นสดใส
จงทำไปนาน นาน
กิเลสอันพ้นพัว
พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า
ภาวนา ไม่เสียทุน
พวกเราอย่ามองเมิน
ทำได้ทั้งชายหญิง
ทำได้ทุกวันคืน

รู้เอาตัวจากบ่วงมาร
พูดตามตรงสังฆทาน
สังฆทานเป็นยอดบุญ
ธรรมทานท่านแสดง
ท่านแสดงแนะนำมา
พระสัมมาโพธิญาณ
ศีลห้าไว้เพื่อปวงชน
ยกจิตตนให้พ้นแดน
ให้พ้นแดนอันเลวทราม
ถ้าใครมีให้จริงจัง
ถ้าใครมีจะหอมไกล
หอมไปได้แต่ตามลม
ไม่อุดมเท่าที่ควร
กระดังงาอันสนไฟ
หอมไปได้ทุกทิศทาง
หอมทุกทางถึงอินทร์พรหม
พวกอินทร์พรหมก็ขอมือ
เขาขอมือโมทนา
เพราะศีลห้าเป็นแกนนำ
นั่นคือธรรมบำรุงใจ
จงทำใจหลีกจากกรรม
จิตใจบานเหมือนดอกบัว
มันจะกล้วภาวนา
ภาวนาเป็นยอดบุญ
เกิดเป็นบุญไม่เสียเงิน
อยากเจริญจงทำจริง
ถ้าทำจริงจะพ้นภัย
ทั้งทำขึ้นและทำอน

ทำนั้ประณมกร

ได้ทุกตอนถ้าเราทำ

(บุญนาค พินิจพล : ๕๕-๑๐๑.)

บทกลอนดังกล่าวข้างต้น ได้พรรณนาถึงจริยธรรมในการทำบุญ สะสมบารมีไว้ตามหลักความเชื่อทางพระพุทธศาสนา ซึ่งชาวอีสานได้ถือปฏิบัติสืบทอดต่อกันมา จนกลายมาเป็นจารีตประเพณีวิธีปฏิบัติตามฮีตคอง หรือ ที่เรียกว่า “ฮีตคองคองวา” ด้วยเหตุที่ว่าการกระทำดังกล่าวจะเป็นผลทำให้เป็นคนดีของสังคม เป็นที่รักที่ชอใจของหมู่คณะ เป็นผู้มีจิตวิญญูธรรมอันเนื่องมาจากศีล และเป็นผู้มีจิตใจผ่องใสร่าเริงด้วยภาวนา ดังนั้น บทกลอนสรวลัญญ์ข้างต้นนั้นจึงเป็นบรรทัดฐาน ให้คนในสังคมได้ในระดับหนึ่ง ซึ่งถือว่าเป็นกุสโลบายในการปลูกฝังจริยธรรมการประพฤติให้แก่สังคมอีกทางหนึ่ง

๑.๒) จริยธรรมสำหรับชุมชน

สังคมอีสานก็เป็นอีกสังคมหนึ่งที่มีกฎระเบียบสำหรับประพฤติปฏิบัติร่วมกัน โดยเน้นความสัมพันธ์ในการร่วมมือกันในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งถือว่าเป็นกระสวนแห่งจรรยาทางสังคม กล่าวคือ เป็นกระแสนปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับบุคคล^{๕๖} คำว่ากฎระเบียบ ในความหมายของสังคมอีสานเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “จารีต” หรือ “ฮีตคอง” คือการประพฤติปฏิบัติตามหลักการที่บรรพบุรุษวางไว้เป็นบรรทัดฐาน ถือ ว่าเป็นจารีตประเพณีที่กระทำสืบต่อกันมา สังคมอีสานนั้นมีจารีตประเพณีที่ต้องถือปฏิบัติตามกันมามากมาย เช่น การถือเอาภายในหนึ่งปีมีสิบสองเดือน ทุก ๆ เดือนก็จะมีการปฏิบัติร่วมกัน ได้แก่การทำบุญประเพณีทั้งสิบสองเดือน หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ฮิตสิบสอง” คือมีงานบุญประจำทุกเดือน

การปฏิบัติตามจารีตประเพณีของสังคมนี้ จึงก่อให้เกิดการส่งเสริมด้านจริยธรรม ศีลธรรม ให้เกิดมีในสังคมเพื่อความผาสุก ความเจริญทั้งแก่บุคคล สังคมด้วย ในบทขับร้องสรวลัญญ์อีสานนั้น ปรากฏมีการปลูกฝังและส่งเสริมจริยธรรม ศีลธรรมให้แก่ชุมชนสังคมไว้มากมาย ที่สอดแทรกไว้ในบทขับสรวลัญญ์ แล้วนำมาขับกล่อมเพื่อโน้มน้าวจิตใจให้คนในสังคมมีจิตสำนึก และรู้จักนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในการดำรงชีวิตต่อไป

^{๕๖} จานงค์ อดิวัฒนสิทธิ์, สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๘), หน้า ๔.

บทขับร้องสรภัญญ์ได้หยิบยกเอาบุญประเพณี ฮิตสิบสอง ซึ่งถือว่าเป็นประเพณีที่สืบทอดมาแต่ดั้งเดิมของชาวอีสานมาประยุกต์แต่งเป็นบทกลอนเพื่อขับกล่อมจรรโลงใจให้คนในสังคม โดยมีจุดประสงค์เพื่อปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์ และส่งเสริมวัฒนธรรมด้านคุณธรรม ศีลธรรม จริยธรรม ให้เกิดมีในชุมชน และเพื่อเป็นระเบียบและความดีงามของบุคคลตลอดถึงสังคมด้วย ฮิตสิบสองตามแนวการปฏิบัติของชาวอีสานนั้น มี ๑๒ ประการดังนี้

๑. เดือนหนึ่ง บุญเข้ากรรม
๒. เดือนสองบุญคุณลาน
๓. เดือนสามบุญข้าวจี
๔. เดือนสี่บุญพะเหวส หรือบุญมหาชาติ
๕. เดือนห้าบุญสงกรานต์
๖. เดือนหกบุญบั้งไฟ
๗. เดือนเจ็ดบุญชาชะ
๘. เดือนแปดบุญเข้าพรรษา
๙. เดือนเก้าบุญข้าวประดับดิน
๑๐. เดือนสิบบุญข้าวสาก
๑๑. เดือนสิบเอ็ดบุญออกพรรษา
๑๒. เดือนสิบสองบุญกฐิน

ฮิตสิบสองตามแนวศึกษานี้ มีเนื้อหาที่เกี่ยวกับเรื่องเฉพาะที่ปรากฏในบทขับร้องสรภัญญ์ ซึ่งผู้วิจัยจะนำมาชี้ให้เห็นถึงจริยธรรมการประพฤติปฏิบัติของชาวอีสาน ซึ่งโดยมากก็จะเป็นจริยธรรมสำหรับบุคคลทั่วไปที่มุ่งสอนในเรื่องการทาน ศีล ภาวนา เป็นหลัก ตามประเพณีที่มีกล่าวไว้ ๓ ฮิต ดังนี้

๑. บุญข้าวจี
๒. บุญพะเหวส หรือบุญมหาชาติ
๓. บุญเข้าพรรษา
๔. บุญข้าวประดับดิน
๕. บุญข้าวสาก
๖. บุญออกพรรษา
๗. บุญกฐิน

๑.๑) บุญข้าวจี คำว่า ข้าวจี หมายถึง ข้าวเหนียวนึ่งให้สุก แล้วนำมาปั้นเป็นก้อนโตประมาณเท่าไข่เป็ดขนาดใหญ่หรือผลมะตูมขนาดกลาง ปั้นให้แน่นแล้วทาเกลือให้ทั่วเสียบไม้ย่างไฟหรือจะย่างบนตะแกรงเหล็กก็ได้ หรือบางแห่งนิยมใส่น้ำอ้อยคั้นดำโบราณที่ว่า “เดือนสามคล้อยเจ้าหัวคอยปั้นข้าวจี ข้าวจีมีน้ำอ้อยจวนน้อยเช็ดน้ำตา”^{*} การทำข้าวจีมาถวายแก่พระภิกษุสงฆ์นั้นถือว่าเป็นการให้ทานตามประวัติความเป็นมา โดยมีความเชื่อว่าทำไปแล้วได้บุญมีอานิสงส์ดังที่มีเรื่องเล่าว่า ในกาลครั้งหนึ่ง มีนางปทุมทาสี ได้ทำขนมแป้งจีถวายแด่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระอานนท์ ครั้นเมื่อถวายแล้วนางก็เกิดปีติยินดีเป็นอย่างยิ่ง และได้ฟังพระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงก็บรรลุโสดาปัตติผล^{๕๗} ด้วยอานิสงส์ถวายขนมแป้งจี ชาวอีสานได้ทราบอานิสงส์ของการทานดังกล่าว จึงพากันทำข้าวจีถวายพระสงฆ์สืบต่อมา

บทขับร้องสรภัญญ์ได้หยิบยกเอาประเพณีบุญข้าวจี ซึ่งถือว่าเป็นประเพณีที่สืบทอดมาแต่ดั้งเดิมของชาวอีสานมาประยุกต์แต่งเป็นบทกลอนเพื่อขับกล่อมจรรโลงใจให้คนในสังคม โดยมีจุดประสงค์เพื่อปลูกจิตสำนึก และส่งเสริมวัฒนธรรมด้านคุณธรรม ศีลธรรม จริยธรรมให้เกิดมีในหมู่ชน และเพื่อเป็นการสร้างศรัทธา รู้จักการให้ทาน เจริญศีลภาวนา ตามหลักความเชื่อของมูลเหตุที่ทำมา เหมือนกับปณนางทาสีที่ทำบุญถวายแป้งจีแด่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า แล้วยังผลให้เกิดอานิสงส์ได้ไปเกิดในสวรรค์ ดังที่ปรากฏในบทขับร้องสรภัญญ์อีสานต่อไปนี้

ขอยกชาดกมา	ตามตำราในบาลี
คราวหนึ่งมีเศรษฐี	อยู่ธานีนครทอง
มีข้าวและมีของ	มีเงินทองเหลือคณา
แต่ว่าขาดเมตตา	กรุณาเป็นไม่มี
จิตใจนั้นเหมือนผี	ไม่ทำดีประการใด
ไม่เคยให้ไม่เคยทาน	เป็นชนพาลขาดปราณี
แต่ว่ามีทาสี	ชื่อปณณิหรือปณณา
นางเจ้ามีศรัทธา	มีปัญญากว่าเจ้านาย
ตัวนางแสนอับอาย	ได้เจ้านายมีจนาธรรม

* เดือนสามคล้อยเจ้าหัวคอยปั้นข้าวจี ข้าวจีมีน้ำอ้อยจวนน้อยเช็ดน้ำตา หมายถึง เมื่อถึงเดือน ๓ พระภิกษุต่างทำคอยปั้นข้าวจี แต่ปั้นข้าวจีไม่ได้ใส่น้ำอ้อย เณรน้อยก็น้ำตาไหลเพราะผิดหวัง.

^{๕๗} ลำลี รักสุทธิ, อิตลีสอง กลองสิบสี่, (กรุงเทพมหานคร : ก๊อปปี้ แอนด์ พรินท์, มปป.), หน้า ๒๕.

ตอนคำภาวนา
วันเวลาไม่บันดาล
วันหนึ่งโอกาสดี
คำข้าวร้อนเอารำ
ปิ่นเข้าแท้มะกัน
ทำเสร็จไม่ทันใด
ตื่นเช้าสุริยา
ทรงบาตรทรงจีวร
ทาสีผู้ศรัทธา
ศรัทธาของนางใน
ไม่แห้งไม่กัณดาร
นางเจ้าแสนอภัย
ของท่านไม่โสกา
นางเจ้าจึงทำใจ
เอาข้าวจีที่ตนมี
ใส่บาตรตามประสงค์
ทั้งคิดทั้งเฉลียว
ใส่แล้วก็ห้วนเกรง
คราวนั้นพระจอมไตร
พลบใจของทาสี
ฉันทข้าวที่นางทาน
ศรัทธาทานเลขทวี
ทาสีจิตโสกา
จิตใจไม่คลอนแคลน
ย่ำคำสนทนา
ตะวันพรอรอน ๆ
กรรมเก่าของนางยัง
รื้อชาติพันวิสา

ตื่นเข้ามาอยากทำทาน
ถ้าทำทานจะถูกดี
นางได้มีเวลาทำ
มาขยำใส่น้ำมัน
สองสามอันปิ้งด้วยไฟ
นางออกไปสู่ท้องนา
พระสัมมาออกโคจร
พระโคจรตามมรรคา
เห็นพระสัมมาก็ชื่นใจ
ท่านเปรียบไว้เหมือนลำธาร
ศรัทธาทานมีมากมาย
ไม่สลายในอุรา
พระสัมมาอาจไม่เอา
อดกลั้นไว้เป็นอย่างดี
ไม่รอรักก็มาทบท
จิตจางเป็นหนึ่งเดียว
อยู่ในใจของตัวเอง
พระสัมมาอาจทิ้งไป
รู้เลศนัยและวิถี
ด้วยวิธีนี้ร่วมเงา
ให้บังคราญได้ขึ้นบาน
หายโสกีและโสกา
เปรียบมาลาในเมืองแมน
ตั้งอยู่แดนพุทธธรรม
นางกลับมาสู่เรือนนอน
นกสู่คอนกลับรวรัง
แต่ปางหลังนั้นตามมา
ยังตามมาเพื่อจองเวร

ทาสีไม่เคยเห็น	ตัวจองเวรคือสับโป
แปลว่างูเห่าไฟ	ตัวจัญไรกัดขานาง
ชีวิตเลยอับปาง	วิญญาณนางสู่ครรโล
ปราสาทแสนอำไพ	ทาสีได้อยู่ครอบครอง
เป็นท้าวผู้เรืองรอง	เป็นเจ้าของวิชัยยนต์
อำนาจการกุศล	ได้มีผลเวลาตาย
ป็นข้าวจีนางววย	เวลาตายบุญนำพา
ประวัติความเป็นมา	จำไว้หนาท่านชุมชน
ทุกคนชอบทำกัน	บุญสำคัญของเมืองไทย
บุญข้าวจีลีโล	ชาวโพธิ์ชัยนำมาทำ
เทศกาลเป็นประจำ	โพธิ์ชัยทำมานาน
ครีกครั้นในอีสาน	เชิญเที่ยวงานเถิดท่านเอ๋ย..ฯ

(กลอนบุญข้าวจี, ลำลี รักสุเมธ : ๗๗-๘๐)

๑.๒). บุญพะเหวส หรือบุญมหาชาติ (เวสสันดรชาดก) บุญพะเหวสหรือบุญพระเวส คือ บุญที่เกี่ยวกับเรื่องราวของพระเวสสันดร นิยมทำกันในวันใดวันหนึ่งของเดือนสี่ จึงเรียกว่าบุญพะเหวสหรือบุญเดือนสี่ มูลเหตุและความเป็นมาของการกระทำ มีกล่าวไว้ในมัลลยหิมมมัลลยแสนว่า พระมัลลยได้ขึ้นไปไหว้พระธาตุเกศแก้วจุฬามณีในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ได้พบกับพระศรีอริยเมตไตรย พระองค์ได้ทรงดำรัสตรัสสั่งกับพระมัลลยว่า ถ้ามุณษย์อยากจะพบพระองค์ จงอย่าทำบาปหนัก เช่น การฆ่าสัตว์หรือข่มเหงบิดามารดา สมณพราหมณ์ ทำร้ายพระพุทธรเจ้าและยุยงสงฆ์ให้แตกกัน ให้อุทิศทำบุญเรื่องราวมหาเวสสันดรชาดกให้จบในวันเดียวฟังแล้วให้นำไปปฏิบัติ จะได้พบกับศาสนาของพระองค์ เมื่อพระมัลลยกลับมาถึงโลกก็ได้บอกให้มนุษย์ทราบโดยเหตุนี้^{๕๔} ดังนั้น เมื่อมีความเชื่อและศรัทธาว่ามีผลอานิสงส์ จึงทำให้ผู้ที่ปรารถนาอยากจะได้พบกับศาสนาของพระศรีอริยเมตไตรย ได้พากันทำบุญพะเหวสสืบต่อกันมา

การทำบุญเดือนสี่นั้นคนอีสานได้ให้ความสำคัญมากในระดับหนึ่งเพราะ ชาวอีสานจะถือว่าเป็นบุญอันยิ่งใหญ่และมีการจัดขึ้นเป็นประจำทุกปี ส่วนหนึ่งก็เนื่องด้วยความเชื่อที่มาจากเนื้อหาของเรื่องราวมหาชาติที่เป็นการสร้างบารมีของพระโพธิสัตว์ว่า กว่าจะได้มาเกิดเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ และ

^{๕๔} ลำลี รักสุเมธ, อีตลิบสอง กลองลิบสี่, หน้า ๒๕.

ต่อมาได้ออกผนวชนได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น มีวิธีทางในการปฏิบัติตนอย่างไร ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ปราชญ์ชาวอิสานมีแรงบันดาลใจที่จะปลุกจิตสำนึกและจรรโลงใจให้กับคนในสังคม ได้รู้จักหลักในการที่จะประพฤติตามรอยบาทของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยเฉพาะการสร้างบารมี ทาน ศีล และเจริญภาวนา เป็นต้น

การให้ทานนั้นหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นสิ่งที่สำคัญ เพราะเชื่อว่าการกระทำซึ่งทานนั้นย่อมได้ผลคืออานิสงส์ถ้ายังไม่สามารถทำให้กิเลสสิ้นไปหมดก็จะทำให้เป็นบุคคลผู้ที่เพียบพร้อมด้วยโภคสมบัติในอนาคตข้างหน้า หรือถ้าสามารถทำให้กิเลสความอยากสิ้นไปได้ก็จะเป็นบันไดนำทางให้ไปสู่การดับสิ้นไปแห่งวิภูฏะ ดังที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบำเพ็ญมาจนได้บรรลุถึงพระนิพพาน ตัดกิเลสอาสวะทั้งหลายทิ้งมวได้ ดังนั้นการให้ทานจึงเป็นหลักใหญ่ของการประพฤติปฏิบัติในการสะสมสร้างบุญบารมี ดังจะเห็นในบทขับร้องสรภัญญ์อิสานได้พรรณนาชี้ให้เห็นวิธีการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ที่พระองค์ได้เสวยพระชาติเป็นมหาเวสสันดร ชาวอิสานเองได้ทราบถึงมูลเหตุนี้แล้วจึงได้หาวิธีปลุกฝังคุณความดีในการบำเพ็ญบารมี ดังที่ปรากฏในบทขับร้องสรภัญญ์ต่อไปนี้

ข้าขอจักแสดง	ประวัติแห่งองค์พระเวส
คราวองค์เนรเทศ	ออกจากเขตนครชัย
เมื่อได้เวลาแล้ว	กษัตริย์แก้วทั้งสี่องค์
ได้ตรงไปออกสี่พิ	นครชัยเชตุพล
บ่ายหน้าเข้าศิริ	พร้อมทั้งเจ้านางมัทรี
ชาลิกัณหาแก้ว	เมื่อไปแล้วไกลพารา
ยังมีพราหมณา	ขอมิ่งม้าจากพระเวส
พระองค์ให้เป็นทาน	คิดสังเวทหวังโพธิญาณ
มีเจ้าองค์เทวา	แปลงพราหมณ์มาหาพระองค์
รูปร่างผิวกายา	ส่วนจิตตาเทวาจริง
มาขอทั้งรถม้า	สี่กษัตริย์ยกให้พราหมณ์
ทางเดินทั้งคืนวัน	ห้าโยชน์ได้พอดีถึง
สุวรรณคีรี	ถาบันดื้อนยังยาวไกล
กำหนดนั้นถึงคงคา	ชื่อโกตุตะมาลา
ภูเขอาญชะคีรี	ขวางหน้าเจ้ามัทรีนาง

สกุณาหมู่สัตว์ร้อง	เสียงสะท้อนในกลางไพร
ลี้บงอรสัจจรไป	นับทางได้สามสิบโยชน์
ลี้กษัตริย์พักศาลา	ยามสายมาเวลาใกล้
บาปกรรมทุกขเวทน	อยู่ในเขตบรรณาไพร
สญชัยโปรดให้คืน	ไปเกิดหนาชาลิแก้ว
พระเวสก็สัจจร	ไม่หยุดหย่อนพักอินทรี
น้ำเกตุมาลีสด	ใสสะอาดธรรมชาติ
เจษฎานายพรานไพร	สกุณาปีกขางัน
จิกจันเหลือคณา	จากพฤษยาโพธิ์ชัยทอง
ลี้กษัตริย์พักอยู่ไพร	ได้ต้นไม้ไพรพนา
เทวอินทिरาช	อาสนะหวั่นไหวการ
รู้เหตงศ์พระเวส	บำเพ็ญตนเอาผลหน้า
บรรพชาในไพร	มาตุลีของพระองค์
มัทรีเป็นชีไพร	หาผลไม้เลี้ยงบุตรา
ลี้กษัตริย์เจริญาน	ตลอดกาลนานเทอญ ..๑

(กลอนพระเวสสันดรอุกจรจากพารา, พระบัวถ้ำ สิริบุญโญ : ๒๘-๒๙ .)

๑.๓) **บุญตรุษสงกรานต์** คำว่า “สงกรานต์” ตามความหมายของพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ให้ความหมายว่า เทศกาลเนื่องในวันขึ้นปีใหม่อย่างเก่า ซึ่งกำหนดตามสุริยคติตกวันที่ ๑๓-๑๔-๑๕ เมษายน^{๕๕} หากแปลตามรากศัพท์ บาลี สันสกฤตหมายถึงผ่าน หรือ เคลื่อนย้ายเข้าไป ซึ่งในที่นี้หมายถึงพระอาทิตย์ผ่าน หรือเคลื่อนย้ายเข้าไปในจักรราศีหนึ่ง ก็เรียกว่า สงกรานต์ เป็นวันและเวลาขึ้นปีใหม่ตามคติโบราณ แต่โดยทั่วไปเรียกว่าวันสงกรานต์เท่านั้น ก็เป็นที่เข้าใจกัน

บุญสงกรานต์หรือตรุษสงกรานต์ ของภาคอีสานกำหนดทำกันในเดือนห้า ปกติมี ๓ วัน โดยเริ่มแต่วันที่ ๑๓ เมษายน ถึงวันที่ ๑๕ เมษายน พิธีสงกรานต์ในท้องถิ่นหนึ่ง ๆ อาจจะมีพิธีทำแตกต่างกันออกไปในข้อปลีกย่อย แต่ที่ทำเหมือนกันคือการสรงน้ำพระพุทธรูปด้วยความเลื่อมใสศรัทธา เป็นการเคารพบูชาคุณ และแสดงความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณแก่ตนเอง ด้วยการรดน้ำคำหัว

^{๕๕} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, หน้า ๑๑๑๒.

ผู้ใหญ่เพื่อขอพร อนึ่งในวันสงกรานต์นั้นถือว่าเป็นวันปีใหม่ของไทย มีการทำบุญเพื่อความเป็นสิริมงคล ดังนั้น บุญสงกรานต์ของทุกปีจึงเป็นโอกาสของผู้ที่มีความเลื่อมใสศรัทธา ในการก่อกุศล คือการประพดีตามคลองธรรมหรือหลักคำสอนอันเป็นวิถีทางแห่งความสุขความเจริญในหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านวัฒนธรรมประเพณี ด้านหลักในการประพฤติปฏิบัติ ด้านความกตัญญู ด้านความสามัคคี เป็นต้น นักกวีชาวอีสานได้นำวิถีชีวิตหรือการปฏิบัติของคนแต่โบราณมาแต่งเป็นบทกลอนสรภัญญ์ เพื่อให้เกิดความเข้าใจในการประกอบพิธีในวันสงกรานต์ด้วย ซึ่งถือว่าเป็นจริยธรรมอีกประการหนึ่ง ดังที่ปรากฏในบทขับร้องสรภัญญ์ต่อไปนี้

ฟังก่อนท่านทั้งหลาย	จะบรรยายวันสงกรานต์
เรื่องนี้มีมานาน	ตรุษสงกรานต์อีสานเรา
สิบสามเมษายน	เราทุกคนได้ทราบดี
งานนี้มีทุกปี	ฝูงชนดีเล่นน้ำกัน
นำพระลงหอสรง	จิตมั่นคงของสงฆ์เรา
ตักน้ำรดเบาเบา	สรงพระเจ้าที่อาราม
ญาติโยมรดพระสงฆ์	จิตจำนงและเลื่อมใส
ถวายข้าวและปัจจัย	งามวิไลวันสงกรานต์
ญาติโยมร่วมทำบุญ	ช่วยเกื้อหนุนแด่พระสงฆ์
ตักบาตรใจมั่นคง	แด่พระสงฆ์ในอาราม
สิบสี่เมษายน	ประชาชนสรงน้ำกัน
หนุ่มสาวได้สัมผัส	มาร่วมกันสรงตายาย
สิบห้าเมษายน	ประชาชนสรงน้ำกัน
คุณป้า-คุณน้าจัน	สรงน้ำกันวันสิ้นงาน
วานนี้สนุกจริง	ทั้งชายหญิงก็เฮฮา
รื่นเริงทั่วทิศา	ทั่วพาราเล่นสงกรานต์

(กลอนประเพณีตรุษสงกรานต์, พระครูสิริสุตตารักษ์ : ๒๒.)

๑.๔) **บุญเข้าพรรษา** หมายถึง วันที่พระสงฆ์เริ่มเข้าจำพรรษา คือวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ เรียกว่า วันเข้าพรรษา^{๖๐} อิตฺตฺบุญนี้ถือว่าเป็นบุญที่สำคัญมากต่อชาวอีสานและชาวไทยพุทธทั่วไป

^{๖๐} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, หน้า ๒๐๑.

เพราะเป็นช่วงที่พระภิกษุสงฆ์จะต้องเข้าจำพรรษา เพื่อที่จะศึกษาธรรมะ ไม่เดินทางสัญจรไปพักค้าง
 ถิ่นที่ไหน ด้วยอิติประเพณีนี้เชื่อกันว่ามีมาตั้งแต่สมัยโบราณกาล และมีมูลเหตุที่มาตามหลักคำสอน
 ทางพระพุทธศาสนา ซึ่งชาวอีสาน หรือชาวพุทธทั่วไปให้ความสำคัญในพิธีบุญเข้าพรรษา จะเห็นได้
 จากธรรมเนียมที่ชาวพุทธถือปฏิบัติมาคือการทำบุญตักบาตร นำรูปเทียนมาบูชาพระเพื่อความเป็นสิริ
 มงคล ตามความเชื่อในหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาตามที่นับถือสืบทอดต่อกันมา

นอกจากนี้การกระทำต่าง ๆ ในพิธีทำบุญในวันเข้าพรรษานั้นถือว่าการก่อกุศล บางคน
 ก็ได้อธิษฐานปวารณา ค ละ เลิกจากอบายมุขทั้งหลาย อีกอย่างชาวอีสานนั้นมีความเชื่อว่าการทำบุญ
 ในช่วงพรรษานั้นจะได้านิสงส์มาก จึงมีการถวายทานเป็นผ้าอาบน้ำฝนบ้าง รูปเทียนพรรษาบ้าง และ
 เสนาสนะต่างๆ ตามหลักความเชื่อที่ยึดถือมา ดังนั้น บุญประเพณีนี้ถือเป็นอีกอิติหนึ่งที่ว่า
 โอกาสในการสร้างบารมี นักวิอีสานเองได้พรรณาเรื่องการทำบุญประเพณีไว้เพื่อส่งเสริมด้าน
 จริยธรรมให้คนในสังคม ได้ตั้งตนให้อยู่ในคุณธรรม และ ศีลธรรมอันดีงาม ดังที่ปรากฏในบทขับร้อง
 สรภัญญ์อีสานต่อไปนี้

เดือนแปดแรมหนึ่งค่ำ	เป็นเดือนนำเข้าพรรษา
พระสงฆ์ทั่วพารา	จำพรรษาไม่เที่ยวจร
สามเดือนจำพรรษา	ภาวนากรรมฐาน
สูตรเรียนไปตามกาล	ไม่เกียจคร้านศึกษาธรรม
พระเณรจำพรรษา	เป็นเวลาสามเดือนเต็ม
อุราเราปรีดิ์ เปรม	สามเดือนเต็มบำเพ็ญธรรม
พ่อค้าประชาชน	ทุกทุกคนต่างทราบดี
ทุกคนล้วนยินดี	นำผ้าดีถวายเณร
ถวายผ้าอาบน้ำฝน	เป็นมงคลแด่พระสงฆ์
ถวายรูปเทียนมงคล	เป็นกุศลแก่ทุกคน ๆ
ดอกไม้ได้ถวาย	อาหารหลายได้ประเคน
ปัจจัยได้ให้เณร	ได้ประเคนน้ำดื่มกิน
ตั้งหน้าเรียนหนังสือ	ส่วนฝ่ามือถือตำรา
ทายกทายิกา	ภาวนารักษาศีล
พึ่งเทศน์มีเหตุผล	ไม่กังวลไม่สับสน

ต่างคนได้กุศล	เพราะมีผลการทำทาน
เทศกาลเข้าพรรษา	ชาวประชาไปทำบุญ
หลายคนต่างเกื้อหนุน	ร่วมทำบุญที่อาราม
วันพระประจำเดือน	ไม่แซะเชื่อนหนีไปไหน
เข้าวัดศบบายใจ	พระสงฆ์ให้ธรรมเป็นทาน

(กลอนเข้าพรรษา, พระครูสิริสุตาภรณ์ : ๒๘)

๑.๕) บุญข้าวประดับดิน คำว่า “ข้าวประดับดิน” ตามความหมายในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของข้าวประดับดินไว้ว่า^{๑๑} “ข้าวประดับดิน (ถิ่นอีสาน) หมายถึงอาหารที่เอาไปวางไว้ตามคันโพธิ์และพระเจดีย์เป็นต้นในเวลาเช้ามีดของวันแรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๘” ข้าวประดับดินนี้ เป็นชื่อเรียกงานบุญประจำเดือน ๘ เป็นการนำเอาอาหารหวานคาวไปวางไว้ตามพื้นดินหรือโคนต้นไม้เพื่อเป็นการเชนดวงวิญญาณของบรรพบุรุษ

บุญนี้มีความสำคัญต่อความเชื่อเรื่องผีของชาวอีสานที่มีมาตั้งแต่ดั้งเดิมแล้ว โดยได้ถือปฏิบัติสืบทอดต่อกันมาจนเป็นวิถีชีวิตของชาวอีสาน บุญประเพณีนี้จึงเป็นส่วนหนึ่งของสังคมในการปฏิบัติ ซึ่งมีมูลเหตุความเป็นมากล่าวไว้ว่า เนื่องจากคนลาวและคนไทยมีความเชื่อสืบทอดกันมาแต่โบราณกาลแล้ว ว่ากลางคืนของเดือนเก้าดับ (วันแรมสิบสี่ค่ำเดือนเก้า) เป็นวันที่ประตูนรกเปิด ยมบาลจะปล่อยให้ผีรอกออกมาเยี่ยมญาติในโลกมนุษย์ในคืนนี้คืนเดียวเท่านั้นในรอบปี ดังนั้นจึงพากันจัดห่อข้าว ไว้ให้แก่ญาติพี่น้องที่ตายไปแล้ว ถือว่าเป็นงานบุญเพื่ออุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้แก่ญาติพี่น้อง^{๑๒} ผู้ล่วงลับไปแล้ว

ประเพณีบุญข้าวประดับดิน เป็นอีกกิจกรรมหนึ่งที่ชาวอีสานให้ความสำคัญ เพราะเป็นงานที่ส่งเสริมจริยธรรมในด้านความกตัญญูคุณทวด และสามัคคีในสังคมให้มีความเจริญรุ่งเรือง จึงทำให้ปราชญ์ชาวอีสานได้หาวิธีการแนะนำการประพฤติปฏิบัติในการจัดกิจกรรมงานบุญประเพณีข้าวประดับดิน เพื่อปลูกฝังจริยธรรม คุณความดีทั้งหลายให้เกิดขึ้นในสังคม ดังที่ปรากฏในบทขับร้องสรภัญญ์ต่อไปนี้

เอาบุญประดับดิน	สิ้นเดือนเก้าต้องทำทาน
เคยทำมาช้านาน	แต่โบราณได้ทำมา

^{๑๑} ราชบัณฑิตยสถาน , พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, หน้า ๑๘๖.

^{๑๒} ลำลี รักสิทธิ, อีสสิบสอง กลองสิบสี่, หน้า ๘๖.

อาหารรสอร่อย	ห่อข้าวน้อยพร้อมปิ้งปลา
ได้นำมาวัดวา	อุทิศหาผู้ตายไป
ตั้งใจอธิษฐาน	ให้ผลทานศิวีไลซ์
ผลบุญบันคลไป	ถึงพ่อใหญ่ปู่ตายาย
ลูกหลานที่ตายไป	ให้พ้นภัยสุขสบาย
นรกอช่าตกตาย	อย่าว่านวยมาข่มเหง
	(จ. จันทะวงษา : ๒๔)

บทกลอนดังกล่าวข้างต้น ได้พรรณนาถึงกิจกรรมการกระทำต่าง ๆ ของชาวอีสาน ซึ่งเป็น การแนะนำหลักการประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้องตามจารีตประเพณี และให้มีความสำนึกระลึกถึง บรรพบุรุษทั้งหลายที่เคยมีพระคุณ แล้วควรที่จะมีการทำบุญอุทิศไปหา ในช่วงโอกาสประเพณีบุญข้าว ประดับดินดังที่กล่าวมา ตามความเชื่อที่สืบทอดต่อกันมาแต่โบราณกาล

๑.๖) บุญข้าวสาก คำว่า “ข้าวสาก” ตามความหมายในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้คำนิยามไว้ว่า “ข้าวสาก” หมายถึง (ถิ่นอีสาน) ของเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่เอาไปวางไว้ตามคันโพธิ์และ พระเจดีย์เวลาเช้ามีดินเดือนสิบ^{๖๓} เป็นบุญประเพณีที่ชาวอีสานทำกันในเดือนสิบ เพื่ออุทิศหาญาติพี่น้อง บรรพบุรุษทั้งหลายที่ตายไปแล้ว

มูลเหตุความเป็นมาของประเพณี บุญข้าวสากนั้น มีเรื่องเล่าว่า บุญข้าวสากเป็นบุญที่สร้างขึ้น เพื่ออุทิศให้แก่ผู้ตายหรือเปรต โดยมีช่วงเวลาห่างจากการทำบุญข้าวประดับดินเพียง ๑๕ วัน ซึ่งเป็น ระยะที่เปรตต้องกลับไปที่อยู่ของตน บุญทั้ง ๒ คลอง นี้มีลักษณะคล้ายกันคือการทำข้าวห่อส่งให้ เปรต ซึ่งรวมทั้งบรรพบุรุษญาติพี่น้องของผู้ทำบุญ และเปรตไม่มีญาติด้วย ด้วยเหตุนี้ชาวอีสานจึงทำ กันสืบเนื่องต่อกันมาไม่เคยขาด และให้ความสำคัญเกี่ยวกับบุญนี้มาก^{๖๔} เพราะเชื่อว่าการกระทำ ดังกล่าวนั้นจะมีผลทำให้ผีบรรพบุรุษได้รับส่วนบุญที่กระทำ พ้นจากความทุกข์ที่ได้รับ

ด้วยเหตุนี้ ปราชญ์อีสานจึงได้แต่งบทกลอนซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับกิจกรรมการทำบุญข้าวสาก เพื่ออุทิศไปหาญาติพี่น้องบรรพบุรุษที่ตายไปแล้ว อันเป็นการจรรโลงใจให้คนในสังคมได้เกิดความ สำนึกในบุญคุณของบรรพบุรุษที่เคยได้อุปการะมาก่อน รวมไปถึงการขัดเกลาจิตใจให้เป็นคนดี ตั้งตน

^{๖๓} ราชบัณฑิตยสถาน , พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, หน้า ๑๘๖.

^{๖๔} สำลี รักสิทธิ, อีสานสิบสอง คลองสิบสี่, หน้า ๔๔.

อยู่ในความดีงาม มีการเสียดสละบริจาคทาน เจริญศีลภาวนา เพื่อความอยู่เย็นเป็นสุขของชีวิตตลอดถึง
สังคมด้วย ดังที่ปรากฏในบทขับร้องสรภัญญ์ต่อไปนี้

ต่อไปบุญข้าวสาก	บุญนี้มากเดือนสิบเพ็ง
ทำบุญไม่ต้องเกรง	เดือนสิบเพ็งจงคำนึง
หยาดน้ำวันทำบุญ	ให้เจือจุนใจคิดถึง
พวกเปรตเขารำพึง	อึ่งคะนึ่งหากองบุญ
พวกเราให้ติดตาม	เมื่อถึงยามใจการุณย์
ให้ชักบังสุกุล	ไปอุดหนุนเปรตขอทาน
ข้าวต้มใส่ถั่ว	ขนมทาสีน้ำตาล
พวกเปรตชอบหวานหวาน	จากของท่านบ้านเราแล..

(จ. จันทวงษา : ๒๔)

๑.๓) บุญออกพรรษา เป็นบุญประเพณีที่ชาวพุทธทั้งหลายได้กระทำกันทุกปี เพราะเชื่อกันว่า การทำบุญในวันออกพรรษานั้น จะได้บุญมาก ชาวพุทธมีความเชื่อว่าพระสงฆ์ได้จำพรรษาเป็นเวลากว่าไตรมาส คือ ๓ เดือนนั้น ย่อมมีความบริสุทธิ์ผุดผ่อง มีจริยาวัตรงดงามจะนำมาซึ่งบุญกุศลให้แก่ตนเองด้วย ดังนั้น ความเชื่อดังกล่าวนั้นจึงทำให้ชาวพุทธทั้งหลายให้ความสำคัญในประเพณีบุญออกพรรษานี้มาก

มูลเหตุความเป็นมาของบุญประเพณีออกพรรษานี้ อาจแยกได้เป็น ๒ ส่วน คือในส่วนที่เกี่ยวข้องกับพิธีของพระสงฆ์และพิธีทางฆราวาส

พิธีทางสงฆ์นั้นอาจจะเป็นงานโดยตรงกว่าของทางฆราวาส เพราะการออกพรรษาได้มีมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาลแล้ว โดยที่พระพุทเจ้าได้ทรงอนุญาตให้ภิกษุที่จำพรรษาครบไตรมาส สามารถจาริกไปในที่ต่าง ๆ ได้ตามความต้องการ หลังจากที่อยู่จำพรรษาครบสามเดือน อีกทั้งในช่วงนี้เป็นฤดูหมดฝนแล้ว การเดินทางก็มีความสะดวก ไม่มีอุปสรรคในการจาริกไปเพื่อโปรดญาติโยม และแสวงหาสักการะได้

ส่วนพิธีทางฆราวาสนั้น เหตุที่ทำบุญนี้ก็มีความเชื่อว่าการทำบุญประเพณีออกพรรษานี้จะได้านิสงส์มาก เพราะเชื่อว่าพระภิกษุที่จำพรรษาครบไตรมาสได้นั้น ต้องเป็นผู้มีจริยาวัตรงดงาม มีศีลบริสุทธิ์ย่อมยังผลบุญให้เกิดขึ้นมาก ก็เลยมีการประเพณีปฏิบัติสืบต่อกันมา

นอกจากนี้ ยังมีพิธีกรรมอีกอย่างหนึ่งคือการตักบาตรเทโวในวันออกพรรษาดังด้วย เพราะบุญประเพณีนี้จะเน้นการทำบุญทำทานและตักบาตรเทโว ซึ่งมูลเหตุที่ต้องทำบุญตักบาตรเทโวในวัน

ออกพรรษานั้น เพราะถือเอาเหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าทรงเสด็จขึ้นไปเทศน์โปรดพุทธมารดา (โยมแม่) บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เมื่อครบถ้วนไตรมาสแล้วจึงเสด็จลงจากเทวโลก ซึ่งตรงกับวันออกพรรษาจึงมีการขึ้นชมยินดี มีปีติใจกันทั่วหน้า บุญนี้จึงได้ทำกันจนเป็นจารีตประเพณี

จากประวัติความเป็นมาของบุญออกพรรษานั้น จะเห็นได้ว่าเป็นการอนุรักษ์ขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีได้เป็นอย่างดี ส่วนหนึ่งก็เป็นการส่งเสริมคุณความดีของคนในสังคม ให้มีความรักความสามัคคีกลมเกลียว เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีการให้ทาน รักษาศีล และเจริญภาวนาขัดเกลาจิตใจ อันเป็นแนวทางของการดำเนินชีวิตให้ถึงความเจริญงอกงามได้ ฉะนั้น ประชาชนอีสานจึงเห็นความสำคัญของบุญประเพณีอันดีงามนี้จึงได้แต่งบทกลอนสรภัญญ์อีสานขึ้น เพื่อเป็นการส่งเสริมคุณความดีทั้งหลายตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาให้แก่สังคม ดังที่ปรากฏในบทขับร้องสรภัญญ์อีสานต่อไปนี้

วันนี้เป็นวันดี	วันดีสิบห้าค่ำ
เป็นวันสังฆกรรม	ยิ่งใหญ่ล้ำของหมู่สงฆ์
เป็นวันออกพรรษา	ลาพระเจ้าเหล่าพระสงฆ์
เป็นวันพุทธองค์	เสด็จลงดาวดึงส์
ท่านขึ้นจำพรรษา	ดุสิตาโปรดมารดา
ด้วยธรรมิกถา	ขอใช้ค่าของน้ำนม
ตลอดถ้วนไตรมาส	สามเดือนขาดไม่ม้วย
ชาวพุทธก็ชื่นชม	ต่อบรมศาสดา
เป็นวันอัศจรรย์	วันสำคัญศาสนา
พระองค์เปิดโลกา	มนุษยมาทำบุญ
ให้ทานรักษาศีล	ให้จิตสุขสมบูรณ์
เอาไว้เพื่อเป็นทุน	ทั้งเพิ่มพูนส่วนบุญญา
ดักบาตรพระเทโว	โอกาสนี้ดีหนักหนา
ลดละอวิชา	และตณหาอุปาทาน
พระสงฆ์ผู้ทรงศีล	เพ่งกสิณอภิปัญญา
บำเพ็ญกรรมฐาน	ตลอดกาลพรรษานี้
ปวงข้าขอส่วนบุญ	พระคุณเจ้าเหล่ามุนี
ความสุขสวัสดิ์	บังเกิดมีแก่ข้าเทอญ...
	(สวิง บุญเจิม : ๕๙)

๑.๘) บุญกฐิน คำว่า “กฐิน” ตามความหมายในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ หน้า ๕ หมายถึง ผ้าพิเศษที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตแก่ภิกษุสงฆ์เฉพาะกฐินกาล ตามศัพท์แปลว่า “ไม้สะดึง คือกรอบไม้สำหรับจึงผ้าที่จะเย็บเป็นจีวร”^{๖๕}

ส่วนตามความหมายในสารานุกรม อีสาน - ไทย - อังกฤษ ให้คำนิยามไว้ว่า เป็นผ้าที่นำไปทอดถวายแด่พระสงฆ์ที่จำพรรษาครบสามเดือน เรียกผ้ากฐิน กฐินนั้น มี ๒ ชนิด คือ จุลกฐิน และมหากฐิน กฐินที่ทำให้เสร็จในวันเดียว เริ่มแต่ปั่นด้าย ทอ เย็บ ย้อมเป็นต้น เรียก “จุลกฐิน” กฐินที่ใช้เวลานานและจัดเตรียมบริวารบริวารถวายพระได้มากเรียก “มหากฐิน”^{๖๖}

บุญกฐินเป็นฮีตที่ ๑๒ หรือประเพณีสุดท้ายของฮีตสิบสองของชาวอีสาน ที่ผู้นับถือพระพุทธศาสนาจะพึงกระทำในการกำหนด เพื่อที่จะถวายผ้ากฐินแด่พระภิกษุ ด้วยเหตุที่การทอดถวายผ้ากฐินนั้นได้มีกำหนดเอาไว้ตามพระบรมพุทธานุญาตของพระพุทธเจ้าว่าให้พระสงฆ์แสวงหาอดิเรกจีวรได้ในช่วงระยะเวลาประมาณหนึ่งเดือน ฉะนั้นเมื่อถึงกาลนั้น เราถึงเรียกกันว่าเทศกาลกฐิน การทำกิจกรรมอย่างนี้จึงกลายมาเป็นประเพณีที่กระทำสืบต่อกันมา

บุญกฐินนั้น นับว่าเป็นบุญที่สำคัญมากต่อชาวอีสาน โดยคนอีสานนั้นจะนิยมกันมากซึ่งถือว่าบุญกฐินนั้นหากใครได้ร่วมทำบุญในประเพณีนี้จะถือว่าได้อานิสงส์มาก ตามหลักความเชื่อที่มีสืบทอดมาตั้งแต่โบราณกาล และจากหลักคำสอนทางศาสนาเป็นหลักใหญ่ที่ทำให้ชาวพุทธทั้งหลายให้ความสำคัญต่อบุญประเพณีอันนี้

มูลเหตุความสำคัญในด้านของพระสงฆ์ก็เป็นกิจโดยตรงของพระสงฆ์ที่ต้องทำในจีวรกาล ซึ่งเป็นวินัยของสงฆ์ตามพระบรมพุทธานุญาต ส่วนความสำคัญของฆราวาสในพิธีกรรมทำบุญกฐินนี้ก็คือ ชาวพุทธทั้งหลายได้มีโอกาสนในการปวารณาถวายผ้ากฐิน ตามหลักความเชื่อของพระพุทธศาสนาซึ่งเน้นให้มีการทำบุญให้ทาน อีกทั้งชาวพุทธนั้นมีความเชื่อว่าการให้ทานในงานบุญกฐินนี้ จะมีผลอานิสงส์มาก จึงได้มีความตื่นตัวในการทำบุญให้ทานกันมาก

บุญกฐินนี้ ชาวพุทธทั้งหลายจะให้ความสำคัญกันทุกปี โดยเฉพาะในสังคมอีสาน บางแห่งจะมีการจัดงานกันอย่างยิ่งใหญ่ เพื่อให้สมกับเป็นบุญใหญ่และเชื่อว่ามีอานิสงส์มาก ฉะนั้น การประพฤติปฏิบัติต่าง ๆ ในงานบุญประเพณีกฐินนี้ จึงทำให้นักปราชญ์อีสานโบราณกล่าวว่าต้องทำให้ถูกต้องตามคลองธรรมที่เคยปฏิบัติมาจึงจะได้บุญ ในบทกลอนสรกัญญ์อีสานได้กล่าวในเรื่องเกี่ยวกับ

^{๖๕} ราชบัณฑิตยสถาน พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, หน้า ๕.

^{๖๖} ปรีชา พินทอง .สารานุกรม อีสาน – ไทย – อังกฤษ , หน้า ๖.

กฐินไว้มาก ทั้งนี้ก็เพื่อจุดประสงค์ในการปลูกฝังจริยธรรม ศีลธรรมให้คนเราได้รู้จักการทำบุญให้ลูก
กาล ถูกวิธี และถูกต้องตามคลองธรรมนั่นเอง ดังที่ปรากฏในบทขับร้องสรภัญญ์ต่อไปนี้

พุทธองค์ตรัสไว้นาน	กฐินทานเป็นบุญญา
บุญมากเหลือคณา	จะนำพาให้ถึงดี
อานิสงส์นั้นมากมี	กฐินนี้มงคลกาล
ทำทานตามสมัย	ทานตรัสไว้มีมากมาย
ยามตายไปสวรรค์	ไม่มีวันไปอบาย
ยามตายไปเมืองแมน	ไปสู่แดนสวรรค์ภูมิ
ฝากฟ้าชั้นจาตุม	ไปสู่ภูมิดาวดึงส์
บางทีอาจไปถึง	ดุสิตาฟ้าอมร
กองบุญพาเราจร	ถึงอมรชั้นยามา
พระพุทธรองค์ทรงศรีว่า	บุญรอทำอยู่ชั้นพรหม
ทำบุญให้เหมาะสม	แม้ชั้นพรหมก็อวยพร
สิบหกชั้นพระนันท	ก็อวยพรสาธุการ
กฐินทานเป็นกุศล	ย่อมให้ผลแก่ผู้ทำ
เป็นบุญอันเลิศประเสริฐศรี	ย่อมหลีกหนีซึ่งเวรกรรม
ศรัทธาใดได้กระทำ	เว้นจากกรรมอันเป็นภัย...

(กลอนสรภัญญ์, บุญนาคน พินิจพล : ๕๖-๕๗)

จากการศึกษาจริยธรรมด้านจาริต คือ ฮิตสิบสองคลองสิบสี่ตามวิถีปฏิบัติของชาวอีสานที่
ปรากฏในบทขับร้องสรภัญญ์ จะเห็นได้ว่า สังคมอีสานนั้นเป็นสังคมที่มีวัฒนธรรมอันดีงามมาตั้งแต่
ครั้งโบราณกาลแล้ว ซึ่งเป็นกลุ่มชนที่มีวิถีปฏิบัติในการควบคุมพฤติกรรมการกระทำต่าง ๆ ให้เป็นไป
ตามกรอบระเบียบที่สังคมได้มีข้อตกลงในการประพฤติปฏิบัติร่วมกัน ในที่นี้หมายถึงกฎระเบียบที่
ยึดถือเป็นจาริตประเพณี หรือ ฮิตคลอง นั้นเอง หากจะเปรียบเทียบกับสังคมในปัจจุบันนี้ อาจจะมี
บางฮิตที่มีการเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพสังคมและวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่เข้ามา จนทำให้กิจกรรม
บางอย่างขาดหายไป ทั้งนี้อาจเป็นเพราะทัศนคติของชาวอีสานนั้นมีแนวคิดที่เปลี่ยนไปจากเดิม เลยทำ
ให้ฮิตคลองบางอย่างขาดหายไปด้วย แต่เมื่อมองในภาพรวมแล้วชาวอีสานส่วนใหญ่นั้นก็ยังยึดถือ
ปฏิบัติในฮิตคลองประเพณีกันอยู่ โดยเฉพาะชาวชนบทยังยึดมั่นในจาริตฮิตคลองกันอยู่อย่างแน่น
เหนียว เพื่อสืบสานเอาไว้ให้ลูกหลานได้รู้จักและถือปฏิบัติสืบต่อไป

บทสรุป

จากการศึกษาจริยธรรมที่ปรากฏในบทขับร้องสรภัญญ์อีสาน พบว่า มีจริยธรรมอยู่ ๒ ลักษณะ คือ จริยธรรมด้านหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา และจริยธรรมด้านจารีต จากลักษณะของทั้ง ๒ ประการนี้ จึงน่าจะนำมาวิเคราะห์ว่า เพราะเหตุใดจึงมีการขับร้องสรภัญญ์ที่นำเสนอจริยธรรมดังกล่าว

อาจพิจารณาได้ว่าปัจจัยที่ทำให้มีการขับร้องสรภัญญ์เสนอจริยธรรมดังกล่าวมี ๓ ประการที่สำคัญคือ

๑. บทบาทของการขับร้องสรภัญญ์
๒. ขบวนการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมทางสังคมโดยใช้สื่อพื้นบ้าน
๓. บทบาทของศาสนา ประเพณี พิธีกรรมในการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน

๑. บทบาทของการขับร้องสรภัญญ์

การขับร้องสรภัญญ์นั้น มีบทบาทต่อสังคมในหลายด้าน เช่น บทบาทในการให้ความบันเทิง บทบาทในการศึกษา บทบาทในการเผยแผ่หลักคำสอนทางศาสนา และจริยธรรมให้แก่ชุมชน ตลอดจนถึงสังคมและประเทศชาติ เป็นต้น โดยเฉพาะบทบาทในการเผยแผ่หลักจริยธรรมทางศาสนานั้น ผู้แต่งกลอนได้นำเอาเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับเรื่องพุทธประวัติ หรือประวัติความเป็นมาของพระพุทธเจ้า หลักธรรม และพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เป็นประเพณีวัฒนธรรมของท้องถิ่นมาผู้เป็นกลอนทำนองสรภัญญ์ แล้วนำมาให้ชาวบ้านได้ขับร้องเพื่อความบันเทิงใจ เกิดความรู้ และสามารถนำสิ่งที่เป็นสารประโยชน์ที่ได้ยินได้ฟังนั้น ไปเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง

เมื่อพิจารณาเนื้อหาของบทขับร้องสรภัญญ์อีสานด้านการเผยแผ่หลักคำสอนทางศาสนาและจริยธรรมให้แก่สังคม พบว่า ลักษณะแรกเป็นเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาหรืออดีตชาติของพระโพธิสัตว์ในกาลที่พระองค์เสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร เรื่องของพระโพธิสัตว์นั้นจะปรากฏอยู่ในรูปของนิทาน เรียกว่า นิทานชาดก เช่น บทกลอนพระสิทธัตถะประพาฬสวน บทกลอนพระเวสสันดรทวนช้าง บทกลอนพระเวสสันดรออกจากนคร บทกลอนพระมหาชนก บุญกรรมของพระพุทธเจ้า และนิทานที่เป็นเรื่องเล่าสืบกันมาตั้งแต่โบราณกาล เช่น นิทานเรื่องก่องข้าวน้อยฆ่าแม่ เป็นต้น

เนื้อหาของบทขับร้องสรภัญญ์เกี่ยวกับพระโพธิสัตว์ จะเสนอสาระเกี่ยวกับการสร้างบารมีในแต่ละภพชาติ กรรมและการเวียนว่ายตายเกิด ซึ่งตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเห็นว่าตายแล้วเกิด จะเกิดเป็นอะไรนั้น ส่วนหนึ่งมาจากผลของกรรมที่กระทำแต่ในครั้งอดีตชาติ ทุกคนเกิดมาแล้วต้องตาย ไม่มีใครหลีกเลี่ยงความตายไปได้เลย นี่คือกฎธรรมชาติของชีวิตที่เกิดขึ้น^{๖๓} ซึ่งแนวคิดในเรื่องของพระโพธิสัตว์นี้ จึงเป็นอุทาหรณ์ให้ชาวบ้านมีแนวความคิดและเกิดความเชื่อในเรื่องชาตินี้ - ชาติหน้าว่ามีอยู่จริง จึงได้เกิดธรรมเนียมปฏิบัติในการสั่งสมคุณความดีไว้ในชาตินี้ เพื่อเป็นประโยชน์ในอนาคต กล่าวคือในภพชาติต่อไปจะได้ไม่มีความทุกข์ มีแต่ความสุขความเจริญ โดยเฉพาะความเชื่อในเรื่องของนิทานชาดกที่เกี่ยวกับอดีตชาติของพระเวสสันดร ซึ่งเป็นชาดกสุดท้ายที่เป็นพระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมีทานอย่างยิ่งใหญ่ ก่อนที่จะมาเกิดเป็นพระสิทธัตถกุมาร และได้ออกบวชจนได้สำเร็จเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในการบำเพ็ญบุญสร้างบารมี หรือพระจริยาวัตรของพระเวสสันดรนั้น ถือว่าเป็นแบบอย่างหรือมีอิทธิพลต่อการบำเพ็ญบุญของชาวอีสานเป็นอย่างมาก เพราะชาวอีสานจะถือเป็นประเพณีหนึ่งในประเพณีการทำบุญ ตามฮีตสิบสอง ก่อกระทำกันในช่วงเดือนสี่ เรียกว่า บุญผะเหวด หรือ บุญมหาชาติเวสสันดรชาดก บทขับร้องสรภัญญ์นั้นส่วนมากก็จะกล่าวถึงเรื่องพระจริยาวัตรของพระเวสสันดรในการบำเพ็ญบารมีมาสนับสนุนคำอธิบายในการนำเสนอสาระต่าง ๆ ในบทกลอน

ลักษณะที่สอง เป็นการนำเอาเนื้อหาที่เกี่ยวกับด้านหลักธรรม จริยธรรม โดยผู้แต่งกลอนสรภัญญ์นั้นจะนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ให้เกิดความรู้และเข้าใจง่าย เพื่อการเผยแผ่อบรมสั่งสอนชาวบ้านแทนการแนะนำด้วยธรรมะล้วน ๆ ซึ่งอาจจะเป็นการเข้าใจยาก ผู้ที่แต่งบทกลอนสรภัญญ์นั้นส่วนมากจะเป็นผู้ที่เคยบวชเรียนมาก่อนจึงมีความชำนาญ และรู้เรื่องธรรมะ และการบรรยายขยายความหลักธรรมได้เป็นอย่างดี แล้วนำมาประยุกต์ร้อยกรองเป็นบทกลอนสรภัญญ์อีสานเพื่อให้เกิดความไพเราะ และจำได้ง่ายยิ่งขึ้น หลักธรรมที่ปรากฏในบทขับร้องสรภัญญ์อีสานนั้นส่วนมากจะนำเสนอในเรื่อง หลักกรรม กฎแห่งกรรม การเวียนว่ายตายเกิด บาป บุญ ทาน ศีล ภาวนา นรก สวรรค์ ไตรลักษณ์ อบายมุข ความกตัญญูกตเวที ความสามัคคี เช่น กลอนกฎแห่งกรรม กลอนทานศีลภาวนา กลอนนรก - สวรรค์ กลอนอบายมุข ๖ กลอนไตรลักษณ์ เป็นต้น หลักธรรมเหล่านี้ถือว่าเป็นบทบาทหรือมีอิทธิพลในการกำหนดพฤติกรรมของคนในสังคม เพราะความเชื่อและความศรัทธาตามหลักคำสอนทางศาสนานั้นมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมของมนุษย์อย่าง

^{๖๓} พระเทพวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ), ข้อพิสูจน์เรื่องการเวียนว่ายตายเกิด, (กรุงเทพมหานคร : พร้อมมิตรการพิมพ์ ๒๕๔๑), หน้า ๕๒.

ใกล้ชิด ซึ่งปรากฏอยู่ในรูปของพฤติกรรมที่ทำอยู่ในวิถีชีวิตตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน อีกทั้งยังเป็นพื้นฐานแห่งการประพฤติปฏิบัติตามขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม และพิธีกรรมอื่น ๆ อีกด้วย ถือว่าเป็นวัฒนธรรมทางใจ กล่าวคือ วัฒนธรรมนั้นก็คือเจริญอกงามเป็น วิถีชีวิตโดยส่วนรวมของมนุษย์ที่เกิดจากระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคม และมนุษย์กับธรรมชาติ^{๖๔} ทำให้คนในสังคมดำเนินชีวิตไปด้วยความมีกฎระเบียบแบบแผน และการกำหนดมาตรฐานทางจริยธรรม ให้มีจุดมุ่งหมายที่เป็นความเจริญอกงาม

ลักษณะที่สาม เป็นเนื้อหาเกี่ยวกับการบำเพ็ญบุญ และประเพณีพิธีกรรมของชาวบ้านอีสาน ซึ่งมีลักษณะหลักการประพฤติปฏิบัติตามจารีตประเพณีสืบต่อกันมา เรียกว่า “ฮีตสิบสอง” คือการทำบุญในแต่ละเดือนทั้งสิบสองเดือน เช่น เดือนที่หนึ่งบุญเข้ากรรม เดือนสองบุญคูณลาน เดือนสามบุญข้าวจี เดือนสี่บุญพะเหวส เดือนห้าบุญสงกรานต์ เดือนหกบุญบั้งไฟ เดือนเจ็ดบุญซำหะ เดือนแปดบุญเข้าพรรษา เดือนเก้าบุญข้าวประดับดิน เดือนสิบบุญข้าวสาก เดือนสิบเอ็ดบุญออกพรรษา เดือนสิบสองบุญกฐิน เช่น บทกลอนบุญเข้าพรรษา กลอนบุญข้าวประดับดิน กลอนบุญข้าวสาก กลอนบุญออกพรรษา กลอนบุญกฐิน เป็นต้น เนื้อหาของบทกลอนสรภัญญ์กลุ่มนี้ เสนอสาระเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม และพิธีกรรมที่สำคัญ

จากบทบาทของบทกลอนสรภัญญ์อีสาน ในด้านหลักธรรมคำสอนทางศาสนาให้แก่สังคมนี้ จึงเป็นปัจจัยในการนำเสนอบทกลอนสรภัญญ์เพื่อจริยธรรมทั้งในส่วนที่เป็นพุทธประวัติ หลักธรรม และประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ ที่ได้นำเสนอมา

๒. ขบวนการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมทางสังคมโดยใช้สื่อพื้นบ้าน

การปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมทางสังคม หมายถึง การถ่ายทอดวัฒนธรรม ทั้งในตัวของบุคคล และทางสังคมให้มีความเจริญอกงาม เนื่องจากมนุษย์นั้นมีการอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม มีปฏิสัมพันธ์กันอย่างต่อเนื่องไปด้วยความหมายและเข้าใจ^{๖๕} เมื่ออยู่ร่วมกันแล้วย่อมต้องมีกิจกรรมที่ประพุดิร่วมกัน และในการประพฤติปฏิบัติร่วมกันนี้ จึงถือว่าเป็นการสืบทอดวัฒนธรรม ทั้งนี้

^{๖๔} สามารถ จันทรสุริย์และกรรณิ อัญชลี, **ประเพณีไทยในปัจจุบัน**, (กรุงเทพมหานคร : กิจศึกษาเทรดดิ้ง), ๒๕๔๖), หน้า ๓.

^{๖๕} จานงค์ อธิวัฒน์สิทธิ์, **สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๐.

วัฒนธรรมต่าง ๆ ที่สืบทอดต่อกันมานั้นจะเป็นการกระทำในสิ่งที่ดี เพราะคำว่า วัฒนธรรมนั้นเป็นชื่อของความดีงามทั้งหลายที่เกิดขึ้นที่มนุษย์ได้ร่วมกันสืบทอดมา ฉะนั้น การสืบทอดวัฒนธรรมนั้นมนุษย์จึงต้องมีการเรียนรู้ก่อน เพื่อสร้างความเข้าใจและสามารถปฏิบัติตัวให้เข้ากับสังคมได้อย่างถูกต้อง หรือเป็นการพัฒนาบุคลิกภาพของตน เนื่องจากวัฒนธรรมต่าง ๆ ในแต่ละท้องถิ่นนั้นอาจจะมีวัฒนธรรมไม่เหมือนกันจึงจำเป็นต้องได้รับการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมหรือวัฒนธรรมอันดีงามไว้สรุปแล้วว่า การปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมให้แก่สังคมนั้น เป็นขบวนการพัฒนาตนเอง ให้มีการประพฤติปฏิบัติที่ดี มีกรอบระเบียบหรือกฎเกณฑ์ในการตัดสินใจ กล่าวแล้วก็คือในเรื่องของศีลนั่นเอง

องค์กรที่ทำหน้าที่ในการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมความดีงามทางสังคมคือ ครอบครัว สถานศึกษา สถาบันศาสนา และสื่อมวลชน เป็นต้น สถาบันศาสนานั้นถือว่าเป็นองค์กรที่สำคัญในการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่ออบรมให้บุคคลมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในชีวิตตลอดถึงสังคม และให้มีความสามารถประยุกต์ความรู้ความเข้าใจเหล่านั้นไปใช้ในการพัฒนาตนเองให้มีความเจริญก้าวหน้าทางคุณธรรม จริยธรรม อารมณ์ สังคม จิตใจ^{๓๐} บทขับร้องสรภัญญ์อีสานนั้น เป็นสื่อพื้นบ้านอีกประเภทหนึ่งที่มีบทบาทในการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมให้กับสังคมอีสาน เพราะการขับร้องสรภัญญ์หรือเนื้อหาในบทกลอนนั้นเป็นสื่อพื้นบ้านที่เข้าถึงประชาชนได้มากที่สุด บทกลอนสรภัญญ์จึงเป็นเครื่องมือสื่อแนวคิด ความเชื่อ แบบอย่างในการประพฤติไปยังผู้ฟังอีกวิธีหนึ่ง เพื่อให้เกิดประโยชน์ทางสังคมในวิธีการนั้น ๆ ซึ่งผู้ที่เป็นนักกวีมีความรู้ความสามารถได้ประยุกต์เรื่องราวต่าง ๆ แต่งเป็นบทกลอนและให้ชาวบ้านนำมาขับร้อง เพื่อความบันเทิงใจ จรรโลงใจให้ผู้ฟังได้คล้อยตามหลักประพฤติปฏิบัติที่นักประพันธ์ได้สอดแทรกไว้ให้เป็นคติหรือข้อคิดที่ถูกต้อง และนำไปสู่การปฏิบัติต่อไป ดังที่ปรากฏในบทกลอนสรภัญญ์อีสาน เช่น กลอนเทิดทูนสามสถาบัน กลอนเตือนเกษตรกร กลอนเศรษฐกิจพอเพียง กลอนแนะนำทำบุญ เป็นต้น

๓. บทบาทของศาสนา ประเพณี พิธีกรรมในการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน

ศาสนานั้นถือว่าเป็นบ่อเกิดแห่งความดีงามทั้งหลาย ในสังคมอีสานนั้นเป็นสังคมชนบทที่มีหลักความเชื่อส่วนใหญ่ตามแบบหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา และมีพื้นฐานความเชื่อดั้งเดิมตามหลักคำสอนทางศาสนาพราหมณ์บ้างคละเคล้าผสมผสานกันอย่างกลมกลืน บทบาทของศาสนานั้นถือว่ามีส่วนสำคัญในการกำหนดวิถีชีวิตของคนในสังคมอีสานเป็นอย่างมาก เพราะชาวอีสานนับถือ

^{๓๐} อ้างแล้ว , หน้า ๖๗.

พระพุทธศาสนาเป็นส่วนมาก และในหลักคำสอนต่าง ๆ ชาวอีสานส่วนใหญ่จะมีแนวคิด หรือความเชื่อในเรื่องของกรรม กฎแห่งกรรม ชาตินี้ ชาติน้ำ บาป บุญ ทาน ศีล ภาวนา เป็นต้น มากกว่าหลักธรรมที่มุ่งสู่ความหลุดพ้นจากโลกนี้ โลกหน้า ซึ่งเป็นเรื่องที่เข้าใจยากขึ้น

บทบาทของศาสนาของชาวบ้านนี้จะเป็นตัวกำหนด จริตประเพณีวัฒนธรรม ให้แตกต่างกันไปจากท้องถิ่นอื่น โดยจะแสดงออกในรูปแบบของพิธีกรรม อันประกอบด้วยพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา พิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์ และพิธีกรรมที่เกี่ยวกับเรื่องผี ผสมผสานกัน^{๓๑} ประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ นั้นจะเป็นกลไกที่ส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือ มีความสามัคคี ความพร้อมเพรียงกันในการสร้างความเข้มแข็งให้กับสังคม มีผลผลิตทางเศรษฐกิจ การปกครองในชุมชนมีความเจริญเกิดขึ้น ฉะนั้น เพื่อให้เกิดความมีระเบียบแบบแผนที่ดี ในการปฏิบัติร่วมกันในชุมชน และสังคม นักวิจัยมีความสามารถประพันธ์กลอนจึงได้เสนอแนวทางในการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม เพื่อสะท้อนความคิดของชาวบ้านว่า เป็นสิ่งที่ควรกระทำหรือไม่ควรอย่างไร โดยสื่อความหมายผ่านทางบทขับร้องสรภัญญ์อีสาน และนำมาขับกล่อมจรรโลงใจให้กับคนในสังคม

สื่อที่เป็นตัวกำหนดบทบาทของศาสนา ประเพณี วัฒนธรรม เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนหมู่บ้านคือการขับร้องสรภัญญ์ ถือว่าเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการเสริมบทบาทของศาสนา ประเพณี และพิธีกรรมให้หนักแน่น เช่น บทกลอนคำสอนพระพุทธเจ้า กลอนปฐมเทศนา กลอนคำขวัญเมืองอุดรธานี กลอนหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ กลอนสอนโลก เป็นต้น เนื้อหาของกลอนกลุ่มนี้จึงเป็นสื่อสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างศาสนา ประเพณี และพิธีกรรม เนื้อหาดังกล่าว จึงเป็นปัจจัยให้การขับร้องสรภัญญ์เสนอจริยธรรมไว้ในบทกลอน ซึ่งส่วนที่เป็นวัฒนธรรม ประเพณี

^{๓๑} พระมหาประหยัด ปุณฺณวโร, จริยธรรมที่ปรากฏในลำกลอน, หน้า ๒๑๑.

บทที่ ๔

วิธีการสอดแทรกจริยธรรมในบทขับร้องสรภัญญ์อีสาน

ในบทนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดเนื้อหาของการศึกษาที่เกี่ยวกับวิธีการสอดแทรกจริยธรรมในบทขับร้องสรภัญญ์ในเขตตำบลตาตทอง อำเภอศรีธาตุ จังหวัดอุดรธานี ไว้ ซึ่งจำแนกออกได้ ๕ ประการ คือ ประวัติความเป็นมาของการขับร้องสรภัญญ์ การสอดแทรกจริยธรรมโดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา การสอดแทรกจริยธรรมโดยยกประเพณีฮีตคองของชาวอีสาน การสอดแทรกจริยธรรมโดยยกนิทานหรืออุทาหรณ์ของชาวอีสาน และคุณประโยชน์ของการสอดแทรกจริยธรรมในบทขับร้องสรภัญญ์ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๔.๑ ประวัติความเป็นมาของสรภัญญ์ในเขตตำบลตาตทอง อำเภอศรีธาตุ จังหวัดอุดรธานี

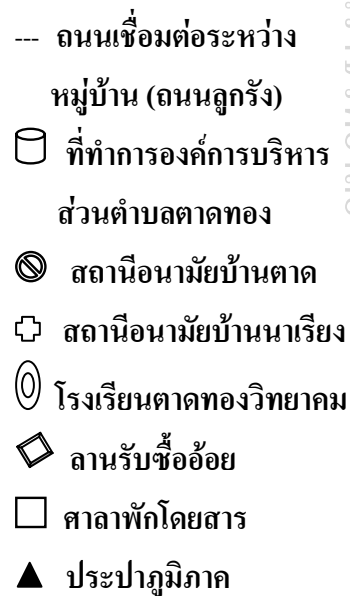
ตำบลตาตทอง อำเภอศรีธาตุ จังหวัดอุดรธานี เป็นตำบลที่อยู่ในเขตชนบท ซึ่งมีหมู่บ้าน ๑๑ หมู่บ้าน* ประชากรทั้งหมดประมาณ ๓,๐๐๐ คน ส่วนมากมีอาชีพทำกสิกรรม ทำไร่ ทำนา ทำสวน และรับจ้าง มีประเพณีวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์และทำสืบทอดต่อกันมา โดยเฉพาะประเพณีบุญในช่วงเข้าพรรษา ชาวบ้านจะให้ความสำคัญกันมาก เพราะในช่วงนี้พระภิกษุสงฆ์จะไม่จาริกไปที่อื่น จึงได้มีการจัดกิจกรรมพิธีทำบุญต่าง ๆ ขึ้น ด้วยคิดว่าหากได้ทำบุญในฤดูเข้าพรรษานั้นจะได้บุญมาก จึงให้ความสำคัญ เช่น ประเพณีบุญฮีตสิบสอง หรือบุญประเพณีทั้งสิบสองเดือน ก็ยังมีการยึดถือปฏิบัติอย่างแน่นเหนียว เพราะเป็นความเชื่อที่มีแบบอย่างตามจารีตประเพณีมาตั้งแต่ปู่ย่า ตายาย แต่โบราณกาล และมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่โดยเรียบง่ายแบบชนบท

อาณาเขตของตำบลตาตทอง อำเภอศรีธาตุ จังหวัดอุดรธานีนั้น มีพื้นที่เป็นที่ราบสูงด้านตะวันออกติดกับ ตำบลจำปี อำเภอศรีธาตุ ด้านทิศใต้ติดกับตำบลบ้านโป่ง อำเภอศรีธาตุ ด้านทิศตะวันตกติดกับตำบลเวียงคำ อำเภอกุมภวาปี ทิศเหนือติดกับตำบลบ้านจิด อำเภอหนองหาน มีทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 2393 ตัดผ่าน เส้นทางจากอำเภอกุมภวาปี ถึงอำเภอไชยวาน ซึ่งมีอธิบายไว้ในแผนที่ของตำบลตาตทอง อำเภอศรีธาตุ จังหวัดอุดรธานีในหน้าถัดไป

* ๑. บ้านไทรงาม ๒. บ้านนางาม ๓. บ้านป่าหวาย ๔. บ้านนาเรียง ๕. บ้านนาค้อ ๖. บ้านวังโป่ง ๗. ไหม้ไทรทอง ๘. บ้านราษฎร์สมบูรณ์ ๙. บ้านดาดอึ้ง ๑๐. บ้านโนนสำราญ ๑๑. ลำปลากั้ง.

แผนที่ตำบลตาตทอง อำเภอสรีราช จังหวัด

การสวดสรภัญญ์ในเขตตำบลตาตทอง อำเภอสรีราชา จังหวัดอุดรธานี ไม่มีหลักฐานที่ปรากฏแน่ชัดว่ามีประวัติความเป็นมาตั้งแต่สมัยใด แต่จากการสัมภาษณ์ผู้รู้หรือมีประสบการณ์และผู้ที่เกี่ยวข้องในการสวดสรภัญญ์ที่มีอายุมากกว่า ๔๐ ปีขึ้นไป มีรายละเอียดดังนี้

พระครูจันทมงคลธรรม อายุ ๖๐ ปี พรรษา ๔๐ เจ้าอาวาสวัดศรีสง่าธาราม ตำบลตาตทอง อำเภอสรีราชา จังหวัดอุดรธานี กล่าวว่า การขับร้องสรภัญญ์ในเขตตำบลตาตทองนั้นมีมาตั้งแต่สมัยใดก็ไม่สามารถระบุแน่ชัดลงไปได้ เพราะไม่มีหลักฐานที่ยืนยัน ทราบเพียงว่ามีมานานแล้ว และอย่างน้อยก็ไม่ต่ำกว่าร้อยปีขึ้นไป ซึ่งมีการสืบทอดต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่นจนมาถึงปัจจุบันก็ยังคงมีความนิยมในการขับร้อง และมีการจัดประเพณีการขับร้องสรภัญญ์อยู่เรื่อยมา จากปากคำการให้สัมภาษณ์ **นายคำเจียง แทนสม** อายุ ๔๕ ปี บ้านใหม่ไทรทอง ตำบลตาตทอง นางฉวีวรรณ เจนดง อายุ ๔๘ ปี บ้านใหม่ไทรทอง ตำบลตาตทอง นางหนูเตียง สีอัคระชาติ อายุ ๔๒ ปี บ้านราษฎร์สมบูรณ์ ตำบลตาตทอง นางสุดา กิจคดี อายุ ๔๕ ปี บ้านตาต ตำบลตาตทอง นางบัวสี สุมมาตย์ อายุ ๕๐ ปี บ้านตาตอ ตำบลตาตทอง **นายสมจิตร รัตนจุล** อายุ ๖๔ บ้านราษฎร์สมบูรณ์ ตำบลตาตทอง ฯลฯ กล่าวว่า การขับร้องสรภัญญ์นั้นมีมานานแล้ว และไม่สามารถระบุเป็นลายลักษณ์อักษรได้ คือพูดไปในแนวเดียวกันว่ามีมาตั้งแต่ปู่ ย่า ตา ยายแล้ว ซึ่งมีการสืบทอดต่อ ๆ กันมา จนมาถึงปัจจุบันนี้ก็ยังคงมีความนิยมจัดกิจกรรมการขับร้องสรภัญญ์อยู่เรื่อยๆ โดยเฉพาะในช่วงฤดูเข้าพรรษา ซึ่งเป็นช่วงที่พุทธศาสนิกชนให้ความสำคัญในการเข้าวัดทำบุญปฏิบัติธรรม รักษาศีล เจริญภาวนาเป็นประจำทุกปี

นอกจากนี้ **คุณพ่อเกรียงศักดิ์ สุทธิรักษา** บ้านใหม่ไทรทอง ตำบลตาตทอง อำเภอสรีราชา จังหวัดอุดรธานี เป็นผู้ที่มีประสบการณ์ในการฝึกร้องสรภัญญ์ และมีความสามารถในการแต่งเนื้อร้องสรภัญญ์ได้ เล่าว่า เมื่อครั้งเป็นเด็กเคยไปวิ่งเล่นในบริเวณวัด เมื่อชาวบ้านลงวัด (ชาวบ้านเข้าวัด) เพื่อทำกิจกรรมถวายในบริเวณวัดตอนกลางคืนและมีการฝึกร้องสรภัญญ์ด้วย เมื่อได้ฟังแล้วเกิดความซาบซึ้งในใจเกิดศรัทธามีความสนใจ อยากจะรู้จักกิจกรรมที่เกี่ยวกับเรื่องการขับร้องสรภัญญ์ กรอปรกับตนเองเคยได้ยินผู้เฒ่าผู้แก่ในสมัยที่ตนยังเป็นเด็กพูดเรื่องการขับร้องสรภัญญ์ และได้ทราบว่าการร้องสรภัญญ์นั้น มีการร้องอยู่ในหมู่บ้าน การร้องสรภัญญ์ส่วนใหญ่จะมีการร้องในฤดูกาลเข้าพรรษาในช่วงที่ผู้เฒ่าผู้แก่เข้าวัดปฏิบัติธรรมจำศีลอุโบสถ เพราะในช่วงเข้าพรรษาจะมีกิจกรรมการทำบุญกันมาก โดยเฉพาะประเพณีทำบุญทอดเทียนพรรษา ซึ่งเป็นโอกาสที่ดีสำหรับการขับร้องสรภัญญ์ อนึ่งท่านยังกล่าวว่า ประเพณีทอดเทียนพรรษานั้นให้ประโยชน์ทั้งในด้านสืบ

* สัมภาษณ์ พระครูจันทมงคลธรรม,เจ้าอาวาสวัดสง่าธาราม, ๒๒ กันยายน ๒๕๕๐.

สถานประเพณีอันดีงามเอาไว้ และอีกส่วนหนึ่งยังเป็นการประสานความรักความสามัคคีในหมู่สังฆม
อีกด้วย^๒ การขับร้องสรภัญญ์มีวิวัฒนาการทั้งเนื้อร้องและทำนองเรื่อยมา

จากการที่ได้ศึกษาและสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการขับร้องสรภัญญ์ในตำบลตาตอง อำเภอสรีราชา จังหวัดอุดรธานี คือ ผู้ฝึกสอน ผู้ร้อง และประชาชนทั่วไป ทำให้ได้ทราบร่องรอย และเห็นประวัติความเป็นมา และวิวัฒนาการของการขับร้องสรภัญญ์ได้ในระดับหนึ่งว่า การขับร้องสรภัญญ์ในตำบลตาตอง อำเภอสรีราชา จังหวัดอุดรธานี ได้รับอิทธิพลจากการสวดมนต์ของ พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา เช่นการสวดมนต์พระปริตร หรือสวดพระอภิธรรม ซึ่งมีทำนองการสวดเป็นทำนองสรภัญญะ หรือทำนองสังโยค ซึ่งถ้าพิจารณาจากปากคำการเล่าของชาวบ้านหรือผู้ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการขับร้องสรภัญญ์นี้แล้ว น่าจะมีแพร่หลายและมีระยะเวลายาวนาน โดยสืบทอดมาจากรุ่นสู่รุ่นประมาณการอายุไม่น้อยกว่า ๒ - ๓ ชั่วอายุคน หรือหากจะอนุมานจากการเข้ามาของพระพุทธศาสนาก็เป็นเวลาหลายร้อยปี แต่จากหลักฐานการที่พระพุทธศาสนาเข้ามาสู่ในภูมิภาคแถบนี้ก็อาจจะเริ่มมีในสมัยรัชกาลที่ ๕ ที่ปรากฏเห็นเด่นว่ามีการกำหนดแผนการศึกษาเรียนรู้ในทุก ๆ หัวเมืองใหญ่ที่พระองค์ทรงปรารภไว้ และมี “ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการสวดมนต์ไหว้พระของนักเรียน พ.ศ. ๒๕๐๓” เพื่อส่งเสริมศีลธรรม จรรยา มารยาท และฝึกลบรณจิตใจ” ซึ่งตามนัยของระเบียบนี้มีการสวดปฏิบัติหรือการขับร้องมาตั้งแต่สมัยนั้น แบบทำนองสรภัญญะด้วย จึงน่าที่จะมีการถือ

การขับร้องสรภัญญ์ ถือว่าเป็นเพลงขับเพื่อจริยธรรม^๓ เป็นการแสดงออกถึงความมีวัฒนธรรมอันดีงามอย่างหนึ่งในสังคม แม้ว่าการแสดงการขับร้องสรภัญญ์นั้นจะออกมาในรูปแบบของความบันเทิง แต่ส่วนหนึ่งในเนื้อหาของบทกลอนสรภัญญ์ที่นิยมนำมาขับร้องนั้นเป็นการนำเอาหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนามาสอดแทรกไว้ เพื่อเป็นการสร้างความรู้ความเข้าใจในเรื่องของจริยธรรมการประพฤติปฏิบัติในการครองตน และเกิดความประทับใจ ซาบซึ้งใจในคุณค่าของหลักศีลธรรม คุณธรรมที่ผู้แต่งบทกลอนได้สอดแทรกเนื้อหาที่สำคัญ ถือเป็นกุศโลบายวิธีหนึ่งในการขัดเกลาจิตใจ จรรโลงใจของคนในสังคมได้ดีในระดับหนึ่ง โดยที่ผู้ฟังเองบางครั้งก็อาจจะได้เข้าใจความหมายของเนื้อหาสาระที่สอดแทรกอยู่ในบทขับร้องสรภัญญ์โดยไม่ได้ตั้งใจก็ได้ นอกจากนี้บทกลอนสรภัญญ์นั้นยังมีคุณค่าทางการบันทึกประวัติศาสตร์สังคมอีกด้วย ซึ่งถือว่าเป็น

^๒ สัมภาษณ์ เกรียงศักดิ์ สุทธิรักษา, ผู้แต่งกลอนและผู้ฝึกสอนสรภัญญ์, วันที่ ๑๕ กันยายน ๒๕๕๐.

^๓ กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, การสวดมนต์หมู่สรรเสริญพระรัตนตรัย, หน้า ๔.

^๔ อุดม บัวศรี . มหาอุดม, หน้า ๒๘๔.

วรรณกรรมอีกอย่างหนึ่งของสังคม เรื่องที่นิยมนำมาขับร้องก็จะมีเนื้อหาเกี่ยวกับ ศีลธรรม จริยธรรม นิทานธรรม ประวัติศาสตร์หรือเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นทั้งในอดีตและปัจจุบัน

วิธีการสอดแทรกหลักจริยธรรม หมายถึง อุบายวิธีในการนำเสนอหลักจริยธรรม ทั้งข้อที่ควรปฏิบัติ และข้อที่ควรละเว้นในการประพฤติปฏิบัติ โดยสื่อความหมายผ่านทางบทขับร้องสรภัญญ์ ซึ่งมีนักปราชญ์ได้ใช้วิธีการในหลาย ๆ รูปแบบ เพื่อให้ผู้ฟังนั้นได้เข้าใจ และเกิดความรู้สึกซาบซึ้งในหลักคำสอนที่สอดแทรกไว้ อันเป็นแนวทางนำไปประพฤติปฏิบัติให้เกิดความสุข ความเจริญ ทั้งแก่ตนเองตลอดถึงสังคมด้วย

๔.๒ จริยธรรมทางพระพุทธศาสนาในบทขับร้องสรภัญญ์

หลักจริยธรรมทางพระพุทธศาสนาถือว่ามีส่วนอย่างมากในการกำหนดจริยธรรมของคนในสังคม โดยเฉพาะในสังคมอีสานที่ได้นำเอาหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนามาถ่ายทอดสู่คนในสังคม เพื่อนำไปประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้องดีงาม มีคุณธรรม เกิดความรักความสามัคคีกันในหมู่คณะ จากการศึกษาจริยธรรมทางพระพุทธศาสนาในบทขับร้องสรภัญญ์ของชาวอีสานในเขตตำบลตาตอง อำเภอศรีธาตุ จังหวัดอุดรธานี พบว่ามีอยู่หลายประการ แต่ในการศึกษานี้จะนำมากล่าวเพียง ๘ ประการ เป็นตัวอย่าง ซึ่งเป็นบทกลอนที่ผู้ที่ขับร้องสรภัญญ์หรือผู้แต่งกลอนได้นำมาแต่งเป็นบทกลอนให้คณะสรภัญญ์ได้ขับร้อง คือ

๔.๒.๑ หลักเบญจศีล เบญจธรรม

๔.๒.๒ หลักบุญกิริยาวัตถุ

๔.๒.๓ หลักความกตัญญู

๔.๒.๔ หลักอบายมุข

๔.๒.๕ หลักไตรลักษณ์

๔.๒.๖ หลักสังสารวัฏ การเวียนว่ายตายเกิด

๔.๒.๗ หลักฆราวาสธรรม

๔.๒.๘ หลักทิวฐัมมิกัตถธรรม

๔.๒.๑.๑ หลักเบญจศีล เบญจธรรม

การสอดแทรกจริยธรรมโดยการใช้หลักเบญจศีล เบญจธรรมนี้ ถือว่าเป็นการปลูกฝังจริยธรรมการประพฤติปฏิบัติให้คนในสังคมให้มีความประพฤติดี ละเว้นจากการกระทำในสิ่งที่ไม่ให้ตกไปในส่วนที่เป็นบาปอกุศลทั้งหลาย ซึ่งในบทขับร้องสรภัญญ์ที่ชาวอีสานในเขตตำบล

ตาตทอง อำเภอสรีราช จังหวัดสุพรรณิพนธ์นิยมนำมาขับร้องมากที่สุด ก็คือเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับการรักษา
ศีล คือรักษากาย วาจา และใจ ให้เป็นปกติ อันเป็นสิ่งที่สื่อความหมายลักษณะของบุคคลที่ดี และ
ไม่ดี ชี้ให้เห็นมุมมองต่าง ๆ ว่าสิ่งใดควรปฏิบัติ สิ่งใดไม่ควรปฏิบัติ อาจะพูดได้ว่าศีลนั้นคือกรอบ
ระเบียบกฎเกณฑ์ในการที่จะทำให้นุญช้ปฏิบัติตามนั้นเป็นผู้แก่กล้าในที่ทั้งปวง เพราะว่า
บุคคลใดผู้มี สีลानุสติ ซึ่งถือว่าเป็นอารมณ์อันควรระลึกถึงอยู่เสมอ นั้น จะทำให้นุญช้จิตใจ
พิจารณาถึงตนที่ได้ประพฤติปฏิบัติให้บริสุทธิ์ ไม่ต่างพร้อย มีความละเอียดใจต่อการกระทำชั่ว
(หิริ) เกรงกลัวต่อผลของบาป (โอตตปปะ)^๕ ย่อมกระทำแต่สิ่งที่ดี ฉะนั้น ชาวอีสานในเขตตำบล
ตาตทองจึงได้นำมาประยุกต์สอดแทรกไว้ในบทขับร้องสรภัญญ์เพื่อปลูกเร้าจิตใจให้คนในสังคมได้
สำนึกในความเป็นบุคคลที่ดีพร้อมด้วยศีลที่บริสุทธิ์ เป็นประโยชน์ต่อตนเองและสังคม ดังที่
ปรากฏในบทขับร้องสรภัญญ์ต่อไปนี้

ขอกล่าวเป็นสุนทร	ประพันธ์กลอนสอนหญิงชาย
ดูก่อนท่านทั้งหลาย	จงตั้งใจฟังพระธรรม
คำวาศีลห้านี้	ฟังให้ดีมีศีลห้า
ทุกคนจงจดจำ	รศพระธรรมแห่งความดี
ข้อหนึ่งปฏิบัติ	ห้ามฆ่าสัตว์ตัดชีวิต
ข้อสองท่องให้ดี	ลักทรัพย์นี้ไม่สมควร
ข้อสามห้ามข่มขืน	คู่ผู้อื่นไม่ดีแน่
ข้อสี่คือพูดเท็จ	จะเป็นเหตุให้บาปกรรม
ข้อห้าดื่มสุรา	เป็นเหตุพาให้ทำชั่ว
รู้ตัวแล้วให้เลิก	ถ้าไม่เลิกจะเสียคน
ห้าข้ออย่างกังวล	งคได้จนทุก ทุกข้อ
ดูราเพื่อนหญิงชาย	ท่านจงหมายฟังศีลกัน
ทุกวันอย่าละเว้น	ให้บำเพ็ญทั้งศีลธรรม
ความดีจะนำหนุน	วงศ์ตระกูลจะสูงล้ำ
ทำดีมีคนชม	โลกนิยมนในชาตินี้
ชีวิตในชาติหน้า	ก็จะพาถึงสวรรค์
ทำดีกันเถิดหนา	ทุกท้าวหน้าอย่าหน่ายหนี

^๕ ประกาศศรี สีนอ้าไฟ, พื้นฐานการศึกษาทางศาสนาและจริยธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๔ ,
(กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๘๔.

ให้มีแต่ความสุข

ทุก ๆ ชาติก็สุขด้วย...

(กลอนสี่บาท : บ้านดาตอ้ง)

จากบทขับร้องสรภัญญ์ดังกล่าวชี้ให้เห็นว่าเป็นสิ่งที่ทุกคนต้องปฏิบัติตาม ไม่ว่าจะอยู่ในฐานะใด ถึงแม้ว่าจะมีฐานะร่ำรวย หรือฐานะยากจนก็ตาม การรักษาศีลเป็นสิ่งที่สำคัญในชีวิตประจำวัน เพราะถ้าเป็นบุคคลผู้มีศีลแล้ว ย่อมยังผลหรืออานิสงส์ให้เกิดมีแก่ตนและครอบครัว รวมไปถึงในสังคมได้อีกด้วย

นอกจากนี้ในช่วงฤดูเข้าพรรษาก็จะมีญาติโยมพุทธศาสนิกชนได้อธิษฐานในการเข้าปฏิบัติธรรมจำศีลภาวนาเป็นพิเศษ ด้วยความศรัทธาและถือเป็นจารีตประเพณีที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา โดยเฉพาะในสังคมอีสาน ฉะนั้นจึงทำให้นักปราชญ์เกิดแรงบันดาลใจในการที่จะแต่งบทกลอนสรภัญญ์ให้คนในสังคมได้นำมาขับร้องเพื่อเชิญชวนให้คนได้เข้าวัดปฏิบัติธรรม รักษาศีล เจริญภาวนา ในช่วงฤดูเข้าพรรษา ดังที่ปรากฏในบทขับร้องสรภัญญ์ต่อไปนี้

ฤดูเข้าพรรษา	พวกเรามารักษาศีล
ทุกคนใจฉวี	เพราะยินดีจิตใจตรง
เลื่อมใสศานนา	มีศรัทธาอันมั่นคง
จิตใจไม่พะวง	ไม่หลงไหลสิ่งไม่ดี
รับศีลอุโบสถ	ท่านกำหนดแปดข้อมี
รักษาไว้ให้ดี	อย่าขยี้ศีลของตน
พากันทำวัตรเย็น	ทำวัตรเข้าเป็นทุกคน
เสร็จแล้วก็สวดมนต์	ให้ทุกคนเดินจงกลม
ส่งจิตแผ่เมตตา	ภาวนาให้เหมาะสม
ทำใจให้ชื่นชม	ได้อบรมบ่มนิสัย
ทั้งกายวาจาใจ	รักษาไว้ให้ปลอดภัย
อย่าขาดอย่าทำลาย	วันหนึ่งได้กับหนึ่งคืน
ผลดีและผลทาน	คุ้มครองท่านให้ยั่งยืน
ชีวิตจะราบรื่น	ทุกวันคืนแสนสบาย
เดือนปีที่ล่วงไป	หมุนเวียนได้เราใกล้ชิด
เชื่อเถิดท่านหญิงชาย	เมื่อเราตายได้บุญเอย...

(กลอนแนะนำจำศีลอุโบสถ : บ้านดาตอ้ง)

บทกลอนดังกล่าวเป็นการเชิญชวนชาวพุทธทั้งหลายให้เข้าวัดปฏิบัติธรรม เพื่อการสะสมซึ่งบุญกุศล และเพื่อรักษากาย วาจา และใจของตนให้สะอาดปราศจากกิเลส อันมีเหตุมาจาก

อกุศลมูล คือความโลภ ความโกรธ และความหลง นอกจากนี้ยังเป็นการส่งเสริมคุณธรรมด้าน
ความประพฤติ และด้านจิตใจอีกด้วย

๔.๒.๑.๒ หลักบุญกิริยาวัตถุ

บุญกิริยาวัตถุ หมายถึง ที่ตั้งแห่งการทำบุญ หรือหลักแห่งการทำความดี^๖ ตามความเชื่อ
ของชาวอีสานถือว่าประเพณีการทำบุญเป็นแบบอย่างที่ทำสืบทอดต่อกันมาตั้งแต่อดีตแล้ว เพราะ
ธรรมเนียมที่ถือปฏิบัติมานั้น ส่วนใหญ่มีหลักการทำบุญตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา
เนื่องจากว่าคนในท้องถิ่นส่วนมากนับถือพุทธศาสนา จึงทำให้วัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ ได้รับ
อิทธิพลจากหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ฉะนั้น คำสอนที่ถือว่าเป็นที่ตั้งแห่งบุญที่เรียกว่าบุญ
กิริยาวัตถุ^๗นั้นจึงเป็นบรรทัดฐานของการประพฤติปฏิบัติของบุคคลในสังคม เช่น การให้ทาน การ
รักษาศีล การเจริญภาวนา ซึ่งหลักคำสอนดังกล่าวพุทธศาสนิกชนได้ให้ความสำคัญเป็นอย่างดี
โดยเฉพาะในสังคมอีสาน

จากการที่พุทธศาสนิกชนทั้งหลายได้ทราบหลักการและความสำคัญของคำสอนทาง
พระพุทธศาสนา จึงทำให้ชาวพุทธในเขตตำบลตาตทอง โดยเฉพาะผู้เป็นปราชญ์อีสาน ผู้ที่มีความ
ชำนาญในทางแต่งกาพย์ กลอน ฉันท์ พยายามหาวิธีที่จะปลูกฝังจิตใจให้กับคนในสังคมได้เกิด
ความตื่นตัวในการที่จะกระทำความดีต่าง ๆ ที่เป็นกุศลธรรม ด้วยการแต่งบทกลอนสรภัญญ์เพื่อให้
ชาวบ้านนำมาขับร้องเพื่อขัดเกลาจิตใจให้คนในชุมชนนั้น ซึ่งถือว่าเป็นการนำหลักธรรมมา
ประยุกต์ให้เข้ากับสมัยนิยม และสอดแทรกความเข้าใจให้กับคนในสังคมมากยิ่งขึ้นในเรื่องของการ
ทำบุญ ให้ทาน รักษาศีล และการเจริญจิตภาวนา ดังที่ปรากฏในบทขับร้องสรภัญญ์ต่อไปนี้

พระธรรมคำสั่งสอน	ของบรรพชาสดา
พระองค์เทศนา	ได้นานมาหลายพันปี
ธรรมยังคงอยู่	ในชมพูโลกี
ธรรมใดเกษมศรี	ตรัสไว้ดีมีคุณค่า
จากการไม่ทำชั่ว	ไม่มั่วสุ่มกลุ่มคณา
ยึดเอาพระธรรมมา	มอบชีวาชั่วนี้รันดร
พระธรรมกำจัดทุกข์	ให้มีสุขเกษมสันต์
ชาวพุทธอย่าไหวหวั่น	ทุกสิ่งอันหมั่นเพียรไว้
นอนน้อมด้วยกายา	ทั้งวาจาและจิตใจ

^๖ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๕๓.

พระองค์ทรงตรัสไว้
 สี่พันธรรมชั้น
 เป็นธรรมที่ชื่นชม
 ท่านได้ย่อลงมา
 นัยหนึ่งได้แก่ท่าน
 นัยสองคือลัทธิ
 นัยสามภวาม
 สามอันถ้าเกี่ยวพัน
 จะพาให้สุจี

จาริกไว้ตั้งแต่หมื่น
 จงยึดมั่นให้ยั่งยืน
 ไม่ชมชื่นในอุรา
 ศึกษาธรรมได้สามนัย
 คือการให้ด้วยจริงใจ
 งดเว้นได้จากความชั่ว
 เกิดปัญญามีค่าคุณ
 จะมีบุญล้นโลกา
 ทั้งชาตินี้และชาติหน้า ..

(กลอนบุญกิริยาวัตถุสาม, บ้านทรายทอง : สวิง บุญเจิม)

๔.๒.๑.๓ หลักความ กตัญญูกตเวทิตะ

คำว่า กตัญญูกตเวทิตะ การตอบแทนที่ทำได้ยาก หมายถึง ผู้รู้อุปการะที่ท่านทำแล้วและ
 ตอบแทน แยกออกเป็น ๒ ศัพท์ คือ กตัญญู แปลว่า รู้คุณท่าน กตเวทิตะ แปลว่า ตอบแทนหรือ
 สนองคุณท่าน^๓ ซึ่งเป็นเครื่องหมายของคนดี บุคคลผู้ที่มีคุณธรรมนี้ ถือว่าเป็นบุคคลผู้ที่ตั้งตนไว้
 ชอบ ประกอบด้วยความดี เป็นสัมมาทิฐิ

การมีความกตัญญูกตเวทิตะนั้น ไม่ว่าจะอยู่ ณ ที่ใด จะเป็นพระมหากษัตริย์ ข้าราชการ
 ทหาร ตำรวจ ครูอาจารย์ ปู่ย่า ตายาย บิดามารดา พี่น้อง ... ล้วนแล้วแต่มีผู้อุปการะมาก่อน คือเป็น
 ผู้ที่ได้รับการอุปการะมาก่อน จึงสมควรที่จะต้องทำการกตเวทิตะ คือการตอบแทนคุณท่าน ที่ท่านได้
 อุปการะมา ฉะนั้น คุณธรรมความกตัญญูกตเวทิตะนี้ จึงเป็นสิ่งสำคัญสำหรับบุคคลทั่วไป เริ่มตั้งแต่
 ในครอบครัว สังคม ประเทศชาติล้วนมีคุณต่อทุกท่าน ด้วยเหตุนี้ชาวพุทธทั้งหลายจึงพยายาม
 ปลุกฝังคุณธรรมนี้ให้แก่สังคม โดยเฉพาะในสังคมท้องถิ่นอีสานมีวิธีการในการสอดแทรกหลัก
 ธรรมะให้แก่สังคม เพื่อให้เกิดความสำนึกในใจเสมอถึงความสำคัญของการประพฤติปฏิบัติตาม
 หลักธรรมความกตัญญูกตเวทิตะ เช่น บทกลอนเพื่อจริยธรรมเกี่ยวกับบูชาคุณบิดามารดา ดังที่ปรากฏ
 ในบทขับร้องสรภัญญ์ต่อไปนี้

ข้าขอกราบไว้คุณ
 เลี้ยงลูกเฝ้ารักษา
 แสนยากลำบากกาย

พระบิดาและมารดา
 แต่ก่อนมาจึงเป็นคน
 ไม่คิดยากลำบากตน

^๓ ราชบัณฑิตยสถาน ,พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, หน้า ๖.

ในใจไม่กังวล
 ยามกินถั่วลูกร้อง
 ยามนอนไม่เต็มตา
 ตัวเลื้อยงไรมด
 อดกินอดนอนผู้
 คุณพ่อแม่แม่นัก
 แผ่นดินทั้งหมดเอา
 เหลือที่จะแทนคุณ
 เว้นไว้แต่เรียนธรรม
 สอนธรรมที่จริงใจ
 แล้วจึงแสดงตน
 นั้นแหละจึงนับได้
 ไข่ขาวที่ป้อนมา

อยู่ด้วยลูกทุกเวลา
 จะต้องวางวิ้งมาหา
 พอลูกร้องก็ต้องดู
 จะกวนกายรีบอุ้มชู
 ทนลำบากหนักไม่เบา
 เปรียบน้ำหนักยิ่งภูเขา
 เปรียบคุณท่านไม่เท่าทัน
 ของท่านนั้นใหญ่อนันต์
 เอามาสอนพอผ่อนบุญ
 รูปไม่เที่ยงไว้เป็นทุน
 ให้เห็นจริงตามทำนอง
 ว่าสนองซึ่งคุณนา
 และน้ำนมที่ดื่มกิน..

(กลอนบูชาคุณบิดามารดา : บ้านตาดอึ้ง)

บทกลอนบูชาคุณของบิดามารดาอีกสำนวนหนึ่ง ซึ่งถือว่าเป็นบรรทัดฐานในการนำไป
 ประพฤติปฏิบัติ และเป็นข้อคิดที่สำคัญว่าบุญคุณของบิดามารดานั้นหาสิ่งใดมาเทียบเปรียบปาน
 ประมาณไม่ได้ ผู้เป็นบุตรธิดาควรที่จะระลึกถึงคุณของบิดามารดา จึงได้มีคณะสรภัญญ์นำมาขับ
 ร้องขับกล่อมเพื่อขัดเกลาจิตใจให้แก่คนในสังคม เป็นการชี้ให้เห็นถึงบุญคุณอันยิ่งใหญ่ของบิดา
 มารดา ดังที่ปรากฏในบทขับร้องสรภัญญ์ต่อไปนี้

พวกหมู่เฮาชาวลูก ๆ
 กับพ่อแม่เราใช่ไหม
 นะโมพร้อม ทั้งมะโน
 น้อมพ่อแม่ หมดทุกสิ้น
 เราได้มา เกิดเป็นคน
 ขาดสองพรหม ผู้การุณ
 มาเกิดมา เรามาไหว้
 ถึงท่านตาย กลายเป็นผี
 “ปีเตอร์ วันทามิ”
 โอ้พ่อแม่ ว่าพ่อจ๋า
 มาตะรัง วันทามิ”

จิตพันผูก อยู่กับใคร
 ไข่แล้วหนา ฟาและดิน
 โอ้ทุกคน คงได้ยิน
 กัมถวิล ผู้มากคุณ
 เพราะกุศล คล่องหนุน
 ล้านโกฏิ ก่อช่างที่
 สองเทพไท องค์แสนดี
 คุณยังมี ล้นโลกา
 ครั้งแรกนี้ ไหว้บิดา
 ลูกตรึงตรา ในคุณโณ
 ครั้งสองนี้ เอามะโน

โอ้อู้ๆ ได้รับยื่น
จับอกให้ลูกได้เห็น
พสุธา หนากว้างไกล
พาพฤกษา ให้สดไส
ลูกทั้งหลาย บ้างด้วยเทอญ
พากันพลอย ได้ล่องเกิน
โปรดเมทินโทย อย่าโกรธเคือง
สุขสดไส ก้าวรุ่งเรือง
เท่าดินฟ้า จะเทิดทูล
ลูกจะทำ ให้สมบุญ
ตามเกื้อกูล อย่าปล่อยไป
กู่ศักดิ์ศรี ตระกูลไว้
คุณได้ เลขสักครั้ง
มาตะรัง วันทามิ”.

บทกลอนดังกล่าว ได้ชี้ให้เห็นว่า ความพยายามสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องความกตัญญูทวนทีต่อผู้อุปการะมาก่อนนั้น เป็นแรงบันดาลใจของปราชญ์ทั้งหลายในสังคมที่อยากจะปลูกฝังความดีงามให้เกิดมีในหมู่คณะ จึงได้แต่งเป็นบทกลอนสรกัญญูอีสานแล้วนำมาขับกล่อมจิตใจของคนในสังคมในยามที่มีเทศกาลงานบุญ หรือวันสำคัญต่าง ๆ ตามประเพณีนิยม ถือว่าเป็นการสอดแทรกสาระสิ่งที่สำคัญต่อเยาวชนอย่างมาก เพราะคุณธรรมความกตัญญูทวนทีนั้น สอนให้คนได้รู้จักของผู้อุปการะมาก่อน และให้ซึมซาบเข้าไปไว้ในใจเสมอ

ในสังคมใดที่มีชีวิตความเป็นอยู่โดยอาศัยสิ่งที่เป็นอบายมุขนั้น ย่อมเป็นทางแห่งความเสื่อม หรือเหตุแห่งความฉิบหายของโภคทรัพย์ทั้งหลาย^๔ การประยุต์หลักพุทธธรรมเพื่อการส่งเสริมจริยธรรมด้านความประพฤติให้แก่สังคม เป็นการกระตุ้นเตือน ให้คนได้มีจิตสำนึกว่า สิ่งเหล่านี้เป็นเหตุแห่งความฉิบหาย อบายมุขนั้นเป็นสิ่งที่ไม่ดี มีผลกระทบต่องทั้งร่างกาย จิตใจ ครอบครัว สังคม เศรษฐกิจ รวมไปถึงประเทศชาติ ซึ่งจะเห็นได้ในสังคมปัจจุบันว่าปัญหาที่ทำให้

[illegible]

มีการแก่งแย่งชิงดีชิงเด่นกันในทุกวันนี้ ส่วนหนึ่งก็เป็นปัญหาจากการที่ประชาชนลุ่มหลงในอบายมุข เช่น เป็นนักเลงการพนัน เป็นนักเลงผู้หญิง เป็นนักเลงกลางคืน เป็นนักเลงสุรา เสพสิ่งเสพติด เที่ยวดูการละเล่น เกียจคร้านทำงาน คบคนชั่วเป็นมิตร เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดโทษ เป็นภัยต่อเศรษฐกิจ เป็นทางเสื่อมแห่งเศรษฐกิจ ผู้ใด สังคมใด มั่วสุม เมามัวในอบายมุขเหล่านี้ คนนั้นสังคมนั้น จะหาความเจริญไม่ได้^๕

เพื่อให้สังคมมีเศรษฐกิจและความเป็นอยู่ดีขึ้น คือปราศจากสิ่งที่เป็นของมั่วเมาในทางเสื่อมทั้งหลาย จึงทำให้นักกวีทั้งหลายเกิดแรงบันดาลใจ ในการที่จะช่วยกันส่งเสริมจริยธรรมความประพฤติ และทำความเข้าใจเกี่ยวกับอบายมุขนั้นให้แก่บุคคลในสังคมอีกด้านหนึ่ง โดยได้พรรณนาความหมายและโทษของอบายมุขผ่านทางสื่อบทกลอนสรภัญญ์ เพื่อให้คนในสังคมนำมาขบรื้อในยามมีเทศกาลต่าง ๆ ซึ่งถือว่าเป็นอบายวิธีในการสอดแทรกหลักจริยธรรมที่นักปราชญ์ได้เลือกมาเพื่อสร้างเข้าใจ ดังที่ปรากฏในบทขบรื้อสรภัญญ์ต่อไปนี้

ฟังเถิดท่านทั้งหลาย	ทั้งหญิงชายควรคำนึง
ที่พึงของคนเรา	พระองค์เจ้าให้ฟังตน
จะสร้างบุญสร้างกุศล	ต้องเอาตนเป็นเครื่องมือ
เช่นเรียนซึ่งหนังสือ	จงฝึกปรือให้ชำของ
ดีชั่วและมั่วหมอง	เพราะเจ้าของเป็นคนทำ
สร้างกรรมสร้างกุศล	ย่อมได้ผลในทันตา
มีคนเขาบูชา	เพราะผลาदनทำดี
ทำชั่วมั่วราศี	ก็จะมีผลตอบแทน
ทุกซ้ากต้องเป็นแกน	ผลตอบแทนที่แน่นอน
ทำดีต้องมีพร	เกิดสุขจรตามมาเอง
บางคนไม่หวั่นเกรง	เป็นนักเลงควรระวัง
ตะรางต้องมีหวัง	ต้องถูกขังเพราะเลวทราม
ทำชั่วต้องอัปปาง	ไม่มีทางจะเจริญ
ขาด ขาด และเงิน เงิน	ความเจริญเป็นไม่มี
ทำชั่วเกิดกาลิ	จัดไว้มีหกประการ
เรียกว่าอบายมาร	หกประการไม่ควรทำ
ขึ้นต้นเสพของเมา	เช่นสุราและเมรัย

^๕ พระสมชาย กนฺตสีโล, เอกสารประกอบการบรรยาย วิชาธรรมนิเทศ, มปป., หน้า ๒๔๒-๒๔๔.

นิโครดินันรู้ไหม

คิดฝันและกัญชา

ใครกินยอมเสียนาม

เสียไร่และเสียนา

คนกินนั้นฉิบหาย

จงรู้การปล่อยวาง

พวกหนุ่มวัยคะนอง

เรือใหญ่เดินทะเล

ชีวิตของพี่น้อง

ไม่เชื่อก็ลองดู

จงหวั่นและจงเกรง

อยากมั่งและอยากมี

ที่พึ่งของพวกเรา

ที่พึ่งศาสนา

พึงศีลและพึงธรรม

จงหลีกเลี่ยงทางฉิบหาย

ภาษาไทยว่าติดยา

ทั้งยาบ้า เฮโรอิน

เสียความงามไม่ไศกา

เสียเงินตราและยากจน

ส่วนคนขายติดตาราง

หลีกจากทางอบายภูมิ

อย่าล้าพองในทางเก

เมื่อแตกเพื่อย่ออปปาง

ย่ออปปางเหมือนกับเรือ

สร้างศัตรูแก่ตัวเอง

อย่าแข่งเสีความไม่ดี

ถ้าอยากดีจงทำเอา

พระพุทธเจ้าบัญญัติมา

ให้พึ่งพาคุณธรรม

อย่าพึ่งกรรมอันเป็นเวร

อบายมุขหกประการ..

(กลอนอบายมุข , บ้านดาตอ้ง : บุญนาค พินิจพล)

๔.๒.๑.๕ หลักไตรลักษณ์

การใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับเรื่อง ไตรลักษณ์ นั้น เป็นการสร้างความเข้าใจเรื่องชีวิตของสรรพสัตว์ทั้งหลายที่มีการอุบัติขึ้นในโลกนี้ การอธิบายถึงปัจจัยที่มันต้องเป็นไปตามกฎแห่งธรรมชาติ ที่ไม่มีสิ่งใดไปกำหนดกฎเกณฑ์ให้เป็นดังที่หมายได้ตามต้องการ เพื่อความเข้าใจได้ง่ายยิ่งขึ้น พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้อธิบายความหมายของไตรลักษณ์โดยย่อดังนี้

อนิจจตา คือ ความไม่เที่ยง ความไม่คงที่ ความไม่ยั่งยืน ภาวะที่เกิดขึ้นแล้วเสื่อมและสลายไป

ทุกขตา คือ ความเป็นทุกข์ ภาวะที่ถูกบีบคั้นด้วยการเกิดขึ้นและสลายตัว ภาวะที่กดดันฝืนและขัดแย้งอยู่ในตัว เพราะปัจจัยที่ปรุงแต่งให้มีสภาพเป็นอย่างนั้นเปลี่ยนแปลงไป

อนัตตตา คือ ความเป็นอนัตตา ความไม่ใช่ตัวตน ความไม่มีตัวตนที่ แท้จริงของมันเอง

60

ในสังคมอีสาน อาจจะมีทัศนคติที่ไม่เหมือนกันบ้างในเรื่องไตรลักษณ์ ส่วนมากจะมีความเข้าใจเกี่ยวกับความไม่เที่ยง และความเป็นทุกข์ทนยาก มากกว่าความหมายของอนัตตา ซึ่งเป็นเรื่องที่ต้องอาศัยปัญญาพิจารณาไตร่ตรองอย่างรอบครอบถึงจะสามารถเข้าใจในความหมายนั้น ฉะนั้น ด้วยเหตุนี้ การพยายามสร้างความเข้าใจเรื่องของไตรลักษณ์แก่คนในสังคมนั้นจึงได้มีการประยุกต์หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาให้เข้ากับทัศนคติ หรือตามสมัยนิยม เป็นการสอดแทรกเนื้อหาสาระที่สำคัญเกี่ยวกับเรื่องความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ และความเป็นอนัตตา ดังที่ปรากฏในบทกลอนสรกัญญ์ที่ชาวบ้านนำมาขับร้องต่อไปนี้

ไอ้กายไม่นานหนอ

บังเกิดก่อแล้วกลับกลาย

ขอมเลื่อมขอมสิ้นไป

ขอมบรณลัษไปดวยกัน

บ่เที่ยงบ่ทนทาน

บ่อยู่ นานสักเพียงใด

เกิดขึ้นในเบื้องต้น

ไม่คงทนในท่ามกลาง

ทุกขังทนได้ยาก

ข้อมลํ้าปากในรํ้ากาย

แตกตายเป็นหลายชั้น

ย้อมบันทอนสลายลง

จริงไม่ยั่งยืน

ร่างกายหนอไม่ยืนนาน

อนัตตามิใช่ตน

สัตว์บุคคลตนเราเขา

ธาตุสี่ประชุมกัน

คือดินน้ำและไฟลม

เบญจจันท์เขาประชุม

ขึ้นเป็นกองแล้วหมองมัว

สมมติว่าตัวตน

เป็นผู้ชายทั้งกายหญิง

หมดทั้งสินในโลกา

สังขาราชูปรงแต่ง

แบ่งให้งามแล้วทราชม้วย

แต่งให้ตรงในเบื้องต้น

ได้รับผลสุขไพศาล

๘. สำราญเบิกบานใจ

รักในวัยคราวเป็นหนุ่ม

ประชุมไว้ให้เราหลง

หญิงก็ทรงแต่งกายา

ไวเกศาคัดเป็นกลิ่น

ของอย่างอื่นสัร้อยสังวาล

เกี่ยวประสานผ่านเป็นสาย

ท่านผู้ขายกายทรงหรั่ง

ข้อมือฝั่งนาฬิกา

^{๑๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๖๘.

เอามาโชว์แล้วว่าโก้
 ทั้งคนเล็กและคนโต
 ทั้งหูด้าแข้งขามือ
 สารพัดเป็นโรคา

ครั้นสังขารแต่งให้ไว้
 ยามเราแก่ชราลง
 ก็ปรนปรีอเกิดวิบัติ
 เหมือนป่าช้าไม่น่าดู..

(กลอนร่างกายไม่คงทน, บ้านใหม่ไทรทอง : ญาณวฑฺฒณิกข)

บทกลอนสรกัญญ์ดังกล่าวชี้ให้เห็นว่าความเป็นไปของสังขาร คือร่างกายจิตใจทั้งหมด
 ทั้งสิ้นนั้น มีความไม่เที่ยงเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา เป็นทุกข์ทนยาก เป็นภาวะของการบีบคั้น และเป็น
 อนัตตา ความไม่ใช่ตัวตน เป็นไปตามกฎธรรมชาติ มีเกิดขึ้น ตั้งอยู่ แล้วก็ดับไป ไม่แน่นอน บุญ
 กุศลเท่านั้นถือว่าเป็นสิ่งที่เป็นสาระคือแก่นสารของชีวิตอย่างแท้จริง

๔.๒.๑.๖ หลักสังสารวัฏ การเวียนว่ายตายเกิด

หลักธรรมที่เกี่ยวกับเรื่องสังสารวัฏ เป็นเรื่องของความเชื่อเพราะเป็นสิ่งที่ไม่สามารถจะ
 พิสูจน์ได้ แต่หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเห็นว่าเป็นสิ่งที่สำคัญ เพราะถือว่าเรื่องสังสารวัฏนั้น
 มีอยู่จริง มีการเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏฏะมีอยู่จริง คนเราทุกคนล้วนแล้วเคยเกิดและตายมาแล้ว
 ทั้งสิ้น ฉะนั้น ความเชื่อตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาจึงอาจมีอิทธิพลต่อความเชื่อของคน
 ในสังคม โดยเฉพาะสังคมพุทธ

จากหลักความเชื่อดังกล่าว ทำให้คนในสังคมโดยเฉพาะนักปราชญ์ทั้งหลายพยายามหา
 วิธีสร้างความเข้าใจในเรื่องสังสารวัฏ การเวียนว่ายตายเกิดของชีวิต เพื่อความถนัดในการกระทำ
 ของตนเองว่า เป็นการกระทำในฝ่ายที่เป็นกุศลหรืออกุศล ไม่ให้ประมาทในชีวิตของตน ซึ่งการ
 กระทำทุกสิ่งทุกอย่างย่อมเป็นผลอันส่งผลให้ได้รับ ไม่ว่าจะเป็นผลดี หรือไม่ดีก็ตาม เพราะเชื่อว่า
 การกระทำ คือ กรรมเป็นตัวกำหนดให้มีภพชาติต่อไป มีการนำหลักธรรมมาประยุกต์แต่งเป็นบท
 กลอนสรกัญญ์ขับร้องเพื่อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องสังสารวัฏ การเวียนว่ายตายเกิด ดังที่ปรากฏ
 ในบทขับร้องสรกัญญ์ต่อไปนี้

เกิดขึ้นมา แล้วต้องตาย
 ถึงจะเป็นองค์ราชา
 สิ่งที่เราหามาได้
 อยากจะได้สักหนึ่งอัน
 ผูกกับหลักได้แก่หลัก
 แม้ร่างกายของตัวเรา
 หมูคนที่ ท่านว่ารัก

ไม่มีใคร อยู่คำฟ้า
 หรือยากก็เช่นกัน
 ตั้งมากมายอนเอนันต์
 จำให้มันไม่อาจเอา
 อย่าหวังหนัก โปรดเพล่า ๆ
 ก็ถูกเผาทัพบโลกา
 ต้องได้จากทุกถ้วนหน้า

ลูกเต๋าน่าก็เช่นเดียว
ไม่มีใครอาจแลเหลียว
ไปโคดเดียนาเศร้าใจ
ที่ท่านนั้นเอาไปได้
ต้องทิ้งไว้ อย่างแน่นอน
แสนประเสริฐเชื่อคำสอน
โปรดสังวรอย่ามัวเมา
เกียรติศักดิ์ศรีขมเหงเขา
เขาน่าใจ อย่าได้ทำ
ไหววอนหาทุกเช้าค่ำ
ทำแต่ใจเอาไว้ทอญ
ขอโทษที แยกเหลือเกิน
ยังบ้ำเงิน ยังหน้าอาย
คนเกิดมาแล้วต้องตาย
สิ่งทั้งหลายที่ท่านมี
ร้องเตือนกัน เพียงเท่านี้
มิได้ว่า คำผู้ใด
ไม่มีเลย ผู้ไม่ตาย ...

บทกลอนดังกล่าวได้ชี้ให้เห็นว่า นักปราชญ์อีสานได้มีวิธีการสอดแทรกหลักธรรมจริยธรรมการประพฤติไว้ในบทกลอนได้อย่างกลมกลืน และเกิดสาระสิ่งที่เป็นประโยชน์สำหรับผู้ฟังด้วย ในการทำความเข้าใจในเรื่องสังสารวัฏ การเวียนว่ายตายเกิดนี้ สามารถทำให้ผู้ที่ได้ฟังเกิดความสำนึกสำเหนียกในใจว่า ชีวิตของเรานั้นไม่มีอะไรที่มีความแน่นอน มีความแตกต่างกันไปตามธรรมชาติ เมื่อเห็นดังนี้แล้วให้มีความหมั่นขยันในการสะสมบุญกุศลไว้ เพื่อเป็นทุนนำพาให้ไปเกิดในที่ที่มีความสุขในภพชาติต่อไป

๑. ถ้าจะ คือ ความจริง เช่น มีความซื่อสัตย์ต่อกัน

๔. จาคะ คือ ความเสียดสี เพื่อแผ่ แบ่งปัน มีน้ำใจ

การนำหลักจริยธรรมที่เกี่ยวกับเรื่อง ขมรวาสธรรม มาสอดแทรกไว้ในบทขับร้องสรภัญญ์นั้น เป็นอีกวิธีหนึ่งในการปลูกฝังจริยธรรมให้แก่ชุมชน เพราะชาวบ้านเห็นว่าเป็นเรื่องที่สำคัญต่อการดำเนินชีวิตของคนในสังคม เนื่องจากเป็นหลักธรรมที่เป็นพื้นฐานสำหรับผู้ครองเรือน ที่ควรจะต้องประพฤติปฏิบัติทั้งในตัวเองตลอดถึงสังคมอีกด้วย เพื่อให้เกิดความสุข ความเจริญ ในหน้าที่การงาน อีกทั้งยังเป็นการสอนให้คนได้รู้จัก การประพฤติปฏิบัติตามหลักขมรวาสธรรม ๔ ประการ ดังที่ปรากฏในบทขับร้องสรภัญญ์ต่อไปนี้

จงรักษาให้เกิดขึ้น

Page 144 of 190

ธรรมนี้เป็นธรรมดี
สรภัญญ์ขอกราบกราน

เป็นธรรมมีผู้ครองเรือน
ทุก ๆ ท่านจงมีเถิด..ฯ
(กลอนชมราชาวาสธรรม ๔ : บ้านใหม่ไชยทอง)

บทกลอนสรภัญญ์ดังกล่าว ได้ชี้ให้เห็นว่าการปฏิบัติตามหลักมรรคาธรรมนั้นเป็นวิถีทางแห่งความเจริญก้าวหน้าในชีวิตสำหรับผู้ครองเรือน เพราะส่งเสริมให้เป็นคนที่มีความซื่อสัตย์ทั้งต่อตนเองและผู้อื่น รู้จักข่มจิตมิให้ตกไปในทางเสียหาย มีความอดทนอดกลั้นต่อความทุกข์ยากลำบาก พร้อมด้วยการบริจาคทาน เสียสละสิ่งของต่อเพื่อนบ้านด้วยกัน และการชี้แนะนำข้อที่ควรละ ห้ามมิให้กระทำ เพราะเป็นหนทางหรือบ่อเกิดแห่งความเสื่อมทั้งแก่ตนเองและสังคมด้วย

๔.๒.๑.๘ หลักทฤษฎัมมิกัตถธรรม

หลักทฤษฎัมมิกัตถธรรม คือ ประโยชน์ในปัจจุบัน เป็นประโยชน์สามัญที่มองเห็นกันในชาตินี้ เป็นสิ่งที่คนทั่วไปปรารถนา มีทรัพย์ ยศ เกียรติ ไม้ตรี^{๑๒} เป็นต้น สมดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสกับ พยัคฆปัชชะ* ในทิมขานุสูตรว่า ธรรม ๔ ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อเกื้อกูลในภพนี้ เพื่อสุขในภพนี้แก่กุลบุตร คือ

๑. อุฏฐานสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยความหมั่น
๒. อารักขสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยการรักษา
๓. กัลยาณมิตตตา ความเป็นผู้มีมิตรดี
๔. สมชีวิตา ความเป็นอยู่เหมาะสม^{๑๓}

การที่คนเราจะประสบความสำเร็จได้ในสิ่งใดสิ่งหนึ่งนั้น ต้องมีจริยธรรมหรือหลักในการประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้เกิดความถูกต้องเหมาะสม ดิฉาม และเกิดประโยชน์มากยิ่งขึ้น ต้องมีหลักทฤษฎัมมิกัตถะตามหลักคำสอนทางพุทธศาสนา^{๑๔} ซึ่งถือว่าเป็นทางแห่งความสำเร็จประโยชน์ในปัจจุบัน ฉะนั้น ในบทขับร้องสรภัญญ์ที่ชาวบ้านนำมาขับร้องนั้นได้พรรณานำเนื้อหาสาระของหลักคำสอนที่เรียกว่า “ทฤษฎัมมิกัตถะธรรม” เป็นการประยุกต์หลักธรรมไว้ในบทกลอนสรภัญญ์เพื่อสอนคน ซึ่งถือว่าเป็นวิธีการสอดแทรกหลักจริยธรรมให้คนที่ได้รับฟังเกิดความรู้และเข้าใจใน

^{๑๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ประยุตโต) , พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๕๕.

* เป็นชื่อเรียกของชาวโกฬิษะ เพราะบรรพบุรุษของชาวโกฬิษะนี้สร้างบ้านเรือนอยู่ในพยัคฆปัชชนคร (นครทางเสียด่าน).

^{๑๓} อัง.อุฎฺฐก. (ไทย) ๒๓ / ๕๔ / ๓๔๐.

เรื่องดังกล่าว สามารถนำไปประพฤติกปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้ ดังที่ปรากฏในบทขับร้องสรภัญญ์ต่อไปนี้

ทำอะไร ไม่สู้ทน	เขาเรียกคนที่เกียจคร้าน
ทำเลาะแหละขี้เบะงาน	ไม่เอาการสักสิ่งอัน
ไม่มีคำ ว่ายากจน	ในหมู่คน หมู่ขยัน
พุดมาแต่ บรรพกาล	ขอทุกท่าน โปรดตรองคิด
ความเกียจคร้าน พาเสียการ	ความจีจคร้านพาเสียกิจ
ถ้ารักตัว ห่วงชีวิต	อย่าหลงผิดให้สู้ทน
หาได้แล้วจงอดออม	อย่าไปยอมจำมาถากถาง
สาเหตุหนึ่งพยายาจน	เพราะเป็นคนใช้ฟุ่มเฟือย
ทำงานมาแทบจะตาย	ใจและกายเมื่อยแสนเมื่อย
ไม่สมกับ ว่าเหน็ดเหนื่อย	จ่ายเรื่อย ๆ เลยหมดตัว
จำคาถามหาเศรษฐี	ให้ดี ๆ ใช่ว่าหลอกตัว
มีด้วยกัน ร่วมสี่ตัว	คือ อุ อา และ กะ สะ
อุ อุภูฐานะ สัมปะทา	ขยันหา มีมานะ
อา อารักขะ สัมปะทา	เก็บรักษา อย่าจ่ายเกิน
กะ กัลยาณะ มิตตะตา	เสวนา เพื่อนเจริญ
หมู่ไม่ดี จงหมางเมิน	ถึงให้เงิน ก็อย่าเอา
สะ สมะ ชีวิตา	ปราชญ์เมธา ท่านบอกเล่า
เลี้ยงชีวิตโปรดจำเอา	ทางที่ชอบประกอบกรรม
ท่องได้แล้ว ให้ทำตาม	จะงดงาม ประเสริฐล้ำ
คือ อุ อา กะ สะ จำ	คำว่าจน ไม่มาเยือน
หากว่าใคร ไม่มีเงิน	ในหมู่คน ขยันสร้าง
คิดว่าท่านที่ร่บฟ้ง	ไม่เลือนลาง จำได้ดี..

(กลอนประโยชน์ในปัจจุบัน, บ้านราษฎร์สมบูรณ์ :ทองเพชร วิธมโม)

ในการนำเอาหลักธรรมมาสอดแทรกไว้ในบทขับร้องสรภัญญ์อีสานนั้น ถือว่าเป็นกุศโลบายอีกวิธีหนึ่ง ซึ่งถือว่าการบูรณาการประยุกต์หลักพุทธธรรม คุณธรรม จริยธรรมคุณความดีให้กับสังคม เพราะการสร้าง ความเข้าใจในหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนานั้นถือว่าเป็นเรื่องสำคัญ เนื่องจากการที่คนเราจะกระทำอะไรก็ตาม ต้องอาศัยจิตใจเป็นผู้บงการเป็นเบื้องแรก จะทำดี จะทำชั่วก็ขึ้นอยู่กับจิตใจ สมดังพุทธศาสนสุภาษิตความว่า “มโนปุพฺพกุมา ฐมา.” แปลว่า

“ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า”^{๑๔} ฉะนั้น หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่นักปราชญ์ได้แต่งเป็นบทกลอนสรภัญญ์อีสานนั้น ชาวบ้านได้เห็นความสำคัญของเรื่องนี้ จึงได้นำบทกลอนสรภัญญ์ดังกล่าวมาขับร้อง ซึ่งถือว่าเป็นการประกาศหลักธรรมคำสอน เพื่อการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมให้กับคนในสังคม ทำให้เกิดความรัก ความสามัคคีปรองดองกัน อยู่ร่วมกันด้วยความสงบสุข

๔.๓ วิธีการสอดแทรกจริยธรรมในบทขับร้องสรภัญญ์

การสอดแทรกหลักจริยธรรมในบทขับร้องสรภัญญ์ เป็นการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมอีกประการหนึ่งซึ่งเป็นอุบายวิธีของชาวบ้าน โดยผ่านทางประเพณีฮีตคองของชาวอีสาน หรือบุญพิธีต่าง ๆ ที่ทำกันเป็นประจำทุกปี ซึ่งถือว่าเป็นประเพณีที่สืบทอดต่อกันมา ประเพณีหรือพิธีกรรมต่าง ๆ ของชุมชนนั้นถือเป็นกลไกสำคัญในการรวมกลุ่มสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน คนในสังคมจึงต้องมีความร่วมมือกันปฏิบัติ ทั้งในส่วนที่เป็นปัจเจกบุคคลและส่วนรวม เพื่อประโยชน์สุขของครอบครัวและสังคม ฉะนั้น การสอดแทรกจริยธรรมในบทขับร้องสรภัญญ์นั้น จึงเป็นอีกวิธีหนึ่งในการที่จะช่วยส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรมการประพฤติปฏิบัติให้แก่ชุมชน ได้มีการประยุกต์เนื้อหาสาระในบทกลอนสรภัญญ์ ให้เข้ากับวิถีชีวิตและความเป็นไปของชุมชนตามยุคสมัยเรื่อยมา

ในที่นี้ ผู้วิจัยได้กำหนดแบ่งกลุ่มเนื้อหาวิธีการสอดแทรกหลักจริยธรรมในบทขับร้องสรภัญญ์ในเขตตำบลตาตองไว้ ๒ ประการ คือ การสอดแทรกจริยธรรมโดยใช้ประเพณีฮีตสิบสอง การสอดแทรกจริยธรรมโดยใช้นิทาน และอุทาหรณ์ของชาวอีสาน ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๔.๓.๑ การสอดแทรกโดยใช้ประเพณีฮีตสิบสอง ประเพณีฮีตสิบสองของชาวอีสานนั้น ถือเป็นวัฒนธรรมที่ปฏิบัติสืบทอดต่อกันมาช้านาน เนื่องด้วยเป็นประเพณีที่มีจุดมุ่งหมายสำคัญคือ ทำให้คนในสังคมเกิดความรัก ความสามัคคี กลมเกลียวกัน อีกทั้งยังเป็นการส่งเสริมการสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน ตลอดจนความเจริญในด้านจิตใจอันมีอิทธิพลมาจากการประพฤติปฏิบัติตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ซึ่งพื้นเพของชาวอีสานส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนาอยู่แล้ว จึงเป็นการง่ายที่จะนำหลักคำสอนมาเป็นแบบอย่างแนวทาง หรือ ประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตให้เกิดความสุข ความเจริญได้ ฉะนั้น การประยุกต์หลักธรรมสอดแทรกไว้ในบทกลอนสรภัญญ์อีสานนั้น จึงเป็นการนำธรรมะมาประกาศชี้ทางให้คนในชุมชนได้รู้และเข้าใจอีกทางหนึ่ง ถือเป็นการซึมซับวิถีทางหรือแนวปฏิบัติไปพร้อม ๆ กับได้รับฟังการขับร้องด้วยเสียงอันไพเราะด้วยดังมีบทกลอนสรภัญญ์ที่สอดแทรกจริยธรรมในการประพฤติปฏิบัติเพื่อปลูกเร้าให้คนเกิดความคิดทั้ง

^{๑๔} พ.ศ. (ไทย) ๒๕ / ๒ / ๒๕.

สามทาง คือ ทำดี พุคฺคี กิตฺติ ที่นักปราชญ์อีสานได้แต่งไว้ให้นามาขับร้องในพิธีกรรม หรือ ประเพณีต่าง ๆ ดังบทขับร้องสรภัญญ์ต่อไปนี้

ฮิตเฮย ฮิตสิบสอง
ถือเคร่งครัด มาตั้งนาน
ฮิตที่หนึ่ง ชาวสงฆ์ศรี
เพื่อให้พระ ผู้ล่วงล้ำ
ถึงเดือนยี่ บุญคุณลาน
ถือเป็นการ ร่วมฉลอง
ฮิตที่สาม บุญข้าวจี
บุญมาฆะ เข้าประสาน
ฮิตที่สี่ บุญพะเหวส
ตามหลักธรรม นั้นเจาะจง
ฮิตที่ห้า บุญสงน้ำ
ขึ้นปีใหม่ แบบโบราณ
ฮิตที่หก บุญบั้งไฟ
บูชาแถน ให้โปรดปราน
ฮิตที่เจ็ด บุญชำระ
ฮิตที่แปด อาสาพะ
พวกชาวบ้าน ตั้งศรัทธา
ข้าวประดับดิน ฮิตที่เก้า
เพื่อญาติมิตร ผู้ชีพปลง
ฮิตที่สิบ บุญข้าวสาก
สลาภกัฏ อุทิศเผื่อ
ฮิตสิบเอ็ด ออกพรรษา
มวลพระสงฆ์ ทั่ว ๆ ไป
ฮิตสิบสอง บุญกฐิน
แด่พระผู้ ออกพรรษา
นี้แหละเป็น ฮิตสิบสอง

ของพี่น้อง ชาวอีสาน
บรรพกาล ท่านพาทำ
จัดให้มี บุญเข้ากรรม
ธรรมวินัย ได้ผูกผ่อง
จำให้มั่น ฮิตที่สอง
ลอมข้าวใหญ่ ไทยอีสาน
เประตะพลี อุทิศทาน
รำลึกวัน จาตุรงค์
ฟังเทศน์สร้าง อานิสงส์
ได้พบองค์ พระศรีอาริย์
เรียกอีกนาม ว่าสงกรานต์
สนุกสนาน สาดน้ำกัน
วิสาขะใช้ มีมานาน
คลบันดาล ฟ้าฝนดี
ไม่เคยละ ทำทุกปี
สงฆ์องค์พระ เข้าพรรษา
สร้างบุญญา วันเกิดสงฆ์
อุทิศเฝ้า เพียรเจาะจง
ส่งผลบุญ ไปจนเจือ
ผลมาก ตามความเชื่อ
ผลทานเกื้อ กุลผู้ตาย
เพ็ญสิบห้า ถิ่นเดือนหงาย
ต่างพร้อมใจ ปวารณา
น้อมถวิล ถวายผ้า
หมดเวลา ณ วันเพ็ญ
ของพี่น้อง ชาวอีสาน..๑

(กลอนฮิตสิบสอง, บ้านใหม่ไชยทอง : บุญนาคพินิจพล)

บทกลอนดังกล่าว ได้พรรณนาถึงจารีตประเพณีที่ชาวอีสานได้ถือปฏิบัติสืบทอด

ต่อ ๆ กัน โดยยึดหลักจารีต หรือฮีตคลอง คือภายในหนึ่งเดือนต้องมีกิจกรรมการทำบุญ หรือ พิธีกรรมที่เป็นการส่งเสริมการบริจาคทาน การรักษาศีล เจริญภาวนา และการเสียสละ อนุเคราะห์ สงเคราะห์ญาติพี่น้อง ในชุมชน ตลอดจนการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ตามความเชื่อและความศรัทธาที่มี แบบแผนการประพฤติปฏิบัติของปู่ย่า ตายาย มาตั้งแต่โบราณกาล

การสอดแทรกจริยธรรมในบทขับร้องสรภัญญ์นั้น ผู้ขับร้องสรภัญญ์ในเขตตำบลตาต ทอง อำเภอศรีธาตุ จังหวัดอุดรธานี ได้นำมาขับร้องเพื่อส่งเสริมคุณความดีเฉพาะที่ปรากฏใน ประเพณีฮีตสิบสองนั้น เมื่อมองโดยภาพรวมแล้ว มีเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่อง พิธีกรรมการทำบุญต่าง ๆ ประจำเดือนที่ชาวอีสานได้กำหนดไว้เพื่อให้สมาชิกในชุมชนได้มีโอกาสทำบุญร่วมกัน อีกทั้งยัง เป็นการสร้างความรักสามัคคีในชุมชน คือตั้งแต่เดือนหนึ่งถึงเดือนสิบสอง เนื่องจากประเพณีการ ขับร้องสรภัญญ์ส่วนใหญ่ในเขตตำบลตาตทองนั้น จะมีการขับร้องในช่วงฤดูเข้าพรรษา เนื้อหา ต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับประเพณีฮีตสิบสองที่นำมาขับร้องนั้น จึงไม่มีเนื้อหาของบทกลอนสรภัญญ์ที่ เกี่ยวกับบุญประเพณีฮีตสิบสองครบทุกเดือน ฉะนั้น เนื้อหาที่กล่าวถึงวิธีการสอดแทรกจริยธรรมจะ นำเสนอในที่นี้ จึงมีเรื่องที่เกี่ยวข้องกับ บุญพระเวส (บุญมหาชาติ) บุญเข้าพรรษา บุญข้าวประดับดิน บุญข้าวสาก บุญออกพรรษา บุญกฐิน ดังมีบทกลอนสรภัญญ์ตัวอย่างที่ชาวบ้านนำมาขับร้อง ในช่วงเทศกาลงานบุญต่าง ๆ เพื่อเป็นการส่งเสริมจริยธรรมให้กับชุมชน ซึ่งถือว่าเป็นอุบายวิธีการ อีกแบบหนึ่งในการปลูกฝังจริยธรรม ดังมีรายละเอียดดังนี้

(ก) บุญพระเวส (บุญมหาชาติเวสสันดรชาดก) คำว่า “บุญพระเวส” เป็นคำพื้นเมือง อีสานที่นิยมเรียกกัน ส่วนคำว่า “บุญมหาชาติพระเวสสันดรชาดก” เป็นภาษากลางซึ่งถ้าพูดว่าบุญ พระเวส คนไทยที่ไม่อยู่ในภูมิภาคอีสานก็อาจจะไม่ทราบ แต่ถ้าเรียกว่าบุญมหาชาติเวสสันดรชาดก ก็จะทราบกันทั่วไปว่าเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับบุญประเพณีที่มีการเล่าถึงประวัติความเป็นมาหรือ อดีตชาติของพระพุทธเจ้า ในกาลที่เสด็จอุบัติเกิดเป็นพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร ซึ่งเป็นชาติสุดท้ายก่อนที่จะมาอุบัติขึ้นเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ จนได้สำเร็จเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ชาวอีสานในเขตตำบลตาตทองเห็นว่าประเพณีบุญพระเวส หรือบุญมหาชาติเวสสันดร เป็นงานบุญที่ชาวอีสานทั่วไปนิยมกระทำกันมากจึงเป็นโอกาสที่จะหาวิธีการในการสอดแทรก จริยธรรมนำหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ เพื่อสื่อความหมายของหลักธรรมให้ เข้าไปสู่จิตใจของคนในสังคม จึงได้แต่งเป็นบทกลอนสรภัญญ์แล้วนำมาขับกล่อมเพื่อจรรโลงใจใน การทำบุญ และประกอบกิจที่เป็นกุศล ความดีงามเกิดประโยชน์ทั้งแก่ตนและสังคมมีความเจริญ ยิ่งขึ้น ดังที่ปรากฏในบทขับร้องสรภัญญ์ต่อไปนี้

ฟังเถิดท่านทั้งหลาย

ฟังบรรยายสรภัญญ์

คราวนั้นเมืองกาลิง	แล้งเสียจริง ๗ ปีปลาย
ฝูงชนตายมากหลาย	วัวควายตายขาดน้ำกิน
ฝนแล้งแห้งแผ่นดิน	ข้าจะกินก็ขาดแคลน
ทุกข์ยากลำบากแสน	เพราะขาดแคลนซึ่งธัญญา
ทุกข์ยากกันหนักหนา	ชาวพาราประชุมกัน
แต่งให้พราหมณ์ ๘ คน	จากมณฑลกรุงกาลิง
ไปขอช้างจากสันดร	ในนครกรุงสีพี
คราวนั้นพระภูมิ	ทานช้างศรีให้แก่พราหมณ์
มีพระทัยอันแสนงาม	พวกหมู่พราหมณ์ได้ช้างทรง
กาลิงฝนตกลง	เดชช้างทรงพระภูบาล
ข้าวปลาและอาหาร	สุขสำราญกันทั่วไป
เศรษฐกิจก็สดใส	อำนาจให้เทพคุณ
ทำบุญมหาทาน	ทุกถิ่นฐานมารวมกัน
จบลงสรภัญญ์	ขอทุกท่านสวัสดิ์..

(บทกลอนพระเวสสันดรทานช้าง, บ้านดาตอ : บุญนาค พินิจพล)

บทกลอนดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า จริยวัตรของพระโพธิสัตว์เวสสันดรในการทำบุญให้ทานนั้นเป็นเรื่องที่ดี เพราะเป็นการส่งเสริมให้คนรู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ เกื้อกูลประโยชน์ต่อกัน และกัน ซึ่งถือว่าเป็นการสะสมบุญกุศลไว้ เป็นทุนเพื่อยังผลเกิดอานิสงส์สนองตอบในอนาคตตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เชื่อว่าบุญบาปมีจริง และส่งผลให้ได้รับผลดี และไม่ติดตามเหตุปัจจัยที่กระทำไว้

(ข) บุญเข้าพรรษา ประเพณีบุญเข้าพรรษาถือว่าเป็นทั้งประเพณีที่ถือตามจารีตโบราณกาล และเป็นบทบัญญัติตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติให้พระภิกษุสงฆ์ได้อยู่จำพรรษา เป็นโอกาสที่พระจะต้องพักผ่อนศึกษาธรรมะ ไม่เดินทางจาริกสัญจรไปพักค้างคืนที่ไหน^{๑๕} ชาวอีสานในเขตตำบลดาตอทองเชื่อว่าการทำบุญในช่วงเข้าพรรษานั้นจะได้กุศลมาก จึงมีพุทธศาสนิกชนนิยมมาทำบุญให้ทาน เจริญศีลภาวนากันมาก ด้วยเหตุนี้จึงเป็นโอกาสที่จะนำหลักธรรมมาเผยแผ่ ให้กับคนในชุมชนและสังคมก่อให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน จึงได้เกิดวิธีการหรือแนวทางการเผยแผ่หลายรูปแบบในการนำเสนอหลักจริยธรรม การประพฤติปฏิบัติที่ถูกต้องดีงาม สามารถนำไปปฏิบัติได้จริง

^{๑๕} ลำลี รักสุทธิ, ประเพณีของดีอีสาน อีตลิบสอง คลองสิบสี่, หน้า ๗๖.

ปราชญ์ชาวอีสานได้มีแนวคิดในการประยุกต์หลักพุทธธรรมสอดแทรกไว้ในบทขับร้องสรภัญญ์ อันเป็นวิธีหนึ่งในการสื่อความหมายของจริยธรรม ซึ่งถือว่าเป็นเรื่องสำคัญสำหรับการดำเนินชีวิตของคนในสังคม และเพื่อการสืบทอดประเพณีอันดีงามไว้ จึงได้ประยุกต์หลักธรรมไว้ในบทกลอนสรภัญญ์ นำมาขับร้อง เพื่อกล่อมเกลาจิตใจ ให้คนในสังคมเป็นบุคคลที่มีจิตใจงาม ตั้งตนให้อยู่ในคุณความดี มีความรัก ความสามัคคีกลมเกลียวกันในหมู่คณะ ดังที่ปรากฏในบทขับร้องสรภัญญ์ต่อไปนี้

ปีนี้เข้าพรรษา	เป็นเวลาสองสามเดือน
พวกเรามาเยี่ยมเยือน	เปรียบดั่งเหมือนพี่น้องกัน
ทอดเทียนในวันนี้	สร้างความดีเราได้บุญ
นำเทียนไว้เป็นทุน	คือสร้างบุญสู่ตัวเรา
ทอดเทียนในวันนี้	มิตรไมตรีดีทุกอัน
สามัคคีร่วมสามัคคี	มาเจอกันสวัสดี
เจอกันได้ถามข่าว	ถึงเรื่องราวที่ดีดี
เราท่านสบายดี	เรื่องชีวิตดีทุกคน
อาจารย์ผู้ใหญ่บ้าน	กรรมการและกำนัน
ทำงานช่วยเหลือกัน	มิตรสัมพันธ์ประสานงาน
บ้านฉันและบ้านคุณ	ร่วมทำบุญด้วยความเพียร
ต่อไปให้หมุนเวียน	ให้สลับเปลี่ยนกันและกัน
วันนี้พวกฉันมา	โอกาสหน้าพวกท่านไป
ตอบแทนไม่เป็นไร	บ้านไม่ไกลเชิญไปเคื้อ
ท่านเยี่ยมแสนดีใจ	ท่านจากไปแสนคิดถึง
มันหมายไว้ตราตรึง	ได้รำพึงถึงทุกยาม
ปีนี้เข้าพรรษา	ชาวพาร่วมทำบุญ
ทอดเทียนไว้เป็นทุน	เราเกื้อกูลในอาราม
ชาตินี้ขอให้สุขา	ในชาติหน้าขอให้สุขโข
สาธุองค์พุทธโธ	องค์รั้มโมให้ข้าเทอญ..

(กลอนทอดเทียนพรรษา, บ้านนาเรียง)

บทกลอนสรภัญญ์ดังกล่าว ได้พรรณนาถึงวิถีชีวิตของคนอีสานที่สะท้อนถึงวัฒนธรรมอันดีงาม เป็นการเล่าเรื่องการทำกิจกรรมร่วมกันของคนในท้องถิ่น เพื่อให้เกิดความสำนึกในใจว่า การประพฤติปฏิบัติในการทำกิจที่เป็นกุศลในช่วงฤดูเข้าพรรษานั้น มีธรรมเนียมที่จะต้องปฏิบัติ

กันอย่างไรบ้าง เป็นการบอกกล่าวโดยผ่านสื่อในรูปแบบของการขับร้องสรภัญญ์ ซึ่งนักปราชญ์ที่มีความรู้เรื่องกาพย์กลอนได้แต่งเอาไว้ หรือมีการประยูกต์ขึ้นมาใหม่ เพื่อให้เข้ากับสมัยนิยม อนึ่ง คุณพ่อเกรียงศักดิ์ สุทธิรักษา ซึ่งเป็นผู้แต่งกลอนสรภัญญ์ และผู้ฝึกสอนคณะสรภัญญ์ กล่าวว่า ในบทกลอนสรภัญญ์นั้นในทุกๆ บทมีความจำเป็นมากที่จะต้องสอดแทรกเนื้อหาสาระสิ่งที่เป็นแก่นสาร สำหรับให้บุคคลผู้ได้ยินได้ฟังสามารถนำไปปฏิบัติได้จริง^{๖๖} และชี้แนะให้มีความเพียรสร้างกุศลเพื่อยังประโยชน์ในอนาคต

(ค) บุญข้าวประดับดิน และบุญข้าวสาก เป็นบุญที่มีความเชื่อดั้งเดิมตั้งแต่โบราณ ชาวบ้านในท้องถิ่นเขตตำบลตาตอง จะให้ความสำคัญกันมาก เฉพาะในวันบุญข้าวประดับดิน และบุญข้าวสากจะมีคนมาทำบุญกันมาก เพราะเชื่อว่าเป็นวันที่เหล่าสัตว์นรกทั้งได้รับอนุญาตให้ขึ้นมารับส่วนบุญจากญาติของตนในช่วงตั้งแต่วันแรม ๑๔ ค่ำ เดือน ๘ ถึง ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐ เป็นเวลา ๑๕ วัน ฉะนั้นในงานบุญดังกล่าว บางครั้งก็มีการขับร้องสรภัญญ์เพื่อจรรโลงใจแก่ผู้มาทำบุญ ให้เกิดความสำนึกในความกตัญญูต่อบุพการีของตน และการเอื้อเฟื้อแผ่แก่สรรพสัตว์ทั้งหลายด้วย^{๖๗}

การปลุกฝังจริยธรรมให้กับสังคม โดยมีสื่อในการนำเสนออันถือว่าเป็นกุศโลบายทำให้ผู้ฟังเกิดความเข้าใจ และสามารถนำมาปฏิบัติได้จริง แสดงถึงความสำเร็จในการนำเสนองานหรือการปลุกฝังคุณธรรมให้แก่สังคม ฉะนั้น ด้วยเหตุผลนี้ชาวบ้านในเขตตำบลตาตองจึงได้มีการอนุรักษ์สืบสานวัฒนธรรมเพื่อให้ลูกหลานได้เห็นถึงวิถีปฏิบัติของบรรพชนว่ามีประโยชน์ทั้งแก่บุคคลและส่วนรวมด้วย ดังที่ปรากฏในบทขับร้องสรภัญญ์ต่อไปนี้

เอาบุญประดับดิน	สิ้นเดือนเก้าต้องทำทาน
เคยทำมาช้านาน	แต่โบราณได้ทำมา
อาหารสอร้อย	ห่อข้าวน้อยพร้อมปิ้งปลา
ได้นำมาวัดวา	อุทิศหาผู้ตายไป
ตั้งใจอธิษฐาน	ให้ผลทานสิวิไลซ์
ผลบุญบันดลไป	ถึงพ่อใหญ่ปู่ตายาย
ลูกหลานที่ตายไป	ให้พ้นภัยสุขสบาย
นรกอย่าตกตาย	อย่าวุ่นวายมาข่มเหง
ต่อไปบุญข้าวสาก	บุญนี้มากเดือนสิบเพ็ญ

^{๖๖} เกรียงศักดิ์ สุทธิรักษา, สัมภาษณ์วันที่ ๒๒ กันยายน ๒๕๕๐.

^{๖๗} พระครูจันทมกคธรรม, สัมภาษณ์วันที่ ๒๒ กันยายน ๒๕๕๐.

ทำบุญไม่ต้องเกรง	เดือนสิบเพิ่งจก้านิง
หยาดน้ำวันทำบุญ	ให้เจือจุนใจคิดถึง
พวกเปรตเรารำพึง	อิงคะนิงหาทองบุญ
พวกเราให้ติดตาม	เมื่อถึงยามใจการุณย์
ให้ชักบังสุกุล	ไปอุตหนุนเปรตขอทาน
ข้าวต้มใส่ถั่วงา	ขนมทาสีน้ำตาล
พวกเปรตชอบหวานหวาน	จากของทานบ้านเราแล
ด้วยเหตุนี้จึงทำ	ช่วยน้อมน่านุญกุศล
หากว่าไม่สมผล	ขอกุศลจงชี้นำ
พวกเราจะกระทำ	เพื่อน้อมนำให้เจริญ
สิ่งใดไม่สมหวัง	ขอให้ดังหมายสมปอง..

(กลอนบุญข้าวประดับดิน-บุญข้าวสาก, บ้านใหม่ไทรทอง)

บทกลอนข้างต้นได้พรรณนาถึง การแนะนำให้ปฏิบัติในการบำเพ็ญกุศลให้บุพการีชนผู้ล่วงลับไป ให้มารับเอาบุญกุศลที่ญาติทั้งหลายได้อุทิศไปให้ตามความเชื่อในหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นอีกวิธีหนึ่งในการสวดแทรกจริยธรรมให้ซึมซับเข้าไปในใจของคนในสังคม

(ง) บุญออกพรรษา เป็นบุญประเพณีที่มีความนิยมกันมากของชาวพุทธทั้งหลายอีกงานหนึ่ง ซึ่งชาวพุทธทั้งหลายไม่ว่าจะอยู่ที่ใดก็ล้วนจะปฏิบัติในการบำเพ็ญกุศลเหมือนกัน จะแตกต่างกันบ้างก็เฉพาะธรรมเนียมปฏิบัติเท่านั้น อีกทั้งยังเป็นบุญที่มีอิทธิพลมาจากหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาและมีการสืบทอดต่อกันมาจนเป็นวัฒนธรรมอันดีงามของสังคม

ชาวอีสานในเขตตำบลตลาดทอง อำเภอศรีราชา จังหวัดอุดรธานี ได้ให้ความสำคัญกับประเพณีนี้มาก เพราะถือว่าได้อานิสงส์มาก ด้วยเห็นว่าการทำบุญกับพระภิกษุสงฆ์ผู้จำพรรษาครบถ้วนไตรมาส ๓ เดือนนั้นเชื่อว่าจะได้บุญมาก และมีความเชื่อตามเรื่องประวัติของพระพุทธเจ้าที่ทรงเสด็จลงจากเทวโลก หลังจากที่เสด็จขึ้นไปเทศน์โปรดพุทธมารดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ พุทธศาสนิกชนทั้งหลายเกิดปีติยินดีพากันไปต้อนรับด้วยความปรารถนาดี และไปคอยใส่บาตรกันมากมาย^{๑๔} ฉะนั้น จากความเชื่อดังกล่าวชาวบ้านทั้งหลายจึงได้ถือปฏิบัติสืบทอดต่อกันมา ซึ่งในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับงานบุญนี้ ได้มีปราชญ์ผู้มีแนวคิดที่จะสร้างสรรค์สังคมให้เกิดความเจริญทั้งทางด้านร่างกาย และจิตใจ จึงได้หาวิธีสวดแทรกหลักจริยธรรมเพื่อขัดเกลาจิตใจ จรรโลง

^{๑๔} ลำลี รักสุทธิ, ประเพณีของดีอีสาน ฮีตสิบสอง คลองสิบสี่, หน้า ๑๐๓.

ให้แก่ชาวบ้านที่มาร่วมทำบุญในวันออกพรรษา โดยการนำบทกลอนสรภัญญ์ที่มีเนื้อหาของจริยธรรมการประพฤติปฏิบัติที่ดีงามนำมาให้ขับร้องในช่วงที่มีการทำกิจกรรมบำเพ็ญกุศลด้วยดังที่ปรากฏในบทขับร้องสรภัญญ์ต่อไปนี้

วันนี้ถึงเวลา	ออกพรรษาขอกราบลา
ทุกคนพากันมา	รักษาศีลเป็นประจำ
รับศีลและกินทาน	ฟังอาจารย์แสดงธรรม
อาจารย์ได้แนะนำ	อย่ากระทำสิ่งใดใด
การนั่งหรือการนอน	ไม่สังวรสำรวมใจ
สิ่งใดได้ล่วงเกิน	หรือขาดเงินขอภัย
ด้วยกายวาจาใจ	ขอภัยอย่าเป็นเวร
พวกฉันขอขมา	การระพระสงฆ์เณร
บาปกรรมอย่าได้เห็น	อย่ามีเวรสนองกิน
พวกฉันเคยกินทาน	สมาทานรักษาศีล
เทวาโปรดได้ยื่น	องค์เทพินทร์อยู่เบื้องบน
ลงมาเป็นพยาน	ขอสาบานทุกทุกคน
พวกฉันไม่กังวล	ไม่มีคมนในสันดาน
จิตใจใสเบิกบาน	กิเลสสารไม่มีเลย...

(กลอนลาออกพรรษา, บ้านใหม่ไทรทอง : สวิง บุญเจิม)

จากบทกลอนข้างต้น ได้พรรณนาถึงธรรมเนียมประเพณีของการเข้าจำศีลภาวนาในช่วงเข้าพรรษาของอุบาสก อุบาสิกา และการขอขมาการระพระภิกษุสงฆ์ในช่วงออกพรรษา เพื่อขออโหสิกรรมการกระทำที่ล่วงเกินไปในบางครั้ง ซึ่งเป็นธรรมเนียมที่จะต้องปฏิบัติ อีกทั้งยังเป็นการแนะนำให้ประพฤติปฏิบัติตามหลักศีลธรรม พร้อมด้วยให้มีจรรยา มารยาทที่งดงาม ซึ่งเป็นอุบายวิธีในการประยุต์สอดแทรกหลักจริยธรรมอีกประการหนึ่งที่สื่อความหมายผ่านทางบทกลอนสรภัญญ์ ทำให้อนุชนรุ่นต่อไปได้สืบทอดวัฒนธรรมที่ดีเอาไว้

(จ) บุญกฐิน ประเพณีบุญกฐินนั้น ถือว่าเป็นบุญมหากุศล เป็นมหกรรมบุญ ที่ต้องมีการเตรียมการมาก กฐินนี้เป็นกาลทาน คือทานมีเวลาจำกัดไว้เพียง ๑ เดือน นับจากแรม ๑ ค่ำ

เดือน ๑๑ ถึงกลางเดือน ๑๒ ทำยถุสณทนััน ทำในเวลานอกเหนือจากนี้ไม่เป็นกฐิน^{๑๕} โดยเหตุแห่งความเชื่อที่มีอิทธิพลจากหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ชาวพุทธทั้งหลายก็ได้ทำบุญถวายผ้าไตรจีวรแด่พระภิกษุสงฆ์ผู้ทรงศีลบริสุทธิ ด้วยเห็นว่ามีอานิสงส์มาก

ประเพณีบุญกฐินนี้ ชาวบ้านในเขตตำบลตาตทอง อำเภอศรีธาตุ จังหวัดอุดรธานี ก็ได้มีการจัดกันทุกปี เพราะถือว่าเป็นบุญใหญ่มีอานิสงส์มาก ซึ่งภายในงานบุญนี้มีกิจกรรมที่ส่งเสริมให้คนในสังคมได้ร่วมมือร่วมใจกันในการขวนขวาย อุทิศพยายามกระทำกันขึ้นด้วยความสามัคคี เป็นการผูกสัมพันธ์ไมตรีในหมู่คณะ ซึ่งในการจัดงานกฐินนี้บางครั้งก็เป็นกฐินที่มีเจ้าภาพปวารณาไว้ หรืออาจจะเป็นกฐินสามัคคีร่วมกันทำขึ้น แล้วไปถวายแด่พระภิกษุสงฆ์ที่จำพรรษาครบถ้วนไตรมาสในอาวาสวัดใกล้บ้าน หรือไกลออกไป แล้วแต่ความศรัทธาของท่านผู้เป็นเจ้าภาพ ฉะนั้นด้วยเหตุว่าบุญกฐินนี้เป็นบุญที่ชาวบ้านให้ความสำคัญมาก นักปราชญ์ชาวอีสานจึงได้แต่งบทกลอนสรภัญญ์ซึ่งมีเนื้อหาสาระธรรมสอดแทรกไว้ อันเป็นวิธีส่งเสริมให้คนได้ร่วมทำบุญกฐิน แล้วนำมาขับร้องเพื่อปลุกฝังจรรโลงใจให้พุทธศาสนิกชนเกิดความฝักใฝ่ในการทำบุญกุศล ดังที่ปรากฏในบทขับร้องสรภัญญ์ต่อไปนี้

ถึงวันกำหนดมา	ออกพรรษาปรึกษากัน
ประชุมเรื่องสำคัญ	เพื่อสร้างสรรค์อันพึงมี
เดือนปีที่ผ่านมา	ออกพรรษาทำทุกปี
กฐินสามัคคี	ประเพณีแต่ดั้งเดิม
เคยทำมาทุกปี	มาปีนี้ก็ส่งเสริม
ชาวบ้านจึงริเริ่ม	ได้เพิ่มพลังสามัคคี
มีพระจำพรรษา	ในวัดที่น่ายินดี
สมควรน่าจะมี	กฐินปีในบ้านเรา
พวกเราอย่ามัวเมา	เมื่อแก่เฒ่าให้รีบทำ
หันหน้าเข้าวัดวา	ภวานาทุกเช้าค่ำ
ทำชั่วจะเป็นกรรม	จะตกต่ำเวจี
นรกไม่อย่ากมอง	สวรรค์ทองเจริญดี
สวรรค์นิพพานมี	อานิสงส์มีมากมาย
กุศลจงบันดาล	ให้ผลทานผ่านสบาย

^{๑๕} สวิง บุญเจิม, มรดกอีสาน, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (อุบลราชธานี : สำนักพิมพ์มรดกอีสาน, มปป), หน้า ๕๕๑.

ถ้าหากพวกเราตาย
ขอขึ้นสู่เบื้องบน

ไม่วุ่นวายมนุษย์คน
ให้ผลทานนำทางเอ๋ย...

(กลอนกลืนสามัคคี, บ้านดาตอ้ง)

บทกลอนสรภัญญ์ดังกล่าว เป็นการชี้ให้เห็นว่าการทำกิจกรรมใด ๆ ถ้าหากมีการร่วมมือกัน มีความสามัคคีกันแล้วย่อมยังผลให้เกิดประโยชน์สุขแก่บุคคลตลอดทั้งหมู่คณะด้วย เหมือนกับการทำกลืนสามัคคี ฉะนั้น จึงถือว่าบทกลอนสรภัญญ์นี้ได้สอดแทรกหลักจริยธรรมการประพฤติปฏิบัติให้แก่คนในสังคมได้เป็นอย่างดีอีกวิธีหนึ่ง ในการประยุกต์ไว้ในบทกลอนสรภัญญ์แล้วนำมาขับร้องเพื่อให้คนเกิดความเพียรในการสร้างบุญกุศลต่อไป

๔.๓.๒ การสอดแทรกจริยธรรมโดยการใช้นิทานหรืออุทาหรณ์ของชาวอีสาน

การสอดแทรกจริยธรรมโดยการใช้นิทานหรืออุทาหรณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ทั้งในอดีตและปัจจุบัน แล้วนำมาแต่งเป็นบทกลอนสรภัญญ์สอดแทรกหลักจริยธรรมในการประพฤติปฏิบัติไว้ให้คนได้สำนึกสำเหนียกใจในผลกระทบที่เกิดขึ้น ว่าเป็นสิ่งที่ดีหรือไม่ดีอย่างไรบ้าง ถือว่าเป็นอีกวิธีหนึ่งในการประยุกต์บูรณาการในการสร้างสรรค์สังคมให้เข้มแข็ง ทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ เพียบพร้อมไปด้วยความรัก ความสามัคคี ความสงบสุข

ในสังคมแต่ละท้องถิ่นนั้น ย่อมอาจจะมีประวัติความเป็นมาที่เหมือนกัน หรือต่างกันบ้าง ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับหลายปัจจัย เช่น สภาพทางภูมิศาสตร์ สภาพทางสังคม วัฒนธรรมประเพณี และ วิถีชีวิตที่แตกต่างกันออกไป และภายในสังคมหนึ่งก็ย่อมมีเรื่องราวที่เกิดขึ้นทั้งสิ่งที่ดี และสิ่งที่ไม่ดีคลเคล้ากันไป ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับทั้งตัวบุคคลบ้าง หรือสภาวะแวดล้อมบ้างเป็นเหตุปัจจัยที่ทำให้มีผลต่างกัน เช่นวิถีชีวิตของคนเริ่มตั้งแต่การบริหารตัวบุคคลเอง ครอบครัว สังคม รวมไปถึงประเทศชาติ ย่อมมีปัญหาเกิดขึ้นบ้าง จำนง อดิวัฒนสิทธิ์ ได้มองปัญหาของสังคมว่า มี ๒ ลักษณะ คือ ลักษณะแรก เป็นสภาพปัญหาในระดับบุคคล ระดับครอบครัว หรือกลุ่มเล็ก ๆ ซึ่งสามารถพบได้ในสังคมทั่วไป และลักษณะที่สอง เป็นปัญหาในระดับมหัพภาค อันเป็นการปรับตัวผิด ๆ หรือการปฏิบัติหน้าที่ไม่ถูกต้องของโครงสร้างสังคม^{๒๐}

จากเหตุผลดังกล่าวจึงทำให้สังคมมีความเปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะตัวบุคคลซึ่งเป็นปัญหาที่ถือว่าอยู่ในขั้นปฐมภูมิ เนื่องด้วยการขาดคุณธรรม ศีลธรรม จริยธรรมอันดีจึงก่อให้เกิดปัญหาในหลายๆ อย่าง ฉะนั้น วิธีการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม ความดีงามต่าง ๆ นักปราชญ์ผู้รู้

^{๒๐} จำนง อดิวัฒนสิทธิ์, สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๘), หน้า ๕.

ในเขตตำบลตาตทอง จึงได้พยายามหาวิธีสร้างสรรค์ขึ้นมา เพื่อให้เกิดความเข้าใจซึ่งกันและกัน เช่นการสอดแทรกหลักจริยธรรมไว้ในบทขับร้องสรภัญญ์อีสานโดยยกนิทานเรื่องเล่าขานสืบต่อกันมา เป็นแบบอย่างที่ดีสื่อความหมายให้เห็นผลกระทบของการกระทำ ในสิ่งที่ดี และไม่ดีต่าง ๆ ดังที่ปรากฏในบทขับร้องสรภัญญ์ต่อไปนี้

เสียงฝูงชน ดังกว่าฟ้า

พระราชนิพนธ์ ภูวนัย
คือช่วงนั้น เศรษฐกิจ
ค่าเงินบาท ลอยตัวตน
แก้อย่างไร ก็ไม่ดี
คนเดือดร้อน โดยทั่วกัน
องค์ในหลวง เจ้าแผ่นดิน
ทรงหาทาง ปลุกฝูงชน
นำเอาเรื่อง “มหาชนก”
ออกเผยแผ่ สู่คนไทย
วิริยะ บารมี
สามารถพา ให้ผ่านพ้น
ขอแต่เพียง อย่าทอดลอย
ทรงชี้ชัด ให้เลเหลียว
ขณะออก ทำการค้า
กลางสมุทร ไม่เห็นฝั่ง
อยากให้คน เขาบูชา
มิใช่สอน เพียงแนะนำ
เหลืออำนาจ บ้าศักดิ์ศรี
ไม่มีใคร เขาสรรเสริญ
จำเอาไว้ บ้างเถิดหนา
จึงไม่ควร จะมกมาย
จบบทกลอน สรภัญญ์
ด้วยความรัก และหวังดี
เกิดแล้วตาย แน่นนอนเอย

เลื่องลือชา กันทั่วไป

องค์จอมไทย ภูมิพล
เริ่มเพลงฤทธิ์ทางจัดสน
ประชาชน เริ่มตักงาน
โทษไปที่รัฐบาล
เกือบถึงขั้น จลาจล
พระปรีชา เลอเลิศล้ำ
ให้ตื่นตน อย่ากลัวตาย
จากชาดก ที่งามหลาย
สะกิดใจ ทุกชั้นชน
ความเพียรนี้ ดีมากล้ำ
อุปสัถ์ ได้ชักชวน
หรือใจน้อย สู้ลูกเดียว
มหาชน ชาดกดัง
ลำภาพา จมลงวัง
ท่านก็ยังไม่หน่าย
ไหว้วอนหา ทุกเช้าค่ำ
ทำแต่ดี เอาไว้เทอญ
ขอโทษที แย่เหลือเกิน
ยิ่งบ้ำเงิน ยิ่งน่าอาย
คนเกิดมา แล้วต้องตาย
สิ่งทั้งหลาย ที่ท่านมี
ร้องเตือนกัน เพียงเท่านี้
มิได้ว่า คำผู้ใด
ไม่มีเลย ผู้บ่ตาย.....

(กลอนเรื่องพระมหาชนก, บ้านใหม่ไทรทอง : ทองเพชร วิธรมุโม)

บทขับร้องสรภัญญ์ดังกล่าว ได้พรรณนาถึงจริยธรรมที่เป็นแบบอย่างชี้แนะให้เห็นว่าการประกอบความเพียร มีอุตสาหะวิริยะ พยายามบากบั่น อดทนนั้นมิผลทำให้สามารถสำเร็จประโยชน์ได้ตามที่ต้องการ ให้ข้อคิดในเรื่องของการได้ยศอำนาจ แล้วให้สำเหนียกในใจอยู่เสมอว่า มันไม่จริงยั่งยืนคงทนถาวรตลอดไป ให้มีสติควบคุมกาย ใจในการประพฤติปฏิบัติโดยไม่ให้หลงผิด จากการหลงในลาภยศต่าง ๆ ฉะนั้น วิธีการดังกล่าวข้างต้นนั้นจึงถือว่าเป็นการประยุกต์สอดแทรกหลักจริยธรรมไว้ในบทขับร้องสรภัญญ์ โดยนันทานที่เป็นวาทิต่างแห่งการปฏิบัติ เมื่อได้ฟังแล้วสามารถนำไปเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตได้

นอกจากนี้ วิธีการที่นันทานมาเสนอหรือสอดแทรกไว้ในบทกลอนสรภัญญ์นั้น ยังมีกล่าวไว้ในเรื่องของการปลูกฝังคุณธรรมเกี่ยวกับเรื่องความกตัญญู และความกตัญญูต่อบุพพการี ซึ่งถือว่านักปราชญ์ผู้มีความรู้เกี่ยวกับเรื่องแต่งกลอนได้นำเรื่องราวสิ่งที่เป็นอุทาหรณ์สำหรับบุคคลผู้ประพฤตินเป็นคนอกตัญญูต่อบุพพการี แล้วกระทำซึ่งมาตุฆาต (ฆ่ามารดา) มาเป็นแบบอย่างของคนที่ไม่ดี ดังที่ปรากฏในบทขับร้องสรภัญญ์อีสานต่อไปนี้

กล่อ่งข้าวน้อยคนเล่าขาน	เป็นตำนานสืบกันมา
หนุ่มหนึ่งกะนองวัย	เข้าหนึ่งไปช่วยไถนา
ฝนตกพอสุขสุข	เอาเจ้าทวยเข้าไถนา
ลากไถวนไปมา	ถึงเหนื่อล้าก็อดทน
เหงื่อหนุ่มชุ่มหน้าหลัง	รวมกำลังสู้แดดฝน
หนุ่มรู้ว่ายากจน	มีแม่คนแต่พ่อตาย
วันหนึ่งแม่ตื่นนอน	นั่งข้าวก่อนตะวันสาย
จัดข้าวส่งลูกชาย	ทั้งถวายพระมนี
จัดเสร็จส่ายไปหน่อย	กล่อ่งข้าวน้อยขัดเค็มที่
กับข้าวจัดอย่างดี	จรลีสู่ทุ่งนา
เดินเดินกับวังแปร	หิวข้าวแน่นูกของข้า
พอถึงเรียกลูกชาย	กินข้าวปลาให้สบาย
พ่อหนุ่มพอแคะรื้อน	แสนเหนื่ออ่อนหิวกระหาย
จิตใจโมโหร้าย	เขี่ยนตีควายไม่ปราณี
ได้ยินแม่เรียกหา	อารมณ์บ้ามาแทนที่
อย่ามาทำใจดี	ทำเป็นทีรักลูกชาย
วางไถแล้ววังแปร	เข้าหาแม่ด้วยใจร้าย
หิวข้าวจนตาตาย	พาล่วนวายฆ่าแม่ตัว

กล่องข้าวน้อยนิดเดียว
 จับแอกตีแม่ตัว
 ฆ่าแล้วกินข้าวต่อ
 กับข้าวก็มากมาย
 กอดศพแม่ร้องไห้
 ลูกเป็นทรชน
 ได้ก่อพระเจดีย์
 พระคุณแม่งดงาม
 ทุกคนจำไว้เถิด
 รักแม่เท่าชีวิต
 เจดีย์ก่อข้าวน้อย
 นึกถึงคุณแม่นาน
 ชายทุ่งบ้านดาตทอง
 เหมือนใจจะขาดรอน

ได้ขุนเฉียวลิ้มชั่วดี
 เป็นลูกชั่วฆ่าแม่ตาย
 อิ่มเกินพอข้าวเหลือหลาย
 จึงคิดได้แม่รักคน
 แสนเสียดาเป็นลั่นพัน
 ฆ่าแม่ตนคนประณาม
 เป็นสักขีลูกหยาบหยาม
 ลูกเลวทรามทรพี
 พระคุณเลิศคือแม่นี้
 สูดหาที่จะเปรียบปาน
 ประหนึ่งคอยเตือนเราท่าน
 เดินทางผ่านยโสธร
 เมื่อท่านมองอนุสรณ์
 อกร้าวรอนคุณแม่เอ๋ย...

(กลอนก่องข้าวน้อยฆ่าแม่, บ้านดาตทอง : สวิง บุญเจิม)

บทกลอนข้างต้นนั้น ได้นำมาพรรณนาไว้เพื่อเตือนสติให้คนผู้ที่เป็นบุตรธิดาลูกหลาน
 ได้สำนึกและควรที่จะระลึกถึงบุญคุณของบุพการีว่าเป็นบุคคลที่ต้องเทิดทูนบูชา และชวนชวาย
 กิจการงานช่วยเหลือในยามที่ลำบาก ไม่ทำให้ท่านเสียใจ ฉะนั้น วิธีการปลูกฝังจริยธรรมโดยยก
 นิทานมาเปรียบเทียบให้เห็นว่าสิ่งใดควรปฏิบัติ หรือไม่ควรปฏิบัติ และผลที่เกิดจากการปฏิบัติซึ่ง
 เป็นอานิสงส์ที่จะได้รับ

๔.๔ คุณประโยชน์ในการสอดแทรกจริยธรรมในบทขับร้องสรภัญญ์อีสาน

การกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งอันมีเป้าหมายนั้น หากว่ามีการกำหนดกฎเกณฑ์และมองเห็น
 คุณค่าความสำคัญของสิ่งนั้น แล้วนำมาประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เกิดคุณประโยชน์ในหลาย ๆ ด้าน จึง
 เป็นสิ่งที่ควรกระทำ เช่นเดียวกับการสอดแทรกหลักจริยธรรมไว้ในบทขับร้องสรภัญญ์แล้วนำมา
 ขับร้องเพื่อความบันเทิงประการหนึ่ง และอีกส่วนหนึ่งเป็นการปลูกจิตสำนึกให้คนในสังคม โดย
 การสอดแทรกหลักธรรมะไว้ในเนื้อร้อง ซึ่งถือว่าได้ประโยชน์ทั้งสองอย่างไปพร้อม ๆ กัน ฉะนั้น
 จากการศึกษาคุณประโยชน์ในการสอดแทรกจริยธรรมไว้ในบทขับร้องสรภัญญ์อีสานพบว่ามียุ
 หลายประการ ซึ่งจากการศึกษากลุ่มประชากรในเขตพื้นที่ตำบลดาตทองที่ได้ให้ความเห็นไว้ ๓

กลุ่ม คือ คุณประโยชน์ด้านศาสนาและวัฒนธรรม คุณประโยชน์ด้านสังคมและเศรษฐกิจ และ
คุณประโยชน์ด้านภาษา / อักษรศาสตร์ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๔.๔.๑ คุณประโยชน์ด้านศาสนาและวัฒนธรรม

๔.๔.๑.๑ คุณประโยชน์ด้านศาสนา พระพุทธศาสนานั้นถือว่าเป็นศูนย์รวมจิตใจ
และเป็นที่พึ่งทางใจของชาวบ้าน วัดในพระพุทธศาสนาเป็นศูนย์รวมของชุมชน ประชาชนได้มา
พบปะทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน ดังนั้นวิธีการสอดแทรกจริยธรรมจึงเป็นการบูรณาการส่งเสริม
หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ถือว่าได้สืบทอดอุปถัมภ์คำสอนพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอุบาสก
อุบาสิกาผู้ที่เป็นบริษัทหนึ่งในจำนวน ๔ บริษัทที่คอยอุปถัมภ์ใกล้ชิด ได้ทำกิจที่เป็นประโยชน์ต่อ
พระศาสนา มีความยึดมั่นในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าว่าการกระทำในสิ่งต่าง ๆ นั้น ย่อม
ส่งผลกระทบหรืออานิสงส์ทั้งทางที่ดี และไม่ดี ทำให้คนไม่ตกไปในส่วนที่เป็นทางเสื่อมทั้งหลาย
ซึ่งในเนื้อหาสาระที่ปรากฏอยู่ในเนื้อเรื่องบทกลอนสรภัญญ์นั้น มีเนื้อหาสาระสอดแทรกไว้เพื่อ
ส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรมทางพระพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี เช่น กลอนบูชาพระรัตนตรัย
กลอนรักษาศีล กลอนพุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ กลอนคุณของบิณฑบาต กลอนพุทธประวัติ
กลอนสังฆารัมมสังคยา ฯลฯ ซึ่งล้วนแต่เป็นบทกลอนที่มีคุณประโยชน์บอกถึงคุณค่าของศาสนา และ
หลักคำสอนที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ให้เป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติ ทำให้คนได้รู้จัก
เคารพบูชาผู้มีคุณ รู้กตัญญู รู้จักความดี ความชั่ว รู้จักบาป บุญ หรือในเรื่องของนรก สวรรค์
ซึ่งเป็นผลจากการกระทำของคนด้วย

๔.๔.๑.๒ คุณประโยชน์ด้านวัฒนธรรม วัฒนธรรมต่าง ๆ เป็นพฤติกรรมของ
มนุษย์ซึ่งมีการประพฤติปฏิบัติในสิ่งใดสิ่งหนึ่งแล้วทำสืบทอดต่อกันมาจนกลายเป็นวัฒนธรรมและ
ประเพณีหรือแบบอย่างของสังคมอันเป็นค่านิยมของคนในสังคมด้วย ฉะนั้น การสอดแทรก
จริยธรรมในบทขับร้องสรภัญญ์จึงเกิดคุณค่าในทางส่งเสริมมรดกทางวัฒนธรรม เพราะเป็นการนำ
คุณความดีที่บรรพบุรุษได้ปฏิบัติขึ้นและสืบทอดต่อกันมาจนถึงอนุชนรุ่นหลัง คนรุ่นหลังก็ได้รับรู้
และได้ศึกษาถึงพัฒนาการของวัฒนธรรมที่สืบทอดต่อกันมา^{๒๑} และมีการอนุรักษ์หวงแหน
วัฒนธรรมอันดีงามไว้ ไม่ว่าจะเป็นวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับชีวิตและความเป็นอยู่ตามวิถีทางของคนใน
ท้องถิ่น ซึ่งเมื่อกล่าวแล้วก็คือจริยธรรมในการประพฤติปฏิบัตินั่นเอง

^{๒๑} เกรียงศักดิ์ สุทธิรักษา, สัมภาษณ์วันที่ ๒๒ กันยายน ๒๕๕๐.

ในเขตตำบลตาตองได้มีการสอดแทรกจริยธรรมในบทขับร้องสรภัญญ์ เพื่อให้คน
ในสังคมมีจิตสำนึกที่ดีต่อหลักคำสอนทางศาสนา และวัฒนธรรม จึงได้ประยุกต์บทขับร้องสรภัญญ์
เพื่อส่งเสริมด้านจริยธรรม ดังที่ปรากฏในบทขับร้องสรภัญญ์ต่อไปนี้

วันนี้เป็นวันเริ่มงานส่งเสริมประเพณี

ชาวไทยทั้งนื่องที่ต่างยินดีเปรมปรีดา

สืบทอดกัณนนานมาวัฒนธรรมแดนอีสาน

มรดกของลูกหลาน	อยู่ยืนานานตราบชีวัน
สรภัญญ์ร้องขับขาน	ทั่วอีสานในพรรษา
ส่งเสริมเพิ่มศรัทธา	ศาสนาพุทธองค์
ดำรงวัฒนธรรม	ประเพณีที่ดั้งาม
ทำตามไม่ถ่ายถอน	เมืองอุดรแดนอีสาน
ก่อเกิดเป็นตำนาน	เมืองสำคัญแห่งมณฑล
ที่ตั้งของไพร่พล	ปราบปรามฆ่าศึกศัตรู
คงรู้กรมหลวงประจักษ์	เก่งยิ่งนักปราบไพร่
พร้อมภักดีสามัคคี	สร้างเมืองมาหลายร้อยปี
ของดีเมืองอุดร	น่าออนซอนชื่อลือชา
ล้ำเลิศในโลกา	ดั่งวาจาจะหยิบยก
น้ำตกจากสันภูพาน	งามตระการเลิศจิไล
ไม่มีที่แห่งไหน	งามวิไลเทียบเปรียบปาน
อุทยานแห่งธรรมะ	ดินแดนพระผู้ทรงธรรม
พระสงฆ์องค์เลิศล้ำ	นำสืบทอดศาสนา
อารยธรรมห้าพันปี	โลกรู้ดินามกระเดื่อง
บ้านเชียงเมืองโบราณ	อายุนั้นหลายพันปี
ธานีผ้าหมีขิด	ผลผลิตหัตถกรรม
งามล้ำและขาวไกล	ที่แห่งไหนไม่เทียบดิด
แดนเนรมิตหนองประจักษ์	เอกลักษณ์ประจำเมือง
ปรับปรุงจนฟูเฟื่อง	น้ำพุพุ่งสูงยิ่งนัก
เลิศรัยอุดรชั้นชายศ	เป็นกล้วยไม้มีกลิ่นหอม
เชิญไปให้ดมดม	มีแห่งเดียวในแผ่นดิน
ทองกวาวงามจับจันต์	เป็นดอกไม้ประจำเมือง

แดงเหลืองบานสะพรั่ง คั้งเขว่าประทานพร
ขอน้อมนมัสการ องค์ทรงญาณพระสัมมา
ช่วยปกป้องผองประชา ชาวอุครจำเริญเทอญ..

(กลอนคำขวัญเมืองอุดรธานี, บ้านใหม่ไทรทอง)

๔.๔.๒ คุณประโยชน์ด้านสังคมและเศรษฐกิจ

๔.๔.๒.๑ คุณประโยชน์ด้านสังคม คำว่า สังคม หมายถึงกลุ่มคนที่อยู่ร่วมกัน โดยมีขนบธรรมเนียมจารีตประเพณี มีวิถีชีวิตการดำรงอยู่ด้วยความสมานสามัคคีกลมเกลียวกัน ระบบสังคมไทยนั้น อาจแบ่งออกเป็น ๒ ระบบ คือ สังคมชนบท และสังคมเมือง สังคมชนบทนั้นได้แก่ สังคมที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในชนบทหรือหมู่บ้านต่าง ๆ อาชีพส่วนใหญ่จะเป็นด้านเกษตรกรรม ใช้ภาษาถิ่น ส่วนสังคมเมืองนั้น หมายถึง สังคมที่ตั้งอยู่ในเขตเมือง หรือเขตเทศบาลที่มีผู้คนอาศัยอยู่กันหนาแน่น อาชีพส่วนใหญ่ จะเป็นธุรกิจการพาณิชย์ และอุตสาหกรรม ใช้ภาษาไทย^{๒๒} ฉะนั้น การสอดแทรกจริยธรรมในบทขับร้องสรภัญญ์อีสานนั้นจึงเป็นอีกวิธีการหนึ่งในการปลูกฝังจริยธรรมให้กับคนในสังคม เพื่อความอยู่ดีมีสุข เป็นการบอกกล่าวให้กับสมาชิกในชุมชนได้ทราบในเรื่องการประพฤติปฏิบัติร่วมกัน หรือกฎระเบียบ จารีตประเพณีที่มีแบบแผน ตลอดจนขนบธรรมเนียมวัฒนธรรมต่าง ๆ ทำให้สมาชิกในสังคมอยู่ร่วมกันด้วยความสมัครสมานสามัคคีในหมู่คณะ เกิดความสุขความเจริญต่อไป

๔.๔.๒.๒ คุณประโยชน์ด้านเศรษฐกิจ จริยธรรมมีความสัมพันธ์และความสำคัญต่อเศรษฐกิจ และเป็นเรื่องที่ไม่ยาก จริยธรรมที่เราพูดถึงในที่นี้มีความหมายรวมไปถึงคุณธรรม และคุณค่าทางจิตใจด้วย คุณธรรม คุณค่าทางจิตใจ การประพฤติชั่วที่ออกมาจากพฤติกรรมที่ขาดคุณธรรม พร้อมทั้งสภาพจิตใจที่เป็นไปต่าง ๆ ย่อมมีผลต่อเศรษฐกิจเป็นอย่างมาก^{๒๓} ฉะนั้น การสอดแทรกจริยธรรมในบทขับร้องสรภัญญ์จึงมีส่วนช่วยส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรมการประพฤติ

^{๒๒} คุณ โทจันทร์, พุทธศาสนากับสังคมและวัฒนธรรมไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรินต์ติ้ง เฮาส์, ๒๕๔๕), หน้า ๒๓.

^{๒๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ประยุตโต), เศรษฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๑๕.

ในด้านเศรษฐกิจให้แก่สมาชิกในสังคมอีกทางหนึ่ง เพราะเป็นการชี้ให้เห็นว่าระบบเศรษฐกิจนั้นควรที่จะมีแนวทางในการปฏิบัติอย่างไรบ้างถึงจะเกิดความสมดุล ในฐานะของตน เช่นการรู้จักขยันหาทรัพย์ รักษาทรัพย์ที่หามาได้ ใช้จ่ายให้พอดีกับฐานะของตนที่มีอยู่ ไม่ฟุ่มเฟือย^{๒๔} ในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆทางเศรษฐกิจ มีหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติ กล่าวคือคุณธรรม เรื่องของนิสัยใจคอของคน เช่น ความขยัน ความซื่อสัตย์ ความรักงาน ความเอาใจใส่ในหน้าที่การงาน สิ่งเหล่านี้เป็นพื้นฐานของระบบเศรษฐกิจทั้งนั้น ดังนั้น เมื่อมีการปลูกฝังคุณธรรมหรือ ค่านิยมของการประพฤติปฏิบัติตามหน้าที่ของตนให้ดีแล้ว จึงทำให้เกิดคุณประโยชน์ในทางเศรษฐกิจ ทำให้ชีวิตและความเป็นอยู่ของสมาชิกในชุมชนมีฐานะมั่นคงยิ่งขึ้นด้วย ดังบทกลอนที่สื่อความหมายของการพัฒนาเศรษฐกิจว่า ควรที่จะมีการจัดระเบียบชีวิตอย่างไรถึงจะสามารถประคองตน ประคองชีวิตได้อย่างมั่นคง ดังที่ปรากฏในบทขับร้องสรภัญญ์ต่อไปนี้

พึงเถิดท่านทั้งหลาย	ทั้งหญิงชายจงฟังเอา
ประวัติศาสตร์ของไทยเรา	งามไม่เบาทุกชั้นตอน
เป็นไทยน่าอ่อนซอน	ประวัติตอนล้วนดีงาม
เอกราชไม่เคยเสีย	ถ้าเป็นเรือไม่เคยจม
ชาติไทยนั้นอุดม	ทั้งเหมาะสมและคินดี
เมืองไทยจึงโสภิ	เพราะเรามีพีชัญญา
ชานาสงข้าวยาย	ได้เงินหลายประจำปี
ชาวไร่ก็แสนดี	มิได้มีความขัดสน
ชาวสวนขายผลิตผล	ไม่ยากจนมีเงินทอง
เมืองไทยจึงเรืองรอง	สุขสมปองตลอดมา
อีกทั้งพระราชา	องค์ครองหล้าก็มีธรรม
ชาวไทยจึงเลิศล้ำ	องค์ครองธรรมปกครองไทย
เศรษฐกิจก็สดใส	องค์ครองไทยแนะนำทาง
แนะนำไม่เว้นว่าง	แนะนำทางทุกชั้นตอน
ปลูกพืชและสวนครัว	ให้เลี้ยงตัวแบบพอเพียง
ชาวไทยจึงประเทือง	เพราะพ่อเมืองทรงแนะนำ
พวกเราควรกระทำ	พระองค์นำแล้วเดินตาม

^{๒๔} ฉวี พิมพ์วารี, บ้านใหม่ไพรทอง ตำบลดาตทอง อำเภอศรีธาตุ จังหวัดอุดรธานี, สัมภาษณ์
วันที่ ๗ ตุลาคม ๒๕๕๐.

โครงการอันดามัน	เราคงตามพระองค์ไป
เมืองไทยจะรุ่งเรือง	ไม่ฝืดเคืองประการใด
เพราะไทยได้ราชัน	องค์สำคัญพาเราเดิน
ชาวไทยจึงเจริญ	ริบมาเดินตามพระองค์
ปลูกป่ารักษาพงษ์	รักษาคงและพงพี
อย่ากินของไม่ดี	ยาบ้ามีริบทำลาย
อย่าเสพและอย่าขาย	ริบทำลายให้หมดไป
เมืองไทยจะสดใส	ถ้าชาวไทยมีคุณธรรม....

(เศรษฐกิจแบบพอเพียง, บ้านนาเรียง)

๔.๔.๓ คุณประโยชน์ด้านภาษา / อักษรศาสตร์

คุณประโยชน์ด้านภาษาในการสอดแทรกจริยธรรมในบทขับร้องสรภัญญ์นั้นนับว่าเป็นอีกบทบาทหนึ่งในการนำเสนอผลงานซึ่งอาจถือว่าเป็นวรรณกรรมท้องถิ่นอีสาน เพราะบทกลอนสรภัญญ์นั้นได้บอกถึงเรื่องราว ความหมายของเนื้อหาที่ปรากฏในเนื้อร้องนั้นหลากหลาย และมีคุณประโยชน์มาก เช่น สนธิท แสนศาลา อุดมข้าราชการครูภูมิปัญญาอีสาน กล่าวว่า เป็นการฝึกให้ชาวพุทธในเขตท้องถิ่นอีสานเกิดความรักและหวงแหนในภาษา หรืออักษรที่เป็นภาษาของท้องถิ่นของตนเอง โดยเน้นการขับร้องเป็นทำนองสรภัญญ์ตามแบบอย่างของอีสาน^{๒๕} และอีกประการหนึ่งในบทกลอนสรภัญญ์อีสานนั้นยังมีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ หรือเป็นสื่อที่สำคัญในด้านภาษาของท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี เนื่องจากเนื้อหาที่ปรากฏอยู่นั้นมีทั้งภาษาไทยบ้าง ภาษาท้องถิ่นบ้าง แต่ส่วนมากบทกลอนสรภัญญ์อีสานนั้นจะเน้นไปในด้านภาษาของท้องถิ่นมากกว่าภาษากลาง ซึ่งทั้งนี้อาจจะมองได้หลายรูปแบบ เช่น ผู้ที่แต่งบทกลอนและผู้ที่นำมาขับร้องนั้นก็เป็นคนของท้องถิ่น และกลุ่มผู้ฟังนั้นส่วนมากก็เป็นคนในท้องถิ่น จึงทำให้การแต่งบทกลอนสรภัญญ์หรือการขับร้องสรภัญญ์มีการเปล่งเสียงสำเนียงความไพเราะออกมาในรูปแบบของภาษาท้องถิ่น

เนื่องจากบทกลอนสรภัญญ์อีสานนั้น เป็นบทกลอนที่ส่งเสริมด้านศาสนาและหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ศีลธรรม จริยธรรมเป็นหลัก หรือที่เรียกว่า เป็นเพลงขับเพื่อจริยธรรมนั้น จึงมีภาษาบาลีบ้างแต่ก็ไม่มาก เพราะการขับร้องทำนองสรภัญญ์นั้นเป็นทำนองที่ต้องใช้สระที่มีเสียงยาวเป็นส่วนใหญ่ แต่ถ้าเป็นภาษาบาลีนั้นอาจจะทำให้เสียงสั้นเวลาขับร้องเป็นทำนอง ก็จะทำให้

^{๒๕} สนธิท แสนศาลา, บ้านราษฎร์สมบูรณ์ ตำบลคาคทอง อำเภอสรีราชา จังหวัดอุดรธานีสัมภาษณ์ วันที่ ๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๐.

ให้เสียงไม่ไพเราะเหมือนอย่างการใช้ภาษาไทยหรือภาษาของท้องถิ่น ฉะนั้น การใช้ภาษาของท้องถิ่นมาประยุกต์แต่งเป็นบทกลอนสรภัญญ์อีสานนั้น จึงถือว่าเป็นการบูรณาการในการเผยแพร่หลักธรรมให้กับชุมชน ซึ่งเป็นทั้งจริยธรรมในส่วนที่เป็นการแนะนำให้ประพฤติ และข้อที่ควรละเว้น อันเป็นคุณประโยชน์เกิดคุณค่าด้านภาษาหรืออักษรศาสตร์ ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มชน และเป็นวรรณกรรมของท้องถิ่นโดยแท้

บทสรุป

จากการศึกษาวิธีการสอดแทรกจริยธรรมที่ปรากฏในบทขับร้องสรภัญญ์นั้นพบว่า ในบทขับร้องสรภัญญ์นั้น มีวิธีการสอดแทรกหลักจริยธรรมไว้ ๓ ประการ ใหญ่ ๆ คือ การสอดแทรกจริยธรรมโดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา การสอดแทรกจริยธรรมโดยใช้ประเพณีฮีตคองของชาวอีสาน การสอดแทรกโดยใช้นิทานหรืออุทาหรณ์ของชาวอีสาน จากวิธีการสอดแทรกหลักจริยธรรมทั้ง ๓ วิธีนี้ จึงน่าจะนำมาวิเคราะห์ได้ว่า เหตุใดผู้แต่งบทกลอนหรือผู้ขับร้องสรภัญญ์จึงใช้วิธีดังกล่าว เมื่อศึกษาบทกลอนสรภัญญ์โดยรายละเอียดแล้ว อาจจะวิเคราะห์ได้ว่า ปัจจัยที่ทำให้มีการสอดแทรกหลักจริยธรรมไว้ในบทขับร้องสรภัญญ์นั้น มีเหตุผลที่สำคัญ ๓ ประการคือ เพื่อสืบทอดหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา เพื่อสร้างความเข้าใจให้มีความรักความสามัคคีในสังคม เพื่อการอนุรักษ์รักษาประเพณีอันดีงามเอาไว้

๑. เพื่อสืบทอดหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา

นักประพันธ์กลอนหรือผู้แต่งบทกลอนสรภัญญ์ จะต้องเป็นผู้ที่มีความรอบรู้ศาสตร์หลายสาขา รอบรู้ในศิลปะการประพันธ์กาพย์กลอน ฉันทลักษณ์ และที่สำคัญจะต้องมีความรู้ในเรื่องหลักคำสอนทางศาสนาเป็นอย่างดี สามารถนำมาประยุกต์แต่งเป็นบทกลอนให้ผู้ที่ได้ฟังเกิดความซาบซึ้งจับใจ เนื้อหาที่นำมาเสนอในบทกลอนสรภัญญ์นั้น เป็นเรื่องที่มีความน่าเชื่อถือได้ และเป็นที่ยอมรับของชาวบ้าน นอกจากนี้ผู้ที่นำมาขับร้องนั้นจะต้องมีความรู้และเข้าใจในด้านการใช้ภาษา หรือมีเสียงสำเนียงที่มีความไพเราะเพราะพริ้งด้วย เพื่อเร้าความรู้สึกของผู้ที่ได้ฟัง เป็นการกระตุ้นความรู้สึก เตือนสติให้แก่ผู้ฟังในหลักของการประพฤติปฏิบัติตามเนื้อหาที่สอดแทรกไว้ในบทขับร้องสรภัญญ์ ฉะนั้น ปัจจัยที่ทำให้มีการสอดแทรกจริยธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาในบทกลอนสรภัญญ์นั้น จึงเป็นแรงบันดาลใจของนักประพันธ์กลอน หรือผู้แต่งบทกลอน ตลอดจนถึงผู้ที่นำมาขับร้องเป็นทำนองสรภัญญ์อีกด้วย คือพยายามหาวิธีปลูกฝังจริยธรรมคุณความดี เพื่อจรรโลงใจให้แก่คนสังคม ให้มีระเบียบแบบแผนในการประพฤติปฏิบัติร่วมกันได้อย่างถูกต้อง ตามกฎเกณฑ์ข้อตกลงของสังคม อีกทั้งยังเป็นการสืบทอดหลักธรรมคำสอนทางศาสนาให้อยู่คู่กับ

พุทธศาสนิกชน โดยเฉพาะบทขับร้องสรภัญญ์ที่ชาวบ้านนำมาขับร้องในช่วงเทศกาลงานบุญต่าง ๆ เช่น บทกลอนศีลห้า บทกลอนชมราชาธรรม บทกลอนบุญกิริยาวัตถุ ๓ บทกลอนความกตัญญู และไตรลักษณ์ เป็นต้น

๒. เพื่อสร้างความเข้าใจให้มีความรัก ความสามัคคีในสังคม

การประสานความสัมพันธ์ ผูกไมตรีในหมู่คณะนั้น ถือว่าเป็นพื้นฐานของการสร้างสังคมให้เข้มแข็ง เกิดความพร้อมเพรียง มีระเบียบ มีความสามัคคีปรองดองกัน ปลูกฝังคุณธรรม ความดีงาม มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ อนุเคราะห์สงเคราะห์ซึ่งกันและกัน เพราะในสังคมหนึ่งต้องมีการพึ่งพาอาศัยกัน จึงจะทำให้สังคมนั้นเจริญขึ้น ฉะนั้น ปัจจัยที่ทำให้มีการสอดแทรกจริยธรรมไว้ในบทขับร้องสรภัญญ์นั้นก็เพื่อทำให้คนในสังคม ได้รู้จักสร้างความเข้มแข็งให้แก่ตนเอง ตลอดถึงสังคมส่วนรวมด้วย โดยมีแนวทางการประพฤติปฏิบัติที่เป็นแบบอย่างที่ถูกต้องดีงาม สำหรับให้ผู้ที่ได้ฟัง สามารถรับรู้และเข้าใจในเนื้อหาที่สอดแทรกไว้ในบทขับร้องสรภัญญ์ เช่น บทกลอนสามัคคีคือพลัง กลอนแนะนำการทำบุญ กลอนเศรษฐกิจแบบพอเพียง เป็นต้น ซึ่งบทกลอนดังกล่าวได้พรรณนาถึงความสำคัญของความรักสามัคคีในหมู่คณะ ชุมชน และสังคม

๓. เพื่อการอนุรักษ์รักษาประเพณีอันดีงามเอาไว้

ประเพณีวัฒนธรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมนั้น ถือว่าเป็นวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นนั้น ๆ ซึ่งมีการสืบทอดต่อกันมา ด้วยเหตุผลว่าประเพณีที่ร่วมกันทำแต่และอย่าง หรือที่ชาวอีสานเรียกกันว่าฮีตคลอง มีประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวมมาก เป็นการสร้างให้คนในสังคมมีความเข้าใจ มีความรักและหวงแหนในประเพณีอันดีงามเอาไว้ โดยเฉพาะในยุคปัจจุบันซึ่งในยุคที่ถือว่ามีความเจริญทางด้านวัตถุมาก บางครั้งมนุษย์เราก็มองเลเวลความเจริญที่เป็นส่วนของคุณธรรมประจำใจ ทำให้สังคมนั้นต้องเกิดการแก่งแย่งชิงดีชิงเด่นกัน ฉะนั้น การสอดแทรกจริยธรรมไว้ในบทขับร้องสรภัญญ์จึงเป็นอีกวิธีหนึ่งในการสืบทอดประเพณีฮีตคลองของชุมชนเอาไว้ได้ ด้วยการประยุกต์เนื้อหาสาระที่มีความสำคัญเกี่ยวกับการอนุรักษ์รักษาประเพณีที่ปู่ย่า ตายาย ได้ปฏิบัติมาและเพื่อการสืบทอดประเพณีอันดีงามเอาไว้ให้อนุชนรุ่นหลังได้เห็น และได้นำมาประพฤติปฏิบัติตามต่อไป ด้วยเหตุนี้ จึงเป็นปัจจัยที่ทำให้ผู้แต่งกลอนสรภัญญ์ และผู้ที่นำมาขับร้องนั้นพยายามหาวิธีสร้างสรรค์จรรโลงใจ ปลูกฝังคุณธรรมให้แก่คนในสังคม โดยผ่านสื่อทางบทกลอนสรภัญญ์ที่นำมาขับร้องในเทศกาลงานบุญต่าง ๆ ที่นิยมจัดขึ้นในท้องถิ่น พร้อมทั้งการอนุรักษ์รักษาประเพณีอันดีงามเอาไว้

บทที่ ๕

สรุปผลของการศึกษา และข้อเสนอแนะ

สรุปผลของการศึกษา

การศึกษาจริยธรรมที่ปรากฏในบทขับร้องสรภัญญ์อีสาน เป็นการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับบทขับร้องสรภัญญ์ จริยธรรมที่ปรากฏในบทขับร้องสรภัญญ์ และวิธีการสอดแทรกจริยธรรมในบทขับร้องสรภัญญ์อีสานในเขตตำบลตาตทอง โดยศึกษาจากบทกลอนสรภัญญ์ และประชาชนที่มีความรู้เกี่ยวกับเรื่องบทขับร้องสรภัญญ์อยู่ในเขตพื้นที่ตำบลตาตทอง อำเภอศรีธาตุ จังหวัดอุดรธานี ผลการศึกษาสรุปได้ดังนี้

ผลการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับบทขับร้องสรภัญญ์พบว่า คำว่า สรภัญญ์ หรือ สรภัญญะ มี ๒ ศัพท์ คือ สร แปลว่าเสียง และ ภัญญะ แปลว่าคำกล่าว เมื่อนำมาผสมเข้ากันแล้วจึงทำให้มีความหมาย เป็นภาษาบาลี แปลว่า คำอันฟังกล่าวด้วยเสียง สรภัญญ์มาจากบทสวดมนต์ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา และมีต้นกำเนิดมาจากบทสวดมนต์ในคัมภีร์ทางศาสนาพราหมณ์ โดยมีพัฒนาการจากการเผยแผ่หลักคำสอนทางศาสนา ของพุทธสาวก หรือผู้สืบทอดคำสอน และวิวัฒนาการมาตามยุคสมัย มีการเปลี่ยนแปลงเนื้อหาให้เข้ากับแต่ละท้องถิ่นจนถึงปัจจุบัน

๑. จริยธรรมที่ปรากฏในบทขับร้องสรภัญญ์อีสาน

จริยธรรมที่ปรากฏในบทขับร้องสรภัญญ์อีสานพบว่า จริยธรรมในบทขับร้องสรภัญญ์อีสานมีปรากฏอยู่ ๒ ลักษณะ คือ หลักจริยธรรมด้านหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา และจริยธรรมด้านจารีต

๑.๑ จริยธรรมด้านหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา

หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในบทขับร้องสรภัญญ์อีสานนั้น ส่วนใหญ่เป็นหลักคำสอนที่เน้นในเรื่องการประพฤติปฏิบัติที่มุ่งให้เป็นคนดีในโลกนี้ และโลกหน้า เช่น เรื่องบุญกรรม สังสารวัฏ การเวียนว่ายตายเกิด นรก สวรรค์ ทาน สีล ภาวนา อบายมุข ไตรลักษณ์ ความกตัญญู ความสามัคคี สรุปได้ดังนี้

บุญ ชาวอีสานทั่วไปมีความเชื่อว่า บุญ นั้นจะเกิดขึ้นได้ก็เพราะการกระทำที่บุคคลกระทำด้วยเจตนาที่ปราศจากความตระหนี่ ไม่เสียดายในสิ่งที่ให้ไป คือมีจิตที่ตั้งไว้ดีแล้วพร้อมที่จะให้ทานด้วยความปรารถนาอยากให้ผู้อื่นได้พ้นจากความทุกข์ และเกิดประโยชน์สุข จึงจะทำ

ให้เกิดบุญได้อานิสงส์แห่งการกระทำที่ประกอบไปด้วยกุศลอย่างเต็มที่ คือ มีความฉลาดในการกระทำ การพูด และการคิด เป็นต้น

กฎแห่งกรรม เรื่องกรรมที่ปรากฏในบทขับร้องสรภัญญ์นั้นปราชญ์อีสานได้ชี้บอกถึงเรื่องของการกระทำต่าง ๆ ซึ่งการกระทำเหล่านั้นย่อมจะให้ผลเป็นอานิสงส์แก่บุคคลที่ได้กระทำแล้วในภายหลัง

บุญกิริยาวัตถุ บุญกิริยาวัตถุนั้นหมายถึงที่ตั้งแห่งการทำบุญมีอยู่ ๓ ประการ คือ ทาน ศีล ภาวนา เป็นหลักที่มีความสำคัญมากในคำสอนของพระพุทธศาสนา ถือเป็นรากเหง้าของกุศลทั้งหลาย

ไตรลักษณ์ คำว่า “ไตร” แปลว่า ๓ ส่วนคำว่า “ลักษณ์” แปลว่า ลักษณะ รวมกันเข้าเป็น ลักษณะสามประการ คือ ความเป็นอนิจจัง ความเป็นทุกข์ และความเป็นอนัตตา เป็นหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่มุ่งสอนให้รู้จักกฎของธรรมชาติ คือความเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุและปัจจัยที่เกิดขึ้นในโลก

การเวียนว่ายตายเกิด การเกิดขึ้นของสัตว์ทั้งหลายนั้นมีเงื่อนไขมาจากการกระทำคือกรรม ไม่ว่าจะเป็นกรรมดี หรือกรรมชั่ว จะเป็นเหตุปัจจัยทำให้ไปเกิดในภพหน้าต่อไป

นรกสวรรค์ นรกที่ปรากฏในบทขับร้องสรภัญญ์อีสานนั้นมักกล่าวไว้ ตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา โดยกล่าวถึงความเป็นอยู่ของสัตว์นรกแต่ละขุมว่าได้รับวิบากกรรมอย่างไรบ้าง ซึ่งเป็นผลของบาปคือการกระทำที่เคยทำไว้ ส่วนสวรรค์ที่ปรากฏในบทขับร้องสรภัญญ์อีสานนั้นได้กล่าวไว้ว่า เป็นทางไปของบุคคลผู้ที่มีการให้ทาน การรักษาศีล และเจริญภาวนา เป็นนิตย์

อบายมุข ที่ปรากฏในบทขับร้องสรภัญญ์อีสานนั้นได้พรรณนาถึงโทษของอบายมุข และบุคคลผู้ที่ตกลงลงไปแล้วย่อมจะนำพาให้ชีวิตตกต่ำ หรือเสื่อมจากโภคทรัพย์ ตลอดจนเกียรติยศ ชื่อเสียง ทำให้กลายเป็นคนที่ไม่มียศคุณค่าในสังคม

ความกตัญญู คำสอนเรื่องความกตัญญูที่ปรากฏในบทขับร้องสรภัญญ์อีสานนั้นมุ่งสอนให้คนได้รู้จักบุญคุณของพระรัตนตรัย บิดามารดา ครูอาจารย์ ตลอดจนทั้งกัลยาณมิตร โดยเน้นว่าบุพการีทั้งหลายที่ได้ทำอุปการะมาก่อนนั้น เช่น พ่อแม่ ได้เลี้ยงดูมาอย่างดี ลูกจึงควรที่จะต้องมีความกตัญญูรู้คุณและกตเวทิตอบแทนบุญคุณท่านเหล่านั้น

ความสามัคคี จริยธรรมเรื่องความสามัคคีที่ปรากฏในบทขับร้องสรภัญญ์อีสาน ได้พรรณนาเรื่องความสามัคคีในหมู่คณะ และผลของการมีความสามัคคีต่อกันในสังคม ทำให้เกิดผลอย่างไรบ้าง

๑.๒ จริยธรรมด้านจารีต

ในบทขับร้องสรภัญญ์อีสานนั้นมุ่งเน้นการปฏิบัติตามฮีตคลองจารีตประเพณีของชาวอีสาน มี ๑๔ ประการ คือ ฮีตเจ้าคลองขุน ฮีตท้าวคลองเพี้ย ฮีตไพร่คลองนาย ฮีตบ้านคลองเมือง ฮีตผัวคลองเมีย ฮีตพ่อคลองแม่ ฮีตลูกคลองหลาน ฮีตไก่คลองเขย ฮีตป่าคลองดง ฮีตปู่คลองย่า ฮีตตาคลองยาย ฮีตเฒ่าคลองแก่ ฮีตปีกลองเดือน ฮีตไฮ่คลองนา ฮีตวัดคลองวา

ฮีตคลองประเพณีของชาวอีสานทั้ง ๑๔ ประการดังกล่าวแบ่งเป็นหลักจริยธรรมออกได้ ๓ กลุ่ม คือ จริยธรรมสำหรับการปกครอง จริยธรรมสำหรับผู้อยู่ใต้ปกครอง และจริยธรรมสำหรับบุคคลทั่วไป

นักปกครองที่ดีนั้นต้องปฏิบัติตนให้อยู่ในครรลองที่ดี มีคุณธรรมสูง มีหลักธรรมประจำใจ ปฏิบัติตนตามฮีตบ้านครองเมือง มีความรู้ความสามารถเชี่ยวชาญในศาสตร์ต่าง ๆ ปฏิบัติตามหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์ ไม่เป็นคนฉ้อโกง ไม่หลงในอำนาจ ไม่ควรใช้อำนาจกดขี่ข่มเหง จะต้องมีความเที่ยงธรรม มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ อนุเคราะห์สงเคราะห์ให้แก่ผู้อยู่ใต้ปกครอง ยึดถือตามหลักธรรมราชา หรือหลักทศพิธราชธรรม ๑๐ ประการ มีธรรมะเป็นแนวทางในการทำหน้าที่ให้สมบูรณ์

ผู้อยู่ใต้ปกครองนั้นควรที่จะต้องมีคุณธรรมประจำใจด้วย ก็จะต้องมีความจงรักภักดีต่อผู้ปกครอง เช่นต่อสถาบันของชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ มีความเคารพนับถือผู้เป็นนาย ปฏิบัติตามกฎหมายบ้านเมือง กฎระเบียบจารีตประเพณีอย่างไม่ย่อหย่อน มีความร่วมมือในกิจกรรมทุกอย่างที่หน่วยงานของนักปกครอง หรือของรัฐกำหนดมาเพื่อพัฒนาให้เกิดความเจริญ

จริยธรรมสำหรับบุคคลทั่วไปที่ปรากฏในบทขับร้องสรภัญญ์อีสานนั้น เป็นข้อควรปฏิบัติ และข้อที่ควรละเว้นสำหรับสามัญชนทั่วไป เพื่อมิให้บกพร่องต่อหน้าที่การงาน และการดำเนินชีวิต ในบทขับร้องสรภัญญ์อีสานนั้น โดยสรุปแล้วมีเนื้อหาที่สำคัญ ๒ ประการ คือ จริยธรรมสำหรับบุคคล และจริยธรรมสำหรับชุมชน

จริยธรรมสำหรับบุคคล เป็นการปลูกฝังคุณธรรมด้านการจัดการกับตัวเอง เรียกว่ารู้จักหน้าที่ของตัวเองในการที่จะทำกิจการงานใด ๆ โดยให้คำนึงถึงความเหมาะสม รู้จักประมาณในการอุปโภคบริโภค รู้จักรับผิดชอบในหน้าที่ของตนเองโดยไม่ขาดตกบกพร่อง คิดเห็นผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นโดยไม่เป็นการเบียดเบียนทั้งตนเอง และผู้อื่น

จริยธรรมสำหรับชุมชน เป็นการสร้างความเข้าใจในการทำกิจกรรมร่วมกันในสังคม พร้อมทั้งเป็นการเชื่อมสัมพันธ์ไมตรี เกิดความรักความสามัคคี พุดจาพาที ถามข่าวคราวความเป็นอยู่ในแต่ละชุมชน โดยในบทขับร้องสรภัญญ์อีสานนั้นได้กำหนดเนื้อหาตามฮีตสิบสองของชาวอีสาน มี ๑๒ ประการ คือ บุญเข้ากรรม บุญคูณลาน บุญข้าวจี บุญพะเหวส (บุญมหาชาติ)

บุญสงกรานต์ บุญบั้งไฟ บุญซำฮะ บุญเข้าพรรษา บุญข้าวประดับดิน บุญข้าวสาก บุญออกพรรษา บุญกฐิน แต่จริยธรรมที่ปรากฏในบทขับร้องสรภัญญ์อีสานนั้นมีกล่าวไว้ ๗ ฮีต คือ บุญข้าวจี บุญพะเหวส (บุญมหาชาติ) บุญเข้าพรรษา บุญข้าวประดับดิน บุญข้าวสาก บุญออกพรรษา บุญกฐิน บุญประเพณีดังกล่าวของชาวอีสาน ปราชญ์ชาวอีสานได้แต่งเป็นบทกลอนสรภัญญ์ โดยมีจุดมุ่งหมายสำคัญเพื่อปลูกฝังจริยธรรม และส่งเสริมการให้ทาน การรักษาศีล และเจริญภาวนา

๒. วิธีการสอดแทรกจริยธรรมในบทขับร้องสรภัญญ์ในเขตตำบลตาตทอง

วิธีการสอดแทรกจริยธรรมในบทขับร้องสรภัญญ์อีสานในเขตตำบลตาตทอง อำเภอศรีธาตุ จังหวัดอุดรธานี ใช้วิธีการสอดแทรกจริยธรรมโดยแต่งเป็นบทขับร้องสรภัญญ์อีสานไว้ ๓ ลักษณะ คือ

การสอดแทรกจริยธรรมโดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา โดยยกหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนามาอ้าง แล้วก็อธิบายเนื้อความหรือความหมายของหลักธรรมนั้น ให้ผู้ฟังเกิดความเข้าใจ และสามารถนำไปเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติได้อย่างถูกต้องดีงาม

การสอดแทรกจริยธรรมโดยใช้ประเพณีฮีตคลองของชาวอีสาน เป็นการยกประเพณีฮีตคลองของชาวอีสานขึ้นมาอ้างนั้น ถือเป็นอุบายอย่างหนึ่งในการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรมให้กับคนในสังคม คือ ใช้บุญประเพณีตามฮีตต่าง ๆ ของชาวอีสานเป็นตัวกำหนด

การสอดแทรกจริยธรรมโดยใช้นิทานหรืออุทาหรณ์ของชาวอีสาน เป็นการนำนิทานที่เป็นสื่อแห่งการสร้างสรรค์ความเข้าใจในให้แก่คนในสังคม ไม่ว่าจะเป็นนิทานพื้นบ้าน หรือนิทานชาดก อันเป็นอดีตชาติกำเนิดของพระโพธิสัตว์ พร้อมทั้งเรื่องราวต่าง ๆ ที่เป็นอุทาหรณ์สำหรับเตือนใจที่เกิดขึ้นตามยุคสมัย แล้วนำมาแต่งเป็นบทกลอนสรภัญญ์อีสานเพื่อเตือนสติ หรือเป็นแนวคิดพิจารณาว่าอะไรควร อะไรไม่ควรกระทำ เพื่อนำไปประพฤติปฏิบัติต่อไป

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาจริยธรรมที่ปรากฏในบทขับร้องสรภัญญ์อีสาน ผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะเป็น ๓ ส่วน ดังนี้

๑. ข้อเสนอแนะในเชิงวิชาการ

๑.๑ ภาครัฐก็ดี เอกชนก็ดี รวมถึงคณะสงฆ์ ควรมีการฟื้นฟูและส่งเสริมประเพณีเกี่ยวกับการขับร้องสรภัญญ์ให้แพร่หลายในสังคมปัจจุบัน การฟื้นฟูและส่งเสริมกิจกรรมนี้ อาจจะจัดทำในลักษณะของการบรรจุไว้ในหลักสูตรการศึกษาของท้องถิ่นในระดับต่าง ๆ ตามความ

เหมาะสม เพื่อเป็นการปลูกฝังค่านิยมของเด็กให้เห็นคุณค่าของบทกลอนสรภัญญ์ ซึ่งอยู่ในรูปของฉันทลักษณ์ต่าง ๆ ถือว่าเป็นการเพิ่มทักษะในการอ่านทำนองสรภัญญ์ และเนื้อหาที่ปรากฏอยู่ในบทกลอนสรภัญญ์

๑.๒ ควรมีการจัดให้มีการส่งเสริมบุคคลผู้ที่ทำคุณประโยชน์ในด้านต่าง ๆ เกี่ยวกับการขับร้องสรภัญญ์ ให้เห็นประจักษ์แก่สังคม ไม่ว่าจะเป็นนักปราชญ์ผู้แต่งบทกลอนสรภัญญ์ และผู้ที่นำมาขับร้องเพื่อปลูกฝังจริยธรรม เป็นการยกย่องเชิดชูเกียรติแก่ผู้ที่มีบทบาทในด้านนี้ ซึ่งอาจจะทำเป็นทำเนียบรายชื่อของนักปราชญ์ผู้แต่งบทกลอนสรภัญญ์เอาไว้ก็ได้ หรือมอบประกาศนียบัตรและโล่เกียรตินิยมให้เป็นเกียรติ จะได้เป็นการปลูกเร้าให้กำลังใจนักปราชญ์ผู้ประพันธ์บทกลอนสรภัญญ์ทั้งหลายเกิดความภูมิใจว่างานที่ทำขึ้นนั้นมีคุณค่าต่อสังคมมาก ทำให้มีกำลังใจในการทำงานต่อไป

๒. ข้อเสนอแนะในการนำไปใช้

๒.๑. ควรมีการจัดตั้งองค์กรใดองค์กรหนึ่งทั้งภาครัฐและเอกชนให้การสนับสนุนส่งเสริมการจัดกิจกรรมการขับร้องสรภัญญ์อีสาน

๒.๒ ควรจัดประกวดสรภัญญ์ตามโอกาสที่สำคัญ เช่น วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา วันสำคัญเกี่ยวกับชาติ และวันสำคัญเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์

๒.๓ ควรส่งเสริมกิจกรรมขับร้องสรภัญญ์ในกลุ่มเยาวชนแต่ละชุมชนเป็นประจำตลอดไป

๓. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยต่อไป

๓.๑ ศึกษาเปรียบเทียบจริยธรรมในบทขับร้องสรภัญญ์อีสานกับจริยธรรมในบทคำวชของภาคเหนือว่ามีความเหมือนกันแตกต่างกัน อย่างไร เช่น การแต่งกลอน ทำนอง และเนื้อหา เป็นต้น

๓.๒ ศึกษาถึงปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อการขับร้องสรภัญญ์อีสาน ในกลุ่มคนอีสานรุ่นใหม่

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. การสดมภ์หมู่สูตรเสริญพระรัตนตรัย ทำนองสรภัญญะ,

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๕.

กรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ. วิจารณ์ญาณทางภาษาและวัฒนธรรม, พิมพ์ครั้งที่

ที่ ๑๐, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๓๕.

คุณ โทจันทร์. พุทธศาสนากับสังคมและวัฒนธรรมไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๑, กรุงเทพมหานคร : โอ.

เอส.พรินติ้งเฮาส์, ๒๕๔๕.

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ. วัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์

เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดอุดรธานี, ม.ป.ป.

จำนง อธิวัฒน์สิทธิ์. สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร :

สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๘.

จารุวรรณ ธรรมวัตร. คติชาวบ้าน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อักษรวัฒนา,

ม.ป.ป.

ดนัย ไชยโยธา. พจนานุกรมพุทธศาสนา, กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๓, หน้า ๔.

นันทนา พฤษัยคุ้มวงศ์และคณะ. มานุษยารักษ์ ๓๕, กรุงเทพมหานคร : สิวัง, ม.ป.ป.

บุญมี แท่นแก้ว. จริยศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพมหานคร : โอ. เอส.พรินติ้งเฮาส์, ๒๕๓๕.

_____. จริยธรรมกับชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ ๖, กรุงเทพมหานคร : โอ. เอส.พรินติ้งเฮาส์, ๒๕๔๑.

บันเทิง พาพิตร. การปกครองตามแนวพุทธศาสตร์, กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรินติ้ง เฮาส์,

๒๕๔๘.

บุญนาค พิณิจพล. คำกลอน สรภัญญ์, สำนักพิมพ์ลูก ส.ธรรมภักดี, ม.ป.ป.

_____. กลอนสระภัญญ์ รุ่งคุณย่า, สำนักพิมพ์ลูก ส.ธรรมภักดี, ม.ป.ป.

ประกาศรี สี่ห้าไฟ. พื้นฐานการศึกษาทางศาสนาและวัฒนธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๔, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

ปรีชา พินทอง. สารานุกรม ภาษาอีสาน-ไทย-อังกฤษ, อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรม, ๒๕๓๒.

ประสาร วรรณประภา. ทอดเทียนโฮม, กาฬสินธุ์ : เอกสารหนังสืออนุสรณ์ในโครงการทอดเทียนโฮมของสภาวัฒนธรรมอำเภอนามน, ๒๕๔๔ (อัดสำเนา).

ประทีป สาวาโย. สืบเสาะศาสนาของโลก, พิมพ์ครั้งที่ ๑ กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮาส์. ๒๕๔๕.

ปรีชา โมพิ และคณะ. สังคมศึกษา ๒, กรุงเทพมหานคร : แสงจันทร์การพิมพ์, ๒๕๔๑.

ประมวล พิมพ์เสน. คู่มือการสวดสัปปะยัตถะฉบับบ้านอีสาน, ขอนแก่น : พระธรรมชั้น, ม.ป.ป.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรีนติ้ง แมส โปรดักส์, ๒๕๔๘.

_____. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, กรุงเทพมหานคร : อาร์.เอส.พรีนติ้ง แมส โปรดักส์, ๒๕๔๕.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๘, กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

_____. พุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๘, กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

_____. คุณธรรมและจริยธรรมสำหรับเด็กและเยาวชนรุ่นใหม่, กรุงเทพมหานคร : ฝ่ายวิชาการคณะครุศาสตร์จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘.

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). พุทธวิธีบริหาร, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

พระเทพวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ). ข้อพิสูจน์เรื่องการเวียนว่ายตายเกิด, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : พร้อมมิตรการพิมพ์, ๒๕๔๑.

พันธุ์ ป. หลงสมบุญ. พจนานุกรมมคธ-ไทย, กรุงเทพมหานคร : ธรรมสาร, ๒๕๔๖.

พระมหาประยูร ปญญาโก. แปลเรียบเรียง, คุณลักษณะพิเศษของการศึกษาในพระพุทธศาสนา อินเดียโบราณ Foundation of Educational thought and practices, By B.N. DASH, Kalyani publisher, Ludhiana, India, ๑๙๙๔ อ้างในพุทธจักร, ปีที่ ๔๒, ฉบับวันที่ ๗ กันยายน ๒๕๔๒.

พระทองเพชร วีระมโน (พ.กวี). สรรพคุณห้าดาวชาวอีสาน, ขอนแก่น : คลังนาธรรม, ๒๕๔๕.

พระครูสิทธิสุตากรณ. คำกลอนขับร้องสรภัญญ์อีสาน, พิมพ์ครั้งที่ ๓, หนองคาย : มหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

พระครูวินัยธรประจักษ์ จกุกมโม. พระพุทธศาสนากับภูมิปัญญาไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๑,
กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

พระสมชาย กนฺตสีโล. เอกสารประกอบการบรรยายวิชาธรรมนิเทศน์, ม.ป.ป.(อัคราณา)
พิฑูร มลิวัดย์. นักรบธรรมและธรรมศึกษาชั้นตรี, พิมพ์ครั้งที่ ๓ กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การ
ศาสนา, ๒๕๔๐.

พิชิต ยิ่งเจริญ. ธรรมปฏิบัติ, กรุงเทพมหานคร : สัมพันธ์พาณิชย์, ๒๕๓๐.

ยุพา อร่ามกุล. ทานและอานิสงส์ของท่าน, พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพมหานคร : ติพยวิสุทธิ,
๒๕๔๔.

ราชบัณฑิตยสถาน พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๒.

ลำควน ศรีมณี. จริยธรรมและจริยศาสตร์ตะวันออก, กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิก, ๒๕๓๕.

วสิน อินทสระ. พุทธจริยศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๔๕.

วิมล จิโรจพันธ์ และคณะ. พัฒนาชุมชนและสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๑, กรุงเทพมหานคร : บรรณกิจ,
๒๕๔๖.

วิเชียร เกษประทุม. ลักษณะคำประพันธ์ไทย, กรุงเทพมหานคร : พัฒนาศึกษา, ๒๕๔๖.

วิทยา ทองดี. รวมบทกลอนสรภัญญ์, ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
ม.ป.ป. (อัคราณา).

สวิง บุญเจิม. มรดกอีสาน, พิมพ์ครั้งที่ ๔, อุบลราชธานี : สำนักพิมพ์มรดกอีสาน, ม.ป.ป.

_____. สรภัญญ์อีสาน, อุบลราชธานี : สำนักพิมพ์มรดกอีสาน, ๒๕๓๖.

สารานุกรมสำหรับเยาวชน โดยพระราชประสงค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, พิมพ์ครั้งที่ ๒,
กรุงเทพมหานคร : หอรัษฎากรพิพัฒน์ ในพระบรมราชวัง, ๒๕๓๕.

เสถียรพงษ์ วรรณปก. พระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นอุบาสกัตถะ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร :
ระฆังทอง, ๒๕๔๕.

สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน. กรุงเทพมหานคร : สยามเพรส เทเนจเม้นท์, ๒๕๔๒.

สมศักดิ์ บุญปู. พระสงฆ์กับการศึกษาไทย, เอกสารประกอบการบรรยาย, ม.ป.ป. (อัคราณา)

สามารถ จันทร์สุรย์และกรรม อัญชลี. ประเพณีไทยในปัจจุบัน, กรุงเทพมหานคร : กิจศึกษา
เทรดดิ้ง, ๒๕๔๖.

ลำลี รักสุทธิ. **อีสานสอง คลองสิบสี่ประเพณีของอีสาน**, กรุงเทพมหานคร : ก้อปี้ แอนด์
พริ้นท์,ม.ป.ป.

สุพัตรา สุภาพ. **สังคมและวัฒนธรรมไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนา
พานิช , ๒๕๔๓.

อุดม บัวศรี. **มหาอุดม**, ขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังนานากรรม, ๒๕๔๑.

เอกนัท จารุเมธีชน . **ลักษณะวรรณคดีสันสกฤตยุคพระเวท**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, ขอนแก่น : โรงพิมพ์
พระธรรมจันทร์, ๒๕๔๕.

อำนวยการ จงเลิศจรรยา. **เบญจศีล เบญจธรรม**, กรุงเทพมหานคร : อำนวยการสาส์น, ม.ป.ป.

(๒). วิทยานิพนธ์และงานวิจัย

ประคอง กองทุ่งมน. “ผญาอวยพรชาวบ้านสูงยาง ตำบลคูเมือง อำเภอเมืองสรวง จังหวัดร้อยเอ็ด”
วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา,บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๔.

ประสาร ศรีพงษ์เพลิน. **เปรียบเทียบการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมของนักศึกษาระดับอุดมศึกษาในเขต**
จังหวัดร้อยเอ็ด, ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาจิตวิทยาการศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๘.

พระมหาสมจินต์ สมุมาปญฺญ. “นรกสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท” **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร**
มหาบัณฑิต” ภาควิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๓๓.

พระมหาประหยัด ปญฺญาวโร. “จริยธรรมที่ปรากฏในลำกลอน” **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร**
มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย ภาควิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย,๒๕๔๒.

พระมหาสมชัย สิริวัฑฒโน. “หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในบทเพลงลูกทุ่งไทย”
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย ภาควิชาพระพุทธศาสนา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

รุจิรา วงศ์แก้ว . “องค์ประกอบของสรภัญญ์ ศึกษากรณีอำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม”
วิทยานิพนธ์ ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ,
๒๕๓๓.

อดิศร เพียงเกษ .”หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเรื่องบุญ-บาปที่ปรากฏในบทพญาวีธาน,
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๔๔.

อำนาจ จันทร์มหา. ศึกษาจริยธรรมด้านความมีวินัยของตนเองของนักเรียน นักศึกษาในจังหวัด
ร้อยเอ็ด, วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาจิตวิทยาการศึกษา
มหาวิทยาลัยสารคาม, ๒๕๔๒.

(๓). บทความ

กึ่งทอง มหาพรไพศาล, บทความสรภัญญ์, [http://www.culture.go.th/study.php?&YY=๒๕๔๘](http://www.culture.go.th/study.php?&YY=๒๕๔๘&MM=๑๒&DD=๓)
&MM=๑๒&DD=๓ ๒๓ กรกฎาคม ๒๕๕๐.

ภาคผนวก (ก)

แบบสัมภาษณ์ ชุดที่หนึ่ง
ใช้สัมภาษณ์ผู้สอน (ผู้ฝึก) การร้องสร้อยอีสาน

แบบสัมภาษณ์ฉบับนี้ จัดทำขึ้นเพื่อใช้ในการศึกษาวิจัยเรื่อง จริยธรรมที่ปรากฏในบทขับร้องสร้อยอีสาน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

คำชี้แจง

เนื้อหาในแบบสัมภาษณ์ผู้วิจัยได้แบ่งออกเป็น ๒ ตอน คือ
ตอนที่ ๑ เป็นความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับตัวผู้ให้สัมภาษณ์
ตอนที่ ๒ เป็นความเห็นของผู้ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับการขับร้องสร้อยอีสาน

ตอนที่ ๑ เป็นความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับตัวผู้ให้สัมภาษณ์

๑.๑ ผู้ให้สัมภาษณ์ชื่อ.....นามสกุล.....อายุ
ปี

ภูมิลำเนาปัจจุบัน.....หมู่ที่.....ตำบล.....

อำเภอ.....จังหวัด.....

รหัสไปรษณีย์.....โทร.....

๑.๒. เพศ (....) ชาย (....) หญิง

๑.๓. สถานภาพ

(....) โสด (....) แต่งงาน (....) หย่าร้าง

๑.๔. การศึกษา

(....) ระดับประถมศึกษา(....) ระดับมัธยมศึกษา (....) ระดับปริญญาตรีขึ้นไป

(....) นักรธรรมตรี (....) นักรธรรมโท (....) นักรธรรมเอก

(....) เปรียญธรรม ประโยค.....อื่น ๆ

ระบุ.....

๑.๕. อาชีพ

(....) รับราชการ (....) ทำนา (....) ทำไร่

(....) นักบวช (....) รับจ้าง (....) ค้าขาย

(....)

อื่น ๆ

ระบุ.....

ตอนที่ ๒ เป็นความเห็นของผู้ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับการขับร้องสรภัญญ์

- ๒.๑. ท่านเรียนรู้เรื่องสรภัญญ์มานานเท่าไร ?.....
- ๒.๒. ท่านเรียนรู้เรื่องสรภัญญ์มาจากใคร ?.....
- ๒.๓. เพราะเหตุใดจึงสนใจการขับร้องสรภัญญ์?.....
- ๒.๔. ท่านเป็นผู้ฝึกสอนการร้องสรภัญญ์มานานเท่าใด?
- ๒.๕. มีคนมาฝึกหัดการร้องสรภัญญ์กับท่านมากน้อยเพียงใด ?.....
- ๒.๖. โอกาสที่มีการฝึกการร้องสรภัญญ์จะมีขึ้นในช่วงใดมากที่สุด ?.....
- ๒.๗. สถานที่ฝึกการร้องสรภัญญ์ของท่านคือที่ใด ?.....
- ๒.๘. จำนวนผู้ที่ฝึกแล้วเป็นคณะ ๆ ตั้งแต่อดีต จนถึงปัจจุบันมีกี่คณะ.....
- ๒.๙. บทกลอนสรภัญญ์ที่นำมาฝึกท่านเป็นคนแต่งขึ้นเอง หรือได้มาจากที่ใด ?.....
- ๒.๑๐. เนื้อหาในบทกลอนที่ผู้ฝึกนำมาให้ฝึกมีเรื่องเกี่ยวกับอะไรบ้าง ?.....
- ๒.๑๑ ทำไมท่านจึงเลือกเนื้อหานี้ เพราะเหตุใด ?
- ๒.๑๒. วัฒนธรรมประเพณีใดที่นิยมนำคณะสรภัญญ์มาขับร้องประชันแข่งขันกัน?.....
- ๒.๑๓. คณะสรภัญญ์ที่ท่านฝึกแล้วได้รับเกียรติคุณใดบ้าง?.....
- ๒.๑๔. ความนิยมในการเข้าร่วมกิจกรรมฝึกหัดการขับร้องสรภัญญ์ตั้งแต่อดีต จนถึงปัจจุบัน เป็นอย่างไร ?.....
- ๒.๑๕. ลักษณะของการร้องสรภัญญ์ และคุณสมบัติของผู้ร้องต้องเป็นอย่างไร ?
 - ๒.๑๕.๑ สถานที่ร้อง.....
 - ๒.๑๕.๒ มารยาทการปฏิบัติตัวของผู้ร้อง.....
 - ๒.๑๕.๓ เครื่องแต่งกายของผู้ร้อง.....
 - ๒.๑๕.๔ จำนวนผู้ร้อง.....
 - ๒.๑๕.๕ อายุของผู้ร้อง.....
 - ๒.๑๕.๖ วิธีการร้อง.....
 - ๒.๑๕.๗ ระยะเวลาที่ร้อง.....
 - ๒.๑๕.๘ ทำนองที่นำมาร้องมีทำนอง อะไรบ้าง.....
 - ๒.๑๕.๙ วิธีการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นทำอย่างไร.....
- ๒.๑๖. ความคิดเห็นเกี่ยวกับการร้องสรภัญญ์โดยทั่วไป ?
 - ๒.๑๖.๑ ความนิยมของการขับร้องสรภัญญ์จากอดีต สู่ปัจจุบันเป็นอย่างไร ?.....
 - ๒.๑๖.๒ ปัจจัยที่ทำให้การขับร้องสรภัญญ์เสื่อมความนิยม มีอะไรบ้าง?.....
 - ๒.๑๖.๓ อนาคตควรจะมีวิธีการส่งเสริมอย่างไร.....
 - ๒.๑๖.๔ เนื้อร้องควรเน้นในเรื่องใด.....
 - ๒.๑๖.๕ ภาษาที่ใช้เป็นอย่างไร.....
 - ๒.๑๖.๖ ทำนองที่ใช้มีรูปแบบเป็นอย่างไร?.....

- ๒.๑๖.๗ การอนุรักษ์รักษาประเพณีนี้ควรทำอย่างไร.....
- ๒.๑๗ การจัดกิจกรรมขับร้องสรภัญญ์ส่งผลได้อย่างไร?
- ๒.๑๗.๑ เศรษฐกิจ.....
- ๒.๑๗.๒ การเมือง.....
- ๒.๑๗.๓ สังคม.....
- ๒.๑๗.๔ วัฒนธรรมประเพณี.....
- ๒.๑๗.๕ ศีลธรรม จริยธรรม.....
- ๒.๑๗.๖ ภาษา.....

๒.๑๘. สถานที่เก็บข้อมูล

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

เวลา.....

สภาพแวดล้อมในขณะที่เก็บข้อมูล/บรรยาย.....

โอกาสที่เก็บข้อมูล (.....) ขณะมีการแสดงที่.....

(.....) ผู้เก็บข้อมูลเข้าร่วมกิจกรรมด้วย

(.....) อื่น ๆ ระบุ.....

ผู้

สัมภาษณ์.....

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

แบบสัมภาษณ์ ชุดที่สอง
ใช้สัมภาษณ์คณะผู้ร้องสรภัญญ์อีสาน

แบบสัมภาษณ์ฉบับนี้ จัดทำขึ้นเพื่อใช้ในการศึกษาวิจัยเรื่อง จริยธรรมที่ปรากฏในบทขับร้องสรภัญญ์อีสาน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

คำชี้แจง

เนื้อหาในแบบสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้แบ่งออกเป็น ๒ ตอน คือ
ตอนที่ ๑ เป็นความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับตัวผู้ให้สัมภาษณ์
ตอนที่ ๒ เป็นความเห็นของผู้ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับการขับร้องสรภัญญ์

ตอนที่ ๑ เป็นความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับตัวผู้ให้สัมภาษณ์

- ๑.๑. ผู้ให้สัมภาษณ์ชื่อ.....นามสกุล.....อายุ.....ปี
- ๑.๒. เพศ (.....) ชาย (.....) หญิง
- ๑.๓. อาชีพ
- (.....) ทำนา (.....) รับจ้าง (.....) รับราชการ
- (.....) นักบวช (.....) อื่น ๆ ระบุ.....
- ๑.๔. สถานที่เกิด.....ที่อยู่ปัจจุบัน.....
- ๑.๕. การศึกษา
- (.....) ระดับประถมศึกษา (.....) ระดับมัธยมศึกษา (.....) ปริญญาตรีขึ้นไป
- (.....) นักธรรมตรี (.....) นักธรรมโท (.....) นักธรรมเอก
- (.....) เปรียญธรรม ประโยค.....
- (.....) อื่น ๆ ระบุ.....
- ๑.๖. ศาสนา.....การบวชเรียน.....
- ภาษาที่ใช้ประจำวัน.....ภาษาอื่นที่พูดได้.....
- ๑.๗. สถานภาพ
- (.....) โสด (.....) แต่งงาน (.....) หย่าร้าง

ตอนที่ ๒ เป็นความเห็นของผู้ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับการขับร้องสรภัญญ์

๒.๑. ประวัติในการร้องสรภัญญ์

- ก. เริ่มร้องเมื่ออายุ..... พ.ศ.....(ถ้าจำได้)
- ข. ได้แบบอย่างหรือหรือฝึกหัดมาจากใครชื่อ.....
อาชีพ.....การศึกษา.....
- ค. ผู้ที่ร่วมฝึกมีใครบ้าง
ชื่อสกุล.....อายุ.....ปี อาชีพ.....
ชื่อสกุล.....อายุ.....ปี อาชีพ.....
ชื่อสกุล.....อายุ.....ปี อาชีพ.....
ชื่อสกุล.....อายุ.....ปี อาชีพ.....

๒.๒. สถานที่ฝึก.....

๒.๓. ทำนองที่ร้องได้?.....

๒.๔. เนื้อร้องที่สามารถร้องได้ มีกลอนใดบ้าง ?

- ๒.๔.๑.....
- ๒.๔.๒.....
- ๒.๔.๓.....

๒.๕. ท้องถิ่นและสถานที่ไปร้องทั้งอดีตและปัจจุบันที่ใดบ้าง?.....

๒.๖. ความนิยมที่มีการจัดกิจกรรมการขับร้องสรภัญญ์ มีการจัดในโอกาสใดบ้าง ?.....

๒.๗. จำนวนรางวัลตอบแทนในการร้องสรภัญญ์ต่อครั้ง ๆ ละเท่าไร ?.....

๒.๘. ท่านคิดว่าการจัดกิจกรรมการร้องสรภัญญ์ จัดขึ้นเพื่ออะไร ?.....

๒.๙. การจัดกิจกรรมการร้องสรภัญญ์นี้มีหน่วยงานของรัฐ หรือหน่วยงานอื่นเข้าร่วมส่งเสริมกิจกรรมหรือไม่?.....

๒.๑๐. การถ่ายทอดการร้องสรภัญญ์ให้ผู้อื่น ท่านมีการถ่ายทอดให้ใครบ้าง?

- ชื่อสกุล.....อายุ.....ปี อาชีพ.....
- ชื่อสกุล.....อายุ.....ปี อาชีพ.....

๒.๑๑. สถานที่ที่ใช้ถ่ายทอด.....

๒.๑๒. ระยะเวลาที่ใช้ถ่ายทอดฝึกหัด.....

๒.๑๓. วิธีการถ่ายทอด.....

๒.๑๔. มารยาทในการปฏิบัติตัวของผู้ร้อง.....

๒.๑๕. การแต่งกายของผู้ร้อง.....

๒.๑๖. ความเห็นเกี่ยวกับการขับร้องสรภัญญ์โดยทั่วไป

(ก). ความนิยมในการขับร้องจากอดีตสู่ปัจจุบันเป็นอย่างไร?.....

(ข). ปัจจัยที่ทำให้การขับร้องสรภัญญ์เสื่อมความนิยมมีอะไรบ้าง.....

(ค). อนาคตควรมีวิธีการส่งเสริมอย่างไร?.....

(ง). เนื้อร้องควรเน้นด้านใด?.....

(จ). ภาษาที่ใช้เป็น

อย่างไร?.....

(ฉ). ทำนองที่ใช้มีรูปแบบเป็นอย่างไร.....

๒.๑๗. การจัดกิจกรรมการขับร้องสรภัญญ์ส่งผลได้อย่างไร ?

(ก). เศรษฐกิจ.....

(ข). การเมือง.....

(ค). สังคม.....

(ง). วัฒนธรรมประเพณี.....

(จ). ศีลธรรม จริยธรรม.....

๒.๑๘. สถานที่เก็บข้อมูล

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

เวลา.....

สถานที่.....

สภาพแวดล้อมในขณะที่เก็บข้อมูล/บรรยายกาศ.....

โอกาสที่เก็บข้อมูล (.....) ขณะมีการแสดงที่.....

(.....) ผู้เก็บข้อมูลเข้าร่วมกิจกรรมด้วย

(.....) อื่น ๆ

ระบุ.....

ชื่อผู้ที่สัมภาษณ์.....

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

แบบสัมภาษณ์ ชุดที่สาม
ใช้สัมภาษณ์ประชาชนทั่วไป

แบบสัมภาษณ์ฉบับนี้ จัดทำขึ้นเพื่อใช้ในการศึกษาวิจัยเรื่อง จริยธรรมที่ปรากฏในบทขับร้องสรภัญญ์อีสาน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

คำชี้แจง

เนื้อหาในแบบสัมภาษณ์ผู้วิจัยได้แบ่งออกเป็น ๒ ตอน คือ
ตอนที่ ๑ เป็นความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับตัวผู้ให้สัมภาษณ์
ตอนที่ ๒ เป็นความเห็นของผู้ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับการขับร้องสรภัญญ์

ตอนที่ ๑ ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับตัวผู้ให้สัมภาษณ์

๑. ผู้ให้สัมภาษณ์ชื่อ.....นามสกุล.....อายุ....ปี

๒. ที่อยู่ปัจจุบันบ้าน.....

ตำบล.....

อำเภอ.....จังหวัด.....

รหัสไปรษณีย์.....โทร.....

๓. เพศ (.....) ชาย (.....) หญิง

๔. อาชีพ (.....) ทำนา (.....) รับจ้าง (.....) รับราชการ
(.....) นักบวช (.....) อื่น ๆ ระบุ.....

๕. การศึกษา

(.....) ระดับประถมศึกษา (.....) ระดับมัธยมศึกษา..... ปริญญาตรีขึ้นไป

(.....) นักรธรรมตรี (.....) นักรธรรมโท (.....) นักรธรรมเอก

(.....) เปรียญธรรม ประโยค..... (.....) อื่น ๆ

ระบุ.....

๖. ศาสนา.....การบวช

เรียน.....

ภาษาที่ใช้ประจำวัน.....ภาษาอื่นที่พูดได้.....

๗. สถานภาพสมรส

(.....) โสด (.....) แต่งงาน (.....) หย่าร้าง

ตอนที่ ๒ ความเห็นของผู้ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับการขับร้องสรภัญญ์

- ๒.๑. ท่านทราบความเป็นมาของการร้องสรภัญญ์หรือไม่?.....
- ๒.๒. ถ้าท่านทราบให้ท่านพรรณนาความแตกต่างของรูปแบบการร้องสรภัญญ์ตั้งแต่อดีต จนถึงปัจจุบันว่าเป็นอย่างไร?.....
- ๒.๓. ท่านเห็นด้วยกับการให้มีการอนุรักษ์รักษาประเพณีอันนี้ไว้หรือไม่, เพราะเหตุใด?.....
- ๒.๔. ท่านมีความเห็นอย่างไรเกี่ยวกับการขับร้องสรภัญญ์ และควรที่จะปรับปรุงในด้านใดบ้าง?... ..
- ๒.๕. เนื้อหาที่คณะสรภัญญ์นำมาขับร้อง ท่านเห็นว่ามีความเหมาะสมหรือไม่, เพราะอะไร?.....
- ๒.๖. ท่านอยากให้คณะสรภัญญ์นำเสนอเนื้อหาในการขับร้องที่สื่อถึงเรื่องใดมากที่สุด?.....
- ๒.๗. เนื้อหาที่ท่านอยากให้คณะสรภัญญ์นำเสนอกลอนสรภัญญ์ในการร้องเกี่ยวกับเรื่องใดบ้าง? ให้เรียงจากมากไปหาน้อย?.....
- ๒.๘. ท่านเห็นว่าควรจัดกิจกรรมการขับร้องสรภัญญ์ทุก ๆ ปี เพราะอะไร?.....
- ๒.๙. ท่านคิดว่าความนิยมในการจัดกิจกรรมขับร้องสรภัญญ์มีความเสื่อมและเจริญ เพราะเหตุใด?... ..
- ๒.๑๐. ท่านเห็นว่าการจัดกิจกรรมการขับร้องสรภัญญ์มีประโยชน์หรือไม่, เพราะเหตุใด?.....
- ๒.๑๑. ผลกระทบจากกิจกรรมส่งเสริมการขับร้องสรภัญญ์ มีในด้านต่อไปนี้หรือไม่ ?
- (ก) เศรษฐกิจ.....
- (ข).การเมือง.....
- (ค) สังคม.....
- (ง).วัฒนธรรมประเพณี.....
- (จ). ศีลธรรม จริยธรรม.....
- (ฉ) ภาษา.....
- ๒.๑๒. สถานที่เก็บข้อมูล..... วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....เวลา.....
- สภาพแวดล้อมในขณะเก็บข้อมูล/บรรยากาศ.....
- โอกาสที่เก็บข้อมูล (.....) ขณะมีการแสดงที่.....ตำบล.....
- อำเภอ.....จังหวัด.....(.....) ผู้เก็บข้อมูลเข้าร่วมกิจกรรมด้วย(.....) อื่น ๆ
- ระบุ.....

ผู้สัมภาษณ์.....

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

ภาคผนวก (ข)

รายนามวิทยากรผู้ให้สัมภาษณ์

- เกรียงศักดิ์ สุทธิรักษา อายุ ๖๗ ปี สัมภาษณ์ ณ บ้านใหม่ทรายทอง ตำบลตาตทอง อำเภอสรี
ราชู จังหวัดอุตรธานี ๒๒ กันยายน ๒๕๕๐
- กอง เกิดเพชร อายุ ๕๘ ปี สัมภาษณ์ ณ บ้านใหม่ไพรทอง ตำบลตาตทอง อำเภอสรีราชู
จังหวัดอุตรธานี ๒๑ กันยายน ๒๕๕๐
- คำพอง สี่ประคู้ อายุ ๕๔ ปี สัมภาษณ์ ณ บ้านใหม่ไพรทอง ตำบลตาตทอง อำเภอสรีราชู
จังหวัดอุตรธานี ๒๑ กันยายน ๒๕๕๐
- คำเจียง แทนสม อายุ ๔๕ ปี สัมภาษณ์ ณ บ้านใหม่ไพรทอง ตำบลตาตทอง อำเภอสรีราชู
จังหวัดอุตรธานี ๒๒ กันยายน ๒๕๕๐
- ฉวีวรรณ เจนคง อายุ ๔๘ ปี สัมภาษณ์ ณ บ้านใหม่ไพรทอง ตำบลตาตทอง อำเภอสรีราชู
จังหวัดอุตรธานี ๒๑ กันยายน ๒๕๕๐
- ฉวี พิมพ์สาปี อายุ ๖๐ ปี สัมภาษณ์ ณ บ้านใหม่ไพรทอง ตำบลตาตทอง อำเภอสรีราชู จังหวัด
อุตรธานี ๒๑ กันยายน ๒๕๕๐
- ทองพูน แหมะไธสง สัมภาษณ์ ณ บ้านใหม่ไพรทอง ตำบลตาตทอง อำเภอสรีราชู จังหวัด
อุตรธานี ๒๑ กันยายน ๒๕๕๐
- ทรงเดช พิชสิงห์ อายุ ๒๕ ปี สัมภาษณ์ ณ บ้านใหม่ไพรทอง ตำบลตาตทอง อำเภอสรีราชู
จังหวัดอุตรธานี ๒๒ กันยายน ๒๕๕๐
- นิตยา ธงภักดิ์ อายุ ๕๖ ปี สัมภาษณ์ ณ บ้านตาตอ ตำบลตาตทอง อำเภอสรีราชู จังหวัด
อุตรธานี ๑๙ กันยายน ๒๕๕๐
- บัวลิ เดชแก้ว สัมภาษณ์ ณ บ้านใหม่ไพรทอง ตำบลตาตทอง อำเภอสรีราชู จังหวัดอุตรธานี
๒๔ กันยายน ๒๕๕๐
- บุญเจริญ สุ่มมาตย์ อายุ ๗๐ ปี สัมภาษณ์ ณ บ้านตาตอ ตำบลตาตทอง อำเภอสรีราชู
จังหวัดอุตรธานี ๙ กันยายน ๒๕๕๐
- บัวศรี สุ่มมาตย์ อายุ ๕๐ ปี สัมภาษณ์ ณ บ้านตาตอ ตำบลตาตทอง อำเภอสรีราชู จังหวัด
อุตรธานี ๒๑ กันยายน ๒๕๕๐
- บัวศรี บุตตะโชติ อายุ ๔๘ ปี สัมภาษณ์ ณ บ้านใหม่ไพรทอง ตำบลตาตทอง อำเภอสรีราชู
จังหวัดอุตรธานี ๒๒ กันยายน ๒๕๕๐
- บุญหนา คาคะเห สัมภาษณ์ ณ บ้านใหม่ไพรทอง ตำบลตาตทอง อำเภอสรีราชู จังหวัด
อุตรธานี ๒๔ กันยายน ๒๕๕๐

ประดิษฐ์ ศรีหาโน สัมภาษณ์ ณ บ้านราษฎร์สมบูรณ์ ตำบลตาตทอง อำเภอศรีธาตุ จังหวัด
อุดรธานี ๒๔ กันยายน ๒๕๕๐

พระครูจันทมณฑลธรรม (เสนาชม) อายุ ๖๒ ปี สัมภาษณ์ ณ วัดสว่างธาราม บ้านตาตอ
ตำบลตาตทอง อำเภอศรีธาตุ จังหวัดอุดรธานี ๑๖ กันยายน ๒๕๕๐

พระชาย ปิยสีโล อายุ ๗๔ ปี สัมภาษณ์ ณ วัดโพธิ์ศรีสว่าง บ้านนาเรียง ตำบลตาตทอง อำเภอ
ศรีธาตุ จังหวัดอุดรธานี ๒๔ ตุลาคม ๒๕๕๐

สนิท แสนศาลา อายุ ๗๒ ปี สัมภาษณ์ ณ ราษฎร์สมบูรณ์ ตำบลตาตทอง อำเภอศรีธาตุ
จังหวัดอุดรธานี ๒๓ กันยายน ๒๕๕๐

สมจันทร์ พืชสิงห์ อายุ ๕๐ ปี สัมภาษณ์ ณ บ้านใหม่ไพรทอง ตำบลตาตทอง อำเภอศรีธาตุ
จังหวัดอุดรธานี ๒๐ กันยายน ๒๕๕๐

สมจิต ศรีอักษรหาด อายุ ๕๔ ปี สัมภาษณ์ ณ บ้านใหม่ไพรทอง ตำบลตาตทอง อำเภอศรีธาตุ
จังหวัดอุดรธานี ๒๑ กันยายน ๒๕๕๐

สุคใจ พืชสิงห์ อายุ ๔๐ ปี สัมภาษณ์ ณ บ้านตาตอ ตำบลตาตทอง อำเภอศรีธาตุ จังหวัด
อุดรธานี ๒๔ กันยายน ๒๕๕๐

สุดา กิจคติ อายุ ๔๕ ปี สัมภาษณ์ ณ บ้านตาตอ ตำบลตาตทอง อำเภอศรีธาตุ จังหวัด
อุดรธานี ๒๒ กันยายน ๒๕๕๐

สมจิตร รัตนจุล อายุ ๖๔ ปี สัมภาษณ์ ณ บ้านราษฎร์สมบูรณ์ ตำบลตาตทอง อำเภอศรีธาตุ
จังหวัดอุดรธานี ๒๐ กันยายน ๒๕๕๐

ไสว สุทธิรักษา สัมภาษณ์ ณ บ้านใหม่ไพรทอง ตำบลตาตทอง อำเภอศรีธาตุ จังหวัดอุดรธานี

หนูพิศ พืชสิงห์ อายุ ๕๑ ปี สัมภาษณ์ ณ บ้านราษฎร์สมบูรณ์ ตำบลตาตทอง อำเภอศรีธาตุ
จังหวัดอุดรธานี ๑๕ กันยายน ๒๕๕๐

หนูเตียง สีอักษรหาด อายุ ๔๑ ปี สัมภาษณ์ ณ บ้านตาตอ ตำบลตาตทอง อำเภอศรีธาตุ
จังหวัดอุดรธานี ๑๕ กันยายน ๒๕๕๐

หนูจร มณีศรี อายุ ๕๕ ปี สัมภาษณ์ ณ บ้านตาตอ ตำบลตาตทอง อำเภอศรีธาตุ
จังหวัดอุดรธานี ๒๓ กันยายน ๒๕๕๐

อุไรวรรณ ทิพย์เจริญ สัมภาษณ์ ณ บ้านใหม่ไพรทอง ตำบลตาตทอง อำเภอศรีธาตุ จังหวัด
อุดรธานี ๒๔ กันยายน ๒๕๕๐

๒๔ กันยายน ๒๕๕๐

ที่ ศธ.๖๑๒๑ /

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช

วิทยาลัย

วิทยาเขตขอนแก่น วิชาตุ ตำบลใน

เมือง

อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ๔๐๐๐๐

๑๐ มีนาคม ๒๕๕๐

เรื่อง ขออนุมัติแจกแบบสอบถามงานวิจัย

เรียน

ด้วยพระสมชิต จารุขโม (อุทากิจ) รหัส ๔๘๖๑๐๕๑๒๐๘ นิสิตหลักสูตรพุทธ
ศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ได้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “ศึกษาวิธีการสอดแทรกจริยธรรมในบทขับ
ร้องสรภัญญ์อีสาน : ศึกษาเฉพาะกรณีบทขับร้องสรภัญญ์ อีสานในเขตตำบลดาดทอง อำเภอศรี
ธาตุ จังหวัดอุดรธานี”: A Study of Ethical Intervention in Sarabhañña Recitation: a Case Study of
Sarabhañña Recitation in Tardthong ดังนั้น เพื่อให้การจัดทำวิทยานิพนธ์บรรลุตามวัตถุประสงค์
ของหลักสูตร จึงเรียนมายังท่านเพื่อขออนุมัติแจกแบบสอบถามงานวิจัยแก่บุคลากร คือกลุ่ม
ประชาชนที่อยู่ในเขตตำบลดาดทอง อำเภอศรีธาตุ จังหวัดอุดรธานี จำนวน.....รูป / คน

จึงเรียนมาเพื่อ โปรดพิจารณาอนุมัติ และหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความร่วมมือจากท่าน
เป็นอย่างดี ขอขอบคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้ด้วย

ขอแสดงความนับถือ

(ดร. ประยูร แสงใส)

เลขานุการกรรมการบริหาร โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

ศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

โทร. ๐-๔๓๒๒-๒๑๐๑ ต่อ ๒๑๑, โทรสาร ๐-๔๓๓๒๐-๕๐๑.

ฉบับนี้เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	พระสมชิต จารุหมโม (อุทากิจ)
เกิดวันที่	๒๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๖
สถานที่เกิด	๔๗ หมู่ ๗ บ้านสองพี่น้อง ตำบลวชิบุรี อำเภอรวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	วัดสว่างสันติธรรม (วัดทิพย์สันติวัน) ถนนอำเภอ ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ๔๑๐๐๐ โทรศัพท์ ๐๘๖ ๘๕๐๕๓๑๕, ๐๔๒-๒๔๓๕๓๓.
ประวัติการศึกษา	พ.ศ. ๒๕๔๒ นักธรรมชั้นเอก จากสำนักเรียนวัดสว่างสันติธรรม (วัดทิพย์สันติวัน) ตำบลหมากแข้ง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี พ.ศ. ๒๕๔๓ สำเร็จการศึกษาพุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ) จากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย รุ่นที่ ๔๕ พ.ศ. ๒๕๔๕ เข้าศึกษาต่อปริญญาโท ที่บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น